پیام

12

1992

مامۇت زايىت پىشقەدەم شائىرلىرىمىزنىڭ بىرى. ئۇ 1959 - يىلى تۇنجى شېئىرى مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنىش بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەت سېپىگە كىرىپ كەلگەن. ھازىر ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ كەسپىي يازغۇچىسى. ئۇنىڭ «گۈلمېرۋې»، (شېئىرىي رومان)، «خاتىرە قىزى» (داستانلار توپلىمى)، «ئانا رىۋايىتى»، «كارۋان بۇيۇك نەزمىسى»، «باھار قارلىغاچلىرى»، «سېنى كۈتىمەن»، «چارەك ئەسىر نەزمىسى»، «ئات جۇۋازدا، كالا مەپىدە»، «ئۆلۈكلەر ۋەتىرىكلەر» قاتارلىق شېئىر توپلاملىرى نەشر قىلىنغان. 13 پارچە ئەسىرى ئاپتونوم رايونى بويىچە ھەر دەرىجىلىك ئىجادىيەت ۋاكالەتلىرىگە ئېرىشكەن.

ئۇ ئىجادىيەت ئۈستىدە.

ئۇ مايتاغ نېفت ئايرىش زاۋۇتىدا.

ئۇ بۇغدا كۆلى بويىدا.

ئۇ نېفت ئىنژىنېرى بىلەن بىللە.

تارىم

ئايلىق ئەدەبىي ژۇرنال

42-يىل نەشرى

12

1992

باش مۇھەررىر

مۇھەممەت شاۋۇدۇن

مۇئاۋىن باش مۇھەررىر

ئارسلان

مەسلىھەتچىلەر

ئابلىز نازىرى ، ئەلقەم ئەختەم

تەھرىر ھەيئەتلەر

ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن ،

ئارسلان ، ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر ، ئابـ

لىكىم باقى ، تۇرغان شاۋۇدۇن ،

تۇرسۇنئاي ھۇسەين ، قەييۇم تۇر-

دى ، مەھەممەت شاۋۇدۇن ، مۇھەم-

مەت زۇنۇن ، مەھمۇد زەيدى ، ئە-

مىن تۇرسۇن ، ئىمىن ئەخمەدى ،

زوردۇن سابىر .

نەسرىي ئەسەرلەر

ئارسلان..... ئۇيغۇقتىكى سۆرەتلەر (پوۋېست)..... 4
م.مۇھەممەت..... ھېكايىلار..... 65
ئە.غۇلام..... مودا قالپاق (ھېكايە)..... 71
ي.تۇرسۇن..... كىم ئەيىبلىك (ھېكايە)..... 78
ئە.غۇپۇر..... سۇكۇتكە چۆمگەن دالا (پوۋېست)..... 94

شېئىرلار

ئا. مۇھەممەتئىمىن... شېئىرلار..... 61
غ.غەيۇرانى..... رۇبائىي ۋە قىتئەلەر..... 62
ي.زىلال..... غەزەللەر..... 63
ن.ئابلەت..... ياشلىق كۆيلىرى..... 86
ئا. تۇنىياز..... شېئىرلار..... 87
ت.ئابلىز..... يۇلتۇز، ئاي ۋە سۇبھى..... 89
م.سالىم..... مۇھەببەت سەۋدالىرى..... 89
ئا. ئابدۇللا..... ئايدىڭدىكى ئاي دالا..... 92

مۇھاكىمە ۋە تەقرىز

ئە.قۇربان..... ھېكايىدىكى شېئىر ۋە مۇزىكا..... 130

قېرىنداش مىللەتلەر ئەدەبىياتىدىن

ش.يالقۇن..... شېئىرلار..... 136

كىتابخانىلاردىن خەت

پ.مەھەممەت ..... سىياسىلىق ئاستىغا يوشۇرۇنغان رەزىللىك..... 140

چەت ئەل ئەدەبىياتىدىن

ك.مۇرايىدىس..... يېڭى سەھىپە (ھېكايە)..... 142

* * *

«تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 1992 - يىللىق ئومۇمىي مۇندەرىجىسى..... 151

مۇقاۋىنىڭ 3 - ۋە 4 - بەتلىرىدە: قارامايدا ئۆتكۈزۈلگەن 4 - نۆۋەتلىك «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى» يىغىنىدىن كۆرۈنۈشلەر ..... ق. تۇرسۇن، مەتىمىنلەر فوتوسى.

* * *

بۇ سانىمىزنى رەسىم ۋە ھۆسن خەتلەرنى م. ئايۇپ، م. نۇرمەمەتلەر ئىشلىگەن.

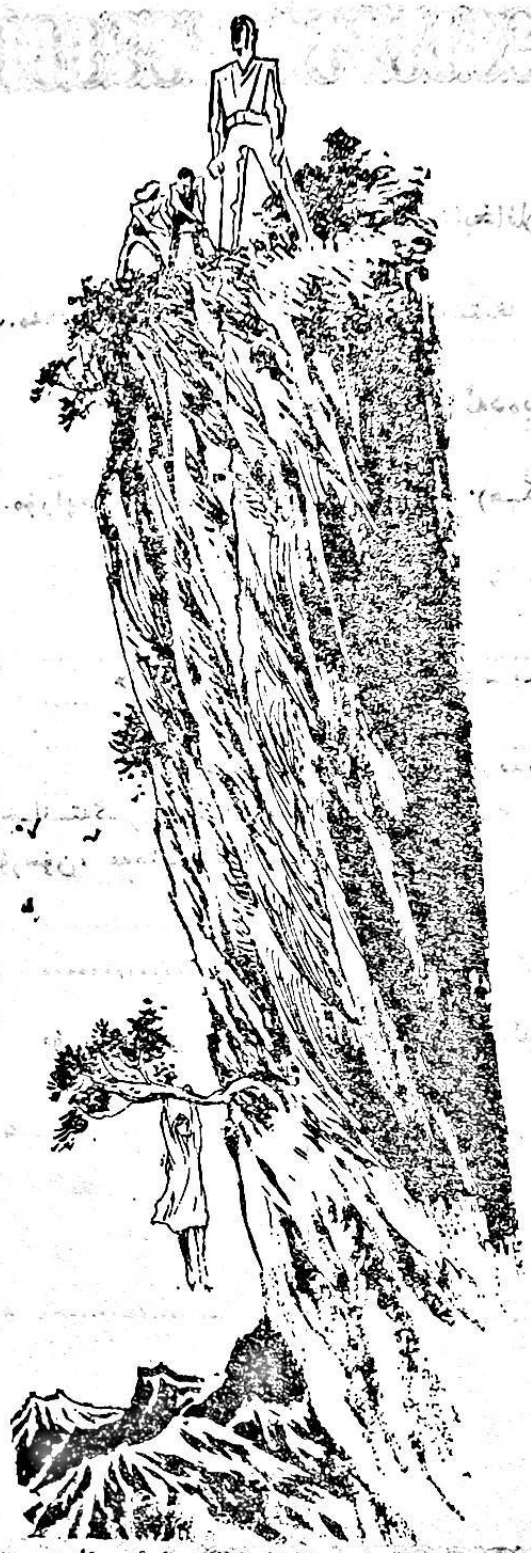

غوپوقتىكى سۆرەتلەر

(پوۋېست)*

بىز دەرھال سومكىلىرىمىزنى ئېچىپ، بوغچىلىرىمىزنى يېشىپ ئارقان ئىزدەشتۈردۇق. ئىككى غۇلاچ كەلگۈدەكلا ئېنىچىكە نىلون تاناردىن باشقا نەرسە چىقمىدى. ئۆپچۆرىمىزنى قاراشتۇردۇق. قولغا ئىلەشكۈدەك بىرنەرسە ئۇچرىمىدى. ھالاكەت چاڭگىلىدىكى ئادەمنى تاشلاپ كېتىشكە كۆڭلىمىز ئۇنىمىدى. مەسلىھەتلىشىپ قىيىاتادەمنى يار لېۋىدە قالدۇرۇپ، لوئىزا ئىككىمىز نەردىراقتا يانپاشلاپ ياتقان دۆڭلۈكە قاراپ يول ئالدۇق. كۆڭلىمىزدە بىرەر ئادەمزاتنىڭ قارىسى ئۇچراپ قالسا ئەجەب ئەمەس دېگەن ئۈمىد قىمىرلايتتى. بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن، يامىشىپ دۆڭلۈكنىڭ ئۈستىگە چىقتۇق. ئۇ تەرەپ كەچمەك رەڭ كۆكۈلمەيدان تۈزلەڭ ئىكەن. تۈزلەڭلىكنىڭ ئۇ چېتىدە توپ-توپ يىلقىلار ئوتلاپ يۈرەتتى. ئايغىرلار كىشنىشىپ، بىر-بىرى بىلەن چىشلىشىپ قالاتتى. قۇلۇن-تايلار ئۇياقتىن بۇياققا قىيغىتىپ ئوينايتتى، ئەجدادلىرىنىڭ يۈگۈرۈكلۈكلىرىنى ئۆگىنىشتەكى سىناق مەشىقلىرىدۇر بۇ بەلكىم. يىلقىلار قوللىرىدا قورۇق، سالمىلارنى كۆتۈرۈشۈپ، يىلقىلارنى قايرىپ قويياتتى. تۈزلەڭنىڭ بۇ چېتىدە يېقىنلا يەردە قوي پادىسى ئاق بۇلۇتتەك يېيىلىپ ئوتلاۋاتاتتى. مەن لوئىزانى ئۆسكىلەڭ چۆپلەر ئارىسىغا

* بېشى ئۆتكەن سانىدا.

ئولتۇرغۇزۇپ، بېكىندۇرۇپ قويدۇم. ئۆزۈم گاھ ئېگىشىپ، گاھ ئۆمىلەپ يۇرۇپ قويلار توپىغا قاراپ سىلجىپ، ھايال ئۆتمەيلا بۇلاق بويىدا نەي چېلىپ ئولتۇرغان پادىچىنىڭ ئارقا تەرىپىدىن چىقتىم. پادىچى بالىدىن بەش - ئالتە مېتر نېرىدا بىر توپ ئارقان يىلاندەك يۆگىشىپ ياتاتتى. خۇشاللىقتىن يۈرىكىم پادىچىغا ئاڭلانغۇدەك دۇپۇلدەپ كەتتى. مەن ئۆزۈمنى بېسىۋېلىپ، پادىچىدىن كۆزلىرىمنى ئۈزمەي، پۇتۇمنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ، تۇيدۇرماي بېرىپ، ئارقانىنى ئالدىم. پادىچى نەينىڭ مۇڭدا مەست بولۇپ، ھېسسىيات ئالىمىدە دەلدۇگۇنۇپ يۇرۇۋاتقان بولسا كېرەك، قىمىر قىلمىدى. مەن قىل ئارقانىڭ قولتۇقىمغا سانجىلىپ قىچىشتۇرۇۋاتقانلىقىنى سەزگەن ھالدا ئۇن - تىنسىز كەينىمگە قايتىپ كەلدىم. چېكىلىرىمدىن مۇنچاقتەك سوغۇق تەر چىقىپ كەتكەنىدى.

ئىككى ئارقانىنى بىر - بىرىگە ئۇلىدۇق. ئاندىن ئۇنىڭ بىر ئۇچىنى قىيا ئادەمدەك بېلىگە باغلاپ ۋە ئۇچىمىز تەڭ تۇتۇپ، ئىككىنچى ئۇچىنى ئاستا - ئاستا يارغا ساڭگىلاتقۇق. بىز تاكى ئېگىشىپ مەيدىمىزنى يەرگە تىرىگەندە، ئارقانىڭ ساڭگىلاتقان ئۇچى يار بېلىدىكى ئادەمگە ئاران يەتتى. يار ئاستىدىن ئارقانىنى سىلكىگەن، ۋارقىرىغان بەلگە كەلگەندىن كېيىن، بىز ھەر - ھۇ بىلەن ئارقانىنى يۇقىرىغا تارتىشقا باشلىدۇق. بىر ھازادىن كېيىن بىزنى ھەيران قالدۇرۇپ يار گىرۋىكىدىن ئاۋۋال چۈۋۈلغان سۇمبۇل چاچ، ئاندىن كېيىن قاملاشقان بىر كىچىك باش ۋە پەۋقۇلئاددە گۈزەل بولمىسمۇ، خوپلا ئوماق بىر قىزنىڭ يۈزى كۆرۈندى. قىزنىڭ دېمى سىقىلىپ يار ئۈستىگە يامىشىپ چىققۇدەك ماجالى قالمىغانىدى. لوئىزا ئېككىمىز ئۇنى قولىدىن تارتىپ چىقىرىۋالدۇق. ئۇنىڭ ئۇچىسىدىكى كىيىملىرى ئىت تالىۋەتكەنىدەك يىرتىلغان، يۈزى سۈرۈلگەن بولۇپ، پېشانىسىدىكى يىرىقتىن قان تەپچىرەپ تۇراتتى. چىرايى قانسىرىتىلغان ئۆپكىدەك تاتىراڭغۇ ئىدى. قاتتىق ھاسىراپ كۆچىنىپ نەپەس ئالاتتى. ئۇ خېلىغىچە شۇنداق سونايلىنىپ ياتقاندىن كېيىن، ئاستا - ئاستا ئېسىنى يىغىدى. كېسەل تارتقان كىشىدەك قولالىرىدا يەر تىرەپ ئورنىدىن تۇردى. ئالىقانلىرى قان يۇقى ئىدى. ئۇ سالام قىلغاندىن كېيىن تۇركمې تىلىدا سۆزلەپ، بىزنىڭ كىملىكىمىزنى، قەيەردىن كېلىۋاتقانلىقىمىزنى سورىدى.

— قوشنا ئېلدىن كەلگەن سايامەتچىلەر، — دېدىم مەن تۇتۇق جاۋاب بېرىپ.

— ئىدىل دەرياسى تەرەپلەردىن ئوخشايسىلەر، بىزنىڭ يۇياقلارغا سودا يولى ئارقىلىق ھەممە دۆلەتلەرنىڭ سودىگەرلىرى كېلىپ - كېتىپ تۇرىدۇ. سايامەتچىلەر ئىچىدە يۇنان، ھىندى ھەتتا مىسىرلىقلارمۇ ئۇچرايدۇ. مېنىڭ تاغامۇ سودىگەرچىلىك قىلىدۇ. شۇڭا مەنمۇ ئانچە - مۇنچە ئىشلاردىن خەۋەردار. كىم بولسائىلارمۇ بېشىمغا كۈن چۈشكەندە، مېنى ئۆلۈمدىن قۇتقۇزغىنىڭلار ئۈچۈن كۆپ رەھمەت. ياخشىلىقىڭلارغا مەندىن ياخشىلىق قايتىمسا تەڭرىدىن قايتار.

— شۇنداق قىلىشىمىزغا تېگىشلىك، رەھمەت دېگۈچىلىكى يوق، — دېدىم مەن ئەدەب بىلەن.

— ئۆزۈڭىز كىم؟ نېمە بالاكەتكە يولۇققان؟ — دېدى قىيا ئادەم.

ـــ ئېتىم كۆمۈش، شەھەر ئىچىدىكى تاشباي دېگەن كىشىنىڭ خىزمەتكارىمەن. بەزىدە يىلقىلىرىغىمۇ قارايمەن. بۈگۈن قارا باسقاندەك ئىش بولدى. يىلقىچىلار مېنى نان، تۇز ئەكىلىشكە باينىڭكىگە ئەۋەتكەنىدى. مەن كۆرەڭ قاشقىنى مىنىپ شەھەرگە يول ئالدىم. مۇشۇ ئالدىمىز تەرەپتىكى ئۇزۇن جىلغا ئىچىدە كېتىۋاتقىنىمدا، يالىدىكى تۆپىلىكتىن تۆت - بەش ئاتلىق ئادەم چۈشۈپ يولۇمنى توسۇۋالدى.

ـــ مانا داڭلىق كۆرەڭ قاشقا ئۆز پۇتى بىلەن مېڭىپ ئالدىمىزغا كەپتۇ، قارشى ئالىمىز! ـــ دېدى ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر كۆزلۈك، تەتۇر ئۇستىخان بىرى.

ـــ بۇ تومۇچۇقا كۆزۈم چۈشۈپ يۈرگىلى ئۇزۇن بولغان، بۈگۈن تەڭرى ئۆزى يەتكۈزۈپتۇ جانغا شىپا بالىخانىنى،ـــ دېدى ئېگىز قالپاقلىق پاكىنىكى ھەجىيىپ. خۇشال ملىقتىن ئۇنىڭ ئاغزى قۇلىقىغا يەتكەنىدى.

ـــ مەن تاشباينىڭ يىلقىچىسى، خىزمەتچىسى ئىكەنلىكىمنى ئېيتىپ يالۋۇرسامۇ ئۇنۇاشمىدى.

ئاستىمدىكى كۆرەڭ قاشقا ئويناقلاپ تۇرىدىغان ئۇچقۇر ئات، يېنىپ تۇرغان بىر پارچە ئوت ئىدى. كۆپ قېتىم بەيگىدە ئۇزۇپ چىققىپ شۇ ئەتراپتا داڭق چىقارغانىدى. قاراقچىلارنىڭ بۇ تۈلپارنىمۇ، ھېنىمۇ ئوبدان بىلگىنىدىن قارىغانداۋ، ياقا يۈزتىلۇقلار بولمىسا كېرەك. بىراق، ئۇلار ماڭا شەپقەت قىلىشنى ئويلاپمۇ قويۇشمىدى، بىر كۆزلۈكى كاتتىباش بولسا كېرەك، بۇيرۇق چۈشۈردى.

ـــ ئېلىپ مېڭىڭلار!

بىرنەچچە قول بىرنەچچە تەرەپتىن بىراقلا سوزۇلۇپ كەلدى. كىملەردۇر يۈگەنگە تەمشەلدى. كىملەردۇر باش ئۇستىمدە قامچا ئوينىاتتى. مەن تىزگىنىنى سىلكىپ ئاتنى دېۋىتتىم. كۆرەڭ قاشقا قاتتىق كىشنەپ ئۇرىدەپ ئارقا ئاياغلىرىدا دەست تۇردى ـ دە، سېركىچى ئاتلاردەك كەينىگە ئايلاندى. مەن تىزگىنىنى قويۇۋېتىپ بىر قامچا ئۇزۇپ سالدىم. ئۇمرىدە قامچا تېگىپ باقمىغان ئات ئىدى. ئويلىمسام ھازىرمۇ ئىچىم سىيرىلمىدۇ. ئۇزۇك كەچۈرگەيسەن كۆرەڭ قاشقام. بىچارە كۆرەڭ قاشقا شۇ چاغدا نېمە قىلۇاتقانلىقىنىمۇ چۈشىنىپ كەتمىدى بولغاي، ئاغرىق ئازابىدىن ئوق يىلانىدەك بىر تولغاندى، ئەجدىھادەك بىر يۇلقۇندى ـ دە، توپىنى ئۇچار زۇلپىقاردەك يېرىپ چىقىپ كەتتى. ئۇ شۇ تاپتا، يادىدىن چىققان ئوق، كۆكتىن چۈشكەن چاقماق ئىدى. ئاسمان دۇلدۇلى كەلسىمۇ، ئۇنىڭغا يېتىشەلمەيتتى. مەن پەقەت ئارقامدىن بۇلۇتتەك چاڭ ئەگىشىپ كېلىۋاتقانلىقىنىلا بىلىمەن. قۇلىقىمغا شامالنىڭ ۋىزىلدىشىلا ئاڭلىناتتى. قاراقچىلارنىڭ قىيالىرى كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچىلا ئارقىدا قالدى. مانا شۇ يارنى بويلاپ داۋانغا قاراپ چاپتۇرۇپ كېتىۋاتقىنىمدا، كۆتۈلمىگەندە ئاۋۇ پارچە تاغ كەينىدىن قورساقلىق ئەجدىھادىن بىرى ئېتىلىپ چىقىپ قالدى. ھە، نېمىدى، چەت ئەللىكلەر دەنۇزاۋۇر دەيتتىغۇ دەيمەن، ئۇ مەخلۇق قورسىقىنى دومىلىتىپ، ئىتتىكى قولىنى بېقىنىدا دىڭگايتىپ ئىنغاڭلاپ ۋارقىراپ يۈگۈرۈپ كەلدى. قۇتۇلۇش يوق ئىدى. ئۇركۈپ كەتكەن كۆرەڭ قاشقا ھېلىمۇ ياخشى ھاڭغا دومىلىماي ئوڭ ياقا

يۇلقۇنۇپ سەكردى. ئاشۇ شەددەتلىك بۇرۇلۇپ سەكرەشتە مەن ياۋىداق ئاتتىن يەرگە بىر پارچە تاشتەك ئۇچۇپ چۈشتۈم. مۇرەمنىڭ يار گىرۋىكىدىكى تاشقا سوقۇلغىنىنلا بىلىمەن، كۆزلىرىمدىن ئوت چاقناپ كەتتى. بوشاڭقىتا ئۇچۇپ كېتىۋاتقاندەك بولدۇم. كېيىن قانداقتۇر بىر دەرەخنىڭ شاخلىرىغا قاتتىق ئۇرۇلدۇم. قوللىرىم تۇغما تۇيغۇدا ئۇنىڭغا يېپىشتى. شاخلار يۇز ـ كۆزۈمنى جىجالىۋەتتى. ھوشۇمغا كېلىپ، ئۆزۈمنىڭ يارنىڭ بېلىدىكى قىيادا ئۆسكەن بىر تۈپ دەرەخ ئۈستىدە يەر بىلەن ئاسمان ئارىسىدا ئېسىلىپ تۇرغانلىقىمنى كۆردۈم. پەسكە چۈشكىلىمۇ، ئۈستىگە چىققىلىمۇ ئىمكان يوق ئىدى. ۋارقىراپ ياردەم چاقىرىشتىن ئۆزگە ئامال تاپالمىدىم.

كۆمۈش قىز كەچۈرمىشلىرىنى ھېكايە قىلىپ سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن، بىزنى شەھەردىكى شەرەم تۇغقىنى بولمىش تاشباينىڭ ئۆيىگە باشلاپ بارماقچى بولدى. تەلەيىمىزگە بۇ شەھەر بېسىپ ئۆتتىدىغان يولىمىز ئۈستىدە ئىكەن. بىز بىر ـ بىرىمىزگە مەنىلىك قارىشۇۋېلىپ، قىزنىڭ رايىغا باقتۇق. چۈنكى قۇياش غەربىي ئۇپۇق سىزىقىغا قاراپ پەسلەپ كېتىۋاتاتتى. يىرتقۇچلار قوتراپ يۈرگەن ئايدالىدا تۇنىگەندىن كۆرە، شەھەرلىك بىرەر بايىنىڭ ئۆيىدە قونۇش ئاقىلانىلىك بولاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ يەرنىڭ بۇنداق كونا زامانىدىكى شەھىرىنىڭ قىيابېتىنى كۆرۈپ بېقىش ھەۋىسىمۇ يۈرەكلەرنى ۋەسۋەسىگە سالاتتى.

ـ كۆرەك قاشقا نەگە يوقالغاندۇ؟ ـ دەپ سورىدىم مەن قىزدىن شۇ ئارىدا، ـ يا ھېلىقى مەخلۇق تۇتۇپ يەۋەتكەندىمۇ؟!

قىز كۈلدى. ئىككى بارمىقىنى ئاغزىغا ئېلىپ بېرىپ، ئۇغۇل بالىلارەك قاتتىق ھۇشقۇتتى. ئۇنىڭغا جاۋابەن تاغ ئارىسىدىن قەيەردىندۇر ئاتنىڭ كىشنىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. ھايال ئۆتمەي تاشلارنىڭ ئارقىسىدىن پۇشقۇرتۇپ يايلىنى يەلپۇتكىنىچە، غاز بويۇن، قومۇش قۇلاق، ئىنچىكە ئىياغلىق، بېلى ئۇزۇن، گەۋدىسى قاملاشقان بىر ئات پەيدا بولدى. بىزنى مەنسىتمىگەندەك پەرۋاسىز قىياپەتتە كېلىپ قىزنىڭ پېشىنى پۇرىدى. مەن ئۇنىڭغا قاراپ ھەيران قالدىم. ئۇ راستتىنلا تالاشقۇچىلىكى بار دۇلدۇل بىسياق شاش ئات ئىكەن. بۇنداق ئاتلارنى مەن پەقەت رەسىملەردىلا كۆرگەن، ئۇلاردىمۇ قانىتى بار قىلىپ سىزىلاتتى.

قىز بىزنى كۈتۈپ تۇرۇشقا بۇيرۇپ، ئۆزى ئاتقا مىندى ـ دە، بايىاتىن مەن چىققان دۆڭلۇكتىن ئېشىپ كۆزدىن غايىب بولدى. چارەك سائەت ئۆتە ـ ئۆتمەيلا ئىككى ئاتنى يېتەككە ئالغىنى ھالدا قايتىپ كەلدى. ئەمدى سەپىرىمىز ئاسانلىشىدىغان بولدى، دەپ خۇرسەن بولۇشتۇق. قىيا ئادەمنى يۇغان بىر ئاتقا مىنگۈزدۇق، ئالدىنقى ئىياغلىرىدا يەر تاتىلاپ بىر ئورۇندا تۇرالمايۋاتقان شاشراق يەنە بىر ئات لوئىزا ئىككىمىزگە قالدى. ئۇ مېنى ئۆزگە تەستىرەك يېقىنلاشتۇردى. مەن ئۇنىڭ بېشىنى سىيلاپ، يالىنى بارماقلىرىمدا تاراپ يۇرۇپ چۈلۈۋزىنى قىسقا تۇتۇپ، تۆشۈكىنى تەكشۈرۈپ كۆزدۈم. ساغرىسىغا ئەركىلىتىپ شاپىلاقلاپ قويۇپ بىرلا سەكرەپ ئۇستىگە مىنىۋالدىم. ئات ئېغىزدۇرۇقىنى چاينىپ چاپچىدى. مەن ئاتنى ياندىتىپ كېلىپ،

ئېگىشىپ لوئىزانى بېلىدىن قارماپ كۆتۈرۈپلا ئالدىمغا ئالدىم. ئات مېڭىپ كەتتى. لوئىزا ۋىلىقلاپ كۈلەتتى.

— ئۇ قىزنى كەينىگىزگە مىنگەشتۈرۈڭ، — دېدى بوينىنى گىدەيتىپ، ئىنچىكە ئاياغلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ تاقىلدىتىپ دەسسەپ ئويناقلاپ كېلىۋاتقان كۆرەڭ قاشقا ئۇستىدىكى كۈمۈش قىز ماڭا بۇرۇلۇپ قاراپ كەسكىن تەلەپپۇزدا، — بولمىسا ئاسان خەتەر چىقىدۇ.

مەن بويسۇندۇم. لوئىزا ئۇنىڭغا دومسىيىپ تازا بىر قارىۋېلىپ، ئارقامغا ئۆتۈپ مىنگەشتى.

ئاتلار يارنى ياقىلاپ يۈرتۈپ مېڭىشتى. يار تۈگىگەندىن كېيىن سايغا چۈشتۈق. ساي بىزنى ئۈزۈن بىر جىلغىغا باشلاپ كىردى. جىلغا ئىچىدە نەچچە بۇرۇلۇشقا، نەچچە ئۆرلەپ پەسلەشكە توغرا كەلدى. جىلغىدىن چىققاندا چەكسىز كەتكەن دالا بىزگە تىمتاس قۇچىقىنى كەڭ ئاچتى.

شۇ ئارىدا قۇياشنىڭ ئۆز ئۇۋىسىغا كىرىپ كەتكەنلىكىنى بايقىماي قاپتۇق، تاغ كۆلەڭگىلىرى تېزلا كېڭەيدى. گۈگۈم يەر يۈزىگە ئۆز پەردىسىنى يېيىش بىلەن ئاۋارە بولدى. يول بارغانسېرى پەسلەپ باراتتى. ئويمان - دۆڭلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ، ئېگىزرەك بىر تۆپىلىككە چىققاندا كەڭرى كەتكەن چوڭقۇر ئويمانىدا دەرەخلەرنىڭ قاتمۇ قات يېشىل تونلىرىغا پۈركىنىپ ياتقان كىچىككىنە شەھەر كۆرۈندى. قاش قارىيىشقا باشلىدى. جىدەللەپ مېڭىپ توقايلىققا كىردۇق - دە، شەھەرنىڭ جەنۇبىي دەرۋازىسىغا يېقىنلاشتۇق. ئەمدى بىزنى تەڭگە يوپۇرماقلىق سۇۋادان تېرەكلەر سەپراس بولغان ھۆرمەت قاراۋۇللىرىدەك يولنىڭ ئىككى قاسىنىغا تىزىلىپ بىز تەكشى قەد كېرىپ كۈتۈۋالدى. شەھەر دەرۋازىسىغا يېقىنلا جايدا بىرمۇنچە ئادەملەرنىڭ ئەگىپ يۈرگەنلىكى كۆرۈندى. يېقىنلىشىپ بارغاندا، كۆز ئالدىمىزدا پەيدا بولغان قان تېمىپ تۇرغان دەھشەتلىك مەنزىرىلەردىن يۈرىكىمىز سىرقىراپ كەتتى. بۇ يەردە يول چېتىدىكى تېرەكلەرگە قارىلاشتۇرۇپ ئادەملەر ئېسۇۋېتىلگەنىدى. جەسەتلەرنىڭ باشلىرى ھەر خىل ھالەتتە قىڭغىيىپ ساڭگىلىغان، كۆزلىرى قورقۇنچاۋق ئالىيىپ، چاناقلىرىدىن چىقاي دەپ قالغانىدى. بويۇنلىرى كاۋا پىلىكىدەك سوزۇلۇپ، قارا تاپان يالاڭ ئاياغلىرى ئارىدەك ئۈزۈلۈپ قېتىپ قالغانىدى. لوئىزا ۋارقىراپ مېنى بېلىمدىن چىڭ قۇچاقلىۋالدى. ئۆزۈمنى بېسىۋېلىشقا قانچە تىرىشقىنىم بىلەن پاجىئەنىڭ سۈرىدىن مېڭىكىمۇ تېنىم شۇركىنىپ، قۇيقا چاچلىرىم تىك تۇردى. مەن ئىختىيارسىز ئۆلۈكلەرنى ئىچىمدە ساناشقا باشلىدىم. ئىككى قاسناقتىكى تېرەكلەردە ئالتىدىن ئون ئىككى مۇردا ئىپلاپ تۇراتتى. كۈمۈش قىز ئېتىنىڭ بېشىنى تېرىقاتىكى شالاڭ ئادەملەر توپىغا بۇرىدى. ئۇلار بىلەن ئاللىنېمىلەرنى سۆزلەشتى. ئاندىن قايتىپ كېلىپ، بىزگە خاقانىڭ ئەتىكى مۇز تاغ تەڭرىسى بايرىمى شەرىپىگە سەھەدىقە قىلىش ئۈچۈن زىندانىدىكى قەيسار جىنايەتچىلەر ئىچىدىن مۇشۇ ئادەملەرنى تۆتۈپ چىقىپ ئېسىپ ئۆلتۈرۈش توغرىسىدا پەرمان چۈشۈرگەنلىكىنى ئېيتتى. بايرىم ھارپىسىدىكى بۇنداق قەتلى ھەرىكىتى

توخۇ تۇلتۇرۇپ مايمۇنغا كۆرسەتمەكچى بولغاندەك، بىرنى تۇلتۇرۇپ، يۇزنى قورقۇتۇشتەك يۇزەكنى مۇجۇپ قويۇش ئەھمىيىتىگە ئىگە ئىمىش.

بىز ئۇنچىقماي ئاتالمىرىمىزنى دېۋىتتۇق. ئەمدىلا قوزغىلىشىمىزغا قەرىشقانىدەك جاك ئاۋازى ئاڭلىنىپ، ئۇدۇللىمىزدىكى شەھەر دەرۋازىسىنىڭ غايەت يوغان قاناتلىرى يېپىلىشقا باشلىدى. ۋارقىراپ تىزگىن سېرىپ ئاتالمىرىمىزنى چاپتۇردۇق. لېكىن، ئۇلار- رەلمىدۇق. دەرۋازىغا تاراقلىتىپ تاقاق سېلىنىپ، سۇلۇق خەندەكتىكى ئاسما كۆۋرۈك كۆتۈرۈۋېتىلگەنىدى. بىز شەھەرنىڭ سىرتىدا قالدۇق.

نەگە بېرىپ نەدە قونۇش كېرەك، بېشىمىزغا غەم چۈشتى. بىز ئۇلۇكلەر يەيدا قىلىغان سۇر ئىچىدە تۇراتتۇق. يەنىلا كۆمۈشسىز ئامال تاپتى. ئۇ يېقىنلا جايدا مومىسىنىڭ ئۆيى بارلىقىنى ئېيتىپ، بىزنى شۇ يەرگە باشلاپ بارماقچى بولدى. بىز ئۇنىمىدۇق. مۇشۇ ئەتراپتىكى بىرەر كونا ئۆيدە قونايلى، بىر قىڭغىيىپلا تاڭ ئاتقۇزمامدۇق، دېدۇق. دەتالاش قىلىپ مەس- لىھەتلىمىز پىشقىچە ھاۋامۇ بۇزۇلۇپ قالدى. قۇيۇن باشلاپ كەلگەن شامال چاك - توپ- لارنى ئاسمان بوشلۇقىغا ئېلىپ چىقىپ ئويناپتتى. يەر - كۆك ئارىسىنى قاراڭغۇلۇق قاپلىدى. قارا بورانلىق يامغۇرنىڭ شەپىسى كەلدى. بىزمۇ ئائىلاج كۆمۈشقىزغا ئەگەشتۇق. سوقما تاملىق مەھەللىلەردىكى ئەگرى - توقاي يولدا ئىككى - ئۈچ يۈز مېتردەك ماڭغاندىن كېيىن بىر كونا دەرۋازىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدۇق. كۆمۈش قىز ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ، دەرۋازىنى قامچىسىنىڭ تۈۋىغا سېپىدا ئۇرۇشنا باشلىدى.

— موما، ھەي ئايخان چوڭ ئاپا!

ئىچكىرىدىن بوغۇقراق ئاۋاز كەلدى:

— كىم؟ ھە، كۆمۈشقىزمۇ سەن بالام، مانا، مانا كەلدىم ئالتۇن قوزام!

دەرۋازىنى چاچلىرى ئاقارغان، لېكىن تېخى مۆكچەيمىگەن بىر موماي ئاچتى.

— موما، مېھمانلارنى ئۆيگە باشلاڭ،— دېدى كۆمۈشقىز كۆزەك قاشقىسىنىڭ تۆشۈكىنى بوشىتۇۋېتىپ،— قېنى، سىز قەيسەر ئاكا، ماڭا يارەملىشۇۋېتىڭ.

موماي لوئىزا بىلەن قىيا ئادەمنى ئۆيگە باشلاپ ماڭدى. ھەرقانداق چاغدا چې- رايلىق، ياش قىزنىڭ بۇيرۇق چۈشۈرۈش ئىمتىيازى بولمىدۇ ئەمەسمۇ، مەن كۆمۈشقىزغا بويسۇندۇم. ئىككىمىز ئىگەر - جابدۇقلارنى بوشىتىپ، كۆتۈرۈپ ئۆيگە ئەكىرىپ قويۇ- دۇق. ئاتلارنى پاكار ئېغىلغا جايلاشتۇرۇپ، يەم - خەشەك بەردۇق. كۆمۈشقىز يېنىمدا پەرۋانىدەك پىرقىراپ يۈرۈپ ئىشلەيتتى. شۇ ئاردا ئۇ مېنىڭ يۈرتۇم، ئاسلە ئەھۋالىم، توي قىلغان - قىلمىغانلىقىم، لوئىزا بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە ئىكەنلىكىمىزنى سوراپ ئولگۈردى. مەن يىراقتىن كېلىۋاتقان مېھمانلىقىمنى، ئۆي - ئوچاقلىق بولۇشنى تېخى ئويلاشمىغانلىقىمنى، لوئىزا بىلەن دوست ئىكەنلىكىمنى تومتاقلا ئېيتىپ بەردىم. ئاڭىچە موماي بىزنى چاقىرىپ ئالدىراتتى.

— مەن سىزنى ئۆمۈرۋايەت ئۇنتۇيالمايمەن،— دېدى كۆمۈشقىز قورۇدا ئۆيگە قايە- تىپ كېلىۋاتقاندا،— سىز مېنى ئۆلۈمدىن قۇتقۇزغان تۇرسىكىز.

ـ ئۇ تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق ئىش، ـ دېدىم مەن جاۋاب قايتۇرۇپ، ـ بىزنىڭ كۆرنىمىزدا سىز بولسىڭىزمۇ شۇنداق قىلغان بولاتتىڭىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەقىقىي كۆچ چىقارغانلار ئاۋۇ سەپداشلىرىم.

بوسۇغىدىن قاتارلىشىپ كىرىۋاتقاندا، لوئىزانىڭ بىزگە غەلىتىرەك بىر نەزەردە قارىغانلىقىنى بايقاپ قالدىم. مانا بۇ نەزەردە نارازىلىقتىن كۆرە گۇمانسىراش، ئەيىب لەش بارەدە كۆرۈنۈپ كەتتى. خۇپسەنلىك قىلىپ، سۆيىغا ئۇنىڭ يېنىغا چىقىپ ئولتۇردۇم. ئۇنداقمۇ ئەمەستۇ بەلكىم، دېگەن خىيال كۆڭلۈم ئاسمىنىدىن لەيلەپ ئۆتتى.

بۇ كىچىك ئىككى ئېغىزلىق پاكار كۇلىبە ئىدى. بىز دەملەنگەن ھىندى چېيىدىن بىر چۆچەكتىن ئىچكۈچە مۇدھىش بوران - چاپقۇنىنىڭ ساراڭلىقى تۇتتى. تۇڭلۇكتىن ئۇرغان شامال جىنچىراقنىڭ ئوتنى ئۆچۈرۈۋەتكىلى تاس - تاس قالدى. تامدىكى كۆلەڭگىلەر بىر چوڭىيىپ، بىر كىچىكلەپ ئەلەڭلەپ سەكرەپ كەتتى. ئەسەبىي بوران دەرەخ شاخلىرىنى يەرگە تەگكۈدەك ئېگىپ، ئېغاڭلىتىپ، ئۆگزىنىڭ قومۇش - پاخالىلىرىنى تۇتاملاپ يۇلۇشقا باشلىدى. بارغانسېرى قۇتراپ، ئۆينى تاماشىرى بىلەن قوشۇپلا ئۇچۇرۇپ ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ پىرقىرىتىدىغاندەك ئەلپازدا چالۋاقتىدى. ۋاقىرىنىڭ ئۈستىدىلا ئونلىغان زەمبىرەك تەك ئېتىلغاندەك دەھشەتلىك گۈلدۇرلەپ ياقماق چاقتى. ئاستىمىزدىكى يەر تىترەپ كەتتى. چېلەكلەپ قۇيغاندەك تۆكۈلگەن يامغۇرنىڭ شارقىرىشى ئاڭلاندى. تۇڭلۇكتىن سوغۇق شامال ئارىلاش يامغۇر كىردى. ئۆي ئىچىدىكى سوغۇق بىردەمدىلا مۇزنى قوردىدى. بىز چۆچەكلىرىمىزنى داستىخانغا قويۇپلا، دەرھال ئۈزۈن ئورۇندۇق ئەكىلىپ، بىر - بىرىمىزنى يۆلەپ - ئېتىتىرىپ يۇرۇپ تۇڭلۇككە بىرنەرسىلەرنى تىقتۇق. داستىخانغا قايتا ئولتۇرۇپ چايدىن بىر - ئىككى ئوتلاپ تۇرۇشىمىزغا تاراسلاپ مۆلدۈر يېغىپ كەتتى. سوغۇق شامال ئۈسۈپلا ئىشىكنىڭ بىر قانىتىنى ئېچىۋەتتى. يەرگە تېگىپ قاڭقىغان مۆلدۈر دانىچىلىرى تاپسىدىن سەكرەپ ئۆتۈپ ئۆيگە كىردى. كۆمۈشقىز پايپاسلاپ بېرىپ ئىشىكنى ياپتى.

كۆمۈشقىز يايلاقتىن ئاتنىڭ غانجۇغىسىدا گۆش ئالغاچ كەلگەنمىكەن، مومای شۇ كېچىدە ئۇنىمىغىنىمىزغا قويماي ئوخشىتىپ پولۇ دۇمىدى. بىر ھېسابتا شۇنداق قىلغىنىمۇ بولغانمىكەن. قوينىڭ يېڭى گۆشى بېسىلغان پولۇ سوغۇقتا بىزگە تازا خۇش ياقتى. بىراق ئوت كۆيمەي تولا خاپا سالدى. تاماقتىن كېيىن قېتىق ئىچتۇق. ئاندىن كېيىن مومای ۋە كۆمۈشقىز بىز بىلەن خوشلىشىپ، لوئىزانى باشلاپ ئىچكىرى ئۆيگە ئۇخلاشقا كىرىپ كەتتى. ئىلغۇچ شىرىقلاپ ئېتىلىپ، بىر ئاز داۋاملاشقان گۈدۈك - گۈدۈكدىن كېيىن ئۇلار جىمىپ كېتىشتى. بىز تاشقىرىقى ئۆينىڭ سۆپىسىدا چاپانلارنى غېرىبچىسىغا يېپىنچاقلاپ يانپاشلىدۇق. كەچە ئەنسىز چىلىك ئىچىدە ئۆتتى. دەرۋازا تاك ئاتقۇچە قاراقچى ياكى جىن - شايتانلار ئورۇۋاتقاندەك تاراقلاپ چىقتى.

بورانمۇ، يامغۇرمۇ مەسلىھەتلىشىۋالغاندەك تاڭغا يېقىن چىپچىدە توختىدى. ئۈپۈقنىڭ مەڭزىگە تارتىنچاق مەسۇم قىزىلىككەدەك سۈزۈك قىزىللىق يۈگۈرۈشكە باشلىغاندا ئاتلاندۇق. گۈل - گىياھلارنىڭ بەرگىلىرىدە، غۇنچىلارنىڭ لەۋلىرىدە يامغۇر

تامچىلىرى لىغىرلاپ تۇراتتى. ھاۋا ئىنتايىن ساپ، خۇش‌بۇي ئىدى. بايرام مۇناسىۋىتى بىتلەن بولسا كېرەك، شەھەر دەرۋازىسى بۇگۈن بالدۇر ئېچىۋېتىلگەنىدى. دەرۋازا ئالدىدا ۋە كۆۋرۈك بېشىدا ئويەرگە، بۇيەرگە توپلاشقان ئادەملەر شەرقىي ئۇيغۇقتا قاراپ قېتىپ تۇرۇشاتتى. ئۇيغۇقتا ئوت كەتكەندەك بولدى. شەپەقنىڭ لاۋۇلداۋاتقان قىپقىزىل يالقۇنلىرى ئىچىدىن قۇياش ئۆزىنىڭ ئالتۇن چاچلىق سەلتەنەتلىك بېشىنى سالاپەت ۋە تەنتەنە بىلەن كۆتۈردى. كۆپكۆك ئاسمان دۇنياسىغا ئالتۇن تېنىنى يېرىم كۆرسەتتى. تال - تال ياقۇت نۇرلار يەر ۋە كۆككە بىراقلا چېچىلدى. قاتۇرۇلغان ھەيكەل توپلىرىدەك جىمجىت تۇرغان ئادەملەر تەۋرىدى. قۇياشنى مۇبارەكلەپ ھايا‌جاندا دۇئاغا قول كۆتۈرۈشتى.

دەرۋازا پەشتىقى، سېپىل راۋاقلىرىدىن داقا - دۇمباق، بۇرغا، سۇنايلارنىڭ ساداسى كۆتۈرۈلدى. شەھەر ئىچىدىكى تەرەپ - تەرەپلىرىدىن جور بولغان سادالار ياڭرىدى. بۇ بايرام باشلانغانلىقىنىڭ بەلگىسى بولسا كېرەك. كىشىلەر بۇ تاغلىق شەھەرگە قاراپ ئېقىشقا باشلىدى. يىراق - يېقىن، سەھرا - يېزىلاردىن تاماشاغا، ئىبادەتكە كېلىۋاتقانلارنىڭ ھارۋا - ئۇلاقلىرىنىڭ ئالدىنقى سەپلىرى چۇقان بىلەن دەرۋازىدىن كىرىۋاتاتتى. ھارۋا ئۈستىدە چوڭلارمۇ، كىچىكلەرمۇ، ئەرلەرمۇ، ئاياللارمۇ بار ئىدى. ھارۋىلارنىڭ ئېگىز چاقلىرى نەم يولدا چوڭقۇر ئىزلارنى قالدۇراتتى.

شەھەر سېپىلى خېلىلا ھەيۋەتلىك بولۇپ، كەڭ سېپىل خەندىكىمۇ سۇغا تولدۇرۇلغانىدى. بىزمۇ دەرۋازىدىن كىردۇق. شەھەردە ھەشىمەتلىك ئېگىز ئىمارەتلەر بولمىسىمۇ، ئۆيلەر چىرايلىق ۋە رەتلىك بولۇپ، ھەممىسى دېگۈدەك تاش ئۇل ئۈستىگە قوپۇرۇلغانىدى. كوچىلار ئانچە كەڭ ئەمەس ئىدى - يۇ، بىراق پۈركەنگەن دەرەخلىرى باراقسان ئىدى. ھەممە ئائىلىنىڭ قورۇ - باغلىرى بار ئىدى. تېرەك، سۆگەت، قارىياغاچ، ئالما، ئۈرۈك دەرەخلىرى شاخاراپ بوستانلىق شەكىللەندۈرگەن. قوغۇن، تاۋۇز، كۆكتات، گۈل - غۇنچىلار يەرگە رەڭدار گىلەم يايغانىدى. ئېرىقلاردا سۇلار شىلدىرلاپ ئاقاتتى. بەزى ئېرىقلار ئۈستىگە تاختاي سۇپا ياسىلىپ، دەرەخ شاخلىرىغا قۇشلىرى سايراپ تۇرغان قەپەسلەر ئېسىۋېتىلگەنىدى. مەيىن شامال گۈلباغلاردىن ئىسپار، ئەنبەرلەرنىڭ پۇراقلىرىنى يېغىۋېلىپ، سەھەردە شەھەر ئۈستىگە چاچاتتى. ئاسماندىن قۇشلارنىڭ يېقىملىق سايرىغان ئاۋازى كېلەتتى. يەردىن بايرام شاۋقۇنى كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى. بۇلار قوشۇلۇپ شەھەرنىڭ جانلىق، گۈزەل مەنزىرىسىنى ھاسىل قىلدى.

بىز ئادەملەر توپلاشقان بىر ئىبادەتخانىغا ئانچە يىراق بولمىغان جايدا كۆمۈشرەڭ بىلەن خوشلاشتۇق. بۇنىڭ بىزنى زادىلا قويۇۋەتكۈسى يوق ئىدى. باي ئاكىسىنىڭ ئۆيىگە باشلاپ بارماقچى بولۇپ كۆپ ئۇرۇندى. بىراق بىز ئالدىراش بولغانلىقىمىزدىن ئۆزرە ئېيتىپ زورغا خوشلاشتۇق. قىز نۇرلانغان يوغان كۆزلىرىدە ماڭا لەپپىدە قاراپ قويۇپ، ئىلاج بار ھايال بولماي قايتىدىغانلىقىنى ئېيتتى - دە، ئاتلارنى ئېلىپ كەتتى. بىز ئۇنچىقماي ئىبادەتخانىغا يېقىنلاشتۇق. پەشتاقتا بىر ئۆلىما سىياق ئادەم ۋەزخانلىق قىلىۋاتاتتى. ئۇ تاغ تەكتىسىنىڭ چوققىلاردىكى قار - مۇزلارنى ئېرىتىپ، ساي -

دەريالارغا كەلكۈن بېرىدىغان مۇقەددەس پەيتنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىگە تەبرىك ئوقۇيتتى. سەھرايۇ - بوستانلارغا، چېكى يوق كەڭ زېمىنغا زۇمرەت سۇ، يېشىل ھايات بېغىشلىشىغا قەسدە ئوقۇيتتى. ئالەمشۇمۇل قۇدرەتكە ھەمدۇ - سانا ئېيتاتتى.

كوچىلاردا ئادەملەر كۆپىيىشكە باشلىدى، بىز ئىبادەتخانىنى تاشلاپ ئالدىمىزغا ماڭدۇق. باشقا ئىبادەتخانىلاردىمۇ ۋەز ئېيتىۋاتقان، ئىبادەت قىلۋاتقان ياكى نەزر - سەدىقە بېرىۋاتقانلارنى كۆردۇق. ھەممە يەردە ئالقىش، قەسىدە، ئاپىرىن، تەنتەنە ساداسى ياڭرايتتى. چوڭراق دەرۋازىلارنىڭ ئالدىغا تۇغ - ئەلەملەر ئېسىلىغانىدى. ھەممە ئۆيلەر ئىشىكلىرىدە كىرىپ - چىقىۋاتقانلار كۆزگە چېلىقاتتى. قارىغاندا، ئادەملەر بىر - بىرىنى قۇتلۇقلىشىپ، مېھمانلىشىۋاتقان بولسا كېرەك. توپ - توپ بالىلار قىي-چۇ كۆتۈرۈشۈپ يۈگۈرۈشۈپ يۈرۈشەتتى. شەھەر مەيدانىغا بارغاندا تېخىمۇ تەئەججۈپ-لەندۇق. پۈتۈن مەيداندا ئادەملەر مەشغۇلدايتتى. ئوچۇقچىلىققا چىدىرلار، كەپسىلەر تىكىلگەن، سايىۋەنلەر تارتىلىپ، لاپاسلار ياسالغانىدى. بۇ يەردە ساز چېلىپ، ناخشا ئېيتىۋاتقانلارمۇ، داپ چېلىپ ئوسسۇل ئويناۋاتقانلارمۇ، ساپايى ئۈرۈپ ھەق - دوست تارتىۋاتقانلار، رەم سېلىپ پال بېقىۋاتقانلار، مايمۇن ئوينىتىپ كۆڭۈل ئېلىۋاتقانلار، قىزىقچىلىق قىلىپ كۈلكە قوزغاۋاتقانلار، كۆز باغلاپ سېرىكىتە ئۇددۇم گول-لاۋاتقانلار، پاراڭ سېلىشىپ تاماشا كۆرۈۋاتقانلارمۇ بار ئىدى. بازارلار ئاۋاتلىشىپ قىزىپ كەتكەنىدى. گەزمالچىلار ماتا - سەرگەزدىن تارتىپ يېپەك، يۇڭ ماللارغىچە گەزلەپ سېتىشاتتى. مىسكەرلەر جاڭ - جۇڭ، زەرگەرلەر تاق - تۇق ئىچىدە ياشايتتى. ياغاچچىلار، نەققاشلار، كولالار، باقالار ئۆز مالىرىنى ماختاپ خېرىدار چاقىرىشاتتى. يېڭى قىمىز، يالقۇنتاغ شارابى سېتىۋاتقانلارنىڭ سودىسى تېخىمۇ ئىتتىك ئىدى. ۋاقتلىق قاۋاقلاردىن مەست - ئەلەسلەر دەلدۇگۇنۇپ چىقىشاتتى. ئېرىق بويى، دەرەخ تۈۋىلىرىدە تۈگۈلۈپ، سونايلىنىپ، دۇم بولۇپ يىقىلىپ ياتقانلىرىمۇ ئۇچرايتتى. تېخىمۇ نېرىراقتا توخۇ سوقۇش سېلىۋاتقانلار، قوشقار سوقۇشتۇرۇ-ۋاتقانلارنىڭ سورۇنلىرىنى كۆردۇق. تار كوچىلارغا تۇتاشقان خۇپىيانىرەك دالدا-لاردا قىمارۋازلارنىڭ تاۋكالىرى، نەشە ساتقۇچىلارنىڭ يەڭ سودىلىرىمۇ كۆزگە چېلىقتى. ئومۇمەن، كىشىلەر كۆز قاماشتۇرغىدەك رەڭگا رەڭ كىيىنىۋېلىش-قانىدى. ياساۋۇل، نۆكەرلەر مىس، چەز قوراللار بىلەن قوراللانغانىدى. ئۆپچۆرىدىن تۇركىي تىلىنىڭ ھەر خىل سىستېما، ھەر خىل شىۋىلىرىدىكى سۆز تەلەپپۇزلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ھىندى - ياۋروپا تىللىرىنىڭ ۋە باشقا تىللارنىڭ تورلىرىگە ئوخشاپ كېتىدىغان تاۋۇش - ئۇرغۇلارمۇ بازدەك ئىدى. ئارىلاش ئاھاڭلار شاۋقۇن شەكىللەن-دۈرگەنىدى. پۈتۈن مەيدان ۋاڭ - چۇڭ ئىچىدە قۇلاق - مېڭىنى يېگۈدەك گۈۋۈلدەيتتى. — بۇ يەردىكەنسىلەردە قەيسەر، سىلەرنى ئانچە كۆپ ئاۋارىچىلىق تارتمايلا تېپىۋالدىم، — دېگەن قوڭغۇراقتەك زىل ئاۋاز ئاڭلاندى. ئوڭغا بۇرۇلۇپ قارىسام، يېنىمدىلا دېگۈدەك كۈمۈشقىز كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. ئايرىلىشىش ۋاقتىمدا ئۇ مۇشۇ مەيدان ئەتراپىدا ئۇچرىشىپ قېلىشىمىز مۇمكىنلىكىنى ئېيتىۋىدى.

كۆموشقىنز بايراملىق ئىگىنلىرىنى كىيىپ ئۇلىگۈرۈپتۇ. ئۇ ئوماققىنە كىچىك بېشىدىكى بۆكىگە چىرايلىق ئوكە تاقۇالغانىدى. مەگزىلىرى قىزىلگۈل پورەكلىرى ئوخشاپ قالغان بولۇپ، ھازىرلا قان تامچىلايدىغاندەك كۆرۈنەتتى. تەقى - تۇرقى يامغۇردىن كېيىنكى تاك نۇرىغا پۈركەنگەن سەرۋى دەرىخىنى ئەسكە كەلتۈرەتتى. ھەن ئۇنىڭ كۆلۈپ تۇرغان قوي كۆزلىرىنىڭ ماڭا تەگسىز يېقىنچىلىق نۇرلىرىدا تىكىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، بۇ مېھرىي - مۇھەببەتتىن كۆزلىرىنى قاچۇردۇم. لوئىزانىڭمۇ ئۇنىڭغا دەگسىگەندەك بىر قىسىملا نەزەردە سەپسېلىۋاتقانلىقىنى بايقاپ قالدىم...

بىردىنلا ئوچۇق كۆكتە كارنايلار ساداسى ياڭراپ كەتتى. مەيدانىنى چۆرىدەپ چەمبەر شەكىللەندۈرۈپ قاتارلىشىپ تۇرغان ساقچىلارمۇ كارنايلىرىنى تەڭكەش قىلىپ چېلىشقا باشلىدى. ئەتراپ زىلزىلىگە كەلدى، ئاسمان دەۋرەپ كەتتى. كىشىلەر قىستىشىپ، بويۇندىشىپ، شاھ سۇپىسىغا تۇتىشىدىغان داغدام يولىغا قاراشتى.

ـ خاقان چىقىدىغان بولدى، يۇرۇڭلار، بۇ يەردىن تېزرەك يوقىلايلى! ـ دېدى كۆموشقىنز مېنىڭ قولۇمدىن تارتىپ.

ـ خاقان كەلسە تېخى ياخشى ئەمەسمۇ، ـ دېدى لوئىزا بىغەم قىياپەتتە، ـ تاماشا قاينايدۇ، كۆرۈپ باقمايمىزمۇ.

ـ ئۇلار راستىنلا قاراۋۇللارنى كۆچەيتكىلى تۇرىدى. ئاق يەردىن چىققان بىرەر بالاغا تېقىلىپ يۈرمەيلى يەنە، يۇرۇڭلار كەتتۇق، ـ دېدى بۇيرۇق تەلەپپۇزىدا قىيا ئادەم مەيدان سىرتىغا قاراپ مېڭىپ.

ماڭا ئۇنىڭ دېگەنلىرى ئورۇنلۇق تۇيۇلدى. بىزنىڭ بۇ قېتىمقى تەپپىرى مىزنىڭ مەزمۇنى ئىچىدە خاقانىنى كۆرۈش مەقسىتىمۇ يوق ئىدى. مەن كۆموشقىزنىڭ قولىدىن بوشىنىپ باردىم - دە، لوئىزانى قولىدىن تارتىپ ئېلىپ ماڭدىم:

ـ يۈرۈڭ، بىزدە ھوشيار بولساڭ ئاپەت كۆرمەيسەن، دېگەن گەپ بار.

لېكىن مەيداندىن چىقىپ كەتمەك ئوڭايغا چوشمىدى. تۆتىمىز تۆگۈلۈپ بىر غۇرمەك بولۇۋېلىپ قانچە كۈچەپ قىستىساقمۇ ھېچقانچە ئىلگىرىلىيەلمىدۇق. بىردىنلا مۇزدەك ئۇدارىغا كەلتۈرۈپ دەسسەۋاتقان تەكشى قەدەم ئاۋازلىرى يەرنى گۈپۈلدىتىپ يېقىنلاپ كەلدى. بويۇنلىرىنى سوزۇپ قارىۋىدۇق، مەيدانغا سەپ تارتىپ كىرىپ كېلىۋاتقان ھورمەت قاراۋۇللىرىنى كۆردۇق. ئۇلارغا يېنىك لەپىلدىگەن تۇغ يول ئېچىپ كېلىۋاتاتتى. بىز ئالىمانىڭ دېققىتىنى ئۇياقتا تارتىلغانلىقىدىن پايدىلىنىپ تارقىلىپ، كىشىلەرنى ئارىلاپ ئىلگىرىلىدۇق. مەيدانىڭ چېتىگە بارغىنىمىزدا، ھەلىتىن ياسالغان نەيزە، قالقانلار بىلەن قوراللانغان پىيادىلەر قوشۇنىنىڭ سەپلىرى ئۇدۇلىمىزغا يېتىپ كەلدى. ئاندىن كېيىن ئۇلارغا ئولىشىپلا كەلگەن ساداقچىلار قوشۇنىنىڭ ئۆتۈپ بولۇشىنى كۈتۈشكە توغرا كەلدى. ساداقچىلار سەت چېنىك قۇيرۇقى ئۇزۇلۇشى بىلەنلا بىز يولنى كېسىپ ئۆتۈۋالدۇق. شۇ چاغدا ئاتلىرىنى

كىشىنىتىپ، ھارۋىلىرىنى تاراقلىتىپ، ئاتلىق، ھارۋىلىق، پىيادە قوشۇنلار كېلىپ قالدى. ئۇلارنىڭ كەينىدىن ئوردا چوڭلىرى چۈشكەن رەتلىك ھارۋىلار قوشۇنى كۆرۈندى. خاقان شۇ ئېسىلزادىلەرنىڭ ئارىسىدا بولسا كېرەك، ئەتىسالىم، بىر توپ قۇرۇقچى نۆكەرلەر ئات ئوينىتىپ كېلىپ، ئالمانىنى يولنىڭ ئىككى چېتىدىن كەينىگە سۈرۈشكە باشلىدى. بىز دەرھال كۆزدىن نېرى كەتتۇق. مەيدانغا تۇتاشقان تار بىر كوچىنىڭ ئېغىزىغا بارغىنىمىزدا ئالمانىنىڭ چۇقانلىرى، ئالقىش سادالىرى بىراقلا ئۇچقان تۈمەنلىگەن كەپتەردەك گۈركىرەپ، ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى. بۇ خاقانىنىڭ مەيدانغا كىرگەنلىكىگە بېغىشلىنىۋاتقان قۇدرەتلىك تەنتەنە ئىدى. بىز شۇ يەردىكى ئېگىزرەك بىر توپا دۆۋىسىگە چىقىپ، مەيدانىنىڭ ئىچىگە نەزەر تاشلىدۇق. خاقان ئالتۇن ھەل بېرىلگەن نەقىشلىك ھارۋىسىدا مەبۇتتەك قىمىرلىماي سۈر يالغۇرۇپ ئولتۇراتتى. ئىككى ئادەم ئۇنى تۆگە قۇشىنىڭ پېيىدىن ياسالغان يەلپۈگۈچتە ھەدەپ يەلپۈيتتى. قىيا ئادەم يېڭىمدىن تارتىپ قالدى. بىز ئارتۇقچە تارتىشىپ تۇرمايلا جۆنەپ، توپ ئىچىدە غايىب بولدۇق. بىر كوچىدىن ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن لەشكەرلەرنىڭ خاقانغا لەشكىرى سالام بېرىپ ۋارقىرىغان ئاۋازلىرى ئاڭلاندى. ول ياقىسىدىكىلەرمۇ ئۇلارغا ماسلىشىپ، تاغ تەڭرىسى ۋە خاقان ھەققىگە ئۇنلۇك ۋىتا قىلىشتى.

بىز ئۆزىمىزدا يەنە بىرنەچچە كوچاۋە ئىبادەتخانىلاردىن ئۆتتۇق. ھەممىلا يەردە ئادەملەر تەڭرىگە ئىبادەت قىلىۋاتاتتى، خاقانغا ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەۋاتاتتى. كۈمۈشقىز ھېزنى باشلاپ، شەھەرنىڭ شىمالىي ۋە شەرقىي دەرۋازىلىرى تەرەپلىرىنى سەيلە قىلدۇردى. مۇھىمراق جايلارنى بىرەر قۇر كۆرىستىپ بولۇپ، ئاخىرى جەنۇبىي دەرۋازىغا ئېلىپ كەلدى. بىز چىقىشنى نىيەت قىلغان تاغقا ئېلىپ بارىدىغان يول مۇشۇ دەرۋازىدىن باشلىنىدىكەن. دەرۋازىدىن كىرىپ - چىقىۋاتقانلار گىرەلەشكەن ئىككى ئېقىنغا ئوخشايتتى. بىز قىستىلىپ يۇرۇپ سىرتقا چىقىۋالدۇق. بىرنەچچە يۈز مېتر ئالدىمىزغا مېڭىپ، تىكرەك قىرغاقتا كېلىۋىدۇق، پەستە سوزۇلۇپ ياتقان سۇيى ئاز، ئۆزى كەڭ ساي يۈز ئاچتى. ساينىڭ ياقىسىدىكى ئېقىندىن ئانچە يىراق بولمىغان كەڭ تەكشى قۇملۇقتا چېلىش بولۇۋاتاتتى. نەچچە يۈز ئادەم تىزىلىپ دائىرە ياساپ ئولتۇرۇپ چېلىش كۆرۈۋاتاتتى. قىزىقسىنىش بىزنىمۇ سايدىكى قۇملۇققا چۈشۈپ، ئالمان ئارىسىغا كىرىشكە مەجبۇرلىدى.

چېلىش قىزىۋاتاتتى، ئەۋجىگە چىقىۋاتاتتى، جارچىلار پالۋانلارنى مەيدانغا چۈشۈشكە دەۋەت قىلىپ ۋارقىرىشاتتى. كۈچ كۆرسىتىشكە، پەم ۋە چاققانلىق سېلىشتۇرۇشقا چاقىراتتى. يېڭىدىن يېڭى پالۋانلار مەيدانغا كىرمەكتە ئىدى. قول ۋە يوتا مۇسكۇللىرى بۆرتۈپ چىققان بىر توپ چېلىشچىلار بەللىرىگە بەلباغ باغلاپ، كۆڭلەكچان، كۆڭلەكسىز ۋە بەزىلىرى چاپانلىرىنىڭ پەشلىرىنى بەلباغلىرىغا قىستۇرۇۋالغان ھالەتتە بىر چەتتە نۆۋەت كۈتۈپ تۇرۇشاتتى. سەككىز پالۋان مەيدانغا چۈشكەن بولۇپ، ئۇلار خۇددى تۈيمىقى قىزىپ كەتكەن ئاتلاردەك ئورۇنلىرىدا جىم تۇرۇشالماي

ئۇيغاق ـ بۇيرۇقلا هەرىكەت قىلىشاتتى. ئۇلار كەڭ يەلكىلىك، بەجىرىم تەنلىك، تۇتسا تاغنى يۇلۇۋالغۇدەك زەبەردەست يىگىتلەر ئىدى. مەن ئۇلارنىڭ ھازىرقى زامانىدىكى ئىنگىرلىق كۆتۈرۈش تەنھەرىكەتچىلىرىنىڭكىدەك بۆلۈنۈپ ـ بۆلۈنۈپ چىقىپ تۇرۇلۇپ تۇرغان بۇلجۇڭ گۆشلىرىگە ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ قاراپ قاپتىمەن. جارچىلار بىر نېمىلەرنى دەپ ۋارقىرىشۇندى، پالۋانلار، تۆتتىن بولۇپ يۈزمۇ يۈز ھالەتتە ئىككى سەپكە تىزىلدى. خۇددى چايقىلىۋاتقان كېمىلەردەك ئىككى ياقا قوپال ئىغاڭلاپ مېڭىپ، بىر ـ بىرىلىرىگە يېقىنلاشتى. بىردىنلا تاسادىپىەن ئۇچرىشىپ قالغان كونا رەقىبلەردەك، نوچىلىق تالىشىپ بوغۇشقان ئىنىسقلاردەك بىر ـ بىرىلىرىگە بىراقلا ئېتىلىشتى، يېپىلىشتى. بەزىلىرى بەلدىن، پۇتتىن، بەزىلىرى مۈرىدىن، گەجگىدىن تۇتۇپ تارتىشتى، سىلكىشتى. باشلىرىنى ئۆزئارا يېقىنلاشتۇرۇپ، بەدەنلىرىنى يىراقلاشتۇرۇپ، بازلىغان خورازلاردەك ھۇرپىيىشىپ، پەيت ئىزدەپ بىر دائىرىدە چۆگىلەشتى. رەقىبلىرىنى بەللىرىدىن كاپ قىلىپ قۇچاقلاپلا قورۇغان، دەس كۆتۈرۈۋالغانلارمۇ، يانپاشقا ئېلىپ ياكى ئېلىپ تۇرۇپ يەرگە ئۇرغانلارمۇ، چاپ پۇتلىغانلارمۇ بولدى. لېكىن، قارشى تەرەپمۇ بوش كەلمىدى. يەر دەسسەپلىشتى، شۇ ئاردا پاكار، دوغلاق، كۆتەكتەك بىر پالۋان ئۆزىدىن ئېگىز رەقىبىنى كۆز بايقىيالمىغۇدەك تېزلىكتە يانپاشقا ئېلىپ ئېتىۋەتتى. رەقىبى ئۆزىنى ئوڭشاشقا ئۈلگۈرەلمەيلا قالدى. دۇمبىسىنىك يەرگە قانداق تەگكەنلىكىنىمۇ سەزمەدى بولغاي بەلكىم. مەيداندا ۋاڭ ـ چۇڭ كۆتۈرۈلدى. ئىككى ئادەم يۈگۈرۈپ بېرىپ، يەڭگۈچىنىك ئوڭ قولىنى ئېگىز كۆتۈردى. ئۇچ يىگىت يۈگۈرۈپ بېرىپ، يىقىلغۇچىنىڭ يۆلەپ تۇرغۇزدى. بىرنەچچە جۈپ پالۋان قۇم ئۈستىدە تىركىشىپ پومۇداقلىشىپ كەتتى. تاماشىبىنلار چېلىشىۋاتقانلاردىنمۇ بەتتەرەك قىزىپ كەتكەنىدى. ئۇلار ۋارقىرىشاتتى، چېلىشىۋاتقانلارغا مەدەت بېرىشەتتى. چاۋاك چېلىپ كۈلۈشەتتى. بەزىلىرى ئۆزلىرىنى باسالماي سەكرەپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كېتىشەتتى. بىر مەھەل داۋاملاشقان شىرلاردەك شىددەتلىك ئېلىشىشتا چېلىشچىلار ئارقا ـ ئارقىدىن يىقىلىپ، ئاخىرى مەيداندا ئىككىلا پالۋان قالدى. ھەر ئىككىلىسى قوتازدەك يوغان نەرسىلەر ئىدى. ھەر ئىككىلىسى ۋارقىراپ نەرە تارتىشىپ بىر ـ بىرىگە ئېتىلىشتى، گويا ئىككى تاغ بىر ـ بىرىگە ئۇرۇلدى. شۇ چەددىي مومىنتتا بېقىنمىدىلا كۆتۈرۈلگەن ۋاڭ ـ چۇڭ دەققىتىمنى بۇزدى. كەيپىمنى ئۇچۇردى. مەن بىزارلىق نەزەرىدە يېنىمغا قىيا بۇرۇلۇپ قاراپ چۆچۈپ كەتتىم. تەتۇر ئۇستىخان، بەتبەشىرە بىرنەچچە ئادەم كۆمۈشقىزنىك ئاغزىغا لاتا تىقىپ، قوللىرىنى كەينىگە قايرىپ ئۇلگۈرۈشكەن بولۇپ، چەتكە سۆرەۋاتاتتى. كۆمۈشقىز بار كۈچى بىلەن يۇلقۇناتتى، ئۇلارنىڭ ئىسكەنجىسىدىن چىقىشقا ئۇرۇناتتى. مەن ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرىدىن تورغا چۈشكەن يىلپىزنىڭ كۈچ ۋە چەبدەسلىكىنى كۆرگەندەك بولدۇم. بىر ـ ئىككى ئادەم ئارىلاشماقچى بولۇۋېدى، قاراقچىلار ئۇلارغا بىر نېمىلەرنى دېدى. مەن پەقەت بىر كۆزلۈكىنىڭ «ئۇ مېنىڭ خوتۇنۇم»، «ئېتىمنى ئوغرىلاپ قاچقان نائەھلى...» دېگەن

سۆزلىرىنىلا ئىلغا قىلالمىدىم. ئۇنىڭغىچە قانداق قىلدى بىلمەيمەن، كۆمۈشقىز ئاغزىدىكى لاتىنى تىلىدا ئىتتىرىپ چىقىرىۋېتىپ: «ئۇلارنىڭ دېگىنى تۆھمەت، بۇلار بۇلاڭچىلار، مېنى قۇتۇلدۇرۇڭلار!» دەپ ۋارقىرىدى. بىرمۇنچە ئادەملەر كاڭگىراپ ئۇلارغا قاراشتى. لوئىزا ۋارقىراپ قاراقچىلارغا تاشلاندى. مەن بۇلارنىڭ تۇنۇگۈن ئەتىگەن كۆمۈشقىزنىڭ يولىنى توسۇغان ھېلىقى بۇلاڭچىلار ئىكەنلىكىنى بىلدىم قاتتىق غەزەپلەندىم. قىز بىلەن ئالتقا قادىلىپلا ئىزىرىغا چۈشۈۋالغانلىقىرىنى قاراڭلار. ئادەمنى شۇنچىۋالا بوزەك قىلغان بارمۇ؟ شۇ ئاردا قاراقچىلارنىڭ بىرى لوئىزانىڭ بېشىغا كالتەك بىلەن ئۇردى، لوئىزا ئۆزىنى شاققىدە يانغا ئېلىپ، كالتەك چىنىنى بېقىنىغا بىر تېپىپ دومىلىتىۋەتتى. بۇنى كۆرۈپ ئىككى - ئۈچ قاراقچى قىلىچلىرىنى پۇلاڭلىتىپ، لوئىزاغا بىراقلا تاشلاندى. ئەمدى قاراپ تۇرۇۋېرىشكە بولمايتتى. قېنىم قاينىاپ مېڭەمگە چىقتى. مەن ئۇلارغا پولۇاستەك شەپىسىزلا ئېتىلدىم. كەينىمدىن قىيا ئادەمۇ ئەگەشتى. مەن ئېگىشىپ يەردىكى كالتەكنى ئالدىم - دە، كۆمۈر چىراي، قىڭغىر بويۇن، كىلەڭسىز قاراقچىنىڭ ئارقا مېڭىسىگە ئايلاندۇرۇپ بىرنى سالدىم. ئۇ چوشقىدەك چىرقىراپ دۈم چۈشتى. قىيا ئادەم مۇشتۇمىنى شىلتىپ ئۇياقتا بىر، بۇياقتا بىر پىرقىرىتىۋېدى، ئۇنىڭغا ئىككى، سولغا ئىككى قاراقچى ئۇچۇپ چۈشتى. ئۇ كۆمۈشقىزنىڭ قولىنى باغلاپ تۇرغان ئارقانىنى كېسىۋەتتى. كۆمۈشقىز يۈگۈرۈپ مېنىڭ قېشىمغا كېلىۋېدى، مەن ئۇنى لوئىزاغا تۇتقۇزدۇم. ئۇر - سوق، قىيا - چىيا، داد - پەريادلار ئىچىدە ئالىمان ئۆرە - تۆپە بولۇشتى. پاتىپاراقلىشىپ، مالىماتاڭلىشىپ كەتتى. بىز پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ، كۆمۈشقىزنى بېتەكلەپ سايغا قاراپ قاچتۇق. ئېقىنىنى كېچىپ ئۆتۈپ، قارشى قىرغاققا قاراپ يۈگۈردۈق. بۇ قىرغاقنىڭ سايغا ئوسۇپ كىرگەن دەرەخلىق تۇمشۇقىنى ئەگىپ، تۆۋەن تەرەپكە ساڭگىلىۋېدۇق، ساداق ئېتىش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلۈۋاتقان مەيدانغا چىقىپ قالدۇق. ئۇ يەردىمۇ ئادەملەر لۆمۈلدەيتتى، بىز شاۋ - شۇۋ قىلمايلا يېنىك قەدەملەردە بېرىپ تۇپقا قوشۇلۇۋالدۇق. ئىككى يېقى تۇتاش تېنىك قىرغاقلىق بۇ دالدىدا ساقچىلار قاتار تۇرۇشۇپ، قارىنى چەللەپ ساداقتىن ۋاشاق ئۇزەتتى. ئات چېپىپ كېتىۋېتىپ دەم ئالدىغا، دەم كەينىگە قارىتىپ ۋاشاق ئېتىشاتتى. مەن ئۇلارنىڭ تەگكىگە تۇشۇكىگە ۋاشاق تەگكۈزگەنلىكىنى كۆرۈپ ھاڭقېيىپ قاراپلا قاپتىمەن. بىر چاغدا قىيا ئادەم پېشىمدىن تارتىۋېدى، ئاندىن ئېسىمنى يىغدىم. بۇ ماھارەتكە ئاپىرىن ئوقۇدۇم. بىز يەنە ئىلگىرىلەپ مېڭىپ، ئات مۇسابىقىسى مەيدانىدىكىلەر توپىغا بېرىپ قوشۇلۇۋالدۇق. مۇسابىقە مەيدانىنىڭ دائىرىسى بەك كەڭرى بولغاچقا، ئادەملەر تارقىلىپ، مەيدانىنى بىيىلاپ ئۇ يەر - بۇ يەردە توپلىشىپ تاماشا كۆرمەكتە ئىدى. مەن شېغىللىق مەيداندا چاك توزىتىپ ھالقا شەكىللىك دائىرە ياساپ چېپىۋاتقان ئاتلار ئۈستىدە تامامەن دېگۈدەك ئۆسمۈر بالىلار ئولتۇرغانلىقىنى بايقىدىم. ئۇلار قامچا ئوينىتىپ قىقاس سالاتتى - يۇ، ئاتلىرىغا قامچا ئۇرمايتتى. بۇنى كۆرۈپ، ئۇلارنىڭ ئات مىنىشكە ئۇستا، تەجرىبىگە

باي ئىكىەنلىكىگە كۆزۈم يەتتى. ئاتلار بىر - بىرىدىن ئۆتۈپ كېتىشكە تىرىشىپ، جان - جەھلى بىلەن چاپاتتى. بەزىلىرى ئاستا - ئاستا توپنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ ئۇزۇپ چىقىپ، بەزىلىرى ئارقىدا سۆرۈلۈپ قېلىشقا باشلىدى. چىلانتورۇق بىلەن ئاق بوز ئات بارا - بارا توپنىڭ ئالدىغا ئۆتۈشكە باشلىدى. ئۇلارنىڭ گەۋدىلىرى يىلانىڭكىدەك سوزۇلاتتى. كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە بولغان ئارىلىقتا ئۇلار بىلەن ئاتلار توپى ئارىسىدىكى مۇساپە ئۇزىراشقا باشلىدى. تاماشىبىنلار ۋارقىرايتتى، ھۇشقۇيتاتتى.

بىز بەيگىگە ئازراق قاراپ تۇرغاندىن كېيىن، بۇ يەرنى تاشلاپ يولىمىزغا راۋان بولدۇق. ھېلىقى قاراقچىلارنىڭ ساق قالغانلىرىنىڭ ئارقىمىزدىن قوغلاپ كېلىپ قېلىش ئېھتىمالى مەۋجۇت ئىدى. ئامال قىلىپ بۇ قۇيرۇقنى تاشلىۋېتىش كېرەكتى. ئىزىمىزنى ئۆچۈرۈپ مېڭىپ، ئۇلارنى ئېزىقتۇرۇۋېتىش ئۈچۈن، تاشلارنىڭ ئۈستىنى پەملەپ دەسسەپ يۈرۈپ، خالىيراق جاينى تاللاپ، سايدىن قارشى قىرغاققا چىقتۇق. بۇرنىمىزغا جىگدە بىلەن بېدەنىڭ خۇش پۇرىقى گۇپۇلدەپ ئۇرۇلدى. قىرغاق ئۈستىدە بېدەلىرى سۆسۆن چېچەكلەردە بېزىلىپ قېلىن ئۆسكەن ئېتىزلار سوزۇلۇپ ياتقانىكەن. ئېتىز قىرلىرىدا جىگدە دەرەخلىرى قاتارلىشىپ تۇرۇشاتتى. بېدەلىكلەرنى ئارىلاپ، بەزەن جىگدە شاخلىرىنىڭ ئاستىدىن ئېگىشىپ بىر مۇنچە مېڭىپ، پاكار تاملار ئارىسىدىكى تار يېزا يولىغا چىقتۇق.

ئالاھەزەل بىرەر سائەتتىن ئارتۇقراق ماڭغاندا، چۈشۈر بىر يارداڭغا دۇچ كەلدۇق. يار گويا يەر تەۋرىگەندە يېرىلغان چوڭ يېرىقتەك تىك بولۇپ، ئېقىنىنىڭ ئىچىمۇ، نېرىقى قاتمۇ يېشىللىققا پۈركەنگەنىدى. چېغىرىيول بىلەن پەسكە چۈشۈپ، دەرەخلەر ئارىسىدا ئېقىۋاتقان ئازغىنە سۇنى كۆردۇق. قارشى قىرغاقمۇ تىك ئىدى. بەزىدە تىزلىرىمىزغا تايىنىپ، بەزىدە ئۆمىلەپ دېگۈدەك ئاران يامىشىپ چىقتۇق. توقايلىق ئىچى تىمتاس، قاراڭغۇ ئىدى. دەرەخلەر ئارىلاپ بىردەم مېڭىۋېدۇق، كۆلەڭگىلەر سالقىنى ئاپتاپ ئازابى بىلەن يول ھاردۇقىنى ئالدى. يېنىكلىشىپ قالغاندەك بولدۇق. توقايلىقنىڭ ئۇ چېتى بىر تار جىلغىغا تۇتىشىدىكەن.

— سىلەر ئىزدىگەن تاغنىڭ بۇ چېتى مانا مەشەدىن باشلىنىدۇ، — دېدى كۆمۈشقىز بىزگە جىلغا كىرىپ كەتكەن تاغنى ئىما قىلىپ.

يەر بېتىگە دومبىيىپ چىقىپ، باراقسان ئىككى تۈپ دەرەخنى كۆكەرتىپ تۇرۇۋاتقان، بىلەكتەك يىلتىزلىرى بار يوغان بىر كۆتەكنىڭ ئۈستىگە بېرىپ ئولتۇردۇق. ئۇ يەردە يوغان بىر ياپىلاق تاش ياتاتتى. قىيا ئادەم شۇ تاش ئۈستىگە يانپاشلىدى. ئۇ كۆچ ئىشلەتكەنده ئاجايىپ كۆچلۈك بولغىنى بىلەن تولا چارچايتتى. بەلكى بۇ ئۇنىڭ ناھايىتى كونا زامانىنىڭ ئادەملىرىدىن ئىكەنلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇشىمۇ مۇمكىن، بىزمۇ بىر ئۇھ دېدۇق.

— ئەمدى ئىزدەپمۇ تاپالماس ئۇ يىرتقۇچلار، — دېدى كۆمۈشقىز يېنىك نەپەس ئېلىپ.

ـــ ئۇ قاراقچىلار ئۆلۈپمۇ تۈگىمەندۇ، ـــ دېدى لوئىزا پەرۋاسىز ھالەتتە.
ـــ ھەر نە بولسا تەڭرى بىزنى ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي، ـــ دېدى قىيا ئادەم ئەستايىدىللىق بىلەن.
كۈمۈشقىز بىزنى تەڭرىتاغ ئارىسىدىكى قىزىلتاغ قىيا تاش رەسىملىرى ماكانىغا باشلاپ كېتىۋاتاتتى. تاپانلىرىمىزغا ئازراق ئارام بەرگەندىن كېيىن ئورۇنلىرىمىزدىن تۇرۇپ، يولنى يەنە داۋاملاشتۇردۇق.
بۇ جىلغا ئۇزۇن جىلغا ئىكەن. ئۇنىڭدىن چىققۇچە كۈن غەربىي ئۇپۇققا ساڭگىلىدى. كۈمۈشقىز ئەمدى بىزنى تاغنىڭ يالغۇز ئايىغ يوللىرى بىلەن ئېلىپ كەتتى. بىر داۋاندىن ئۆتكەندىن كېيىنكى تار جىلغىدا يولىمىزنى ئىلدام ئاقىدىغان تاغ كەلكۈنى توسۇۋالدى. تۇنۇگۈنكى يامغۇر بۇ ياقلاردا قاتتىق ياغقان ئوخشايدۇ. چىرىندى ۋە تاش - توپىلارنى سۆرەپ ئېقىتىپ گۈركىرەپ مېڭىۋاتقان تاغ قىيانى قاپقارا رەڭدە لايقا ئىدى. ئۇنىڭدىن قاڭسىق بىر خىل پۇراق كۆتۈرۈلۈپ دىماغلارغا ئۇرۇلاتتى. دولقۇنلار يوغان - يوغان ياغاچ - تاشلارنىمۇ يۆگەپ دومىلىتىپ كېتىۋاتاتتى. بىر - ئىككى تۇپ قارىغايمۇ شاخلىرىنى لەپەڭشىتكىنىچە ئېقىپ ئۆتتى. سۇغا توغرىسىغا چۈشۈپ قالغان بىرى شاخلىرىنى چاقپەلەكتەك قىلىپ پىرقىرىتىپ ئۆتۈپ كەتتى. بۇ سۇدىن كېچىپ ئۆتمەكچى بولغانلىق ئۆلۈمنى ئۆز پوتى بىلەن مېڭىپ ئىزدىگەنلىك ئىدى. كېچىك تاپماق بولۇپ بىز ئامالسىز ئېقىنىنى ياقلاپ يۇقىرىغا ئۆرلىدۇق. ئۇزاق يول مېڭىپ ئاۋارە بولدۇق. ئىككى پارچە تاغ بىر - بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشمەكچى بولۇپ، يېقىنلىشىپ قىيا قوللىرىنى سوزۇشقان، لېكىن نەمىشقىدۇر يەنە كۆرۈشەلمەي شۇ ھالەتتە قېتىپ تۇرۇپ قېلىشقان جايىنى ئۇچرىتىپ، ئالتۇن تېپىۋالغاندەك خۇشال بولۇپ كەتتۇق. قىيا لېۋىگە بېرىپ پەسكە قاراپ چۆچىدۇق. روبىرو قارىشىپ تۇرغان ئىككى قىيا ئارىلىقىدا كەڭلىكى تۆت مېتر كېلىدىغان بىر بوشلۇق بار بولۇپ، ئۇنىڭ ئاستى چوڭقۇر ئىدى. ئۇ يەردە قىيان سۇيى تاغۇ - تاشقا رەيتتى. تاشلارغا ئۇرۇلۇپ، بىر - بىرلىرىگە سوقۇلغاندا ئېقىندىن ئاجرىغان سۇ كۆتۈرۈلۈپ، ئۆچ مېترىدىن كۆپرەك ئېگىزلىكتىكى قىيا لېۋىدە تۇرغان ئايغلىرىمىزنىڭ ئاستىغا ئۇنچىلەرنى چاچاتتى. ئىككى تاغ ئارىسىدىكى بۇ قىيالارنى بوشلۇقتا توغرىسىغا قويۇلغان قۇچاق يەتمەيدىغان يوغان بىر تۇپ قىيىن دەرىخى تۇتاشتۇرۇپ تۇراتتى. كىنىملەردۇر ئۇنىڭدىن كۆۋرۈك ئورنىدا پايدىلانغان بولسا كېرەك، ئانچە - مۇنچە يەرلىرىنى سىلىغدىغان پالتا ئىزلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. قىيىن دەرىخىنىڭ قۇرۇپ چىرىشكە باشلىغىنىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ شۇنداق ياتقىنىغا تالاي يىللار بولغان بولسا كېرەك. بۇ يالغۇز ياغاچ كۆۋرۈكتىن ئۆتمەك ئوڭاي ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىدىن ئېقىنىغا قارىغان ئادەمنىڭ بېشى قايىتتى. سۇ گويا تەتۇرىسىگە - يۇقىرىغا قاراپ ئېقىۋاتقاندەك، كۆۋرۈك تۈۋىنگە قاراپ پاراخوتتەك مېڭىۋاتقاندەك، قاناتسىز ئۇچۇۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. لوئىزا پەستىكى قىيانغا قاراپلا ماڭا ئېسىلىۋالدى. بىز دەرھال

ئارقىمىزغا بىر نەچچە ماڭدام چېكىنىدۇق. قانداق ئۆتۈشنىڭ ئامالىنى قىلالماي بېشىمىز راسا قاتتى. قېيىن غولىغا بىر پۇتىنى قويۇپ سۈغا قاراپ خىيال سۈرۈپ تۇرغان كۈمۈشقىز بىر چاغدا كۈلۈمسىرەپ قېشىمىزغا كەلدى.

— بىر ئامال تاپتىم، ھېلىقى تاناڭلارنى چىقىرىڭلار.

كۈمۈشقىز تانىنىڭ بىر ئۇچىنى بۇتەرەپ قىيادىكى بىر تۈپ شەمشادنىڭ غولىغا باغلىدى. بىر ئۇچىنى ئۆزى تۇتۇپ ياغاچ كۆۋرۈكنىڭ ئۈستىگە ماڭدى. ئۇ خۇددى تۇز يەردە مېڭىۋاتقاندەك قەددىنى تىك تۇتۇپ ۋەزمىن قەدەملەردە يالغۇز ياغاچلىق كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ، قولىدىكى تانىنىڭ ئۇچىنى ئۇ قاتتىكى بىر دەرەخنىڭ غولىغا باغلىدى. ئاندىن قىيا گىرۋىكىگە كېلىپ بىزگە قول ئىشارىسى قىلىپ، ئۆتۈش بەلگىسى بەردى. لوئىزا ئىككىسىمىز بىللە ئۆتتۇق. سول قولۇمدا تانىنى تۇتۇپ ئالدىدا مەن ماڭدىم. سول قولىدا تانىنى تۇتۇپ، ئوڭ قولىنى مۇرەمگە قويۇپ ئارقامدىن ئەگىشىپ لوئىزا كېلىۋاتاتتى. مەن تېخى ئوڭ قولۇمنى كەينىمگە سوزۇپ ئۇنىڭ بىلىدىن يۆلەپ ماڭدىم. تانىنىڭ مۇقىمچانلىقى ئاجىز، ئەۋرىشىملىكى كۆچلۈك بولغاچقا، تۇتۇپ ماڭغاندا ئادەم ئىككى ياقتا ئاسانلا چايقىلاتتى. لوئىزا ئۆزىنى تىوغرا تۇتالماي نەچچە قېتىم مېنىمۇ دۈگجىيىتىۋەتتى. يۈمشاق، ئىسسىق كۆكسى دۈمبەمگە تېگىپ، بەدىنىمگە توك ئۆتكۈزۈۋەتتى. نەچچە قېتىم تانا تەرەپكە قاتتىق قىيسىيىپ كەتتۇق. لوئىزا چىرقىرىۋەتتى، ھېلىمۇ ياخشى تانا ئادەتتىن تاشقىرى مۇستەھكەم ئىكەن، بولمىسا قاپقارا بەدبۇي لاي سۇ بىزنى قورچاقتەك دومىلىتىپ، قىرلىق تاشلارغا سوقۇۋەتكەن، ھەيكەلدەك چېقىپ، ۋەتىۋەرىكىمىزنى چىقىرىۋەتكەن بولاتتى. كۆرىدىغان كۈنىمىز، تۇگىمىگەن ئىكەن. بىر ياغاچلىق كۆۋرۈك بەزىدە غىرسىلداپ قىمىرلاپ كېتەتتى، مەن ئۆزۈمنى ئۇنتۇغانىدىم. پۈتۈن زېھنىم لوئىزانى ئامان ساقلاش، خېپىم - خەتەرگە يولۇقتۇرماسلىققىلا مەركەزلەشكەنىدى. ماڭا ۋاقىت توختاپ قالغاندەكلا تۇيۇلاتتى. ئايالغىرىمنىڭ ستېخىلىك تۇردە ئالغا بېسىۋاتقانلىقىنىلا خىرە ھېس قىلىمەن. يۈرىكىم ھېلىلا قېپىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك گۈپۈلدەپ سەكرەيتتى. مەن لوئىزاغا قورقماڭ، دەپ ۋارقىرىماقچى بولدۇم. بىراق ئاغزىم ئېچىلمايتتى. ئاۋازىم چىقمايتتى، يۈرىكىم ئاغزىمغا كەپلىشىپ قالغاندەك ئىدى. نىھايەت بىز ئامان-ئېسەن ئۇ قاتقا ئۆتتۇق. چېكەمدىن مونچاق - مونچاق سوغۇق تەر تامچىلىرى چىقىپ كەتكەنلىكىنى شۇ چاغدا بايقاپ، قول ياغلىقىمنى چىقىرىپ سۈرتتۈم. بىزدىن كېيىن قىيا ئادەم يالغۇز ئۆزى كۆۋرۈك ئۈستىگە قەدەم قويدى. كەچكى شەپەقنىڭ نۇرىدا يالغۇز ياغاچلىق كۆۋرۈكنىڭ بىر بېشىنىڭ لىڭشىپ ئېگىلىپ كېتىۋاتقانلىقى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. غىچىرلىغان ئاۋاز سۈنىڭ شارقىرىشى بىلەن ئۈستۈنلۈك تالىشاتتى.

بىز قىيا تاشتىن چۈشۈپ، ئۈستىمىزگە ئېگىلىپ قاراپ تۇرغان تاغ پارچىسىنىڭ ئارقا تەرىپىگە ئايلىنىپ ئۆتتۇق، ئۇ يەردە ئازراق ئارام ئېلىۋالغاندىن كېيىن يەنە قوزغالدۇق. دۆڭلەردىن ئېشىپ، يارلىقلاردىن ئۆتۈپ ئىلگىرىلىدۇق. ئالدىمىزدىكى كۆكۈش تاغلارنىڭ ئاخىرى يوقتەك ئىدى. بىر چاغدا جەزىرىمە قۇملۇق كۆرۈندى.

شالاڭ ۋە قاتتىق گىياھلار تۆۋەندىن كەسىلەنچۈك، پاتمىچۇقلار باشلىرىنى چىقىرىپ تاراشتى. ئاندا - ساندا چاتقاللار ئۈچراپ قالاتتى. ئاز ئۆتمەي قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتتى. بىپايان ئاسماندا سان - ساناقسىز ئالماس يۇلتۇزلار چاراقلاپ ياندى. ئۇلار ئاشىقلارنىڭ كۆزلىرىگە، پەرىشتىلەرنىڭ چىراغلىرىغا ئوخشايتتى. بۇ يەردىن ئاسمان سۈپىسۈزۈك ۋە ناھايىتى ئېگىز بولۇپ كۆرۈنەتتى.

يېنىڭ شامال چىقىپ ھاۋا سوۋۇشقا باشلىدى. ئويمانراق بىر دالدا جايىنى تېپىپ تونەشكە تەرەددۇت قىلدۇق. يېقىن ئەتراپتىن ئوتۇن - چاۋالارنى، قۇرۇغان سۆكسۆك شاخلىرىنى تېرىپ گۇلخان ياقتۇق. ھايال ئۆتمەي قاراڭغۇلۇق ئىچىگە مەشئەلنى ئېگىز كۆتۈرۈپ گۇلخان يالقۇنى گۈرۈلدەپ يېنىپ كەتتى. يېنىمىزدىكى بۇلاقتىن سۇ ئېلىپ چاي قاينىتىپ ئىچتۇق. گۇلخاننى چۆرىدەپ خېلىغىچە بۇ ئەتراپنىڭ ئەھۋالى، ئۆتكەن - كەچكەنلەر توغرىسىدا پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇردۇق. كۈمۈشقىز يېنىڭ قىسقىچە تارىخىمغا قىزىقتى. مەن ئۇنىڭ كۆزلىرىدىكى پات - پات يېلىنجاپ تۇرۇۋاتقان سۆيگۈ ئوتلىرىنى بايقىغاچقا ئۇنىڭدىن ئۆزۈمنى قاچۇرۇپ، سوئاللىرىغا ئاددىي، ھېسسىياتسىز، مۇجمەل جاۋابلارنى قايتۇردۇم. ئۇ ئۆز كەچۈرمىشلىرىدىن سۆزلەشكە باشلىدى. مەن بېرىلىپ تىڭشىمىدىم، يالغان ئەسنەپ لوئىزانىڭ دۇمبىسىگە دۇمبەمنى قويدۇم. ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن ئەتىكى يولىمىزدا ئۇنىڭ نەۋرە ئاكىسىنىڭ ئاۋۇلى بارلىقى، شۇ نەۋرە ئاكىسىنىڭ ئوغلىنىڭ تويىغا قاتنىشىش ئۈچۈن كېتىۋاتقانلىقىدا قۇلىقىمغا كىرىپتۇ. تاتلىق ئۇيقۇمدىكى باسقاندەك بولدى. ئۇيقۇمۇ، غەپلەتمۇ بىلمەي گاراڭ ھالەتتىكى خىرە - شىرەلىك ئىچىدە ياتتىم.

— تۇر ئورنىڭدىن، ئالدىڭغا ماڭ! — دېگەن بۇيرۇق ساداسى كەلگەندەك بولدى.

مەن ئىتائەتمەنلىك بىلەن ئورنىمدىن تۇرۇپ ئالدىمغا بىر نەچچە ماڭدام چامدىدىم. بىردىنلا ئەتراپىمدا ھېچكىم يوقلۇقىنى، پايانسىز ئايدالدا يالغۇز تۇرغانلىقىمنى سەزدىم. قۇياش باش ئۈستىگە پەسلەپ چۈشكەن بولۇپ، دۇگلەك ئوت شارىدەك لاۋۇلداپ ھارارەت چېچىپ، ئەتراپنى تونۇردەك قىزىتىۋەتكەنمىش. چۆل ۋىلۋىلىي ھەممە ياقتا رەڭگا رەڭ دۇنيا شەكىللەندۈرۈپ، ئاجايىپ كۆرۈنۈشلەر جەۋلان قىلاتتى. ئاشۇ مەنزىرىلەرگە مەپتۇن بولۇپ قاراپ تۇرۇپ قالغىنىمدا، ئۇشتۇمتۇتلا تۆت تەرەپتىكى يەر بېتى قومۇرۇلۇپ ئاستا كۆتۈرۈلەرمىش. سان - ساناقسىز، ئاجايىپ - غارايىپ بەتشەكىللەر مەخلۇقلار ئۆسۈپ چىقارمىش. ئۇلار قىيا - چىيا سېلىپ يېپ ئوت پۈركۈپ، مەشئەل ئېتىپ ھاۋادىنمۇ، يەردىنمۇ ئۇستىمگە باستۇرۇپ كەلدى. باش - كۆز لىرىمگە ئوت تۆتاشتى. مەن ئاغرىقتا چىدىمايي يەردە دومىلاشقا باشلىدىم. مانا شۇ چاغدا ھاۋا گۈلدۈرلەپ قاتتىق يامغۇر يېغىپ كەتتى. ئوت ئۆچتى، ئەجۇز - مەجۇزلەر پىتىرىدى، چېكىندى، نېرىراق بېرىپ بىر - بىرىنى تووۇلىشىپ، سەكرىشىپ، توپلىشىپ قايتىدىن دەۋرەپ كېلىشتى. بىراق چاقماق چېقىپ يەر - ئاسمان ئاپئاق بورۇپ كەتتى. بۇلۇتلار قېتىدىن قاناتلىق بىر ئات چىقىپ ئوقتەك تېز لىكتە ماڭا يېقىنلاپ كەلدى. ئات ئۈستىدە تولۇن ئايدەك گۈزەل بىر پەرىزات بار ئىدى. ئەجۇز - مەجۇزلەر پىتراپ

قاچتى. پەرىزات چەۋەنداز ئارغىمىقىنى مەندىن تۆت - بەش ماڭدامچە نېرىغا چۈشۈردى. ئوك قولىنى كۆتۈرۈپ شىلتىۋېدى، ئاسماندا گۈلدۈرلەپ چاقماق چاقتى، چاقماق بۇلۇتتىن ئۇزۇلۇپ ھاۋانى يېرىپ چۈشۈپ، پەرىزاتنىڭ چاڭگىلىغا كىردى - دە، ئالتۇن ساپلىق ئالماس قىلىچقا ئايلىنىپ يالتىرىدى. پەرىزات ياپما تونىنى لەپىلدەتتىپ، ئارغىمىقىنى چاقماقتەك سەكرىتىپ، ئالماس قىلىچىنى ئويناتتىپ مەيدانىنى ئىككى قېتىم ئايلىنىۋېدى، ئەجۇز - مەجۇزلەر تۆتەكتەك غايىب بولۇپ، ئەتراپ پاك-پاكىز ھالەتكە قايتتى. پەرىزات ماڭا شەرەت قىلدى. مەن يۈگۈرۈپ دېگۈدەك ئۇنىڭ ئېتىنىڭ ئالدىغا باردىم. قەدەملىرىڭىزگە مۇبارەك پەرىزات، دېگىنىمچە سالام بېرىپ بېشىمنى كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭغا بىر قاراپلا قورقۇپ ۋارقىرىۋەتتىم. پەرىزاتنىڭ بېشى بىلەن گەۋدىسى بۆلەك - بۆلەك ھالەتتە بولۇپ، كېسىلگەن باش گەۋدىنىڭ كېسىلگەن بوينى ئۈستىگە مۇنداقلا مىندۈرۈپ قويۇلغانىدى.

— مەن پەرىزات ئەمەس، ئاددىي قىز! — دېدى پەرىزات تەمكىن ھالەتتە، — ئۇنچىۋالا ئەندىكمەك، بىلىمەن، سىز بېشىمنىڭ تېنىمدىن جۇدا قىلىنغان ھالەتتە تۇرۇۋاتقانلىقىغا ھەيران بولۇۋاتىسىز. بۇمۇ قىسمەت. شۇنداق چېپىۋېتىلگىنىمگە ئىككى تۇمەن يىل بولدى. ئاڭلاۋاتامسىز؟

— تەڭرىگە قۇللۇق! — دېدىم مەن.

قىز ئوك قولىنى كۆتۈرۈپ، مۇرىلىرىنى تەكشى يېپىپ تۇرغان قىرىق كۆكۈلىلىق سۇمبۇل چاچلىرىنى سىلاپ قويدى. ئاندىن سېكىلىكىدىن تۇتۇپلا ئۆز بېشىنى بوينىدىن يۇلۇپ ئېلىپ، ئىگەرنىڭ ئالدىغا قويۇپ قويدى. مەن ۋارقىراپ تاشلىدىم. پەرىزاتنىڭ بېشى بوستان كىرپىكلىرىنى لەپىدە قىلىپ قېقىپ قويۇپ، ياقۇت لەۋلىك ئوماق ئاغزىنى ئېچىپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— مەن ئەسلى بىر قەبىلە باشلىقىنىڭ شائىرە قىزى ئىدىم. سىلەرنى باشلاپ كېلىۋاتقان قىيا ئادەم دادامنىڭ ئاۋۇلىغا تام رەسىملىرى سىزغىلى كەلگەندە بىز بىر - بىرىمىزگە ئاشىق بولۇپ قېلىشقان، كۈنلەر تېپىشىش خۇشاللىقلىرى، ئايرىلىش ئازابلىرى، ئارزۇلار لەززەتلىرى ئىچىدە چۈشتەك شېرىن ئۆتۈۋاتاتتى. بىر كۈنى دوستلىرىم بىلەن ئوۋغا چىقىپ، قوشنا قەبىلە باشلىقىنىڭ چاشقانباش ئوغلىغا ئۇچراپ قالدىم. ئۇ بىر توپ ئادەملەرنى باشلاپ بىر يىلپىزنى ئۆلتۈرەلمەي، ئەكسىچە، قەھرىلەنگەن يىلپىزنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ، ئۆلە - تىرىلىشىگە قارىماي ساراڭلار-دەك ۋارقىرىشىپ قېچىپ كېلىۋاتقاندىكەن، مەن سالغامتى پىرقىرىتىپ كۈچەپ بىر ئېتىۋېدىم، ھۆركىرەپ كېلىۋاتقان يىلپىز بىز نەرسىگە پۇتلاشقاندەك يەرگە بىراقلا دومىلىدى. ھېلىقى چاشقانباش ئادەملىرى بىلەن كەينىگە قايتىپ، بىر-بىرىپ، ئىككى بېسىپ قورقۇپ، يىقىلىقلىق يىلپىزنىڭ يېنىغا ئاران باردى. قارىسا قىرىق تاش يىلپىزنىڭ ئىككى كۆزىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا تىشىپ كىرىپ كەتكەنىكەن. ئۇلار كېلىپ جانلىرىنى قۇتقۇزۇپ قويغانلىقىمغا تەشەككۈر، ماھارىتىمگە ئاپىرىن ئوقۇشتى. ئۆزۈمگە

قوللۇق بىلدۇردى. مەن چاشقانباشنىڭ ئېچىرقىغان كۆزلىرىنى مەندىن ئۇزەلمەيـ ۋاتقانلىقىنى بايقاپ قالدىم. ئوغرىنىڭكىدەك سېرىق نۇر پارقىراپ تۇرغان بۇ كۆزلەر ماڭا ياقمىدى. مەن مەنستىمەي مىيقىمدا كۈلۈپ قويۇپ، ئېتىمنىڭ بېشىنى بۇراپ، ئۆز ھەمراھلىرىم بىلەن يولۇمغا كەتتىم. ياخشىلىققا يامانلىق قايتىشىنى نەدىن بـ لەي، شۇندىن باشلاپ بۇ قورقاق لەقۋا ماڭا شەيدائى سەۋدا بولۇپ قالغانمىش. شۇنـ دىن باشلاپ بۇ ھېيلە ـ مىكىر ئىگىسى مېنى پايلاپ ئىزىمغا چۈشتى. ئۇ كۆپ قېتىم ئەلچى ئەۋەتىپ رەت قىلىندى. كۆپ قېتىم ئالداپ، دوق قىلىپ بېقىپ دەككىسىنى يېدى. كۆپ قېتىم تەۋەلىكىمزگە چەۋەندازلىرىنى باشلاپ كىرىپ ئېغىۋاگەرچىلىك قىلىپ، رەسۋايى شەرمەندە بولدى، ئۇلار جانلىرىنى چاڭگاللىشىپ ئاران قېچىپ قۇـ تۇلۇشتى. كېيىنچە تىنجىپ كېتىشتى. بىز شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىشنى تۈگىگەنگە چىقىـ رىپ ئۇنتۇپتىمىز. ئاردىدىن بىر يىل ئۆتتى. بىر كۈنى قېيا ئادەم ئىككىمىز مۇشۇ تاغلارنىڭ ئىچكىرىسىدىكى قېيا تاش رەسىملىرىنى كۆرگىلى كېتىۋاتاتتۇق. ئۇ رەـ سىم سىزىشقا ھېرىسمەن ئىدى. سىزمىلىرى، ئويمىلىرىمۇ مۇشۇ ئەتراپقا خېلى داڭق چىقىرىشقا باشلىغانىدى. ئۇ رەسىم سىزىشتىكى يېڭى ئىزدىنىشلىرى توغرىسىدىكى سۆزلىرىنى تۈگەتكەندىن كېيىن، مەن ئۆزۈمنىڭ يېڭى توقۇغان بىيىتىمنى ناخشا قىـ لىپ ئۇنىڭغا ئوقۇپ بەردىم. كۈتۈلمىگەندە چوڭقۇر جىلغىدا بىز چاشقانباشنىڭ ئادەمـ لىرىنىڭ قورشاۋىدا قالدۇق. بىز ئاران يېگىرمىدەك چەۋەنداز ئەگەشتۇرۇۋالغانىدۇق. ئۇلار قوم ـ تۈپراقتەك كۆپ ئىكەن. تۈشمۇ تۈشتىن يېپىلىپلا كەلدى. چاشقانباشنىڭ جاكارچىسى پەقەت مېنى ئۇلارغا تاپشۇرۇپ بەرسىلا بىزنىڭكىلەرنىڭ ھېچقايسىسىغا چېقىلمايدىغانلىقىنى قايتا ـ قايتا جاكارلىدى. بىزنىڭكىلەر ئۇلارغا تاش بورانـى بىلەن جاۋاب قايتۇرۇشتى. جەڭ ناھايىتى شىددەتلىك بولدى. مەن بىر ئۆزۈملا ئۇلارنىڭ ئوتتۇز ـ قىرىقتەك ئادەمنىڭ پېشانىسىدىن تۈكلۈك ئاچتىم. بىراق ئامال قانچە؟ ئاتقىدەك تاشمۇ، تاش ۋاشاقلارمۇ قالمىدى. كۆپ ساندىكى چەۋەندازلىرىم ھالاك بولۇپ كەتتى. بىز قالغان كۈچنى يىغىپ، قورشانى يېرىپ چىقىپ كېتىشكە يەنە بىر قېتىم ئۇرۇنۇپ كۆرمەكچى بولدۇق. چاشقانباشنىڭ ئۇدۇلىدىكى تۆپىلىك ئۈستىدە تۇرۇپ جەڭگە يېتەكچىلىك قىلىۋاتقانلىقىنى بايقاپ قالدىم. بىز توپلىشىپ بىرلا سۇرەن بىلەن ئاتلارنىڭ تىزگىنلىرىنى سېرىپ، توپتوغرا ئۇنىڭ ئۈستىگىلا باستۇرۇپ بارىدۇق. مەن ئۇچرىغانلىكى دۈشمەننى تاش پالتام بىلەن چېپىپ كېتىۋاتاتتىم. تۆـ پىلىككە چىقىشىمىز بىلەن تەڭلا چاشقانباشنىڭ بۆكتۈرمىدىكى لەشكەرلىرى يان تەرەـ پىلىككە چىقىشىمىز بىلەن تەڭلا چاشقانباشنىڭ بۆكتۈرمىدىكى لەشكەرلىرى يان تەرەـ پىمىزدىن دەۋرەپ چىقىپ قالدى. چاشقانباش كەينىگە بۇرۇلۇپلا قاچتى. مېنىڭ ئېتىم ئۇنى يانداپ ئوقتەك ئۇچۇپ ئۆتتى. پالتام ئۇنىڭ ھەمراھىنىڭ بېشىنى ئىككى پار چە قىلىۋەتتى. مەن تىزگىننى شارتتىدە تارتىپ ئاتنىڭ بېشىنى كەينىگە بۇرىدىم. شۇ ئارىلىقتا بۆكتۈرمىچىلەرنىڭ قېيا ئادەمنىڭ بوينىغا سالما چۈشۈرۈۋالغانلىقىنى بايقاپ قالدىم. چاشقانباشنى تاشلاپ ئۇلارغا قارىتىپ ئات سالدىم. بىراق ماڭا نىـ شانغا يېتىپ بېرىش نېسىپ بولمىدى. چاشقانباش ۋە ئۇنىڭ قولچۇماقلىرى يۇپۇرۇلۇپ

كېلىپ مېنى كالتەك، تاش چوماق، تاش نەيزە ئاستىغا ئالدى. چاشقانباشنىڭ نامەرد-
لىك بىلەن كەينىمدىن ئۇرغان تاش پالتىسى نازۇك بوينۇمغا تېگىپ، بېشىمنى ما-
نا شۇنداق ئۈزۈۋەتتى. جېنىم كۆككە ئۆرلەپ، تېنىم ئاتتىن غۇلاپ چۈشتى. مەن
ئەمدى ئۆلگەنىدىم. ئۇلار قىيا ئادەمنى ئاتتىن يىقىتىپ، باغلاپ ئېلىپ كەتتى.
بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ئاتام كېچىلەپ ئادەم باشلاپ جىلغىغا كەلدى. جەسىتىمنى
تېپىپ ئاۋۇلغا قايتۇرۇپ ئېلىپ كەتتى. پۈتۈن ئۇرۇق ـ جەمەتىمىز بېشىمدا قار ـ يام-
غۇر يىغلىدى. قىساس ئېلىشقا قەسەم ئىچتى. هازا ئاچتى، جەسىتىمنى پۈتۈنلەپ
قۇملۇققا كۆمدى. ئاندىن قوشۇن تارتىپ بېرىپ چاشقانباشنىڭ ئۇرۇق ـ ئەۋلادىنى
قىرىپ تاشلىدى. چاشقانباش ئۆزى بىر تۈركۈم ئادەملىرى بىلەن بىللە تەڭرىتېغىنىڭ
جەنۇبىغا ئۆتۈپ كەتتى. ئاتاملار قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، مەن ئەرۋاھ هالىتىدە
مانا مۇشۇ كۆرۈنۈشتە ئېتىمغا مىنىپ، ئۇنىڭ ئىزىدىن قوغلىدىم. چاشقانباش قالدۇق
لەشكەرلىرى بىلەن بىر ئايدالىدا كېتىۋاتقاندا ئۇشتۇمتۇت ئۇنىڭ ئالدىدىكى يەر-
نىڭ تېگىدىن ئېتىمنى ئويناتقان هالدا كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ چۇقان كۆتۈردۈم. قوشۇن
پىتىراپ كەتتى، ئات ئۈركۈپ ئۇنى ئېلىپ قاچتى. ئۇ قورقۇنچتىن خۇدىنى يوقى-
تىپ، ساراڭدەك چىرقىرىدى. ئات مۇدۇرۇلۇپ كېتىپ، ئۇ يەرگە بىر تاغار خام گۆش-
تەك گورسۇلدەپ ئۇچۇپ چۈشتى. بېرىپ قارىسام بوينى ئاستىدا قېلىپ ئۆلۈپتۇ.
ئۇلار قىيا ئادەمنى ئاچ قويۇپ سۆرەپ مېڭىپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ. جەسىتىنى تاغلار
ئارىسىغا تاشلىۋەتكەنىكەن، ئۇ يىللارنىڭ سېھرىدە تاشقا ئايلىنىپ كېتىپتۇ. بۇنىڭ-
دىن ئون ئىككى مىڭ يىللار ئىلگىرى ئالەم ئادەملىرى بۇ ياقلارغا تۇنجى قېتىم
قەدەم تەشرىپ قىلغانىدى. مەن كۆزگە كۆرۈنمەي ئۇلارنى ۋەسۋەسىگە سېلىپ يۈرۈپ،
ئازدۇرۇپ، قىيا ئادەمنىڭ يېنىغا ئېلىپ باردىم. گۆهەر قۇتىنى شۇ يەردە ئۇنۇتقۇز-
دۇم. مانا بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە سىلەر ئۇنى تىرىلدۈردۈڭلار. مەن ئۆز ئاشقىم-
نىڭ دۇنيادا يەنىلا تىرىك يۈرۈۋاتقانلىقىنى، ئۆزى سۆيگەن رەسساملىق كەسپى يو-
لىدا قان، تەر ئاققۇزۇۋاتقانلىقىنى كۆردۈم. مانا شۇنىڭ ئۆزى ماڭا تەسەللى، مەن
ئۈچۈن ئىپتىخار.

— سىزنى تىرىلدۈرۈشكە ئامال يوقمۇ؟ — سورىدىم مەن.

— يوق، — دېدى قىزنىڭ بېشى قاشلىرىنى ئۈچۈرۈپ، — مەن تاشقا ئايلانغان بول-
سام مۇمكىنچىلىكى بولار ئىدى، بەلكىم. بىراق بار بولغاندىمۇ بۇنىڭ ئەهمىيىتى بول-
مىغان بولاتتى. مەن قىزىقمايمەن. بۇمۇ تەڭرىنىڭ ئىرادىسى، شائىر تەقدىرىنىڭ مەن-
دىكى ئىپادىسىدۇر، ئەتىمالىم. بىز قىيا رەسساملىرىنى كۆرگىلى كېتىۋېتىپ هالاك
بولغان. بۈگۈن سىلەرنىڭمۇ شۇنداق سەپەرگە چىققىنىڭلارنى كۆرۈپ، ئوخشاش پاجى-
ئەگە يولۇقۇشۇڭلاردىن ئەنسىرەپ قوغداشقا ئۆزۈم كەلدىم. تارىخ بەزىدە تەكرارلىنى-
دۇ. ئەپسۇسكى مەن پەقەت ئەجىز ـ مەجۇزلەردىنلا قوغدىيالايمەن. جانلىقلار توپىدىن
كېلىدىغان خەۋپتىن ئالدىن ئاگاهلاندۇرۇش بېرەلەيمەن. بەزىدە ئۇلارنى ئازدۇرۇپ
كېتەلەيمەن. لېكىن، ئۇلار بىلەن يەكمۇ يەك ئېلىشالمايمەن. چۈنكى مەن بىر روهتە...

مىك ئۆلۈكتىن بىر شېھىت ئەلا، مىك شېھىتتىن بىر تىرىك ئەلا، دەيدىغان گەپلەر بارغۇ، ئەمدى خەير - خوش، تەگرى سىلەرنى پاناھىدا ساقلىغاي. بىرەدەمدىن كېيىن سىلەرگە يىرتقۇچ ھايۋانلار ھۇجۇم قىلماقچى. سەگەك بولۇڭلار. ئەنە چىلبۆرىلەرنىڭ ئالدى يېقىنلاپمۇ قالدى.

قىز بېشىنى يەنە بوينىغا قويدى - دە، ماڭا قول سىلكىپ ئارغىمىقىنى دېۋىتتى. ئارغىماق چەمبەر ھاسىل قىلىپ چاپچۇپدى، چەمبەر دائىرىسىدىن گۈلدۈرلەپ ۋولقان ئېتىلىپ، كۆز قاماشتۇرىدىغان ئىسسىز ئاق يالقۇن گۈرۈلدەپ شىددەت بىلەن يۇقىرى ئۆرلىدى. مەن ئاق يالقۇننىڭ پەرىزاتنى ئارغىمىقى بىلەن بىللە كۆتۈرۈپ ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كەتكەنلىكىنى كۆردۈم. مەن ھاڭقېتىپ ئەمدىلا سەنچىلاپ قاراي دېگۈچە پەرىزاتمۇ، ۋولقانمۇ ئىزسىز غايىب بولدى.

ئېسىمنى يىغقۇچە بولغان كارامەتلىك ئىچىدە قانچىلىك ۋاقىت ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى بىلمەيمەن. بىردىنلا سان - ساناقسىز چېكىتلەردەك كىچىك، يۇلتۇزلاردەك پارقىراق نەرسىلەرنىڭ يەر يۈزىنى قاپلاپ تۇشتىن ماڭا يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى بايقىدىم. يىغلىغاندەك، كۈلگەندەك، ھاۋشۇغاندەك ئاۋازلار پەيدا بولۇپ كۆچىيىشكە، ۋەھىمە پەيدا قىلىشقا باشلىدى. مەن «بۆرىلەر» دەپ جېنىمنىڭ بارىچە ۋارقىرىۋەتتىم. شۇنىڭ بىلەن ھەممىلا نەرسە ئەسلى ھالىتىگە قايتتى. مەن لوئىزانىڭ يېنىدا ئۆرە ئولتۇراتتىم. لوئىزا، قىيا ئادەم، كۆمۈشقىز ئارقىمۇ ئارقا ئويغاندى ۋە بۆرىلەر كېلىۋاتقىدۇ، دەپ تەستەقلاشتى. ئاچ بۆرىلەر بىزنى قورشىۋالغان بولۇپ، مۇھاسىرە چەمبىرىكىنى تارايتىپ يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى. يېڭى گۆشكە ئايلىنىش مۇمكىنچىلىكى بولۇۋاتقان ئادەملەرنىڭ ھىدى بۇ چۆل زوراۋانلىرىنىڭ نەپسىنى تاقىلدىتىۋەتكەن بولسا كېرەك. گۈلخان ئوتى پەسلەپ قاپتۇ. بىر قېرى بۆرە يۇرىكىنى يوغىنىتىپ گۈلخان ئوتىغا يېقىنلاپ كېلىپ، ئۈياقتىن بۇياققا سەكرەپ ئۆتتى. ھەممە بۆرىلەر تەڭ ھۇۋلىدى. كىچىكىمدە كىشىلەردىن ئاڭلىغان بۆرە ئولجىسىنىڭ ئۈستىدىن سەكرەپ ئۆتۈۋالسىلا، ئولجىسى قىمىرلىيالماس بولۇپ قالارمىش، ئاندىن بۆرە ئۇنى بىخىرامان يەۋېرەرمىش، دېگەن سۆزلەر ئېسىمگە كەلدى. تېنىم تىكەنلەشكەندەك بولدى. بىراق، بۆرىلەر بىزگە دەمالىلىققا تېگىشكە پېتىنالمىدى. كۆمۈشقىز ئورنىدىن تۇرۇپ، گۈلخانغا ئوتۇن تاشلىدى. قالغانلىرىمۇ دەرھال ھەرىكەتكە كېلىپ، ئوتۇن - چاۋا تاشلاشقا كىرىشتۇق. ئوت يالقۇنى ئۇلغىيىپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى. ئەتراپ كۈندۈزدەك يورۇپ كەتتى. ھەتتا ئالدىنقى قاتاردىكى بۆرىلەرنىڭ تەلەتلىرىنى، ھېڭگايغان چىشلىرىنىمۇ كۆرگىلى بولۇپ قالدى. ئوت ھارارىتى ۋە يورۇقلۇقنىڭ تەسىرىدىن بولسا كېرەك، بۆرىلەر پىتراپ كەينىگە داجىدى، بىراق قېچىشمىدى. ئىپراق سۈرۈلۈپ چەكچىيىپ تۇرۇۋەردى. كۆمۈشقىز تانىدىن سالغا ياساپ، ئۇلارنىڭ ئۈستىگە تاش ياغدۇردى. بۇنىڭ خېلى ئۈنۈمى بولدى. بۆرىلەر ھۇۋلاپ كاڭشىپ تېخىمۇ يىراقلا چېكىندى. بىراق بۇنداق پوپوزا، قورقىتىشلار ئۇلارنى ئادەم گۆشىنىڭ لەززىتىدىن مەھرۇم ئۇزدۇرەلمىدى. ئەتراپتىكى تاش تۈگەپ باراتتى. ئوتۇن

ئازلاۋاتاتتى. بۆرىلەر پۇرسەت تاپسىلا ھۇجۇمنى توختاتمىدى. تىركىشىش سۈبھى كۆ-
تۈرۈلگىچە داۋاملاشتى. تاڭ قاراڭغۇلۇقى بۆرىلەرنىمۇ ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ قە-
يەرلەرگىدۇر غايىب بولغاندىن كېيىن، كۆڭلىمىز تىنىپ، ئاز - تولا ناشتا قىلىۋالـ
دۇق - تە، يولغا چىقتۇق.

ئالتىنچى باب

قوزا چۈش مەھەلدە بىز تاغ ئارىسىدىكى بىر ئوچۇقچىلىققا يېتىپ كەلدۇق.
بۇ يەردىكى بىر ئېقىن سۇزۇك سۇنى ياقىلاپ كۈمۈشقىزنىڭ تۇغقىنىنىڭ ئاۋۇلىدىكـ
لەر جايلاشقان بولۇپ، ئۇ كىشى بۇگۈن ئوغۇل توبى بېرىۋاتقانىكەن. چېدىرسىمان
قىلىپ خىش، ياغاچ، تاشلاردىن قوپۇرۇلغان ئۆيلەر ھەشىمەتلىك بولۇپ، قۇياش نۇـ
رىدا يالتىرايتتى. قاناتلىق ئاق ئۆيلەر قاتارلىشىپ قەد كېرىپ تۇرۇشاتتى. ئەتراپـ
تا ئادەملەر شاپاشلاپ، ئۇياقتىن بۇياققا يۈگۈرۈيتتى. بەزىلىرى تاش تىزىپ يـاكـى
يەر كولاپ يېڭى ئوچاقلارنى ياسىسا، بەزىلىرى ھورى پۇرقىراپ تۇرغان داش قازانـ
لار ئېسىلغان يوغان ئوچاقلارنىڭ ئېغىزلىرىغا شاخ - شۇمبا، ئوتۇنلارنى تىقاتتى. قاـ
زانلاردا يېڭى سويۇلغان پاقلانلارنىڭ، قۇلۇنلارنىڭ گۆشلىرى قاينايتتى، شورپـا قالـ
قىيتتى. چوڭ - چوڭ پارچىلانغان گۆشلەرگە سەۋزە - چامغۇر ئارىلاشتۇرۇپ پىشـۇرۇلـ
غان قورداقلار، مايدا قورۇلغان سەۋزىگە گۈرۈچ بېسىپ دۇملەنگەن پولۇلار ئىشتـەينى
غىدىقلاپ، يېراق - يېراقلارغا مەززىلىك پۇراق تارقىتاتتى. توي بولۇۋاتقان ئۆيگـە
يېقىنلاشقاندا، كۈمۈشقىز بىزنى شۇ يەردە قالدۇرۇپ، كېپىنەكتەك پىلدىرلاپ، ئادەمـ
لەر توپى ئىچىگە كىرىپ غايىب بولدى. بىر ئازدىن كېيىن خېلى سالاپەتلىك ئىكـ
كى ئادەم كېلىپ بىزنى ئىززەت بىلەن باشلاپ ماڭدى. بىز بىر توپ ئادەملەر قا-
تارى ھەشىمەتلىك قورۇنىڭ ئالدىدا توختىدۇق. دەرۋازا مۇستەھكەم قېلىن ياغاچلارـ
دىن ھەيۋەتلىك قىلىپ ياسالغان بولۇپ، نەقىشلىرىمۇ كۆكۈل قويـۇپ ئويـۇلغانىدى.
دەرۋازىدىن تارتىپ ئۆينىڭ بوسۇغىسىغىچە رەڭدار گىلەملەردىن پايـانداز سېلىنغاـ
نىدى. ئەتراپتا چاققان كىيىنگەن چەۋەندازلار، يىپەك تاۋار ئېگىنلىـرىگـە ئورالغان
نازىنىن قىزلار، بەقەسـەم تون كىيىپ، شايى بەلباغ باغلىۋالغان مەنسەپدارلار، ماتا-
چەكمەن چاپانلارنى، جالدۇر - جۇلدۇرلارنى ئوچىسىغا ئارتىۋالغان چاكارلار ئۇيـاق-
بۇياققا ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. ئىشىك تۆۋىدىكى پايانداز نىڭ ئىككى تەرىپىدە تـۇرغـان
بىر مۇنچە ئادەملەر مېھمانلارنى ئىچكىرى باشلايتتى. ئۇلارنىڭ قوللىرىغا سۇ قۇياتـ
تى. توي ئۆز دەۋرىنىڭ قائىدە - يـوسـۇنلىرى بـويىچـە ئىنتـايىن دەبـدەبـلىـك
داۋاملىشىۋاتاتتى.

كۈمۈشقىز بىزنى ياخشى تونۇشتۇرغان بولسا كېرەك، توي بـاشلـىرى بـىزنـى
ئالاھىدە قىزغىن قارشى ئالدى. شىرداق ئۇستىگە تۆرگە زورلىدى. بىر ئازدىن كېـ
يىن، كۈمۈشقىزنىڭ تۇغقىنى كۈمۈشقىزنى ئەگەشتۇرگەن ھالدا بىز بىلەن كۆرۈشكىلى

كىردى. قىزنى قۇتۇلدۇرغان شەپقەتسىمىز ئۇچۇن تەشەككۇر ئېيتتى. بىزنىڭ بۇ يەردە بىر مەزگىل تۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. داستىخان بېشىغا بىزنى ئوبدان كۈتۈشنى تاپىلاپ، ئاندىن ئۆزىنخاھلىق بىلەن چىقىپ كەتتى. شاپ بۇرۇتلۇق خۇش چاقچاق بىر ئادەم بىزگە بەكرەك قىزىقتى. يېقىنلىق قىلىپ بۇرۇپ بىز بىلەن چىقىشۋالدى. ئۇ تاغ - دەريا ئاتلاپ يىراقتىن كەلگەن سودا ئەھلى بىلەن ئانىلىشىشقا ئامراقكەن. بىزنى «سىلەر پىرسىيە تەرەپتىن كەلگەن سودىگەرلەرغۇ» دەپ پەرەزچىلىك قىلىپلا تۇرۇۋالدى. بىز كۈلۈپ باش لىڭشىتىپ قويدۇق. ئۇ بىزدە ياخشى مېھمان تويغا كېلىدۇ، دەيدىغان گەپ بار. سىلەر تويغا كەلدىڭلار، قەدىمكىلار خاسىيەتلىك، دەپ كۈتۈپلا كەتتى. بىر - ئىككى كۈندىن بېرى تامىغىمىز غورىگىلىرەك بولۇپ قالغاچقا، لوئىزا ئىككىمىز ئانچە تۇزۇت قىلىپ تۇرمىدۇق. بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئۇلىشىپ كېلىۋاتقان نېمەتلەرنى قورساققا ئۇدۇللۇق يوللاۋەردۇق. تاكى تاماقلارنىڭ تەمىنى پەرقلەندۇرگىدەك بولۇپ تويۇنغاندىن كېيىن ئاستىلىدۇق. پەقەت قېيا ئادەملا مەجەزى يوقلۇقىنى باھانە قىلىپ ئاغزىغا ھېچنېمە ئالمىدى. قاتتىق زورلاشلاردىن كېيىنمۇ ئۇنىڭدىن - بۇنىڭدىن تېتىپ قويۇپلا بولدى قىلدى، ئۆي سەرەمجانلىرىغا قىزىققان، پاراڭغا بېرىلگەن قىياپەتكە كىرىۋالدى. خۇش چاقچاق ئادەم بىزنى يەنە قىمىزغا، شارابقا زورلىدى. يەرلىك خەلق ئارىسىدىكى ھەرخىل كۈلدۇرگە، لەتىپىلەرنى ئېيتىپ بېرىپ، دورامچۇقلۇق قىلىپ، ئۇچەيلىرىمىز ئۈزۈلگىچە كۈلدۈردى. پاراڭ ئارىسىدا ئۇ بۇ ئەلدە سودىگەرلەرنىڭ كۆپلۈكىنى، ئۆزىنىڭمۇ سودىغا ھەۋىسى بارلىقىنى ئېيتىپ كېلىپ:

— چەت ئەللىكلەر شۇڭا بۇياقتىكىلەرنى سېرىپسىلار دەپ ئاتىشىدۇ. يەرلىك خەلقلەر بۇ گەپنى ئۆز تىلىغا بويسۇندۇرۇپ سارتلار دەپ ئۆزلەشتۈرگەن، — دېدى.

— سارتلار دېگىنىي سوغدى تىلىدىكى سۆزمىكى دەپتىكەنمەن، — دېدىم مەن سۆز قىستۇرۇپ، — سودىگەر دېگەن مەنىنى بىلدۇرسە كېرەك.

— غەرب تىلىدا سېرىپسىلار دېگەن يىپەك ئېلى دېگەن مەنىنى بېرىدۇ، — دېدى لوئىزا تۇزىتىش كىرگۈزۈپ.

— دۇرۇست، ناھايىتى قەدىمكى زامانلاردىن تارتىپ بۇياقتىن غەربكە يىپەك ئاپىرىپ سېتىلاتتى، — دېدىم مەن ئۆزۈمنىڭ قايسى دەۋردە تۇرۇۋاتقانلىقىمنى ئۇنتۇپ ئۇنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ، — قەدىمكى ھىندى يېزىق يادىكارلىقلىرىدا قەيسەر قىلىنىشچە، مىلادىدىن بۇرۇنقى 4 - ئەسىردە بۇ يەرلىكلەر ھىندىستانغا يىپەك ئاپارغان. قەدىمكى يۇنان خاتىرىلىرىدە يېزىلىشچە، مىلادىدىن ئاۋۋالقى 3 - ئەسىردە بۇ يەرلىكلەر يۇنانغا يىپەك ئېلىپ بارغان.

لوئىزا تۇيدۇرماي يوتامنى چىمدىۋالدى. نېمىنى خاتا قىلغانلىقىمنى ئاڭقىرالماي گېپىمنى توختىتىپ ئەتراپىمدىكىلەرگە سەپسالدىم. ئولتۇرغانلار ھېچنېمىنى چۈشەنمىگەن ھالدا كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ بىر - بىرىگە ھەيرانلىق بىلەن قارىشىۋاتاتتى. قېيا ئادەم قۇلىقىمغا پىچىرلىدى:

ـ تولا چاندۇرماڭ، بىز ھازىر دەل شۇ دەۋردە تـۇرۇۋاتىمىز.
ئاۋازىم دەرھال ئۆچتى. بوغۇزۇمغا كەلگەن گەپلەرنى ئىچىمگە يۇتتۇم. ئـۆتكەن نۆۋەتتىكى ئاچچىق ساۋاقلار كۆزۈمگە پاللىدە كۆرۈنۈپ ئۆتكەنىدى.
خۇش چاقچاق ئادەم ئۆزلۇكىدىن پىدائىي كۈتكۈچى بولۇپ، بىزنى باشقا سورۇنـلارنى تاماشا قىلىشقا باشلاپ باردى. توي ئىگىسى بۈگۈن ئوغلاق بەرگەنىكەن، بىز ئوغلاق تارتىلىدىغان دالىغا يېتىپ كەلگىنىمىزدە چېچىپ يـۇرگەن ئاتلار دۆڭلەرنىڭ چاڭ ـ توزانلىرىنى بىر ـ بىرىگە قوشۇپ تۇتاشتۇرۇپ، گۈزەل دالا ئۈستىدە پۇرقىراـ ۋاتقان سارغۇچ بۇلۇتلار توپلىرىنى ھاسىل قىلغانىدى. جىلغىلاردىن يۇپۇرۇلۇپ چـىـقىۋاتقان يۇگۇرۈك مىنگەن يىگىتلەر، ئاتلىق، پىيادە تاماشىچىلار چوڭ كۆلگە قۇيۇـلۇۋاتقان ئېقىنلاردەك بىر مەركەزگە يىغىلىۋاتاتتى. چەۋەندازلارنىڭ تاغنى يۇلۇۋالـغۇدەك قۇۋۋەتلىك يىگىتلەر ئىكەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئاتلارنىڭ يايلىلىرى، قۇيـرۇقلىرى تارام ـ تارام ئىدى. غاز بويۇن، ئىنچىكە ئاياغ، يىپەك يايلىلىق بىر نەچچە ئارغىماق باشقا يۈگۈرۈكلەردىن ئالاھىدە سۆلەت بىلەن پەرقلىنىپ ھەۋىسمنى قوزغىدى.
يىگىرمىدەك ئات ئوينىاقلاپ مەيدانغا چۈشتى. ئۇلار قاتار تىزىلىپ، توي بېشىـنىڭ كەينىدىن تەنتەنىنىڭ باشلىنىش مەركىزىگە كېلىشتى. ئـوغلاقچىلارنىڭ دۈيۈرـلەپ كېتىۋاتقان دولقۇنلۇق سەپلىرىنى كۆرۈپ، بۇرۇتلىرىم خەت تارتىۋاتقان مەزـگىلدە مەن ئوغلاق تارتىشقا چۈشكەن ھاياجانلىق پـەيتلەر ئېسىمگە كـەلدى. قېنىم قىزىدى. مەنمۇ ئوغلاق تارتىشتا كۆزى ئېچىلغان يىگىتلەردىن ئىدىم. ئوغلاق تارـتىشىش سەھرا ھاياتىنىڭ ھەممىنى ئۇنتۇلدۇرىدىغان شۇنداق خۇشال بىر جـۇشقۇنـلۇقى ئىدى. ياشلىق نۇرلىرى چاراقلاپ يانىدىغان بۇنداق سورۇنلار ئـۆزىگە قـارا ـ ۋاتقان ياش يۈرەكلەرنىڭ ھەر قانداقىغا ئوت يېقىۋېتەتتى. بىر جايدا تـۇرغىنىمچە سورۇنغا قاراپ قېتىپلا قالغان ئوخشايمەن، لوئىزا قولۇمدىن تارتتى. ئەس ـ ھوشۇمـغا كېلىپ يېنىمغا قارىسام، قىيا ئادەمنىڭ تەلمۈرگەن كۆزلىرىدىنمۇ ئۇچقۇن چاچـراۋاتىپتۇ. يىگىتلىك چاغلىرىدىكى تۇيغۇلىرى ئويغانغان، ئـۇرغۇغان بولسا كېرەك. مېنىڭ قوللىرىمنى ئۇۋۇلاپ، قىزىشىپ تۇرالمايۋاتقانلىقىمنى بايقىغان خۇش چاقچاق ئادەمنىڭ رەھمى كەلدىمۇ ـ قانداق، ئۆزىنىڭ يۈگرۈكىنى ماڭا بـەردى:
ـ بىر تەلەي سىناپ باقمامسىز.
ـ نەدىكىنى، يېقىنراق بېرىپ كۆرۈپ باق دېسىڭىز بـولار.
مەن ئىچ ـ ئىچىمدىن خۇشال بولۇپ، سول پۇتۇمنىڭ ئۇچىنى ئـۈزەڭگىگە قويـدۇم ـ دە، بىرلا سىلكىنىشتە ئاتقا يېنىككىنە مىندىم. تىزگىنىنى بوشىتىشىمغا يـۈگـرۈك توپقا قاراپ يۈرتۇپ كەتتى. شۇ ئاردا تـوي بېشى ئـوغلاقنى يەرگە تاشلىغان بولسا كېرەك، ئاتلىقلار كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئۆرە ـ تۆپە بولۇشۇپ كـەتتى. ئاتـلارمۇ، ئادەملەرمۇ جىددىي سىناق قۇيۇنى ئىچىگە پۈتۈن جاسارىتى بىلەن كىرگەنـدى. ئۇلار ئونلىغان قوللار تالىشىپ تارتىۋاتقان ئوغلاقنى دەۋر قىلىپ كۆپ قاتلىق دولقۇنلار يۆگىگەن زور قاينام ھاسىل قىلدى. تالاي ئاتلار دولقۇن يېرىپ قـاينامـنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىرەلمەي ئاۋارە، تالاي چەۋەندازلار ئـوغلاققا قول يـەتكۈزەلمەي ھاپا ئىدى. تىت ـ تىت بولۇۋاتقانلىرىمۇ، نادامەت چېكىۋاتقانلىرىمۇ، غـەزەپلىنىۋاتـ

قانلىرىمۇ، ماغدۇرسىزلىنىۋاتقانلىرىمۇ بار ئىدى. بەزىلىرى سىقىپ چىقىرىۋېتىلدى. كاللەكلىشۋالغان توپنى يېرىپ كىرمەك ئۈچۈن ئەمەس ئىدى. مەن ئۇلارنىڭ ھالسىرىشىنى ھەم ئەپلىك ھۇجۇم پەيتىنى كۈتۈپ چەتتىرەك يۈردۈم. تىرەجدىش، تىركىشىش بىر ھازا داۋاملاشقاندىن كېيىن، يوغانباش، غوللۇق، تەتۇر ئۈستىخان بىرى ئوغلاقنى تارتىپ تېقىمىغا بېسىۋالغان بولسا كېرەك، ئات قويۇپ غۇۋۇلداپ كەتتى، غۇۋۇمەك چېچىلىدى، يوغانباشنىڭ ئېتى رېزىنكىدەك سوزۇلۇپ ئالدىغا بىراقلا ئېتىلىپ چىقتى. ئۇ-نىڭغا سايىدەك ئەگىشىپلا چىققان ئۈچ ئاتلىق تېزلا كەينىدە قېلىشقا باشلىدى. مەن يۈگرۈكىمنىڭ بېشىنى قويۇۋەتتىم. قۇلىقىم تۆۋىدە شاماللىنىڭ غۇيۇلداپ قانداق-تۇر بىر جىددىي مۇزىكىنى چالغىنىنىلا بىلىمەن، يۈگرۈك قاناتلانغاندەك چاپسا-لىقتا يوغانباشنىڭ ئېتىغا يېتىشىپ ياندىشىپ باردى. مەن رەقىبىمنىڭ ئۆزىنىڭ ھاسىراپ، ئېتىنىڭ بۇرۇن تۆشۈكلىرىنىڭ يوغىناپ قالغانلىقىنى بايقىدىم. مېنىڭ ئۆزۈم تېخى تەرلىمىگەنىدىم. ئېتىم ئەمدىلا قىزىشۋاتاتتى. ئاتلار سىغدىلىشىپ ماڭ-غاندا ئوغلاققا چاك سالدىم. بىراق رەقىبىم ھىيلە ئىشلىتىپ ئوغلاقنى ئاتنىڭ باغ-رىغا تىقىۋالدى. مەن بۇياقتىن قاتتىق ئېتىشكەنده، ئۇ ئوغلاقنى ئاتنىڭ باغرى ئارقىلىق ئۇ يېقىغا ئۆتكۈزۈۋالدى. بۇ ئوغلاق ئېلىپ قېچىشتىكى ناھايىتى چىك تەدبىرلەردىن ھېسابلىناتتى. رەقىبىمنىڭ مەيدان كۆرۈپ بېشى پىشقان چەۋەندا-لاردىن ئىكەنلىكىدە گۇمان يوق ئىدى. بۇنداق ئوغلاق سۆڭگۈتۈش ۋە ئۇنىڭغا تاقا-بىل تۇرۇشلاردىمۇ مەن ئىلگىرى خېلى ماھىرلاردىن بولىدىغان. لېكىن، ۋاقىت مەن-دىكى بۇ چەبدەسلىكنى كۆپ ئۈپرىتىۋەتكەن ئوخشايدۇ. رەقىبىم مېنى بىر ئۇياقتا، بىر بۇياقتا چاپتۇرۇپ كولدۇرلىتىپ خېلى تەرلەتتى. لوئىزانىڭمۇ، پۈتۈن مەيداندىكىلەر-نىڭمۇ بىزگە قاراپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى، ئەخمەق قىلىنىۋاتقانلىقىمدىن كۈلۈۋاتقانلى-قىنى ئويلاپ، ئىزادىن ئۆلگۈدەك، يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولدۇم. جىددىيلىشىشتىن ھۆسكۈللىرىم ئۆيۈشۈپ قالغاندەك، مېڭەم ۋاڭگىدە يېرىلىپ كېتىدىغاندەك بولۇپ كەتتى. نىھايەت، بىر چاغدا ئەپلەپ ئوغلاقنىڭ بىر بۇرجىكىنى قولۇمغا ئىلىندۇرۇ-ۋالدىم. نومۇس ۋە غەزەپ غايىبتىن كۈچ قوشۇپ يولۋاسنىڭكىدەك قىلىشۋەتكەن پەز-جىلىرىمدە ئوغلاقنى ئامبۇردەك چىك قىسىپ تۇتقان پېتى رەقىبىمنىڭ قولىدىن يۇ-لۇپ ئېلىپ تېقىمىغا باستۇردۇم. بىراق، بۇ قۇرغۇر چاققان رەقىب شۇ ئارىلىقتا شەيتانىنىڭ ئۆزىدىن ياردەم ئالدىمۇ قانداق، ئوغلاققا يەنە قول تەگكۈزۈپ ئۈلگۈردى. تارتىشىش شىددەتلىك داۋاملاشتى. ھەر ئىككىلىمىز ئىگەرلىرىمىزگە چاپلىشىپ قاتارلىشىپ تارتىشتۇق، بېقىندىشىپ تۇرغان جايىمىزنى ئايلىنىشقا باشلىدۇق. بۇ چاتاق ئەھۋال ئىدى. بۇنداق قارا كۈچتە تەڭ تارتىشىش ياخشى ئاقىۋەتتىن دېرەك بەرمەيتتى. ئاتلىرىمىز ئۆزۈپ چىقالماي، ئۆزلىرىمىز يا بىر بىرىمىزنى يېگىلەمەي، يا تاشلاپ كېتەلمەي ئۇزاققىچە سۆرۈشۈپ تۇرۇپ قالاتتۇق-تە، ئارقىدىكىلەر يېتىشىپ كېلىپ قورشىۋالاتتى. قانداقلا بولسۇن، تىركىشىشنى تېز ھەل قىلىشىم شەرت ئىدى. كۆڭۈل ئاياپ يۈمشاق قوللۇق قىلىپ ئولتۇرىدىغان ۋاقىت ئەمەس ئىدى. قارامراق تەدبىردىن بىرىگە تەۋەككۈل قىلدىم. ئوغلاقنى ئەتەي تېقىمىمدىن سەل يوشۇرۇپ، يوغانباشقا بىر ئاز چىقىرىپ بېرىۋېدىم، ئۇ ھالىدىن كېيىن كۆچەپ تارتىپ،

مانا شۇ چاغدا مەن پەملەپ تۇرۇپ بىراقلا چىڭ تارتتىم. بۇنداق كۆتۈلمىگەن تارتىشتا خېلى – خېلى چەۋەندازلارمۇ ئۆزىنى ئات ئۈستىدە ئاسانلىقچە تۇتۇپ قالالمايتتى. يوغانباشمۇ مەن ئويلىغاندەك ئېتىدىن دوملاپ كەتتى. ئاستىمدىكى يۈگرۈك ئوقتەك ئۇچتى. بىراق ئارقىدىكىلەردىن بىر نەچچىسى ئالدىمغا ئۆتۈۋېلىشقا ئۇلگۇرگەنىكەن. يېپىلىپلا كەلدى. قارا كۆچتە تارتىشىشقا چامام يەتمەسلىكىنى مۆلچەرلەپ مەنمۇ ئوغلاقنى ئاتنىڭ باغرىغا يوشۇرۇپ، ئۇ بېقىنىدىن بۇ بېقىنىغا سۆڭگۈتۈشكە باشلىدىم. ئوغلاقچىلار ئوڭدىن تەگسە سولغا، سولدىن تەگسە ئوڭغا ئۆتۈكۈزۈپ يۈرۈپ، ئەپچىللىك بىلەن ھېچكىمنى يېقىن يولاتمىدىم. ئوغلاقنى قولدىن چىقارماي خېلى ئۇزاققىچە باردىم. قوغلىغۇچىلار توپىنى تېزلىكتە ئارقىدا قالدۇرۇپ ئۇزۇپ چىقىشقا باشلىدىم. يۈرەكلىرىم ئويناپ، يېڭىش تەنتەنىسىنىڭ قىزىقچىلىقى تومۇرلىرىمدىكى قانلىرىمنى ئۇرغۇتۇۋەتتى. لېكىن بايا تىندىن بېرى ئېتىنى چاپتۈرماي پەيت كۈتۈپ تۇرغان بىر توپ قۇۋ چەۋەندازلار ۋارقىرىشىپ، يېقىنلا جايدىن ھاڭا قاراپ ئات سېلىپ قالدى. ئۇلار چارچىمىغان يۈگرۈكلىرىنى ئۇزلۇكسىز دېۋىتىپ ئولگىدەك چاپتۇرۇپ، دالىنى بېشىغا كىيىپ سۈرەن سېلىپ، مېنى قورشاپ كەلدى. ئىككى تىمەن يېگىت غۇيۇلداپ چاپتۇرۇپ كېلىشكىنىچە ئىككى تەرىپىمدىن سىغداپ مەن بىلەن تۇتۇشۇپ كەتتى، ئانغىچە ئارقىدىكىلەرمۇ يېتىپ كېلىپ ئوغلاقنا قول سوزدى. ئادەملەر يەنە كاللەكلىشىپ كەتتى. ھەممىمىز بىر يەرگە تىقىلىپ قالدۇق. ئاتلار خېلىغىچە بېقىنىشىپ، مەيدىلىشىپ، بىر ئورۇندا تىرەجىشىپ تۇرۇشتى. ئاتلار قىزىشقانىدى، قورساقلىرى ئېسىلغان بولۇپ ئېغىزدۇرۇقلىرىنى غۇچۇرلىتىپ چاينىشاتتى. چەۋەندازلارنىڭ بۇلجۇڭ گۆشلىرى كۆپۈپ چىققانىدى. ئۆزلىرى ھاسىراپ – ھۆمۈدەپ نەپەس ئالاتتى. ئۇزەڭگىلەر بىر بىرىگە ئۇرۇلۇپ جارانلايتتى. ئوغلاققا قول تەگكۈزەلمىگەنلىرى ئانىسىدىن ئەمگەن سۈتى بۇرنىدىن چىققۇدەك كۆچىنىپ تارتىشاتتى. قول تەگكۈزەلمىگەنلىرى توپنى چۆگىلەپ مۇرىدەپ قىستاپ ئىچكىرى كىرىشكە ئۇرۇناتتى. ئىگەردىن يولۇنۇپ، ئات يايلىغا يېپىشىپ قالغانلارمۇ، ئات ساغرىسىغا سىيرىلىپ كېتىپ يەرگە دوملاۋاتقانلارمۇ بار ئىدى. ئوغلاقچىلار دولقۇنى بوشاڭلارنى ئۇچ-ئۇرۇئۇپتە تتى. ئالاق – جالاق بولغان كۆزلەر، قامچا تېگىپ يول – يول قىزىل، كۆك ئىز قالغان يۈزلەر، سۈرۈلۈپ قان تەپچىرىگەن پېشانىلەر، قان تۆكۈرۈۋاتقان ئېغىزلار كۆرۈنۈپ قالاتتى. يەرگە دوملاۋاتقانلار، ئاتلارنىڭ ئايىغلىرى ئاستىدا قېلىپ كەتكەنلەرمۇ ئۇچرايتتى، يىرتىلغان، بۆسۈلگەن كىيىملەر كونا جەڭ تۇغلىرىدەك ھىلپىلدەيتتى. پېژغىرىم ئىسسىق، چاڭ – توپا ئىچىدىكى ۋارقىراش – جارقىراشلار ئۈگەنمىگەن ئادەمنىڭ مېڭىسىنى قوچۇۋېتەتتى. ھېچكىمنىڭ ھېچكىمدىن قالغۇسى كەلمەيتتى. ھەممە جان تىكىپ ئېلىشاتتى. ماغدۇرى ئۇزۇلۇپ تەكتىن چىققانلار چەتتە قاراپ تۇرۇشاتتى. توپنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىرىشكە ئېتىنىڭ قۇدرىتى يېتىشمەي ئوغلاقچىلارغا سايىدەك ئەگىشىپ، ھە – ھۇ قىلىشىپ بېرىپ، ھەۋەس مەستانىلىقىدا ئاتلىرىنى ئۇياقتىن – بۇياقتا يۈرتۇپ يۈرگەن ئاۋارىكەشلەر، پىيادە ۋارقىراپ يۈگۈرۈپ يۈرگەن جاپاكەشلەر، چەتتە تاماشا كۆرۈپ جىم تۇرغان ئالىمانمۇ كۆزگە چېلىقاتتى. ئۇلار بۇ غەۋغا – قىزىقچىلىقتىن مەست ئىدى. دالا گويا ئادەملەرنىڭ ئوپچە ئېلىـ

شىدىغان مەيدانىغا ئايلانغانىدى. چاڭ - توزان قاپلىغان دالىنى ئات تۇياقلىرىنىڭ دۈپۈرى بىلەن چۇقان - سۈرەنلەر زىلزىلىگە كەلتۈرەتتى. بۇ بىر توپ چەۋەندازلار ئەپچىل، چەبدەس كەلدىمۇ، ياكى بېشەملىك، زوراۋانلىق قىلدىمۇ ۋە ياكى مېنى ھارغىنلىق، غەپلەت باستىمۇ، ئەيتاۋۇر ئوغلاقنى قانداقسىگە تارتقۇزۇپ قويغانلىقىمنى بىلمەيلا قالدىم. توپ مېنى سىقىپ چەتكە چىقىرىۋېتىپ يەنە بۆلۈندى. سەپتىن ئۈزۈپ چىققان يىگىتنىڭ كەينىدىن ئېقىن سۇدەك قوزغالدى. مەن چاپچىپ تۇرالمايۋاتقان يۇگرۈكمىنىڭ تىزگىنىنى بوشتاي دەۋاتقىنىمدا كۆچەلۈك بىر قول كېلىپ يۇگەنىدىن قاماپ تۇتتى، مەن غەزەپ بىلەن ئالمىيىپ قارىسام قىيا ئادەم ئىكەن، ئۇ يۇگەننى قويۇۋەتمەي ئاتنى يېتەكلەپ، مەيدان چېتىدە تۇرغان لوئىزانىڭ قېشىغا ئېلىپ كەلدى. ئۇلار مېنى سەپەرنى داۋاملاشتۇرۇشقا ئالدىراتتى. مەن خۇش چاقچاق ئادەمگە رەھمەت ئېيتىپ، يۇگرۈكىنى قايتۇرۇپ بەردىم. ئۇنىڭ ياردىمىدە ھەمراھلىرىمنى يەنە بىردەم ئوغلاق كۆرۈشكە كۆندۈردۈم.

ئوغلاق تارتىشىنىڭ ئەۋجىگە كۆتۈرۈلگەنلىكى ئەتراپتىكى تاماشىچىلارنى ۋقلاندۇرۇۋەتكەنىدى. شامال ۋە ئاپتاپتا چىرايلىرى قاردىاپ، ئۇسسۇزلۇقتا لەۋلىرى شورلىشىپ گەز باغلاپ كەتكەن چەۋەندازلارنىڭ كۆزىگە ئوغلاقتىن باشقا ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيتتى. قىزىپ كەتكەن ئاتلارمۇ، چەۋەندازلارمۇ ئۆز يولىدا ئۇچقىنغان ئوتقىمۇ، سۇغىمۇ كىرىپ كېتىۋېرەتتى ھەتتاكى يەتتە قات دوزاخنىڭ ئىس تۈتىنى تۇرغان دەھشەتلىك ھاڭلىرى ئۇچرىسىمۇ ئويلاپ تۇرمايلا سەكرەشكەن بولاتتى. شۇ ئاردا بىرىنچى ئوغلاق ئەسكى ياستۇقتەك تىتىلىپ كەتتى. توپا چىراي بولۇپ تەرگە چۆمۈپ كەتكەن ئادەملەر ئوغلاقنىڭ تەڭگىدەك، قوراقتەك پارچىلىرىغا ئېرىشەلمەكلىرىدىن خۇشاللىناتتى. ئۇنى تەۋرۈك ھېسابلاپ قويۇنلىرىغا تىقاتتى. توي بېشى يېڭى سۈرسۈر قوزغاش ئۈچۈن ئىككىنچى ئوغلاقنى تاشلىدى. توپىنى يېرىپ چىقىپ ئوغلاقنى نىشانغا ئاپىرىپ تاشلىيالمىغان چەۋەندازغا بىر ئات بېرىلمىدىغان بولدى. بۇ خىلىلا چوڭ مۇكاپات ئىدى. شاۋقۇنلۇق يېڭى غەۋغا بوراندەك گۈركىرەپ باشلاندى. ئەتىدىن بېرىقى ئېلىشىشلارنى نېرىدىن چۆرىدەپ ئاتلىرىنى چارچاتماي ئاساسىي كۈچلىرىنى شۆھرەتى ۋە مەنپەئەتى چوڭ ئاخىرقى تۈتۈشۇشقا ساقلاپ يۈرگەن ھېيلىگەر سەۋرىچانلارمۇ بۇ قېتىم جەڭگە ئاتلاندى. قىقاس - سۈرەن، قاتتىق ئېلىشىشلاردىن كېيىن دۇغلاق قارا بىر چەۋەنداز ئوغلاقنى تېقىملاپ توپنى بۆسۈپ چىقتى. بىراق ئۇزاققا بارالمىدى. يانداپ كەلگەن تەمبەل بىر يىگىت تۇلكىنى قارمالاۋاتقان بۇركۈتتەك سۈرئەتۋە شىددەتتە يېقىنلىشىپ ئوغلاققا چاڭسالدى. ئىككى چەۋەندازچېپىپ كېتىۋاتقان ئاتلار ئۇستىدە ئېلىشىپ كەتتى. ئارقىدىكىلەر پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ يېتىشىپ كېلىپ قالدى. تەمبەل يىگىتنىڭ كۆچلۈك پەنجىلىرى رەقىبىنىڭ تېقىمىدىكى ئوغلاقنى يۇلۇپ ئېلىپ يوتىسىنىڭ ئاستىغا باستى. بىراق ئۇ، ئېتىنىڭ بېشىنى بۇراشقىمۇ ئۇلگۈرەلمىدى. ئارقىدىن كەلگەن ئېگىز بويلۇق قاتاڭغۇر بىرى ئوغلاقنىڭ بىر تەرىپىدىن تۇتۇپ ئۇلگۈردى. تارتىشىش باشلىنىا - باشلانمايلا بىرنەچچە ئاتلىق ئۇلارنى قورشىۋالدى. يەنە تەرەپ - تەرەپتىن

سوزۇلغان قوللار ئوغلاقنى تەرەپ - تەرەپكە تارتتى. ئاخىرى تەمبەل چەۋەندازنىڭ ئوغلاقنى يەنە بىر قېتىم تارتىۋېلىپ تېقىمغا قىستۇردى. ئۇنىڭ ئېتىمۇ ئۇزۇندەك چەبدەس ئوخشايدۇ، شامالدەك ئۇچۇپ چىقىپ كەتتى. يەردىن ئۇنگەندەك ئۇشتۇمتۇتلا پەيدا بولغان بىر- ئىككىسى قىستاپ بېرىپ ئۇنى قېقىپلا دوسلىتىۋېتىشكە ئۇرۇنۇۋېدى، قاقالمىدى. تەمبەل چەۋەنداز ئاتلىقلارنىڭ قورشاۋىنى ئەپسۇن ئوقۇغاندەكلا بېرىپ چىقىپ، ئېتىنىڭ يايلىغا يېپىشقان پېتى مەنزىلگە قاراپ ئوقتەك ئۇچتى. قوغلىغۇچىلار بىلەن بولىغان مۇسابە ئۇزلۇكسىز ئۇزىراشقا باشلىدى.

قىيا ئادەم قولۇمدىن تارتىپ، ئاسماندىكى كۈننى كۆرسەتتى. كۈن قايرىلغان بولۇپ، دىگەر ۋاقتى يېقىنلاپ قالغانىدى. مەن ئۇنچىقماي ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭدىم. بىراق، خۇش چاقچاق ئادەم ئۇنىمىغىنىمىزغا قويماي بىزنى يېڭى ھۇجرىنى كۆرگەچ كېتىگىلار دەپ باشلاپ ماڭدى. شۇ سورۇنىدىكى تاماشىنى نەزەردىن بىرلا ئۆتكۈزگەندىن كېيىن دەرھال يولغا سېلىپ قويۇشقا ۋەدە بەردى.

بىز كەلگەندە قىز - يىگىت ھۇجرىسىنىڭ ئالدىدا ئادەم مىغىلدايتتى. خۇش چاقچاق ئادەمنىڭ ئېيتقىنچە، چوڭلارغا داستىخان تارتىش، قىز - يىگىتلەرنىڭ ئايرىم - ئايرىم ئولتۇرۇشلىرى تۈگەپ، نىكاھ رەسمىيەتلىرى، قىزنى ئاق كەگىزگە ئوراپ يەردە دوسلىتىش ئادەتلىرى بېجرىلگەندىن كېيىن، ئاتا - ئانىسى بىلەن يىغلاپ خوشلاشقان قىزنى تۆگىگە ئورنىتىلغان تەختىراۋانغا ئولتۇرغۇزۇپ بۇ يەرگە ئېلىپ كېلىشكەنىكەن. بىز يېقىنراق بېرىپ بويۇنداپ يەڭگىلەر ۋە قولداشلارنىڭ قورشىشىدا ھۇجرىغا كىرىۋاتقان قىز - يىگىتكە قارىدۇق. ئىشىكنى مەھكەم تاقىۋالغانلا قول ياغلىق ئالغاندىن كېيىن ئېچىپ بەردى. قىز بىلەن يىگىت ئوك پۈتلىرىنى ئەمدىلا كۆتۈرۈپ بوسۇغا ئۈستىگە ئېلىپ بېرىشىغا، سول پۈتلىرى تېخى دەسسەپ تۇرۇۋاتقان پايانداز تاۋارنى بوز يىگىتلەر تالىشىپ شۇنداق قاتتىق تارتىشتىكى، قىز - يىگىت ئوگدىسىغا يىقىلىپ چۈشكىلى تاس تاماس قالدى. بوز يىگىتلەر، بەزى قىزىقچى ئويۇن چىقىرىشقا ھېرىسمەن ئىەر - ئايالالار قىستىشىپ غۇڭمەكلىشىپ، تاۋارنى قاتتىق تالاشتى. ئېلىشىپ - چېلىشىپ چىرمىشىپ كېتىشتى. قېيىشتى، كېسىشتى، يىرتىشتى. شۇ ئاردىدا بىر يىگىتنىڭ قولىنى پىچاق كېسىۋەتتى. بىرىنىڭ كۆڭلىكى يىرتىلىپ كەتتى. ئۇلار بىرەر پارچىدىن يۇلۇۋېلىشقان تاۋاردىن توي سارقىتى، دەپ قويۇنلىرىغا تىقىشتى.

چۇقان - شاۋقۇن بېسىقىپ سەل ئۆتكەندىن كېيىن، ھۇجرىغا بىزمۇ كىردۇق. بۇ چاققانغىنە سېلىنغان چىرايلىق، ياسىداق ئايۋان - ساراي بولۇپ، كۆزنىڭ يېغىنى يېگۈدەك جاھازىلاردا بېزەلگەن، كەشتىلەردە زىننەتلەنگەنىدى. تۆردە ئاق كىيىمگە ئورالغان ئاق پەرىشتىدەك قىز بىلەن يېڭى ھەشىمەتلىك ئىگىن كىيگەن مالائىكە سۈپەت غەيۇر يىگىت ئۆز قولداشلىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا يانمۇ - يان ئولتۇرۇشاتتى. بۇگۈن ئۇلار گويا ياشلىق تەختىنىڭ خان ۋە خانىشى ئىدى. گويا ۋەزىر، ياساۋۇل، مۇلازىملىرى بولمىش قىز - يىگىتلەر توپى بىلەن بىللە خىلمۇ خىل

رەڭلەر جەلۇبسىدىكى خىيالىي دۇنيادا، شەربىن چۈشتىكىدەك گۈزەللىكنىڭ غۇۋا، سېھىرلىرى قۇچىقىدا ئولتۇرۇشاتتى. ئايۋان ئىچى ھەرخىل مۇزىكا، ئۇسسۇل، ۋارقىراشلار بىلەن تولغانىدى. چاۋاكلار سادالىرىمۇ بىراقلا ئۇچقان كەپتەرلەر توپىدەك گۈركىرەك ئاۋاز بېرىپ قالاتتى. جام كۆتۈرۈۋالغانلار تەبرىك شارابلىرى ئىچىشەتتى. قويۇق - سۇيۇق تاماملار، ھەرخىل نېمەتلەر داستىخانلارغا ئاخىرى ئۈزۈلمەي كەلتۈرۈلۈپ تۇراتتى، داپنىڭ روشەن بوم ئاۋازىنىڭ تەڭكەشلىكىدىن چېلىنىۋاتقان مۇزىكىلار رىتىملىرىغا كەلتۈرۈپ ئويناۋاتقان ئۇسسۇلچىلار پىرقىرىشاتتى. بىردە نەپىس، بىردە ياڭراق، بىردە مۇڭلۇق، بىردە جۇشقۇن تىترەۋاتقان مۇزىكا ناۋاسى كۆڭۈلنىڭ ئاللىنقانداق پىنھان، نازۇك جايلىرىنى غىدىقلايتتى. لەززىگە سالاتتى. جاننى چاقىرىپ نەمەگىدۇر ئالدىرىتاتتى. ئۇسسۇلچىلارنىڭ تولغىنىشلىرى، يورغىلاشلىرى ئادەم ۋۇجۇدىنى زىرىلدىتەتتى، ئېرىتىۋېتەتتى. ئويۇن ئۈزلۈكسىز قىزىپ ئەۋجىگە كۆتۈرۈلۈپ باراتتى. ئادەملەر توپى قىزارغان تاڭدىكى مەيىن شامالدا ئويناقلىغان سايرام كۆلىنىڭ رەڭدار سۈيىدەك كۆڭۈللۈك چايقىلاتتى. ھېچكىمنىڭ كاللىسى سەگەك ئەمەس، ھەممە باشلار سېھىرلەنگەندەك قايغان، ئۇس - ھوشىدىن ئايرىلغاندەك گاراڭلاشقان، گاللاشقانىدى. ئىشىك ئالدىدىكى سۇنايلار ياڭراپ، دۇمباقلار گۈمبۇرلىدى. قىز - يىگىتكە سالام بەجا كەلتۈرگىنىمىزدىن كېيىن جام كۆتۈرگەنلەر بىزگە يېپىشتى. ئۇنىمىغىنىمىزغا قويماي ئاز - تولىدىن ئىچكۈزۈشتى. ئۈزۈم شارابى تاتلىق، قىمىز چۈچۈمەل بولۇپ، بىردىنلا جانلىرىمىزغا راھەت بېغىشلىغاندەك بولدى. بىز قىزىپ يۈ يەردە ئولتۇرۇپ قېلىشتىن قورقۇپ يالۇۋرۇپ يۈرۈپ، سورۇندىن ئاران سۇغۇرۇلۇپ چىقتۇق. خۇش چاقچاق ئادەم بىزنى قىيا رەسىملىرى بار تاغ ئارىسىغا ئاپىرىپ قويماقچى بولۇۋېدى، بىز شاۋ - شۇۋنى، باش ئاغرىقلىرىنى ئازايتىش ئۈچۈن رەھمەت ئېيتىپ رەت قىلدۇق.

— مۇشۇ داۋاننىڭ كەينىگە ئۆتسەڭلار يېتىپ بارىسىلەر، — دېدى خۇش چاقچاق ئادەم ئائىلاج شۇ يەردە توختاپ قېلىشقا مەجبۇر بولۇپ، — بۇ يولدا شۇ ياقتىكى قۇتلۇق يۇلاقتىن مۇقەددەس سۇ ئالغىلى بارمىغانلار ئۈچراپ قالمىدۇ.

بىز كۆپتىن - كۆپ رەھمەت ئېيتىپ ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشقاندىن كېيىن يولىمىزغا راۋان بولدۇق. كۆمۈشقىز بىلەن خوشلىشالمىغىنىمىز ئەپسۇسلىنارلىق ئىش بولدى، بىراق ھېسابتا ئۇنىڭ بىلمەيلا قالغىنىمۇ تۈزۈك. چۈنكى ئۇ ئەگەشسە رەت قىلماق قېيىن ئىدى.

ھارۋا چاقلىرى چوڭقۇر ئىزلار قالدۇرغان يول بىزنى تۆپىلىككە ئېلىپ چىقىشقا باشلىدى. مەيىن شامال ئەتراپتىن بۇغداي ۋە ئەمەن پۇراقلىرىنى ئېلىپ كېلەتتى. يولدا ئاندا - ساندا ئادەملەر ئۈچراپ تۇردى. داۋاننى ئەگىيدىغان ئەگمىدىكى چاتقاللىق جىلغىلاردىن يۇلبۇلارنىڭ چاكىلداپ سايراۋاتقان ئۈنلىرى كەلدى. دىماغقا چۆپ ۋە مامكاپ پۇرىقى ئۇرۇلدى. يەنە بىر ئەگمىگە يېقىنلاشقىنىمىزدا ئۇدۇلدىن ئات ھارۋىلىق بىر توپ ئادەم چىقىپ كەلدى. بىزنى كۆرۈپ

ئالدىدىكى ھارۋىدىن قامچا بويلۇق چاققان بىر قېتىم سەكرەپ يەرگە چۈشۈپ، بىزگە قاراپ قۇيۇندەك يۈگۈرۈپ كېلىشكە باشلىدى. يۈگۈرۈشىدىنلا مەن ئۇنىڭ كۆمۈشقېتىز ئىكەنلىكىنى تونۇپ قالدىم. ئۇ تېپىدىنلا ۋارقىرىدى:

— قەيسەر!

لوئىزا بىر ئەندىكىپ ماڭا قاراپ قويدى. كۆمۈشقېتىز يېنىمىزغا كېلە - كەلمەيلا بىزنىڭ ئۆز بېشىمچىلىق قىلىپ تويىنى تاشلاپ چىققانلىقىمىزغا كايىپ كەتتى. تۇغقىنى ئۇنى مۇشۇ يۆنىلىشتىكى قوشنا بىر بازاردىن ئىزدەپ - تېلېفون كېلىشكە ئەۋەتكەن ئىكەن. ئۇ ئۆز كارۋىتىنى يولغا سېلىۋېتىپ بىز بىللە ماڭىدىغانلىقىنى ئېيتتى. مەن نېمە دېيىشىمنى بىلمەي تەڭقىسلىقتا ھاڭۋېقىپ قالغىنىمدا لوئىزا چىرايلىقچە، لېكىن كەسكىن رەت قىلىۋەتتى. كۆمۈشقېتىز ئۇزۇن كىرپىكلىرىنى قېقىپ ماڭا مۆلدۈرلەپ قارىدى. مەن ئۇنىڭ قارىغۇ كېچىدەك قاپقارا قارىچۇقلىرىدىكى مەندىن يارەدەم، سۆيگۈ سوزاپ، يۈلتۇزلاردەك چاراقلاپ چاقناۋاتقان ئۇچقۇنلاردىن نەزەرىمنى قاچۇرۇپ يەرگە قارىۋالدىم. ئۇ مېنى سوغۇق قان ھايۋان ياكى نامەرد دەپ ئويلىغاندۇر، بەلكىم. بىراق مەندە باشقا ئامال يوق ئىدى. ئۇنىڭ يالقۇنلاپ تۇرغان مۇھەببىتىگە جاۋاب بېرەلمەيتتىم. مېنىڭ قەلبىمدە لوئىزا بار ئىدى. قىيا ئادەم قايىتىپ كېلىشكە ئۇندەپ كۆمۈشقېتىز بىلەن بىر مۇنچە سۆزلەشتى. مەن لوئىزاغا پاراڭ قىلغان بولۇپ تۇرۇۋالدىم. شۇنداقتىمۇ كۆزلىرىم ئىختىيارىمدىن تاشقىرى ئۇتىڭغا بىرنەچچە قېتىم ئوغرىلىقچە قاراپ ئولگۈردى. كۆمۈشقېتىزنىڭ چىرايى مەيۈس، سولغۇن ئىدى. روھىي ئازاب تارتىۋاتقانلىقى، ئېچىكى دۇنياسىدا كۆرەش بولۇۋاتقانلىقى چېقىپ تۇراتتى. نەھايەت، بىز تەشەككۈر ئېيتىپ، يەنە كېلىپ تۇرۇشقا ۋەدە بېرىپ، ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشتۇق. ئۇ لوئىزا بىلەن ئۇزاق قۇچاقلاشتى، ماڭا بولسا قولىنىڭ ئۇچىنى ئارانلا بەردى.

— شۇ ئەگىشىدىن ئۆتسەڭلار، — دېدى كۆمۈشقېتىز ئۇشتۇمتۇت ئالدى تەرەپنى ئىما قىلىپ، — قىيا رەسىملىرىنىڭ ماكانى باشلىنىدۇ.

ئۇ زورىغا كۈلۈمسىرەپ بىزگە ئاق يول تىلەپ قول پۇلاڭلاتتى. بىر نەچچە قەدەم ماڭغاندىن كېيىن بېشىمنى ئىختىيارسىز ئارقامغا بۇراپ قاراپ، مەن ئۇنىڭ كىرپىكلىرىدە قىياقتا قونغان سەھەرنىڭ سۈزۈك شەبنەم ئۇنچىلىرىدەك ئېسىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆردۈم. يۈرىكىمنىڭ بىر يېرى ئېچىشقاندەك بولدى. بېشىمنى ساڭگىلىتىپ ئۇنچىقماي مېڭىشنى داۋاملاشتۇردۇم. تاكى ئەگمىگە بارغاندا ئۆزۈمدۇ، تۇيماي يەنە كەينىمگە قاراپ سالدىم. كۆمۈشقېتىز تېخىچە ئۆز جايىدا قىمىر قىلماي تۇراتتى. ئۇ ماڭا تەزلىكتە بىزدىن يىراقلاپ ئۇپۇق سىزىقىغا بېرىپ توختىغاندەك، شۇ يەردە سۈمبا تىلىق ھەيكەل بولۇپ قېتىپ تۇرۇپ قالغاندەك كۆرۈندى. مەن ھەممىنى ئۇنتۇپ، قولۇمنى پۇلاڭلىتىپ ۋارقىرىۋەتتىم:

— كۆمۈشقېتىز، تەڭرى سىزگە يار بولغاي!

ئۇچۇقچىلىققا چېقىشمىز بىلەنلا بىز تەتۈنۈپ كېلىۋاتقان مەنزىلگاھ

مۆكۈنۈۋالغان جانان تۈيۈقسىز قاقاقلاپ كۈلۈپ دالدىدىن چىقىپ كەلگەندەك، بىردىنلا ئۆزىنى كۆرسىتىپ، قۇچىقىنى كەڭ ئاچتى. قىيا تاش رەسىملىرى چىكىلگەن سىرلىق تاغ ئۆزىنىڭ ئۆزگىرىشچان گەۋدىسىنى قۇياشنىڭ ئالتۇن نۇرىدا بېغىر رەڭگە كىرگۈزۈپ تاۋلاندۇرۇپ، كۆز ئالدىمىزدا بىراقلارغا سوزۇلۇپ يانپاشلاپ ياتاتتى. ئەتراپتىكى يۇمران چۆپلۈك يايلاق تەكرى ئۇنىڭ ئاستىغا سىلىپ بەرگەن ھېكمەتلىك رەڭدار گىلەمدەك كۆرۈنەتتى، يەر بېتىدە ئىرىتىلگەن ئالتۇننىڭ سۈيى ئارىلاشتۇرۇۋېتىلگەن جىلۋىلىك دېڭىز تاۋلىناتتى. ئەپسۇسكى ئارىلاشتۇرۇلغاندا رەڭنىڭ تەكشىلىشىگە ئانچە ئېتىبار بېرىلمەي قالغانىدى. كۆك-ۇچ، قىزغۇچ، سارغۇچ، سۆسۈن رەڭلەردىكى تۇرلۇك - تۈمەن دالا گۈللىرى قويۇق ئۆسكەن گىياھلار بىلەن بىللە شامالنىڭ يېنىك كۈيلىرىگە تەڭكەش بولۇپ بەل ئېگىپ، باش لىڭشىتىپ تەزىمدىن توختىمايتتى. ماكاپلار ئاپتاپتىن ئۇركۈيدىغان نازىنىن قىزلار- دەك كۈنلۈكلەر كۆتۈرسە، چىنىگۈللەر سىرداشلىرى بولمىش ھەسەل ھەرىلىرىگە ئالتۇن قەندەللەردە شىرنىلەرنى تۇتاتتى. ياۋا قىزىلگۈللەر بۇلبۇللار پۇرىسۇن ئۈچۈن ھاۋاغا خۇش بۇي ئەتىر چاچاتتى. يوپۇرماقلار بۇ ھايات‌نى، بۇ مۇھەببەتنى ئالقىشلاپ چاۋاك چالاتتى. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى قوغداپ يانتاق - خوخىلار لەيزە پارقىراتسا، قىياقلار يەرگە قىلىچ تىكلىشەتتى. ئادەمنىڭ تىزىدىن ئاشقىدەك ئېگىز ئۆسكەن قېلىن ئوت - چۆپلەر جىلغا ۋە قاپتاللارنى تۇتاش يېپىلىپ قاپلىۋالغان بولۇپ، ئۆزىدە دولقۇننىڭ جاسارىتىنى، كەشتىنىڭ، بەلكى زىلچىنىڭ ۋە بەلكى تاڭدىكى تېپتېنچ ئاسمانىنىڭ كۆپكۆك جىمىرلىشىنى نامايان قىلىپ تۇراتتى. ھاۋادىن تۇرلۇك قۇشلارنىڭ ناۋالىرى ئاڭلىناتتى. بىر كەكلىك چۆپلەر ئارىسىدىن غاقىلداپ تىك ئۇچار ئايروپىلاندەك قولاشمىغان ھەرىكەتتە ئاستا كۆتۈرۈلدى - دە، ھاۋانىڭ يېشىل دولقۇنىنى يېرىپ ئۆتۈپ، لەيلەپ بېرىپ يەنە چۆپلەر ئارىسىغا چۈشتى. كىرپىك قاققۇدەك ۋاقىت ئۆتە - ئۆتمەيلا تۇتاش سوزۇلغان بېغىررەڭ دۆڭلەردىن تەركىب تاپقان تاغ گەۋدىسى كەڭ دېڭىزدىكى كۈۋەجىگەن يالتىراق دولقۇنلار ئىچىدە ئېگىز - پەس بولۇپ چوقچىيىپ تۇرغان خادا تاشلار قاتارلىرىنى ئەسلىتىپ قالدى. يەنە بىردەمدىن كېيىن، چىمەنلىكتىكى قەدىمكى قورغانلار- قەلئەلەر توپلىرىغا ئۆزگىرىپ، ھەيۋەتلىك تۇرلارنى، مۇنارلارنى پەيدا قىلدى، يەنە بىر قارىغاندا بولسا، بەجايىكى ئەۋلىيا - ئەنبىيالارنىڭ ھېكمەتلىك خىيابان باغلىرىغا ئوخشاپ قالدى، ئۇ يەردە جەننەتنىڭ ھەممە خىسلىتى بارەڭ ئىدى. بۇنداق ئاجايىپ تەبىئىي مەنزىرە بولۇپمۇ لوئىزاغا بىرخىل يېشىمى مۇشكۈل تىلىسىماتتەك تۇيۇلۇپ كەتتى، قەلبىنى بىراقلا ئەسىر قىلىۋالدى. ئۇ ئاسماندا قىمىر قىلماي تۇرۇۋاتقان تاغ بۇركۈتىگە قارىدى. بۇركۈت قۇۋۇەتلىك، يوغان قاناتلىرىنى كېرىپ، ئۆتكۈر كۆزلىرىنى يەرگە تىككەنىدى. ئاڭ ئىزدەۋاتقاندۇر بەلكىم، ئاللىقاچان نىشانلاپ بولغان ئاڭنىڭ ئۇستىگە ئوقەتەك ئېتىلاي، چاقماقتەك چۈشەي، دەۋاتقاندۇ دېگەن خىيال كۆڭلۈمدىن كەچتى. لوئىزا ياللماۋۇزلارنىڭ تەن تۈزۈلۈشىدەك غەلىتە،

گۆمۈرۈلگەن ئايۇان ـ سارايلارنىڭ پۈچۈق تام، ئەسكى تۈۋرۈكلىرىدەك دېگىسىپ، چوقچىيىپ تۇرغان قىيا تاشلارغا، تىك چوققىلارغا قارىدى. ئۇلارنى بىزگە كۆرسىتىپ تۇرۇپ: ـ ئۇ يەرلەر خىزىر مۇئەككەللەرنىڭ ھېكمەتلىك سارايلىرى بولسا كېرەك، بەلكى ئۇلار ھازىر شۇ يەردىن بىزگە قاراپ تۇرۇۋاتقاندۇ، دېدى. تۆپىلىكلەرنىڭ گۈرىزونتال ھالەتتىكى يېيىلىشى، بىر ـ بىرىگە مىنگەشتۈرۈپ، قاتمۇ قات قىلىپ ياساپ قويۇرۇلغاندەك كۆرۈنۈش شەكىللەندۈرۈشى ئۇنى ئويغا سالدى. بەزى دۆڭلەر تاجگۈل رەڭگىگە كىرگەن بولۇپ، ئېگىز ـ پەس ھالەتتە سوزۇلۇپ ياتاتتى. ئەسلىدە بۇلار قەدىمكى ئويمانلىق چۆكمىلىرى بولسا كېرەك. قۇم، سېغىز توپا، لاتقا جىنسلار تاغ جىنسلىرىنىڭ ئاساسىي تەركىبىنى، قورام تاش بولسا ئازراق قىسمىنى تەشكىل قىلاتتى. بۇ قۇرۇلمىنى شەكىللەندۈرۈپ تۇرغان ئوخشاشمىغان تاغ جىنسلىرى قاتلاملىرىنىڭ كۆپىنچىسى بوشراق بولۇپ، زىچ بىرىكمىلىك ئەمەس ئىدى. زەيگە ـ نەملىكىگە بەرداشلىق بېرەلىشىنى قىياس قىلماق قىيىن ئىدى. خاراكتېرى، چىداملىقى ئوخشاش بولمىغانلىقتىن كۆرمىگىلغان يىلىلارنىڭ بوران ـ چاپقۇنلىرىنىڭ خىسلەتلىك پىچاقلىرى قۇدرىتىدە ئۇلارنىڭ بەزىلىرى يەردىن ئۆسۈپ چىقىپ كۆپۈپ تۇرغان مەزمۇت تۈۋرۈكلەرگە، بەزىلىرى ئويمات ئىشىك، دېرىزىلەرگە، بەزىلىرى زۇمرەت دېگىزدا لەيلەپ ئۈزۈۋاتقان كىت، لەھەڭلەرگە ئوخشاپ قالغانىدى. يىراقتىن قارىغاندا، كىشىگە تەڭرى تاغلىرى ئىچىدىكى بىر كۆرۈنۈپ، بىر يوقىلىپ تۇرىدىغان قەدىمكى تىلسىم تەڭرى شەھىرىدەك، ئۇرۇشقا ئالدىراش كېتىۋاتقان ھەربىي پاراخوتلار توپلىرىدەك سۈرلۈك كۆرۈنەتتى. بۇ تەبىئەتنىڭ كىشىنى تاڭ قالدۇرىدىغان مۆجىزىسى، ھېسسىيات توغىنىنى پارتلىتىدىغان نۇرغا ئىگە نادىر ئەسىرى ئىدى. ھەر قانچە ئويلاپمۇ مەن بۇلارنىڭ زەي ۋە شامال ماھارىتىنىڭ كارامىتى ئىكەنلىكىگە ئۆزۈمنى ئىشەندۈرەلمىدىم.

ـ بۇلار راستتىنلا ھېكمەتلىك قوللاردا سېلىنغان ھەشمەتلىك ئوردا ـ سارايلارغا، قەۋەتلىك ئىمارەتلەرگە ئوخشايدىكەن. ھازىرقى يەرلىكلەر بۇ يەرنى بىكارغا پارىژ ئىمارەتلىكى، دەپ ئاتىمىغان ئىكەن ـ دە، ـ دېدىم مەن خۇددى ئۆز ـ ئۆزۈمگە سۆزلەۋاتقاندەك ئاھاڭدا، ئەمەلىيەتتىمۇ مۇلاھىزە يۈرگۈزۈۋاتقان ياكى پىكىر قويۇۋاتقانلىقىم ئۆزۈمگىمۇ ئېنىق ئەمەس ئىدى، ـ بۇ يەرگە پەرىشتىلەرنىڭ ياكى ئالەم ئادەملىرىنىڭ قولى تەككەن بولمىغىيدى.

ـ بۇ يەردىكىلەرمۇ پارىژنى ھۆرمەتلەيدىكەن ـ دە، ـ دېدى لوئىزا ھەيران بولغاندەك قەلەم قاشلىرىنى ئۆچۈرۈپ، ـ مەن تېخى فرانسۇز قىزلىرىنى ياخشى كۆرگەن ئادەملەرلا ئۇ شەھەرنى چوڭ بىلىدۇ، دەپ ئويلاپتىكەنمەن.

ھەممىمىز كۈلۈۋەتتۇق. بىز ئۆزلىرى بىلەن تەڭ ياشايدىغان ئۆمۈرلۈك ناخشىلىرىدا بۇ يەرنىڭ ئۆزگىچىلىكلىرىنى ھارماي سۆزلەپ جىلغىدا توختىماي ئېقىۋاتقان تاغ سۇلىرىنىڭ بويىغا باردۇق. زىلال ئېقىن ئالتۇن ئۆركەشلىرىنى يالتىرىتىپ چاچلىرىنى يايغان شوخ قىزدەك كۈلۈمسىرەپ باش لەڭشىتىپ ئاقاتتى. ئۇنىڭ

جىلغىنىڭ قىيپاش قاپتەللىغا توتىشىدىغان قىرغىقىدا قەلئەن چاتقالالار ئۆسكەنىدى. بىر مۇزلىكسىنىڭ ئۇدارى تىز بولۇپ، بۇرەكسىنى ئالالمىغانداق ئويىنىتاتتى. لوئۇزا چاكمىغان چۆل كېيىكلىرىدەك ئىككى تاقلاپ سۇ بويىغا بارىدى - دە، قوالمىرىنى سۇزۇك، سالقىن تاغ سۇيىگە چىلىدى. خۇش ياقتى بولغاي، كېچىك بالىدەك سۇنى شاپىلداتىپ ئويناندى. قاقاقلاپ كۈلدى. قول ياغلىقىنى چىقىرىپ يۈيۈشقا كىرىشتى. قىيا ئادەم ئىككىمىزمۇ سۇ بويىدا چاپانلىرىمىزنى يەشتۇق. مانا شۇ چاغدىلا مەن بەدىنىمدىن ئاتىنىڭ، ئوغلاقنىڭ، قىمىز ۋە شارابنىڭ، تەرنىڭ ھىدلىرى قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان بىر خىل قاڭسىق پۇراق تارقىلىۋاتقانلىقىنى سەزدىم. خىجىللىقتىن يېتىم چىمىلدىغاندەك بولدى. دەرھال ئۆگىنىمنى يېشىپ، ئاياغلىرىمنى سېلىپ بىر ياقىقا چۆرۈدۈم - دە، مايكا، ئىشتانچاق ھالىدا سۇغا كىردىم. ئىقتىنىڭ ئوتتۇرىسىغا توختاپ باش - كۆزۈمنى يۇيۇش ئۈچۈن ئېگىشىپ ئوچۇملاپ سۇ ئالدىم. بىردىنلا ئۇستۈمگە يامغۇر يېغىپ كەتتى. سوغۇق تامچىلار ھارغىن، مەينەت بەدىنىمگە خۇش ياقمىنى بىلەن قاتتىق ئەندىكتۈرەتتى. مەن ئالاقزادە بولۇپ بېشىمنى كۆتۈرۈپ ئەتراپىمغا قارىدىم. لوئۇزا بىر پۇتىنى قاشقا، يەنە بىر پۇتىنى سۇدىن چىقىرىپ تۇرغان تاشقا قويۇۋېلىپ ئېگىشكەن پېتى ھەدەپ ماڭا سۇ چېچىۋاتاتتى. ئۇ مېنىڭ چۆچۈپ نېگىرقاپ قالغانلىقىمنى كۆرۈپ يامغۇرنى كۆچەيتكەچ پىخىلداپ كۈلۈشكە باشلىدى. مەنمۇ ئۇنىڭغا قارىتىپ سۇ چاچتىم. ئۇ ۋاقىراپ قاشتىكى سۇ يەتمىگۈدەك جايغىچە قاچتى. ئەمدىلا يۇيۇنۇشقا باشلىشىمغا ئۇ يەنە قاش ئېۋىگە كېلىپ مېنى يامغۇرغا تۇتتى. مەن ئۇنىڭغا سۇ چاچقاچ كەينىمگە ئۇنىڭ يامغۇرى يېتەلمەيدىغان يەرگىچە شوخشۇدۇم. ئۇ سۇغا كىرمىدى، بىراق ئەتراپىمغا تاش ئېتىپ سۇ چاچرىتىپ، ئۇستىبېشىمنى ھۆل قىلىۋەتكىلى تۇردى. مەن ھاپىلا - شاپىلا بېشىمنى سۇغا تىقتىم. تاكى نەپىراقتا بۇز - كۆزنى يۇيۇۋاتقان قىيا ئادەم بىزنى ئالدىراتقانچە لوئۇزا چاقچىقىنى توختاتمىدى.

قوگۈر تۆپىلىكلەر چېتىلمىسىدىن شەكىللەنگەن بۇ تاغ ئۆزۈنغا سوزۇلغان قۇرۇقتاغ ئىدى. ئۇنىڭ قىياپىتىمۇ، رەڭگىمۇ ئۆزلۇكسىز ئۆزگىرىپ تۇرىدىكەن. قۇياش نۇرى بۇلۇڭ گىرادۇسىنىڭ ئۆزگىرىپ تۇرۇشىدىكى سېھىرلىك كارامىتىدىن شۇنداق ھادىسە روي بېرىپ تۇرىدىغاندۇر، بەلكىم، لېكىن قۇرۇقتاغنىڭ ئاستىدا، ئۇنىڭ قورام تاشتىن تۆزۈلگەن تاقىر باغرىنى يېرىپ بىر يىغلاڭغۇ بۇلاق - كۆز پاش بولىقىنىڭ پارقىراپ ئاخىرى ئۆزۈلمەيدىغان سۇ چىقىرىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، بىزمۇ تەبىئەتنىڭ ماھارىتىگە يەنە ئىز قېتىم قول قويماي تۇرالمىدۇق. خۇش چاقچاق ئادەم ئېيتقان «ئەۋلىيا بولىقى» نىڭ شۇ ئېكەنلىكىدە شەك يوق ئىدى. بىر - ئىككى كىشى ئۇ يەردىن سۇ ئېلىۋاتاتتى. قاغجىراق تاشنى يېرىپ كەۋىلەردەك سۇ چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن يەرلىك ئادەملەر ئۆز ۋاقتىدا تەكرىنىڭ ھېكمىتىگە، تەلىسىمنىڭ قۇدرىتىگە تەھسىن ئوقۇپ، بۇ ئىگىغا شۇنداق مۇقەددەس نام قويغان بولسا كېرەك، دەرۋەقە ئۇنداقتىن شەبنەمدەك، كۆز ياشىتەك سۈزۈك، مەرۋايىتتەك، زەمزەمدەك

قىممەتلىك سۇ كېچە - كۈندۈز يالتىراپ چىقىپ تۇراتتى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئەۋلىيا - ئەنبىيالار چاقىغاندا ئىنسان كۆزىگە كۆرۈنمەي ئۇچۇپ كېلىپ مۇشۇ بۇلاقتىن سۇ ئىچىپ كېتەرمىش. ئورمانلارغا، ياپيلاقلارغا ھەتتا قوم بارخانلىرى تىزمىلىرىنى ياساپ، چۆۋۈپ ئويناپ كۆڭۈل ئاچىدىغان قۇملۇقلارنىڭ قۇملىرىغا تۇتاشقان دەھشەتلىك ئوت يالقۇنلىرىنىمۇ قاپاقلىرىغا توشقۇزۇۋېلىشقان ئاشۇ مۇقەددەس سۇدىن ئېغىزلىرىغا ئېلىپ بىرلا پۇركۈپ ئۆچۈرۈۋالارمىش.

«ئەۋلىيا بۇلىقى» غەلىتە تاشلار ئوڭغۇل - دوڭغۇل ھالەتتە چوقچىيىپ تۇرغان قىيالىقتىكى ئۆڭكۇرگە ئوخشايدىغان جايغا جايلاشقانىدى. بۇ ئۆڭكۇرنىڭ سىرتقى قىسمى كۆمۈرۈلۈپ چۈشكەن بولۇپ، تورۇسى مۇدۇر - چوقۇر يۇزلۈك گۈمبەزگە ئوخشاپ ئېسىلىپ تۇراتتى. ئەۋلىيالار بۇ يەرگە خاسىيەتلىك قىلىچ ئۇرغان بولسا كېرەك، تورۇسىنى 30 — 40 مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى بىر يېرىق ئىچىدىن تېشىپ غىچە قىيپاش شەكىلدە كېسىپ ئۆتكەنىدى. بۇ تاش يېرىقتىن سۈپسۈزۈك، تاتلىق بۇلاق سۈيى يىل بويى ئاستا، لېكىن ئۈزلۈكسىز تامچىلاپ تۇراتتى. تامچە ئاۋازى ئىنتايىن مۇڭلۇق، لەرزان بىر خىل ئاھاڭدا ئىچ - ئىچىدىن تىترەپ سۆزلەيدۇ، يىغلايدۇ، كۆيلەيدۇ، ھارمايدۇ، قانمايدۇ. كىم بىلىدۇ، ئۇ بەلكى ئەلمىساقتىن بېرى شۇنداق جان - جانىۋارلارنىڭ تىرىكچىلىك ھەلەكچىلىكلىرى، قايغۇ - خۇشاللىقلىرىنى، ھاياتلىق باشلىنىشى ۋە ئاقىۋەتلىرىنى، تەقدىرنىڭ ئىنىقسىزلىقلىرى، بېشارەتلىرى، ۋەدە - پەيمانلىرى، ۋاپاسىز، تۇراقسىزلىقلىرىنى، كۈلكىلىرى، غەزەپلىرىنى سۆزلەپ چۈشەندۈرۈپ كېلىۋاتقاندۇر، ياكى بۇ دۇنيا بىلەن ئۇ دۇنيانىڭ سىلىشتۇرمىلىرى، چەك - چېگرا ھېكمەتلىرى، كۆرۈنمەس تۆمۈر قانۇنىيەتلىرى، يېشىلمەس تۇگۈنلىرى، تۈگىمەس سىرلىرى، تىلسىملىرى، سېھىرلىرىنى بايان قىلىپ كۈيلەپ بېرىۋاتقاندۇ. ئامال قانچە، چۈشەنمەك مۇشكۈل، تامچىلار تاشقا تۇرۇلغاندا چىقىدىغان سۇ چاچرىنىدىلىرى بىر تۇپ سىمابقا، يەنىسا ئۇنچە - مەرۋايىتقا ئوخشاپ تۆت ئەتراپقا چېچىلاتتى. كۈرمىڭلىغان يىللاردىن بۇيان سۇ مۇشۇنداق ئۇزۇلمەي تامچىلاپ كېلىۋاتقاچقا، ئۆڭكۇر تورۇسى ۋە يېرىقلاردىن مۇخ ئۆسۈپ، ياپيېشىل بەرقۇت بەلباغ توقۇپ چىققانىدى. بىر جۈپ قىز - يىگىت بىر سوغىدا سۇ كۆتۈرۈپ قايتماقچى بولۇشۇۋاتقانىدى كەن، بىز ئۇلارغا سالام بەردۇق، بىر ئىككى ئېغىز پاراڭمۇ قىلىشىپ قالدۇق.

— بۇ سۇنى نېمە قىلىسىلەر؟

ئۇلار ھەيران بولۇپ بىر - بىرىگە قاراشتى، يىگىت سوغىنى يەرگە قويۇپ جاۋاب بەردى:

— سىلەر بىرتېتىن كەلگەن ئوخشىمامسىلەر، بولمىسا بۇ بۇلاق سۇيىنىڭ خاسىيىتىنى سۇ ئىكەنلىكىنى بىزنىڭ بۇ يەردىكى ئۇچ ياشلىق بالىلارمۇ بىلىدۇ.

— ئۇنى ئىچكەنلەر ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىدۇ، — دېدى قىز مۇلايىملىق بىلەن، — ئۇ يىگىتنىڭ تەلەپپۇزىدىكى قوپالىقتىن خىجىل بولغان بولسا كېرەك، — ئۇنى ئەۋلىيا سۇيى، تەگرى سۇيى دەپ ئاتايمىز. ئۇ ئاغرىق - سىلاقلارنى، بەختسىزلىكلەرنى

خېرى قوغلايدۇ، ئۇ بار ئۆيگە جەن - ئىس كىرەلمەيدۇ.
هازىرقى زاماندىمۇ بۇ يەردىكى يەرلىك خەلقلەر ئارىسىدا بۇ بۇلاقنى «مۇقەددەس سۇ»، «تەڭرى سۇيى» دەيدىغانلار بارلىقى ئېسىمگە چۈشتى. لېكىن بۇ ھەقتە زۇۋان سۆزىمىدىم. ئۇلارنىڭ گېپىگە ماسلىشىپ سوئال سورىدىم:
— ھەر كۈنى بۇ يەردىن سۇ ئالغىلى كېلىدىغانلار نۇرغۇنمۇ؟
— ياق، — دېدى يېگىت بېشىنى چايقاپ، — سوغىنى شۇ يەرگە قويۇپ قويسا يېرىم كۈندە ئاران توشىدىغان تۇرسا.
— بۇ يەرگە چىقىدىغان چىغىر تاغ يولىدا مېڭىشقا يۈرەك چىدىسا بولىدۇ، — دېدى قىز، — ماڭدامدا بىر خەتەر مارىلاپ تۇرىدۇ.
مەن كەينىمگە بۇرۇلۇپ ھازىرلا ئۆزىمىز كەلگەن تەرەپكە قارىدىم. ئۇ يەردە دەسسىگەندە گۈمۈرۈلۈپ كېتىدىغان جايلار، قىيپاش كۆرۈنىدىغان تىكلىكلەردىكى خەۋپلەر بىلەن تولغان ئىنچىكە بىر چىغىر يول ئارغامچىدەك ئەگرى-بۈگرى بولۇپ پەسكە ساڭگىلاپ تۇراتتى.
بىز سۇغا كەلگەن قىز - يېگىت بىللە ئۆڭكۈردىن چىقتۇق. قىيا ئادەم سوغىنى بىر قولىدا كۆتۈرۈۋالدى. قىيا تاش رەسىملىرى سىزىلغان تاقىر قوڭۇر تاشلىق بۇ قاقاس تاغ قەددىنى ئىككى - ئۈچ يۈز مېتر ئېگىزلىككە كۆتۈرۈپ غەربىي شىمال تەرەپتىن كېلىدىغان سوغۇق ئېقىمنى تەبىئىي توسۇق سۈپىتىدە توسۇپ تۇرىدىكەن. بۇ يەرنىڭ ھاۋا كىلىماتى، ھايات شارائىتى قاتارلىقلار توغرىسىدىكى سوئاللىرىمنىڭ ھېلىقى قىز - يېگىت قىسقا، لېكىن قانائەتلىنەرلىك جاۋابلارنى بەردى. ئۇلار شۈبھىگە يېگىنە قۇيۇنلىرىنى ئويناتمىدىغان قىش كۈنلىرىدىمۇ تاغ ئالدىدىكى كۈنگەي تۆپىلىك، ئەگمە ۋە جىلغا قاسناقلىرىدىكى بولۇق ئوت - چۆپلەرنى قارىنىڭ ئاپئاق خروستال كىگىزى يېپىپ كېتەلمەيدىغانلىقىنى، قوي - كالا پادىلىرى ئۈزۈن قىشتىن ئوت - چۆپكە غەمسىز تويۇنۇپ چىقىدىغانلىقلىرىنى ئېيتىپ بەردى. شۇ ئارىدا بىر توپ ئادەملەرگە دۇچ كەلدۇق. يېگىت - قىزنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇلار رىم، يۇنان، مىسىرلاردىن كەلگەن سودىگەرلەر بولۇپ، بىزگە ئوخشاش قىزىقىپ بۇ يەرنى ساياھەت قىلىشۋاتقانىكەن. ئۇلار ھەر بىر نەرسىگە چوڭقۇر قىزغىنلىق بىلەن مۇئامىلە قىلاتتى. بىرەر پالاكەت تېپىۋالماسلىقنى كۆزدە تۇتۇپ، بىز ئۇلاردىن ئارقىدىراق قېلىپ ماڭماقچى بولدۇق. ئۇنىڭغىچە قىز - يېگىتمۇ قىيا ئادەمگە رەھمەت ئېيتىپ سوغىنى ئېلىپ، بىز بىلەن خوشلىشىپ كېتىپ قالدى. بىز قەدەملىرىمىزنى ئىتتىكلەتمەي، سەيلە مېڭىشىدا مېڭىپ ئەتراپتىكى مۇھىتتىن ھوزۇر ئالىدۇق. قىيا تاش رەسىملىرى ئالدىدىكى كۈنگەي تۆپىلىكتە ئاپتاپ سۇنۇشقا تولىمۇ ئەپلىك ئىكەن. ئالتۇن ئاپتاپ، يېللىق ساپ ھاۋا، رۇبايەت تۇسىگەباي ئاجايىپ جىلغا، ئوتلاقلار، تۇگىمەس چۆپ بايلىقلىرى، گىياھ دارىمىغان قاغجىراق كۆيۈك تاغنىڭ چاكىلداپ يېرىلغان يۈرىكىدىن كۆز ياشتەك تامچىلاۋاتقان ھايات كەۋسىرى بولمىش بۇلاق سۇيى ئادەمنى رەھمدار

خىيالىلارنى، شېرىن ئەسلىمىلەرنى ئويغىتاتتى. بىز تەبىئەتنىڭ سەنئەت ئۇستىكارلىقىدىكى بۇ ئاجايىپ ناماياننىڭ ئاپىرىن ئوقۇدۇق. لوئىزا قايىلانماق بىلەن:

— قەدىمكى ئاتا - بوۋىلارنىڭ مۇشۇنداق روشەن مۇھىت ئالاھىدىلىكىگە ئىگە جايىنى كارامەت مەنزىرىلەر، ھازىرقى زامان كىشىلىرىمىز دەمالىققا ئاڭقىرالمىغۇدەك ئاجايىپ - غارايىب ئۆزگىرىشچان كۆرۈنۈشلەر سەپلىرىنى چېكىپ چىقىشقا تاللىۋالغانلىقىنىڭ ئۆزىلا ئۇلاردىكى بەدىئىي دىتنىڭ قالتىسلىقىنى ئىسپاتلايدۇ، — دېدى.

بۇ يەردىكى قىيا تاش رەسساملىرى ناھايىتى كۆپ، شەكلى خىلمۇ خىل، مەزمۇنمۇ مول ئىدى. بىز ئۇزاققىچە ئىنچىكىلەپ زوق بىلەن كۆردۇق. ئۇلاردا ئويما نەقىش، تېز قاپارتما نەقىش تېخنىكىسى بىرلەشتۈرۈلگەن بولۇپ، نەقاشلىق ماھارىتى ۋە ئۇسۇلىدىكى ئۆزگىچىلىكىمۇ روشەن ئىدى. بۇ سۈرەتلەرنىڭ يەزىلىرىنىڭ يۇقىرى قىسمىدا سۈمباتلىق ئاياللارنىڭ ئوبرازلىرى يارىتىلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئارىلىقلىرىغا ئاتقا ئوخشاپ كېتىدىغان جۈپ ھايۋانلار چۈشۈرۈلگەن. قىيا تاش ئويمىلىرىنىڭ ئەڭ يۇقىرى قاتلىمىدا نازۇك ئەزالىرى كۆپتۈرۈپ كۆرسىتىلگەن بىر گىگانت ئاياللىق رەسىمى بار ئىدى. رەسىمدىكى بوش ئورۇنلارغا جۈپ ئات سىزدىلغان، ئەر - ئاياللاردىن ئىبارەت ئىككى باشلىق، تېنى بىر سۈرەتلىمۇ كۆزگە چېلىقاتتى.

— جىنسىيەتكە ئائىت نەرسىلەر كۆپ ئوخشايدۇ - ھە؟ — دېدى لوئىزا.

— مورى ناھىيىسىدىكى سىداۋگو سېيىنىڭ قاپتىلىدا ئىپتىدائىي جەمئىيەتكە تەۋە بىر مەھەللىنىڭ خارابە ئىزىدا قېزىش ئېلىپ بېرىلغانىدى. بۇ ئىزدىن تاش قورالار دەۋرىگە تەئەللۇق «تاش ئەجداد» يەنى تاشتىن چېكىپ ئىشلەنگەن ئەرلىك جىنسىي ئەزاسى تېپىلدى. بۇ يەردىكى رەسىملەردىنمۇ ئەر - ئاياللارنىڭ ئۇياتلىق يەرلىرىنىڭ گەۋدىلەندۈرۈلۈپ تەسۋىرلىنىشىنى نېمە دەيسىز؟ — سورىدىم مەن.

— بۇ جىنسىي ئەزاغا تەۋىنىش بولۇشى مۇمكىن. ئاياللارنىڭكىسى ئانىلىق ئۇرۇقداشلىق، ئەرلەرنىڭكىسى ئاتىلىق ئۇرۇقداشلىق دەۋرىنىڭ مەھسۇلاتلىرىدۇر. ئەتىمالىم، قەدىمكى رەسساملەر بىزنىڭ فرانسىيە بىلەن ئىسپانىيىدىمۇ بار. بىز ئۇلارنى ئەتىۋارلايمىز. ياۋروپادىكى كونا تاش قورال دەۋرىنىڭ خارابىلىرىدىن زور كۆلەملىك ئاياللار ھەيكەللىرى ۋە رەسىملىرى تېپىلغان. ئۇلاردا ئاياللار تېنىنىڭ جەلپكار ئەزالىرى كۆپتۈرۈلۈپ تەسۋىرلەنگەن.

— قىيا تاش رەسىملىرىدىكى ئويۇش، سىزىش شەكىللىرى ئارقىلىق ئەكىس ئەتتۈرۈلگەن ئىجتىمائىي ھايات ئۆزۈلمەس دەريا ئېقىنىغا ئوخشايدىكەن.

— سىز دېگەن ئالتايدىكى قىيا تاش رەسىملىرىدە قانداق ئوبراز، كۆرۈنۈشلەر كۆپمىكەن؟

— ئۇ رەسىملەردە چوڭ تېپىتكى چۆپخور ھايۋانلار، ئاسىيا پىلى، ياۋا كالا، بۇغا، ئات قاتارلىقلارنىڭ ئوبرازلىرى كۆپ.

— ئالتايدا پىل بولغانمىدى؟

ـ بۇرۇنقى چاغلاردا ئالتاي يېشىللىق دۇنياسى بولۇپ، يىل، بولۇاس، شىمال قاتارلىق ھايۋانلار ياشايدىكەن، تەبىئىي مۇھىتتىكى ئۆزگىرىشلەر تۈپەيلىدىن بۇ تۈزلەڭلىكدىن بەش - ئالتە مىڭ يىللار ئىلگىرى، ئالتايدا ئاسىيا پىلىنىڭ ئەسلى قۇرۇپتۇ. ئالتايدا يېقىندا بايقالغان تۆت ئورۇندىكى قىيا تاش رەسىملىرىدە قەدىمكى دەۋرلەردىكى ئېگىز ھارۋىلار، ھارۋا چاقلىرىنىڭ سىزمىلىرى بارىكەن. بەزى چاقلارنىڭ ئايرىم كۆرۈنۈشى چوڭ قىلىپ قۇيۇلغا ئوخشىتىپ سىزىلغان. كۈنگە چوقۇنۇش دەۋرلىرىنىڭ خاتىرىلىرى بولسا كېرەك، ھارۋىلارنى يالغۇز كالا، بىر جۈپ قوي ياكى جۈپ بۇغا سۆرىگەن.

ـ فرانسىيىدىكى كونا تاش قورال دەۋرىگە ئائىت قىيا تاش رەسىملىرىدىمۇ ياۋا كالا، ياۋا ئات ۋە كەركىدانلار ئوبرازلىرى بار. ئىسپانىيىنىڭ شىمالىدىكى ئالتامىرا ئۆڭكۈرىدىمۇ تام رەسىملىرى كۆپ. غار تېمىنىڭ ئېگىز - پەسلىكلىرىدىن پايدىلىنىپ ئات، بۇغىنا ئوخشاش ھايۋانلار سىزىلغان. فرانسىيىنىڭ مۇندىياك دېگەن جايىدىكى لاسكو غارىنىڭ تاملىرىدا رەڭلىك رەسىملەر نۇرغۇن. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئات، كالا، بۇغا، ئېيىق، قۇشلارنىڭ رەسىملىرى تولا ئۇچرايدۇ. قوپال سىزىلغان ئادەم رەسىملىرىمۇ بار.

ـ ئۇلارنىڭ يىل - دەۋرى قانداق بېكىتىلگەن؟

ـ بۇلار كۆپ قىسمى توم سىزىقتا ئىزناسى چىقىرىلغان رەسىملەر ۋە تەسۋىرلەر. بۇنىڭدىن 20 نەچچە مىڭ يىل ئىلگىرىكى كونا تاش قورال دەۋرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە كىشىلەر تەبىئىي غارلاردا ياشايتتى. شۇنداقتىمۇ رەسىملەردەك گۈزەل سەنئەت بۇيۇملىرى بار ئىدى. دۇنيادا ئەڭ قەدىمكى رەسىملەر ھېسابلىنىدىغان بۇنداق رەسىملەر ھازىر نۇرغۇن جايلاردىن تېپىلدى. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ دەسلەپكىلىرى كونا تاش قورال دەۋرىدىكى ئورىن مەدەنىيىتى بىلەن مادىيلىن مەدەنىيىتىگە مەنسۇپ.

ـ ئالتاي، چەرچەن قىيا تاش رەسىملىرىدىمۇ ئوسسۇل كۆرۈنۈشلىرىنى كۆرگەنىدىم. بۇ يەردىغۇ تېخىمۇ شۇنداقكەن، بەزى ئوسسۇل رەسىملىرىنى ئوتتۇرا تاش قورال دەۋرىگە تەئەللۇق دەيدىغان پەرەزلەر بارغۇ؟

ـ مۇمكىن، ـ دېدى لوئىزا خىيالچان ھالەتتە، ـ قىيا تاش رەسىملىرى بىر ئىككى دەۋرنىڭ مەھسۇلاتلىرى ئەمەس. بەزىلىرى كونا تاش قورالار، ئوتتۇرا تاش قورالار دەۋرىدە، بەزىلىرى يېڭى تاش قورالار، تۆچ قورالار، تۆمۈر قورالار دەۋرلىرىدە ئىجاد قىلىنغان. قىيا تاش رەسىملىرىنى ئىجاد قىلىش يېگىرمە مىڭ يىلدىن بۇرتۇق داۋاملاشقان.

ـ بۇ رەسىملەر ئىپتىدائىي ئوسسۇل بىلىملىرىگە باي ئىكەن، ـ دېدى بايان قىلىپ تۇرۇپ، ژۇۋان سۆزىمەي رەسىملەرنى سىنچىلاپ كۆزۈپ كېلىۋاتقان قىيا تاشقا، ـ بۇلار مېنىڭ ياشلىق چاغلىرىمنى ئېسىمگە سالدى. ئۇ ھايات يىللار پەردىلىرىنىڭ ئۇ تەرىپىدە قېلىپ، بارغانسېرى تېۇمانلىق چۈشتەك

كۆرۈندىغان بولۇپ قاپتۇ.

بۇ جايدىكى چوڭ تېپىلىق قىيا تاش رەسىملىرىنىڭ ئاساسىي تېمىلىرى جانلىق ئۇسسۇل سەنئىتى شەكىللىدە ئىپادىلەنگەنىدى. رەسسامىلاردىن رەسسامىلارنىڭ ئۇسسۇل بىلەملىرىگە تولىمۇ باي ئىكەنلىكى مانا مەن دەپ چىقىپلا تۇراتتى. بۇنى كۆرۈپ لوئىزا قەۋەتلا خۇشال بولۇپ كەتتى. ئۇ:

ـ بۇ رەسسامەر ھازىرقى زامان كىشىلىرىنى ئىزدەپ تاپماق بەسى مۇشكۇل بولىدىغان ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ چوڭ تېپىلىق ئۇسسۇل ھەيكىتى كۆرۈنۈشلىرى بىلەن تەمىنلىدى. مانا سىلەرنىڭ خەلقنىڭ ناخشا ـ ئۇسسۇلىغا ماھىرلىقىنىڭ سىرى، ـ دېدى.

دەرۋەقە، خەلق ئارىسىدا تارقىلىپ بىزگىچە كېلەلىگەن قەدىمكى ئۇسسۇللاردىن ناھايىتى يىراق زامانلاردىكى ئەجدادلار تۇرمۇشىنىڭ كۆلەڭگىسىنى ئاز ـ تولا پەرق قىلغىدەك بولسىمۇ، بىراق، نەچچە مىڭ يىللاردىن ئىلگىرىكى ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ ھەيكەتلىرى، رېتىملىرىنى ئېنىق تېپىۋېلىشنى تەسەۋۋۇر قىلغىلىمۇ بولمايتتى. مەنمۇ بۇ رەسىملەر شىمالىي شىنجاڭ رايونى ئۇسسۇل تارىخى تەتقىقاتىدىكى بىر بوشلۇقنى تولدۇرغانلىقىنى ئېيتتىم. دېمىسىمۇ ئۇ ئىپتىدائىي ئۇسسۇللارنىڭ مەنبەسى ئۇستىدىكى تەتقىقاتنىمۇ ناھايىتى ئەھمىيەتلىك يېڭى ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىگەنىدى.

بۇ قىيا تاش رەسىملىرىدىكى ئوبرازلار، كۆرۈنۈشلەر چوڭ تېپىلىق ئۇسسۇل ھەيكىتىنى ناماىيش قىلىش ئۈچۈن سەھنىگە قاتۇرۇپ ياسالغان ھەيكەل توپلىرىغا ئوخشايتتى. قاتار ـ قاتار سەپ تۈزگەن زىلۋا بوي، قەددى ـ قامەتلىك ئايالىلار چىرايلىق گەۋدىلىرىنىڭ پۇقرى قىسمىنى تەكشى، جىمجىت تۇتۇپ، نازۇك بىلەكلىرىنى پۇقرى ـ تۆۋەن ئويىنىتىشاتتى، بىرىنىڭ ئوڭ بېلىكى ئۈزارتىلىپ، ئوڭ قولىنى پۇقرى كۆتۈرۈلگەندە، سول بېلىكى تۈز ئۈزىراپ، سول قولى تۆۋەنگە چۈشۈرۈلگەنىدى، بارماقلىرى نەپىس ھەرىكەت قىلاتتى. يەنە بىرىنىڭ كۆرۈنۈشى ئۇنىڭكىگە ئوخشىچە ئىدى: ئىككى پۇتى يېنىك ئويناپ تۇراتتى. بۇ يەڭگىل، ئازادە، شادىيانە ھەرىكەتلەر ئايال پېرسونازلارنىڭ خۇش خۇي، شاد ـ خورام كەيپىياتىنى نازۇك ئىپادىلەپ بەرگەن. ئەرلەرنىڭ قول ھەرىكەتلىرىنىڭ ئايالىلارنىڭكىگە ماسلىشىۋاتقان ھالەتلىرى، ئىككى قولى يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن ياكى ئىككى قولىدا ئۇيا تۇتىنى يەرلىرىنى تۇتۇالغان كۆرۈنۈشلىرىمۇ كۆرسىتىلگەن. ئۇلارنىڭ يوتىلىرىنىڭ ھەرىكەتلىرى خېلى جىددىي بولۇپ، بەدەنلىرىنىڭ بىردەم ئالدىغا، بىردەم كەينىگە ھەرىكەتلىنىۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. نەچچە ئونلىغان كىچىك ئادەملەردىن تەشكىللەنگەن كوللېكتىپ ئۇسسۇلچىلار قوشۇنىنىڭ ھەرىكەتلىرى بىر ئادەم مىنگكىدەك تەبىئىي، تەكشى چىققانىدى.

ـ ھەرىكەتتىكى جىددىيلىك، كەيپىياتتىكى قىزغىنلىقنى كۆرۈپ ھازىر كۆپ ئادەملەر بۇ رەسىملەردىكى ئۇسسۇللارنى «قەدىمكى زامان دېسكوسى»، «دېسكونىڭ

ئانا شەكلى» دېيىشمەكتە، — دېدىم مەن چۈشەنچە بېرىپ.
ھەممىمىز كۈلۈۋەتتۇق. لوئىزا:
— بۇلار راستتىنلا كىشىگە غەربلىك ئاق تەنلىكلەرنىك ئەجدادلىرى ئىجاد قىلغانىدەك تۇيغۇ بېرىدىكەن، — دېدى جىلمىيىپ.
قىيا ئادەم قوشۇمىسىنى تۇردى. لوئىزا:
— خەلقىمىزنىڭ ناخشا - ئۇسسۇلغا ماھىرلىقىنىڭ تارىخىي سىرلىرى بارىكەن، ئەمەسمۇ؟! — دېدى.
— بىزنىڭ ئۇسسۇللارنى كوللېكتىپ ئورۇنداشقىمۇ، بىر كىشى يالغۇز ئويناشقىمۇ، سورۇن سۈرۈشتۈرمەيلا كۆرسىتىۋېرىشكىمۇ بولىدۇ، — دېدىم مەن سۆزلىنىۋاتقان پىكىرنى ئىسپاتلىغاندەك تولۇقلاشقا، چوڭقۇرلاشتۇرۇشقا تىرىشىپ، — چەرچىەن قىيا تاش رەسىملىرىدە مۇزىكىمۇ، ناخشىمۇ تەڭكەش قىلىنمىغان يالغۇز كىشىنىڭ ئۇسسۇلىنى كۆرگەنمەن. قۇرۇقتاغ قىيا تاش رەسىملىرىدىمۇ شۇنداق كۆرۈنۈشلەر بار، لېكىن، ئۇلاردىكى بەدەن ھەرىكەتلىرى ئاجايىپ گۈزەل، تولغىنىپ ئويناۋاتقان بىر خىل ئۇسسۇل شەكلىمۇ ئىپادىلەنگەن.
— ئۇسسۇل دېگەن بىزدە شۇنداق خاسىيەتلىك نەرسە ھېسابلىنىدۇكى، — دېدى قىيا ئادەم ئۇسسۇلنىڭ ئەھمىيىتىنى تىلغا ئېلىپ، — ئۇ ھەرگىز كۆڭۈل ئېچىش ئۈچۈنلا ئىجاد قىلىنمايتتى. بەلكى ھاياتنىڭ بىر تەرکىبىي قىسمى، جىددىي ئېھتىياجلىق مەزمۇنى ئىدى. ئاش - نان بولمىسا جىسمانىي جەھەتتىن چىدىغىلى بولمىغىنىدەك، ناخشا - ئۇسسۇل بولمىسا روھىي جەھەتتىن چىدىغىلى بولمايدۇ.
— مانا بۇ دانا سۆز بولدى، — دېدىم مەن قىيا ئادەمنىڭ پىكرىنى قۇۋۋەتلەپ، — ئۇسسۇل ئىنسانلارنىڭ جەمئىيەتنى چۈشىنىشى، دۇنيانى تونۇشى ۋە ئىپادىلىشىدىكى بىر خىل ئۇنۇملۇك چارە. ئۇسسۇل تەتقىقاتى ئىپتىدائىي جەمئىيەت ئىنسانلىرىنىڭ مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىشتىكى كۆڭۈل بۆلۈشكە ئەرزىيدىغان مۇھىم بىر تەرەپ ھېسابلىنىدۇ. ئالاھىدە لايىھىلەنگەن ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرى، كۆرۈنۈشلىرى ئەمەلىيەتتە، قانۇنغا ئوخشاشلا كۆچلۈك ئىجتىمائىي رولغا ئىگە. چۈنكى ئۇسسۇل ئىپتىدائىي ئىنسانلار تۇرمۇشىدا پسىخولوگىيە، فىزىئولوگىيە تەرەپلىرىدىن مۇھىتقاندىمۇ كەم بولسا بولمايدىغان ئېھتىياج ئىدى.

يەتتىنچى باب

شۇ ئاردىلىقتا لوئىزانىڭ ئالتۇن چاچلىق كاللىسى يەنە قانداقتۇر بىر شەيتانلىقنى ئويلاپ تاپتى بولغاي، ئۇ قىيا ئادەمگە بىر نېمىلەرنى شىۋىرلاپ يۇرۇپ ئۇنىڭدىن گۆھەر قۇتىنى ئالدى. قۇتىنىڭ قاپقىقىنى ئېچىۋېدى، ئۇنىڭ يەنە بىرەر كېلىشمەسلىك تېرىپ قويۇشىدىن ئەنسىرەپ يۈرىكىم قارت قىلىپ قالدى. گېپىمنىڭ ئاخىرىنى ئۇزەيلا ئەخمىقانە ھەرىكەتتىن توسۇۋېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئېتىلدىم.

بىراق، ئويلىمىغان يەردىن لوئىزا مېنى سىلكىۋەتتى. ئاچچىقىم كېلىپ ئالايسام ئۇ پىسسىكىدە كۆلدى. بىراق گەۋدىسىنى ئۆياق - بۇياققا ئېلىپ قېچىپ تۇتۇق بەرمىدى. ئاخىرى گۆھەر قۇتىنىك ئەينىكىنى نۇرلاندۇرۇپ قىيا تاش بېتىدىكى رەسىملەرگە قاراتتى - دە:

— كارامەت كۆرسىتىپ ئۇلارنى تىرىلدۇر! — دېدى.

قورقۇنچ ۋە ھەيرانلىق مېنى بۇتتەك قاتۇرۇپ، ھەربىكەتسىز قىلىپ قويغانىدى. «توختا لوئىزا!» دېگىنىمنىلا بىلىمەن، بىردىنلا تاش - تاشتىن داقا-دۇمباق، مۇزىكا ئاۋازلىرى مەيىن شامالدەك كۆتۈرۈلۈپ، بارغانسېرى كۈچىيىپ گۈركىرەپ، كىشىكە باشلىدى. ئەر - ئايال ئۇسسۇلچىلارنىڭ كۆزلىرى نۇرلاندى، پۈت - قوللىرى ھەربىكەتلەندى. ئۇلار ئۇسسۇل ئويناپ قانداقتۇر ناخشىلارنى ئېيتقىنىچە قىيا تاش بېتىدىن يەرگە سەكرەپ چۈشۈشكە باشلىدى. ئاتلار كىشنىشىپ، بۇغىلار بۆقىرىشىپ ئۆزلىرى قېتىملىق ھارۋىلارنى تاراقلىتىپ سۆرەپ ئوچۇقچىلىققا چىپىشقا باشلىدى. ھارۋىكەشلەر ۋارقىرىشىپ قامچىلىرىنى تاراسلىتىشاتتى. كىيىكلەر، ياۋا كالىلار پىراق تاغ ئوستىگە، جىلغىلارغا قاراپ قېچىشتى، چۆپلەر، دەرەخلەر ئارىلىرىدا غايىب بولۇشتى. ئىتلار ھۆرۈپ، توخۇلار قاقاقلايىتتى. ئاياللار چىرقىراپ، بالىلار چۇرقىرىشاتتى. ھايۋانلار يىراقلاپ كەتكەندىن كېيىن، ئالىمان بىر ئاز تىنچلاندى. بىردەمدىلا ئونلىغان، يۈزلىگەن ئۇسسۇلچىلار ئەتراپىمىزدا ئۇسسۇل ئويناپ كەتتى ئۇلارنىڭ كىيىم - كېچەك، تەقى - تۇرقلىرى قىيا تاشتىكى رەسىملەرد قانداق ھالەتتە بولسا، يەرگە چۈشكەندىن كېيىنمۇ شۇنداق ھالەتتە بولدى. پەقەت ھەربىكەتلىرىلا ئوخشىمايتتى، ئۆز-گىرىپلا تۇراتتى. بۇلار جانلىق ئىدى، ھېسسىياتلىق، جۇشقۇن، شوخ ئىدى. ئۇلارنىڭ ئۇسسۇللىرى ماڭا ھەم تونۇش ھەم ناتونۇش تۇيۇلدى. ئۇلار بارا - بارا ئۇسسۇلنى ئەۋجىگە چىقىرىپ، قول، بەدەن ئەزالىرىنى ھەر ياققا تاشلاپ، تەۋرىتىپ تەڭ قىلىق لاندۇرۇپ ئويناشقا باشلىدى. بۇ ئۇسسۇللارنىڭ بىر يەرلىرى ھازىرقى زامان يەرلىك ئۇسسۇللىرىغا، بىر يەرلىرى دېسكو، چاقماق ئۇسسۇللىرىغا ئوخشايىتتى. مەن پۈتۈن كۆڭلۈم بىلەن بېرىلىپ قاراپ تۇرۇپلا قاپتىمەن. «سىزمۇ ئويناڭ بالىجان!» دېگەن ۋارقىراشلار ساداسىدا گاراڭلىقتىن بىراقلا ئويغاندىم. شۇ چاغدا ئۆزۈمنى يېرىم يالىڭاچ ئاياللارنىڭ ئالمىدەك، چىلگىدەك كۆكسىلىرىنى ئويناقلىتىپ ئۇسسۇل ئويناپ ئورنۇڭالغانلىقىنى سېزىپ قالدىم. گاڭگىراپ ئەتراپقا نەزەر سالسام، ئۇلار ئاللىقاچان بىز ئۇچىمىزنى بىر - بىرىمىزدىن ئايرىۋېتىپتۇ. ئوڭ تەرەپتە قىيا ئادەمنى بىر توپ ئاياللار، سول تەرەپتە لوئىزانى بىر توپ ئەرلەر قورشىۋېلىشقانىدى. ئۇلار مۇزىكا ئاھاڭىنىڭ مەست قىلغۇچى سېھرىي كۈچى، ئۇسسۇل ھەربىكتىدە قىستاپ يېقىنلاپ سىلجىتىش ۋە ئۆزىمىزدىكى قىزىقىش، ھېرىسمەنلىك، بىخودلۇقلاردىن پايدىلىنىپ بىزنى جىن يېتىلەپ ماڭغاندەك تۇيدۇرماي ئاستا - ئاستا جايىمىزدىن سىلجىتقان بولسا كېرەك. مەن توپنى يېرىپ چىقىپ كەتمەكچى بولۇۋېدىم، ئۇلار «ۋاي، ياق»، «ۋايجان»

دەپ نازلىق توۋلىشىپ زادىلا يول بېرىشمىدى. ئەكسىچە پۈت - قوللىرىنى مۇزدىكا ئۇدارىغا ماسلاشقان ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرىدە ئويىنىتىپ، ئۇ يەر - بۇ يېرىمگە سىلىق، يۇمشاق تەگكۈزدى. بەللىرىنى، ساغرا لىرىنى تولغاپ تىترىتىپ، كۆكسىلىرىنى لىغىر - لىتىپ كېلىپ مېنىڭ ئاللىقانداق سەزگۈر جايلىرىمغا ئۇرۇپ - ئۇرۇپ قويۇشقا، كېيىن - لىرىنى تاتقۇشلاشقا باشلىدى. بىردىنلا مەن لوئىزانى قورشىۋالغان يېرىم يالىڭاچ ئۇسسۇلچى ئەرلەرنىڭمۇ بارغانسېرى ئۇنى قىستاپ ئارىغا ئېلىشۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قال - دىم. ئاڭغىچە يۇمشاق قوللار قاتتىق ھەرىكەتتە كۆڭلىكىمنىڭ ياقىسىنى جارتىلدىستىپ يىرتىۋەتتى. غەزەپ بىلەن ھومىيىپ چىشلىرىمنى غۇچۇرلىتىۋېدىم، ئايالىلارنىڭ ھەم - مىسى قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىشتى. «نېمانچە ئۇياتچان ئۇ، يىگىتلىك جۇرئىتى كەمرەكمۇ. يا بىلى بوشمۇ؟» دېدى كۆك كۆز سېرىق چاچ بىرى، «نومۇسچانراقى ياخشى بولىدۇ» دېدى تامىقىنى چاكىلدىتىپ سېمىز پومزەكتەك دوغلاق يۈزلۈكى، «سۇتتەكلا ئاپئاق نەرسىكەنغۇ، تووا» دېدى قارا قۇمچاقراق كېلىشكەن بىر قىز قارا كۆزلىرىدىن ئۇچقۇن چاچىرىتىپ، «بىزمۇ ئاينىڭ نۇرىدەك سۈزۈلۈپ تۇرىدىغانلاردىن دېگىنە، تۇتاي دېسە تىترەپ تۇرىدىغان» دېدى سۇمبۇل چاچ شىتىلرەك چەمبەس قىز. بىردەمدىلا ئۇلار ئاق قوناقلىسقا چۈشكەن بىر توپ قۇشقاچتەك تەڭلا چۈۋۈلدىشىپ كېتىشتى: «كىيىمنىڭ ھېمە ھاجىتى، تارتىنىشنىڭ نېمە قىممىتى، يېشىنىڭ، ئانىدىن تۇغما بولۇك»، «ئادەم ئۆلىدۇ، دۇنيا قالىدۇ، ئۆلگەندىن كېيىن ئۇياتنىمۇ، ھوزۇر - راھەتنىمۇ، ھۇرمەتنىمۇ بىلمەيدۇ، دەم غەنىيمەت، لەززەت غەنىيمەت»، «ئۆلىدىغان جانغا قانغۇدەك بىر ئويناپلى»، «ئۇنتۇلمىغۇدەك پۈخادىن چىقايلى»، «گۈزەل ئەسلىمىلەر قالسۇن» دېيىشتى، تەرەپ - تەرەپتىن قول سوزۇپ ماڭا يېپىلىپ كېلىشتى. چىمداشلار، غىدىقلاشلار ئازابى چىدىر - غۇسىز ئىدى. مەن ئۇلارنىڭ ئۆچمىزنى ئاۋۋال ئايرىۋېتىپ، ئاندىن بىر - بىرلەپ ئۇسسۇلغا تارتىپ، ھېرىپ ھالىمىزدىن كەتكەندە ئاخىرى ئايىغ - ئاستى قىلماقچى ئىكەنلىكىنى ئەمدى چۈشەندىم. بۈگۈن مەشەدە ئۆلىدىغانلىقىمىزغا كۆزۈم يەتتى. ھەي لوئىزا، لوئىزا، بىزگىمۇ قىلدىك، ئۆزۈڭگىمۇ قىلدىك. تەنتەكلىكىڭ بېشىمىزغا چىقىدى - غان بولدى. نېمىشقا بايا تىن چاققانراق ھەرىكەت قىلىپ سېنىڭ بالا تېرىغۇچى قوللى - رىڭنى چىڭ تۇتۇۋالمىغان بولغىيدىم. ئايالار ۋارقىرىشىپ كۆڭلىكىمنىڭ يەنە بىر چېتىنى يىرتىشتى، كۆكرەك، بېقىنلىرىم چايان چاققاندەك ئېچىشىپ كۆكىرىپ كەتتى. ئاغرىغان جايلارنى سىلايدىغان، قانداق قىلىش توغرىسىدا باش قاتۇرۇپ ئولتۇرىدىغان ۋاقىت ئەمەس ئىدى. ئۇلار پىكىر يۈرگۈزۈشكە، خىيال سۈرۈشكىمۇ يول قويمايتتى، مۇنداق چولا يوق ئىدى. مەن گويا ئۇسسۇلغا چۈشكەن بىر توپ ئاقساق - چولاق جىن - شەيتانلارنىڭ ئىچىدە قالغاندەك تۇيغۇغا كەلدىم. ئۇلارنىڭ ئەپتى - بەشىرىسى قورقۇنچلۇق، يىرگىنچلىك كۆرۈنۈپ كەتتى. ئۇلار گويا چىشلىرى ھىڭگايغان، چاچلىرى دىڭگايغان، يۈزلىرى لاپچايغان، ئۆزلىرى ماكىچايغان ئالۋاستىلار ئىدى. بەدىنىم تىكەنلەشتى. قۇيقا چاچلىرىم تىك تۇردى. قورقۇنچ ئۆھ غەزەپتىن ئەقلىمنى يوقىتىپ قويماسلىق ئۈچۈن لەۋلىرىمنى قاتتىق چىشلىدىم. بوكسىيورچىلارغا خاس چەبدەسلىكتە

يەل ۋە تۇراسىنى سەل ئېگىپ، مۇشتلىرىمنى ئالدىمغا چىقاردىم - دە، بىر سەكرەپلا ئۇلارنىڭ ئۇستىگە يولۋاستەك ئېتىلدىم. غەزەپ ماڭا شەپـقەتـنى ئۇنـتـۇلـدۇرغانىدى. يەلمىرى بىر تۇتامدەك كەلگۈدەك نازۇك قىز - چوكانلاردىن ئالتە - يەتتىسىنى چىرقىرىتىپ، يەرگە دومىلىتىپ قورشاۋنى بۆسۈپ ئۆتتۈم. پالاكەت پالاكەتنى تۇغقاندەك ئىش بولدى. قىيا تاشتىكى جەڭ رەسىملىرى كۆرۈنۈشلىرىدىكى لەشكەرلەر ئاش قورالىرىنى ئويىنتىشىپ، ۋارقىراپ يەرگە سەكرەپ چۈشۈپ قىيا ئادەمگە يېپىلدى. مەن قىيا ئادەمـنىڭ ئۇنداقلاردىن تالايلارنى يىغىشتۇرالايدىغانلىقىنى بىلگەچـكە، لوئـزاغا يارىدەمـگە بېرىش ئۈچۈن سول تەرەپكە بۇرۇلدۇم. بىراق بوشلۇقتىن كەلگەن ۋەزىلىدىغان غەلـىتە ئاۋاز كەينىمگە بۇرۇلۇپ قاراشقا مەجبۇر قىلدى. پەۋقۇلـئـادده كېـلەۋـسىز يوغان بىر ھارۋا چاقى ئاسماندا ئۇچار تەخسىدەك پىرقىراپ ھاۋانى يېرىپ يېرىپ قىيا ئادەمنىڭ يېشىغا زەرب بىلەن تەگدى. قىيا ئادەم بىرلا ۋارقىراپ چۆگىلەپ ئۆكسۈسىغا چۈشتى. چۆرىدەپ قىستاپ ئۇنىڭغا يېقىنلاپ بارغان لەشكەرلەردىن بىرنەچچىسى قاتقىغان چاق زەربىسىدە ۋايجانلاپ يەر چىشلىدى. لوئـزا بار تەرەپتىن شىددەتلىك ئېلىـشىش چوـ قانلىرى كېلەتتى. لوئـزانىڭمۇ ياقىسى يىرتىلغان، مۇرىسى يېرىم ئېچىلىپ قالـغانىدى، ئۇ ياپونچە جۇدو گۈمپىسىنى ئىشلىتىۋاتقان بولسا كېرەك، توپ - تـوپ ئەرلەر يەردە ئۇيۇق - تەتۈر يېتىپ قان قۇسۇپ ئىنجىقلىشاتتى. لوئـزا سول قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈۋالـغان بولۇپ، ئۇيۇق قولىدىلا مۇشت ئېتىپ زەربە قايتۇرماقتا ئىدى. ئـادەملەر ئاسمانغا سەكرەپ، چاپچىپ ئۇنىڭ سول قولىدىكى نەرسىنى تارتىپ ئېلىشقا ئۇرۇناتتى-يۇ، بوش لاۋقىتلا لوئـزانىڭ ئوڭ قول ياكى پۇتىدىن ئۇچار زەربە يەپ، يەرگە ئېگىزدىن چۆرۈ ۋېتىلگەندەك گۈپۈلدەپ چۈشەتتى. لېكىن ھۇجۇمچىلارنىڭ ئاخـىرى كـۆرۈنـمـىدىغاندەك ئۇر - چاپ بۇ يېقىندا بېسىقمىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ئۇلار قىستاپ يىراقتا چېكىنىدۇ- رۇپ باراتتى. مەن ئۇنىڭ سول قولىدا كۆتۈرۈۋالغىنى گۆھەر قۇتا ئىكەنلىـكىنى پەـ لىدىم. ئەگەر لوئـزاغا ئۇنىڭ قاپقىقىنى ئېچىش ئىمكانىيىتى بولغىدا ئىدى، بۇ سوـ رۇنىي، بۇ ئارتۇقچە پاجىئەنى يىغىشتۇرماقمۇ ئۇنچىۋالا قىيىنغا توختىمىسىغان بولاتتى. گۆھەر قۇتىنىڭ بۇ رودىپايلارنىڭ قوللىرىغا چۈشۈپ قېلىشىنى تەسەۋۋۇر قىلـىشقىمۇ پېتىنالمىدىم. ئۇنداق دەھشەتنى خۇدا كۆرسەتمىسۇن. مەن ئاياللار بىلەن مۇشتلىشىدـ ۋېتىپ ئۇلارنىڭ بىر قىسمىنىڭ ھوشىدىن ئايرىلغان قىيا ئادەمنى سۆرەپ قىيا تـاش رەسىمدىكى بايا تىن ئۆزلىرى بولغان ئورۇنغا ئاپىرىپ چاپلاپ قاتـۇرۇپ تـۇرغۇزۇشقا ئۇرۇنۇۋاتقانلىقىنى غىل - پال كۆرۈپ قالدىم. ئۇلار نەچچە مىڭ يىللار مابەينى رەسىم بولۇپ تاشتا تۇرۇۋېرىشتىن زېرىكىپ، ئەمدى ئۆزلىرىنىڭ ئورنىغا بىـرىنى رەسىم قىلـ ۋېتمەكچى بولۇشۇۋاتاتتى. شۇنداق قىلغاندا ئەركىنلىككە بىراقلا ئېرىشىمىز دەپ ئويـ لاشسا كېرەك. نېمىدېگەن گۆدەك خىيال. ئۇلارنىڭ رەسىم بولۇشىغا بىـر سەۋەبچى بولمىغان تۇرساق، بىزدىن يوق ئۆچىنى ئالماقچىمۇ بۇ ھاكۇاقتىلار. «لوئـزا قىز بىگۇناھ، ئۇنى قويۇۋېتىڭلار،» دەپكە تاپقۇرلار، بىز سىلەرگە دۇشمەن ئەمەس سادىغاڭ كېتەيلەرمۇ دەپ جېنىمنىڭ بارىچە ۋارقىرىدىم. جاۋاب ئورنىغا كۈلكە، مەسخىرە، ھاقارەت، مۇشتلار

قايتتى. غەزىپىم قاينىاپ تاشتى. يۈرىكىم يېرىلغۇدەك، كۆزلىرىم چاناقلىرىدىن ئېتىلىپ چىقىپ كەتكۈدەك بولۇپ قالدى. مەن ۋارقىراپ، سەكرەپ، ئۇچرىغانىنى ئۈرۈپ، تېپىپ، مۇشتلاپ يىقىتىپ لوئىزاغا قاراپ ئېتىلدىم، بىر ئامال قىلىپ گۆھەر قۇتىنى ساقلاپ قېلىش، ئۇنىڭ قاپقىقىنى ئېچىشقا ئىمكانىيەت يارىتىش كېرەك ئىدى. گۆھەر قۇتىنى تالىشىش جېڭى ئوغلاق تارتىشىشتىنمۇ نەچچە ھەسسە شىددەتلىك بولدى. تاش پارچىسى پېشانەمنى سويۇپ كەتتى، ئىسسىق قان سىرغىپ تامچىلاپ بىر كۆزۈمنى توسۇۋالدى. قوللىرىم مۇشت ئىشلىتىش بىلەنلا بەند بولغاچقا، قانىنى سۈرتۈۋەتكىلى چولام بولمىدى. لوئىزا مېنىڭ مەقسىتىمنى پەملىدى بولغاي، چېكىنىۋېرىشتىن توختىدى، مۇشت، پەشۋالار مۆلدۈرىنى ياغدۇرۇپ، مەن تەرەپكە قاراپ، رەقىبلەرنى سىقىپ، بۆسۈپ كېلىشكە باشلىدى. ئىككىمىز ئۇچرىشىشنى نىشان قىلىپ ئىككى پاقتىن ئېچىپ كېلىۋاتقان قانلىق يول ئاخىرى تۈگىشتى. بىز چاقپەلەكتەك پىرقىراپ مۇشت ئېتىپ، ئوچۇقچىلىق جاي ئاچقىنىمىزچە كېلىپ، دۈمبىمىزنى دۈمبىمىزگە چاپلىۋالدۇق. ئالدى ۋە يان تەرەپلىرىمىزگە مۇشت ياغدۇرۇپ بىر ئورۇندا تۈگمەن تېشىدەك ئايلاندۇق. رەقىبلەر ھاۋاغا سەكرەپ، ئۆرلەپ، قاڭقىپ باش - كۆزلىرىمىزگە پەشۋا ئاتاتتى. ئېنگىز تاشلار ئۈستىدىن ۋارقىراپ تۆپىمىزگە سەكرەيتتى، بىز ئۇلارنىڭ ھۇجۇملىرىنى چىدام بىلەن قايتۇرۇۋاتاتتۇق. تاسادىپەن كۆزلىرىم تۇتۇلۇپ كېلىۋاتقان ھاۋادا پەيدا بولغان گۈلدۇرماسلىق يامغۇرنىڭ قويۇق بۇلۇتىغا چۈشۈپ قالدى. بۇلۇت تۆمۈر رەڭدە بولۇپ، پەسلەپ تاغلارنىڭ ئۈچلىرىغا تېگەيلا دەپ قالغانىدى. بۇلۇتتىن بىر تال قارا قويرۇق سوزۇلۇپ چىقتى. ئاجايىپ چوڭ ۋىرانكىنىڭ شەكلىگە كىرىپ ئالۋاستىدەك تېزلىكتە تاغلارنىڭ ئۈستىگە قاراپ ئۇزاردى. ھايال ئۆتمەي قاتمۇ قات تاغلارنىڭ ئاللىقانداق كۆزگە كۆرۈنمەس بىر يېرىدە قاتتىق بىر سىرلىق پارتلاش يۈز بەردى. تاغلار ئۈستىگە توپا توزۇتۇپ پىرقىراپ بوران كۆتۈرۈلۈپ، ساقال سىلىغچىلىك بولغان ۋاقتىتا جىلغا ۋە تۈزلەڭگە باستۇرۇپ كىردى. كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە قارا قويۇن ئېچىدە قالدۇق. ئايىاغ ئاستىدىكى يەر تىترىگەندەك بولدى. تاغۇ - تاشلاردىن، جىلغىلاردىن ئېگىراپ يىغلاۋاتقاندەك سادا چىقىشقا باشلىدى. قويۇن يەردە، كۆكتە پىرقىرىدى، ۋارقىرىدى، ھۆركىرىدى. ساينى، يايلاقنى مورلاپ، تىرنىلاپ ئۆتۈپ، تۈزلەڭلىكتىكى ئوت - چۆپ، چاۋا - چاتقال، توقايلارنى ھاشارات، جانۋار، ھايۋانلىرى بىلەن قوشۇپ يۆگەپ، سۈمۈرۈپ دومىلىتىپ، قارا تۈرۈك شەكىللەندۈرۈپ چۆگىلەپ، بوي سوزۇپ، ئاسمانغا باش تاقىدى. ئۇچرىغان نەرسىنى چاڭگاللاپ، يېپىشتۇرۇپ، چىرماپ، قاناتلىرىدا قېپ قىپ سۈپۈرۈپ، ئايلاندۇرۇپ قۇشتەك كۆككە ئۇچۇرۇپ چىقتى. قويۇنىنىڭ دائىرىسى يۇز مېترچە ئارىلىقتىلا بولۇپ، جەريانى بىرنەچچە مىنۇتلا داۋام قىلدى. قويۇنىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ھاۋا بېسىمى تۆۋەن، بوران كۈچى ناھايىتى زور بولدى. ئەتراپىمىدىكى نەرسە - كېرەكلەر، ئادەملەرنىڭ قاناتلانغاندەك ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈۋاتقانلىقىنى ئېنىق كۆردۈم. لوئىزانىڭ بۇدۇر چاچلىرى چۈۋۈلۈپ، چىگىشلىشىپ، يۇلۇنۇۋاتقاندەك تارتىشىپ، يەلپۈنۈپ كەتتى. مەن ئارقامچە لوئىزانىڭ بېلىدىن تۇتۇپ ئۇلگۈردۈم.

ئىككىمىزمۇ ئەتراپتىكىلەر بىلەن بىللە كەچكۈز خازانلىرىدەك پىرقىراپ لەيلەپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلدۇق. مەندە خۇش يېقىش بىلەن ۋەھىمە ئارىلاش-ئېغىلىتە بىر خىل تۇيغۇ پەيدا بولدى. بوشلۇقتا ئۇچۇرەمدىكى پىرقىراپ ئۇچۇۋاتقان ئۇششاق قارا-قۇرا نەرسىلەرنى بايقىغاندەك بولدۇم. لېكىن بىر نەرسە ئويلاشقا ئۈلگۈرمىدىم، ئويلاش ئېسىمگە كەلمىگەندۇ، بىلكىم، ھەش-پەش دېگۈچە بېرىپ بىر نەرسىگە قاتتىق ئۇرۇلغانلىقىمىنلا بىلىمەن. چىدىغۇسىز ئاغرىق ئازابىدا ۋارقىرىۋەتتىم، تووا! ۋارقىرىشىمدىن قورقۇپ كەتكەندەك، بىردىنلا قۇيۇن توختىدى. كارامەت كۆرسىتىۋاتقان ئەرۋاھىتەكلا ئىزسىز غايىب بولدى. مەن ئېسىمنى يىغىپ، لوئىزا ئىككىمىزنىڭ چوققىدىكى يوغان بىر قورام تاش ئۈستىدە ياتقانلىقىمىزنى بايقاپ قالدىم، ئالدىراپ ئۆمىلەپ تۇرۇپ لوئىزانى يۆلىدىم. ئۇنىڭ يۈز-كۆزلىرى قان ئارىلاش لاينىڭ قاتۇرماشلىرىدا قارىغۇسىز دەرىجىدە مەينەتلىشىپ كەتكەن بولۇپ، يانپېشىدىكى سۇرۇلگەن جايدا قان تەپچىرەپ تۇراتتى. قول ياغلىقىمنى چىقىرىپ يۈز-كۆزلىرىنى سۈرتۈپ بىرەر قۇر تازىلىدىم، يانچۇقۇمدىن چاپلىغۇچ مەلھەم ئېلىپ جاراھىتىگە چاپلىدىم. قېيا ئادەم كۆرۈنمەيتتى. مانا شۇ چاغدىلا بېلىمنىڭ زىڭىلداپ ئاغرىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدىم. لوئىزا كۆزىنى تەستە ئاچتى. گۆھەر قۇتا ئۇنىڭ چاڭگىلىدا مەھكەم سىقىلىق پېتى تۇراتتى. بىز ئېگىز-لىكنىڭ گىرىۋىكىگىرەك سۇرۇلۇپ بېرىپ پەسكە نەزەر تاشلىدۇق. ياپىرىم، ئۇ يەر تىك يار ئىكەن. ئىككىنچى قېتىم ئېڭىشىپ قاراپ، مەن بايا تىن ئۈسسۇلچىلار بىز بىلەن ئېلىشقان تۈزلەڭنى تونۇدۇم. ئۇ جاي بۇ يار-لىقتىن بىر ئاز نېرىراقتا بولسىمۇ، لېكىن، ئۇنىڭدىكى ئادەملەرنى ئىلغا قىلغىلى بولاتتى. ئۇ يەر قۇيۇننىڭ قاتتىق بۇزغۇنچىلىقىغا ئۇچراپ ۋەيرانە تۇسكە كىرگەنىدى. ھېلىنقى ئۈسسۇلچىلار بىرىنىڭ ئۈستىگە بىرى يىقىلىپ، دۆۋە-دۆۋىسى بىلەن چېچىلىپ ياتاتتى. ئاز سانىدىكىلىرى

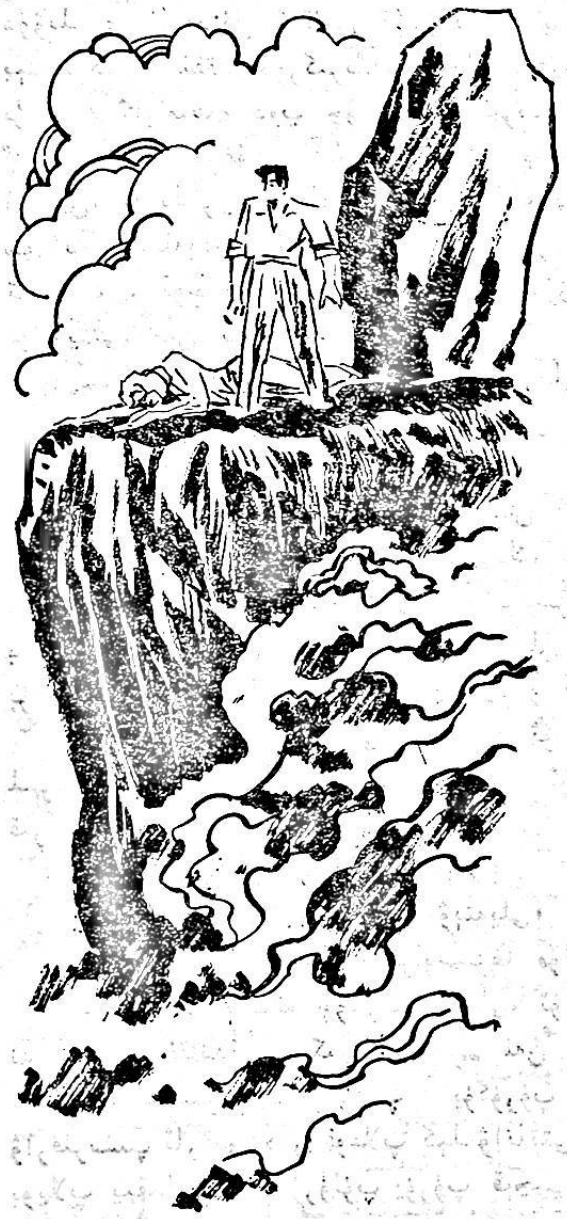

ئويلىغانتىن - بۇياقتا سارغايلاردەك چېچىلىپ يۈرەتتى. ئۆلۈكلەرنى ئۆرۈپ تونۇشلىرىنى تاپ- شۇرۇۋاتقانلارمۇ، ئۆلۈكلەرنىڭ قېشىدا ئۆلتۈرۈۋېلىپ باش - كۆزىگە توپا چېچىپ داد- پەريات كۆتۈرۈپ يىغلاۋاتقانلارمۇ بار ئىدى. ئوتلاقلار يېڭىلا كېزىكتىن قويۇلغان تۇرۇقلۇق باشقىلار بىلەن سوقۇشۇپ چاچلاشقان سارىق خوتۇنىنىڭ ئۇ يەر - بۇ يەردە ئۆزۈلۈن ئۆكلىرى سالۋارىغان بېشىدەك ئالىتاغىل تاقىر بولۇپ قالغانىدى. يېلتىزىدىن قومۇ- رۇپ تاشلانغان يۇز يىللىق دەرەخلەر ئۇياقتا - بۇياقتا قىڭغىيىپ قالايمىقان سوزۇلۇپ يېتىشاتاتتى. ھەممىدىن قىزىقى شۇ ئىدىكى، بايا تىنىقى تۇيۇقسىز ئوچۇقچىلىقتا ئەمدى دۆۋە- دۆۋە خامانلار پەيدا بولغان بولۇپ، چەشمە قىرغوچ ئالتۇندەك تاۋلىناتاتتى. يېلىق دۆۋىلىرى قارامتۇل ئاقۇش كۆرۈنەتتى. يەردىمۇ قالايمىقان چېچىلىپ يېتىشاتاتتى. يېنىمىزدىن چىققان گۈركىرىگەن ئاۋاز دەققىتىمىزنى تارتتى. ئوئىزا «ۋايجان خۇدايىم، بۇ نېمە كارامەت» دەپ چۆچۈپ ۋارقىرىۋەتتى. بۇرۇلۇپ قاراپ ئەنسە شۇ چاغدىلا ئەتراپىمىزدا نۇرغۇن پاقىلار، يېلىقلار ياتقانلىقىنى بايقىدىم. ئۇلارنىڭ يېزىلىرى ئۆلگەن، يېزىلىرى تىرىك ئىدى. تىرىكلىرى قىمىرلايتتى، يېزى پاقىلار پۈتۈلىرىنى سوزۇپ ئۆمىلەيتتى، كەۋدىلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ سەكرىشەتتى. يېلىقلار پىلتىڭلاپ جان تالىشاتتى. ئوچۇق يەرلىرىگە ئۇلارنىڭ مۇزدەك بەدىنى تەگكەنسېرى ئوئىزا سەسكىنىپ توۋلايتتى. مەن كۈلۈۋەتتىم:

— بۇ بايا تىنىقى قارا قۇيۇن ياغدۇرغان جاندارلار يامغۇرى ئوخشايدۇ.

— ئۇنداق قارا قۇيۇن دېگىز بويى رايونلىرىدىلا بولىدۇ، — دېدى ئوئىزا ئېتىراز بىلدۈرۈپ.

— بولمىسچۇ، — دېدىم مەنمۇ بوش كەلمەي، — قارا قۇيۇن بۇنى ھىندى ئوكيان تەرەپتىن ئۇچۇرۇپ كەلگەن بولسا كېرەك. ھازىر قانداق دەۋردە تۇرۇۋاتىمىز ئۇنۇتماڭ- دە. مانا ئەپسۇس. بىزنىڭ 20 - ئەسىرىمىزدە ھىمالايا تاغلىرى كۆتۈرۈلۈپ ئاسمانغا باش تىرەپ ھىندى ئوكيانىدىن كېلىدىغان بۇلۇتلارنى توسۇۋالدى. ئەمدى شىمالىغا بۇنداق بۇغداي، پاقىلار تۇغۇل يامغۇرمۇ ئاسان ياغماس بولۇپ قالدى.

شۇ ئاردا تېخى جېنى چىقمىغان ئۇسسۇلچىلاردىن بىرنەچچىسى تىرمىشىپ ئۇرۇنۇ- لىرىدىن تۇرۇشۇپ بىر يەرگە يىغىلىشقا ئۇلگۇرۈپتۇ. ئۇلار بىزنى كۆرۈپ قېلىپ ۋار- قىراپ يۈگۈرۈپ كېلىشكە باشلىدى:

— ئۇر، ئۆلتۈر بۇ ئىبزىتقۇلارنى!

— يارىدىن ئىرغىتىپ تاشلىۋېتەيلى!

ئۇلار ئاتقان تاشلار ئەتراپىمىزغا مۆلدۈرەدەك چۈشۈشكە باشلىدى.

— يۈرۈڭ پەسكە چۈشۈپ باقايلى، ئۇ يەردە بۇلارنىڭ تاشلىرىدىن كارامەتىرەك نەرسىلەر ياغقاندۇر بەلكىم، — دېدىم مەن ئوئىزانىڭ قولىدىن تارتىپ.

بىز ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ يۈگۈرۈپ پەسكە چۈشۈشكە باشلىدۇق. ئۇسسۇلچىلارمۇ ۋارقىرىشىپ ئارقىمىزدىن قوغلاپ كېلىۋاتاتتى. بىز ئايلانمىلىرى كۆپ، تىكرەك چىغىر يولنى بويلاپ يېقىلىپ - مۇدۇرۇلۇپ يۈرۈپ قېچىپ جىر مۇنچە ئاۋارىچىلىق تارتقاندىن كېيىن

تۇزلەڭگە چۈشتۇق. بىزنى كۆرۈپلا ئۇ يەردىكى ئۇسسۇلچىلارمۇ تۇشتىن قىيا - چىيا كۆتۈرۈپ دەۋرەپ كېلىشتى. لوئىزا مېنىڭ ھىمايەمدە كۆھەر قۇتىنىڭ ئاغزىنى ئاچتى، بىر نېمىلەرنى شۇرلاپ كۈنۈپكىنى باستى. ئەينەك قۇتىدىن ۋالىلداپ نۇر چىقىۋىدى، يۇگۇرۈپ كېلىۋاتقانلار چالما - كېسەكتەك يەرگە تورۇكلاپ دۇم چۈشۈشكە باشلىدى. لوئىزا نۇر پۇركەۋاتقان ئەينەكلىك كۆھەر قۇتىنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ ۋارقىراپ ئايلاندۇردى. نۇر تۆت ئەتراپىنى تەكشى سېرىپ ئايلىنىپ ئۆتۈۋەردى. قىيا تاشلار بۇ غالجىرلىقى تۇتقان يىرتقۇچلاردەك ئەسەبىيلەشكەن لەشكەرلەر ۋە ئەر - ئايال ئۇسسۇلچىلار قوشۇنلىرىنى دەم تارتقاندەكلا سۈمۈرۈۋالدى. ئۇلار كۆلەڭگۈدەك جانسىزلاشتى، خىرەلەشتى، قىيا تاش بەتلىرىدىكى ئەسلىدىكى ئورۇنلىرىغا بېرىپ چاپلىشىپ قالدى. زۇۋان سۈرەلمەي، مىدىرلىيالماي قېتىپلا، ئەسلىدىكى رەسىم ھالىتىگە قايتتى. ۋاڭ - چۈكمۇ، قىيا - چىيامۇ يوقالدى. ئەتراپتا گويا ئىنسى - جىنمۇ بولۇپ باقمىغاندەك سۈرلۈك جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى. قىيا ئادەمنى تاپتۇق. ئۇ بىر شالاڭ چۆپلۈكتە يىقىلىپ ياتقانىكەن، سەل نېرىراقتا ماكچىيىپ قالغان ھارۋا چاقى تاشلىنىپ ياتاتتى. قىيا ئادەم قىمىرلىدى. ئورنىدىن تۇردى. ئۇستىبېشىنى بىرەر قۇر قېقىۋېتىپ قېشىمىزغا كەلدى. ئۇ نېمىشقىدۇر لوئىزانى ئەيىبلىمىدى، ئەكسىچە ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى. لوئىزانىڭ تەنتەكلىكى، قارامايلىقى ئەسلىدە مېنىڭ ئاچچىقىمنى كەلتۈرگەنىدى. قىيا ئادەمنىڭ مۇئامىلىسىنى كۆرۈپ بوشاپ قالدىم. قايسىبىر كۆنىدىكى مېنى جىملەشكە تېگىشلىك بىر ئىشتا لوئىزاندا «ئازماس خۇدا، ئازمايدىغان بەندىنى باقمايدۇ بۇ دۇنيا» دەپ كەڭ بولغانلىقىمسىمگە چۈشۈپ ئۇنچىقمىدىم.

كەچ كىرىپ كەتكەنىدى. گۈگۈمنىڭ قارا گىرىپتىشىن پەردىسىنى كۆپ تىللىق كۈمۈش قايچىسىدا قىرقۇۋېتىپ، ئاسمانغا پەرىزات سالاپىتىدە تولۇن ئاي كۆتۈرۈلدى. ئۇ، دەسلەپ دات باسماس پولاتتىن ياسالغان لىگەنگە ئوخشاش سۇس يورۇدى، كېيىن گۈگىگا ئەينەكتەك كۆرۈنۈپ بارا - بارا نۇرلاندى. ئۇزىنىڭ سېھىرلىك پەرىزاتلىق ئەسلىنى ئايان قىلىپ شالاڭ بۇلۇتلار ئىچىدە ئاۋازسىز كۈلۈپ نازلىنىپ يۈگۈردى، سەكرىدى، تاتلىق تەبەسسۇم قىلدى. تەبەسسۇمدىن تارالغان شولا دولقۇنىدا خۇشالىلىقمۇ، قايغۇمۇ بار ئىدى. ئىچكى دۇنيا مۇرەككەپلىكلىرى سىڭگەن بۇ شولا دولقۇنى ئىگەر شەكلىدىكى تاغلار قاتارلىرىدىن، قىيالار، يارداڭلاردىن شەپسىز ئاتلاپ ئۆتۈپ، جىلغىلاردا، توقايلاردا قارا كۆلەڭگىلەرنى پەيدا قىلدى، ئۇلارغا سۈرلۈك ۋە ئېچىنىشلىق تۈس بەردى. قاپتاللاردا، قىيالىقلاردا، ئېدىرلاردا ھەممە نەرسە چۈشتەكىدەك گىرسىسەن، سۈزۈك، ئىشەنگۈسىز جانلىق بولۇپ كۆرۈلدى. ھوزۇرلۇق يېنىك شامال مۇشكى ئەنبەرنىڭكىدەك خۇش پۇراق ئېلىپ كېلىپ، ھاۋانى تازىلىدى. ھايات لىقا خىيالىلىق، دولقۇنلىنىش، تۇيغۇ لەززىتى ۋە شېرىن بوشىشىلار بىغىشلىغۇچى بىر سىرلىق قۇدرەت زېمىنىڭ ئۈيقۇسىنى تىڭشىماقتا، تەڭشىمەكتە ئىدى.

بىز ئۇچىمىز پاراڭلاشقاچ ئالەبەمزغا ساڭدۇق. ئېدىرلاقلار، يارلىقلار، تاغ

يوتىلىرىدىن ئاۋايلاپ ئۆتتۇق. ساي بويىدىكى كىچىكرەك تۆپىلىككە كەلگەندە توختىدۇق. بۇ يەردە قويۇق ئۆسكەن چاتقاللار بار ئىدى. پەستە شىرقىراپ ساي سۈيى ئاقاتتى. مۇشۇ تۆپىلىكتە تۇنەيدىغان بولدۇق. لوئىزا ئىككىمىز دەرەخ - چاتقاللارنى ئارىلاپ قۇرۇق شاخ - شۇمبىلارنى يىغىپ كېلىپ كەڭرەك جايغا گۇلخان ياقتۇق. قىيا ئادەم سايغا چۈشۈپ سۇ ئېلىپ چىقتى. بىردەمدىلا چاي تەييار بولدى. قورساقنى ئازراقتىن گوللىغاندىن كېيىن، گۇلخاننى چۆرىدەپ يانپاشلاپ دەم ئالغاچ پاراڭغا چۈشتۇق.

كەچمىشلەردىن تەسىراتلار، كەلگۈسى ھەققىدىكى تەسەۋۋۇرلار كۆپ ئىدى. قىيا ئادەمنىڭ گېپىنى ئەمدىلەتىن ئەتىكى پائالىيەت تېمىسىغا كۆچۈشۈپتۇ باش ئۇستىمىزدە ئوق يىلان ئۇچۇپ ئۆتكەندەك ۋىژىلدىغان ئاۋاز چىقتى. ئاۋاز بىلەن تەڭلا دېگۈدەك كۆكتىن پىرقىراپ بىر سالما چۈشۈپ، لوئىزانىڭ بويىندىن بوغدى - دەپ ئۇنى دارقىرىتىپ سۆرەپ ماڭدى. مېڭەمدىن پۇرقىراپ ئوتۇن چىقىپ كەتتى. مەن ئورنىمدىن قانداق چاچراپ تۇرغانلىقىمنى، گۇلخاننىڭ ئۈستىدىنلا سەكرەپ ئۆ تەرەپكە ئۆتكەنلىكىمنى تۈيمايلا قاپتىمەن. سالما ئۈستىگە ئۆزۈمنى تاشلىدىم - دە، ئۇنى چىڭ سىقىمداپ بىر يۆمىلاپ، تىرەجەپ ئالدىمغا تارتتىم. بىراق تازا كۈچ بېرەلمىدىممۇ - نېمە بولدى، سالما ئۆزۈمنى قوشۇپ سۆرەپ ماڭدى. ئاڭغىچە قىيا ئادەم قول سوزۇپ قالدى. قولى تېگە - تەگمەيلا شۇنداق قاتتىق تارتتىكى، سالمىنىڭ نېرىقى بېشى ئۆز ئىگىسى بىلەن قوشۇپ يەنە ئىككى ئادەمنى قاراڭغۇلۇقتىن بىراقلا سۈغۇرۇپ چىقىپ گۇلخان ئوتىنىڭ ئىچىگە چۆرۈۋەتتى. ئۇلار تىغ چالا سانچىلغان ياۋايى ھايۋانلاردەك چىرقىرىشىپ، كۆيۈۋاتقان ئوتتىن يۆمىلاپ چىقىپ، ئۇدۇل كەلگەن تەرەپكە قېچىشتى. لوئىزا بىرىنىڭ پۇتىغا ئىسىلىۋېدى، ئۇ دۈم چۈشتى. مەن ئۇنى گەجگىسىدىن ئىتنى قامالغاندەك قامالاپ سۆرەپ ئوت يورۇقىغا ئېلىپ كەلدىم. بۇ دەل يەنە شۇ بىر كۆزلۈك لەنەتگەردى قاراقچى ئىدى. كۆرۈپلا سەپرايىم سەككىز گەز ئۆرلىدى. پۈكلەپ دېسلىدىم، سىلكىشلەپ بېشىنى يالقۇنغا نەچچە پاتۇرۇۋەتتىم.

— ھۇ يۇندا ئىچكەن قارىغۇ موخۇ، ئۆلگەن مالنىڭ ئۆپكىسىدەك تەلەتىگە قاراپراق ئىش قىلساڭ بولمامدۇ.

— مەن، مەن ... سەنلەردىن قورقمايمەن ... — دېدى ئۇ ساق كۆزىنى پىلدىرلىتىپ چەكچىيىپ قاراپ.

— نەشە چېكىۋالدىڭمۇ نېمە ھوي ئۇرۇق كالا! — دېدىم مەن زەردە بىلەن، — ئىلاھىم يىرىڭغا پېتىپ تۇنجۇقۇپ ئۆلەرسەن.

قىيا ئادەمنىڭ تەمكىن ئاۋازى گېپىنى بۆلۈۋەتتى:

— ئارىمىزدا ھېچقانداق ئاغرىق، ئاداۋەت يوق تۇرۇقلۇق، سەن نېمىشقا بىزگە قايتا - قايتا چېقىلىسەن، ئىزىمىزنى پۇراپلا يۈرۈيسەن؟

— سىلەر مېنىڭ مەشۇقۇم كۆمۈشقىزنى ...

— جۈيلىمە، چۈشۈگىدىكى چۆچۈرىنى ساناپ شۆلگەي ئېقىتىدىغان مۇتتەھەم لامزەللە ئوخشىمامسەن، ئۇيات، ئۇ قىزنىڭ چەم يۈزۈگىنى كۆرەرگە كۆزى يوق! — دېدىم مەن

ئۇنىڭ بېشىنى ئوتقا يەلە بىر قېتىم تىقىپ تارتىپ.
ــ كۆمۈشقىز ئۆيىمگە كەتكەن، بۇ بىزنىڭ لوئىزا ئەمەسمۇ، ھەممىلا قىز كۆزۈڭگە كۆمۈشقىز كۆرۈنسەبغان بولۇپ قالدىمۇ - يە؟
ــ كۆزلىرىم بەك ئېنىق كۆردىۇ، كۆمۈشقىزنى بەرمىسەڭلا ئالتۇنقىزنى ئېلىشۇبرەپ دېمەيمەنمۇ؟ ھا، ھا...
كۆزۈمگە مۇشت تېگىپ ئوت چاچرىتىشۇەتكەندەك تۇيۇلىدى. غەزەپ ئەقلىمنى كەستى بولغاي، مەن ئۇنىڭ قوللىرىنى تارتىپ ئالدىغا قىلىپ باغلىدىم - دە، دەس كۆتۈرۈپ ئېلىپ پىرقىرىتىپ ئوتنىڭ ئىچىگە ئېتىۋەتتىم:
ــ تۇزەلمەس تۇزكور قەلەندەر، ۋىجدانى قۇرتلاپ كەتكەن قارىغۇ ئابدال لالمىسى، زەھەرلىرىڭنى مۇقەددەس ئوت تازىلىسۇن!
ئۇ يۇرىكىگە نەيزە تىقىلىۋاتقاندەك جان ئاچچىقىدا دالىنى بېشىغا كىيىپ چىرقىرىدى، ئىڭراپ توڭلىنىپ ۋارقىرىدى. قاراڭغۇلۇقتىن ئاتلارنىڭ دۈپۈرى، كىشىنەشلىرى ئاڭلاندى. ئۇنىڭ شېرىكلىرى، قولچۇماقلىرى بولسا كېرەك. بىراق، مەندە نە قورقۇش، نە شەپقەت يوق ئىدى. كۆتۈلمىگەندە قىيا ئادەم مېنى بىر چەتكە ئىتتىرىۋېتىپ، بىر كۆزلۈك، قانسىراتمىغان ئۆپكە تەلەت بۇ كۆيدۈرگە مۇتتەھەمنى ئوت ئىچىدىن ژىن يالاۋاتقان ئىتنى، زەھەرگە تولغان كۆزەينەكلىك بوغما يىلاننى چىقار غاندەك يۇلۇپ كۆتۈرۈپ چىقتى - دە، قاراڭغۇ دالىغا قاراپ ئېتىۋەتتى:
ــ يوقال چۆپرەندە!
بىر كۆزلۈك ئىككى يۈزلىمە باتۇر چالا كۆيگەن يالاۋا تۇتۇگۈزدەك چىرقىراپ قاراڭغۇلۇققا كىرىپ غايىپ بولدى. ۋارقىراشلار، ئاتلارنىڭ دۈپۈر - دۈپۈرلىرىمۇ يىراقلاپ كەتتى.
ھېز گۈلخان تۆۋىدە ئۇزاققىچە پاراڭلىشىپ ئولتۇردۇق. گۈلخان ئۆز يورۇقىنى دەرەخلەرنىڭ ئارىلىرى يىراقلارغا يەتكۈزەتتى. چوڭىيىپ كېچىكلەپ، تىترەپ يۇرگەن ئوت شولىسى يەردە، ئادەملەرنىڭ چىرايلىرىدا، دەرەخلەرنىڭ يېشىل تاجلىرىدا توختىماي سەكرەيتتى. ئاسماندا بۇلۇتلار شالاڭلاشتى. يۇلتۇزلار كۆز قىسىشقا باشلىدى. تولۇن ئاي ئۇپۇقتا پارچە تاغنى ئەسلىتىپ زوڭزىيىپ ئولتۇرغان چوڭ بۇلۇتنىڭ كەينىدىن بېشىنى چىقىرىپ قارىدى، بۇ قېتىم نېمىشقىدۇر ئۇ يىراقتىكى ئاق چاچلىرى پاخپىيىپ توزۇپ تۇرغان مىسكىن ئانامغا ئوخشاش كۆرۈندى. تارام - تارام نۇرلىرى ئۇنىڭ غىربىلىقتا تۆككەن كۆز ياشلىرىنى ئەسلەتتى. گېلىمغا ئېسىق بىر نەرسە كەپلەشكەندەك بولۇپ گەپ قىلالماي قالدىم.
ــ گەپلىرىڭىز بۇ ئەسىر ئىچىدە تۇغەيدىغاندەك ئەمەس ئىدى - يۇ، قۇملۇققا كىرىپ قالغان دەريادەك ئۇشتۇمتۇت ئايىغى چىقمايلا ئۇزۇلدىغۇ، دەسمىي غالتەككە چىقىپ قالدىمۇ - نېمە؟ ــ دېدى لوئىزا چاقچاقلا يۆلىگەن ئەسىيىدىلىق بىلەن.
ــ سىزگىمۇ سۆز قالسۇن - دە، دۇنيادا تېڭىشىقا ئامراقلارھامان ئاز بولمىدۇ، ئەمەسمۇ، ئەمەلىيەتتىمۇ، سىزنىڭ بىلىدىغانلىرىڭىز بىزنىڭكىدىن كۆپتەك تۇرىدۇ، ــ

دېدى قىيا ئادەم.

— نەدېگىنى، ئاشۇرۇۋەتتىڭىز، — دېدى لوئىزا ماڭا مەنسىلىك قاراپ قويۇپ كەمتەرلىك بىلەن، — بەزىسىز نەرسىلەردىن ئاز - تولا قولاق مولىسى ئىكەنلىكىنىڭ راستى، ئىراق، ھەممىسى تومتاق، يۈزەكى ماتېرىياللار. مانا مەسىلەن، سىلەرنىڭ بۇ كۆھەر ماكانىكلار شەرقشۇناسلىقتا ئەپسانەۋى بىر دۇنيادۇر. ئۇيغۇر خەلقى مەركىزىي ئاسىيادىكى ئەڭ قەدىمكى تۈركىي خەلقلەرنىڭ بىرى ئوخشايدۇ.

— ف. ن. سكرىن ۋە ئى. د. روسىن تۈزگەن «ئاسىيانىڭ يۈرىكى» دېگەن كىتابنىڭ 124 - بېتىدە «تۈركىي مىللەتلەرنىڭ پەيدا بولغان يۇرتى ئالتاي تاغ تىزمىلىرىدۇر. ئۇلار شىمال، غەرب، شەرقتىن ئىبارەت ئۈچ قىسىمغا بۆلۈنىدۇ» دەپ كۆرسىتىلگەن، — دېدىم مەن چۈشەنچە بېرىپ، — خەنزۇچە ئوكيانىستا، تۈركلەر كەڭ مەنىدە تۇرالارنىڭ ھەرقايىسى قەبىلىلىرىنى، تار مەنىدە، تۈركلەرنى بىلدۈرىدۇ. تۈركلەر 6 - ئەسىردە ئالتايدا باش كۆتۈرۈپ، مىلادى 552 - يىلى ئۇرخۇن دەرياسى ۋادىسىدا دۆلەت قۇرغان. چېگرىسى شەرقتە لىياۇخەيدىن غەربتە غەربىي دېڭىزغىچە (ھازىرقى كاسپىي دېڭىزغىچە، بەزىلەر ئارال دېڭىزىغىچە دېيىشىدۇ)، جەنۇبتا ئامۇ دەرياسىدىن شىمالدا يايقال كۆلىگىچە ئىدى، دېگەن ئىزاھ بار، ئۇيغۇرلار قەدىمكى زامانىدا، تۇرا دەپ ئاتىلاتتى. تۇرا ئاتالغۇسى بىلەن تۈرك ئاتالغۇسى ئاھاڭ جەھەتتىن يېقىن بولۇپ، ئەسلىدە بىر توپ سۆزدىن كېلىپ چىققان بولۇشى مۇمكىن. ئۇيغۇرلاردا سۆز، ئىسىملارنى «ۋك، ئەك» قوشۇمچىلىرى بىلەن تۇرلەيدىغان ئادەت ھېلىمۇ بار: كۆنگەن - كۆنۈك، تۇردى - تۇرۇك، تۇرا - تۇرەك ۋەھاكازا.

— بۇ يېڭى بايقاش ئوخشىمامدۇ، بۇنداق قاراشنى ئىلگىرى ئاڭلاپ باقمىغانىكەنمەن، — دېدى لوئىزا.

— ئۇيغۇر تىلى ئالتاي تىللىرى سىستېمىسى تۈركىي تىللار تۈركۈمىنىڭ غەربىي ھون تىلى تارمىقىغا كىرىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ ئىزچىل تۇرمۇش ئالىتاي ۋە تەكلىماكان چۆللىرىدە بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلار ساكلار، ھونلار بىلەن چېتىلىدۇ، — دېدىم مەن.

— دەرۋەقە، ساك، ھون، ئۇيسۇن، ياۋچىلار تۈركىي قەبىلىلەرنى ئاساسىي گەۋدە قىلغان، تۈركىي تىللار سۆزلىشىدىغان قەۋملەر ئىدى، — دېدى قىيا ئادەم، — ئۇيغۇرلار نارامى يېزىقى ئاساسىدا ئۆزلىرى ئىسلاھ قىلغان كاروشتى يېزىقىنى ئىشلىتەتتى. روتى يېزىقلىرىدىن دەپ ھېسابلانغان ئورخۇن - يەنسەي يېزىقى ئاشۇ يېزىق شەكىللىرىدىن پايدىلىنىپ ئۆزگەرتىلىپ ئىجاد قىلىنغان. خوتەن ئاقساپىل قەدىمكى شەھىرىنىڭ كېسەكدىسىدىن تېپىلغان مىلادىدىن ئىلگىرىكى 3 - ئەسىرگە تەۋە يېزىقلار بۇنى دەللىلەيدۇ.

— ئۇيغۇر دېگەن نام ھەققىدىمۇ گەپلەر كۆپ ئىكەن، — دېدى لوئىزا كوچىلاپ، — ئۇيغۇر ئەسلىدە ئۇيغۇر ئاتىلارمىشكەن، خەنزۇچە تارىخنامىلەردىكى خۇ ئاتالغۇسى بەلكى شۇ سۆزدىن كەلگەن بولغىيدى.

— پۈتۈنلەي شۇنداق ئىدى دېگىلىمۇ بولمايدۇ، خۇ ئاتالغۇسى كەڭ ۋە تار

مەنىدە قوللىنىلغان، ـ دېدىم مەن، ـ ئۇيغۇرلار سۆزنىڭ مەنىسىنى ئادەتتە كىشىلەر «ئۇيۇشقۇرلار» دەپ چۈشىنىدۇ، ئاتاقلىق ئالىم مەھمۇت قەشقەرى بولسا بىرىنچىدىن ئۇلكە، ئىككىنچىدىن خەلق، دەپ ئىزاھلىغان.

ـ قەدىمكى شەرق ۋە غەرب يازما مەنبەلىرىدە ئۇيغۇرلارنى تارىختا ياشاۋاتقان جايلىرىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ خىلمۇ خىل ناملاردا ئاتىغان، ـ دېدى قېيا ئادەم، ـ يۇنان تارىخچىسى مىلادى 2 ـ ئەسىردە بۇ يەردىكى ئۇيغۇرلارنى «ئۇيغۇدلار» دەپ يازغان. ئەرەب ۋە پارس مەنبەلىرىدە «توغۇزغۇر» دەپ خاتىرىلەنگەن. يەنە باشقا بەزى تارىخىي ماتېرىياللاردا «خور»، «خويوۋۇر»، «خودخور» دېيىلگەن.

ـ خەنزۇچە تارىخنامىلەردە، ـ دېدىم مەن ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ، ـ تارىخچىلار شەرقىي ئۇيغۇرلارنى يۈەنخى، ۋېخې، غەربىي ئۇيغۇرلارنى ۋۇخۇ، ۋۇخېي دەپ خاتىرىلىگەن. مىلادىدىن ئىلگىرىكى خەن دەۋرىدە ئالتاي ئەتراپىدا ياشىغان ئۇيغۇرلارنى خۇجې دەپ ئاتىغان. بۇ ئاتالغۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇيغۇر سۆزىنىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسىدىن ئۆزگەرگەن.

ـ ھونلار غەربكە كۆچكەندە ئىدىل خان باشچىلىقىدىكى غەربىي ھون قەبىلىلىرى ئىچىدە ئۇيغۇرلارنىڭ «ساراغۇر»، «ئون ئوغۇر»، «قوت ئوغۇر» دېگەن قەبىلىلىرى باز ئىدى، ـ دېدى قېيا ئادەم، ـ بۇ قەبىلىلەردىن «ئۇغۇرلار» ئەسلىدە ئىمپېرىيىسى ئەترابىدا ياشايتتى.

ـ ئۇيغۇرلارنىڭ قەبىلە ئىتتىپاقىدىكى قەبىلىلەرنىڭ سانى بەك كۆپ، بەزلەپ ئېنىق ساناپ چىقماق قىيىن، ـ دېدىم مەن.

ـ ئۇيغۇرلارنىڭ ئاساسىي تەركىبى «توققۇز ئۇيغۇز» دەپ ئاتىلىدىغان ئىچكى توققۇز ئۇرۇق، «توققۇز ئوغۇز» دەپ ئاتىلىدىغان تاشقى توققۇز قەبىلىدىن تەشكىل تاپقان، ـ دېدى قېيا ئادەم، گۆھەر قۇتىنى چىقىرىپ، ئۇ ئاللىنىمىلەرنى پېچىرلاپ گۆھەر قۇتىنىڭ ھېكىمەتلىك ئۆگىمىسىنى باستى، ـ مانا قاراڭلار! بىز گۆھەر قۇتىغا قارىدۇق. ئۇنىڭ تىلسىم ئەينىكى سۆزلۈپ نۇرلانىدى، ئاندىن سۈرەتلەرنى كۆرسىتىشكە باشلىدى. بۇ جاھان ئەينىكىدە ئاۋۋال ئالتاي تاغلىرى كۆرۈندى، سۇ ۋۇقلار، تام ئۆيلەردە كۆرەك بېسىپ تۆمۈر تاۋلاۋاتقان، قىلىچ سوقۇۋاتقان ئادەملەر كۆرۈندى. ئۇلۇملانغان تېرە، ياغاچ ساندۇقلاردىن ياسالغان كۆرەكلەرنىڭ رېتىملىق ھەرىكەتلىرىگە ئەگىشىپ، ئوچاقلاردىكى ئوتلار تۈركۈملەپ ئۇچقۇنلار چاچىراتتى لاۋۇلدايتتى، گۈرۈلدەيتتى. قىسقۇچلاردا قىسىۋېلىنىپ، سەندەللەرگە قويۇلغان قىپقىزىل تۆمۈرلەرنى ئېغىر بازغانلار گۈرسىلدىتىپ ئۇراتتى. ئەينەكتىكى كۆرۈنۈش ئالماشتى. بايلاقلار ئېتەكلىرىنى يايدى، شەپەق پۈركەۋاتقان ئوت ئۇچقۇنلىرى ئۆچكەندە، ئات چاپتۇرۇپ كېتىۋاتقان بىر توپ قوراللىق ئادەملەر پەيدا بولدى. قوللىرىدا نەيزە، قىلىچ، ساداقلارنى كۆتۈرۈۋېلىشقان بولۇپ، تۇغلىرى لەپىلدەيتتى. ئۇزاقتىن قارىغاندا، جەڭ ئالدىراشلىقىدا جېدەللەپ كېتىۋاتقان بولسا كېرەك.

ـ بۇلار ئالتايلىق، كۆكتارتلىق ياغلاقار، ئۇنىغۇر قارلۇقلار، ياغمىلار، ـ دېدى

قىيا ئادەم، ـــ ئەمدى تەكرىتاغ ئېتەكلىرىدىكى ئىزگىل، غون، قوغورسۇ، باسمىللارنى كۆرۈڭلار.

گۆھەر قۇتىنىڭ جاھان ئەينىكىدە كۆنگۈرلۈك سەپىللار كۆرۈندى. ھەيۋەتلىك شەھەر دەرۋازىسىدىن قاقىرلاردەك سەپ تۈزۈشكەن ھارۋىلار كىرىپ كېتىشتى. ساندۇقلار ئارتىلغان تۆگىلەر كارۋىنى چىقىپ، بوستانلىقنى كېسىپ ئۆتكەن يولنى بويلاپ مېڭىشتى. تۇراقسىز ئۇيغۇرلارنى كۆرسىتىپ ئالدامچىلىق قىلىۋاتقان چەكسىز چۆللەر قوينىغا سىڭىپ كېتىشتى.

ـــ مانا ئىسسىقكۆل، دۇنخۇاڭ، تۇرپان، تەكرىتاغ، ئېمىلدا ياشاپ كەلگەن جابىرقالار، ئوغوزلار. بۇلار ئۇيغۇرلارنىڭ تاشقى توققۇز قەبىلىسى تەركىبىدىكى قەبىلە لەردۇر، ـــ دېدى قىيا ئادەم قۇتا ئەينىكىنىڭ تەكشىگۈچىنى تەكشەپ.

گۆھەر قۇتا ئەينىكىدە، ئاسمانغا ئۆز جامالىدىن كۆرۈنۈشلەر بەرمۇاتقان ئىسسىق كۆلنىڭ زۇمرەت سەتھى كۆرۈندى. سۇزۇك ئۆركەشلەر ئۇرلارنىڭ پەردىلىرىدەك تىتىرىدى، لەپىلدىدى. چىمەن قىرغاقتىكى بەرقۇت يايلاقتىن بۇغا ـ ماراللار چېپىپ ئۆتۈشتى. قۇياش لەۋ يېقىپ سۇيۇقاتقان ئېگىز قىيا تاش ئۈستىگە كۆك يايىلىق قىران بۇرە چىقىپ، يىراقلارغا نەزەر تاشلىدى، تۇرنىلار قاتارلىشىپ ئۇچۇپ ئۆتتى. كىگىز ئۆيلەر كۆك دېڭىزدىكى ئاق يەلكەنلەردەك تاۋلاندى. تام ئۆيلەر، ئەگىم كۆچمىلىق ئەھەللىلەر يېشىل چۆش كۆرۈۋاتقان بۆككىدە تاللارغا، سۇۋادانلارغا ئورنىشىۋالغاندى. گۈل ـ گىياھلارنىڭ بەرگىلىرىدە تۇمانلارنىڭ كۆز ياش ئۇنچىلىرى يالتىرايتتى. كەك سايلىقتا جەك مەيدانى يۇز ئاچتى. قەدىمكى قەبىلىلەرنىڭ مىڭلىغان چەۋەندازلىرى قىقاس بىلەن بىر ـ بىرىگە قارشى ئات سېلىپ كېلىشۋاتاتتى؛ ئونلىغان يېشىل، قارا بايراقلار لەپىلدەپ ئۇچۇپ بەرىپ ئارلىشىپ كېتىشتى. ئۇرە ـ ئۇر سادالىرى يەر ـ كۆكنى تۇتتى. بۇلۇتتەك تۇرۇلۇپ كۆتۈرۈلگەن چاڭ ـ توزان جەك مەيدانىنى قاپلاپ يۇتۇپ كەتتى.

ـــ تەكرىتاغنىڭ شىمال ۋە جەنۇبىدا ھەرىكەت قىلغان بۆركلىك، ئاپا، بوقۇ، ياباقۇ قاتارلىق قەبىلىلەرمۇ ئۇيغۇر قەبىلە ئىتتىپاقىدىكى قەۋملەردۇر، ـــ دېدى قىيا ئادەم.

گۆھەر قۇتىنىڭ جاھان ئەينىكىدە ئاسمان ـ پەلەكتىكى چوققىلار ئارىسىغا ئورنىتىلغان ئاجايىپ خىسلەتلىك يوغان گۆھەر ئەينەكتەك پارقىراپ تەكرى كۆلى كۆرۈندى. يايلاقتا چوپانلار بۇلۇتتەك چارۋىلىرىنى قايرىيتتى. تارىمنىڭ لايقا ئېقىنى دەھشەتلىك قاينىماللارنى ياساپ گۈلدۈرلەپ ئاقاتتى. ئۇنى ئىككى قاتتىكى قىيالىقلار، يېشىل ۋادىلار، گىياھسىز قۇم بارخانلىرى، يۇلغۇنلارنىڭ بىھىساب گۈلخانلىرى، توپا چىراي سارغۇچ توغراق ئورمانلىرىنىڭ چەكسىزلىكلىرى ئۈزىتىپ قالماقتا ئىدى. كۆجۇم ـ كۆجۇم كەنتلەر، ئۇيۇقا لەۋ ياقان بۇغدايلىقلار، قوناقلىقلار، بەدىلىكلەر، كېۋەز ـ لىكلەر، قوغۇن ـ تاۋۇزلۇقلار، جىگدىلىك، ئۈجمىلىكلەر، كۆكتاتلىقلار، ئۆزلىرىدىكى ساپ ھاۋا، رەڭدارلىق، شەھرىن سەھرا پۇراقلىرى بىلەن كىشىلەر قەلبىدە كەڭلىك تۇيغۇسى، زوقلىنىش ھاياجىنىنى ئويغىتىدۇ. ئانار، يالپاق، ئۈزۈم، بادام، ئالما،

ئەنجۇرلۇك باغلاردىن ناخشىلار، قۇشلارنىڭ ناۋالىرى ئاڭلاندى. تۇز ئۆگزىلىك ئۆيلەر، پەلە تەۋەكلىرى، باپكارچىلىق ـ گىلەمچىلىك دۇكانلىرى، نانلىرى شەپەقتەك قىزىل رەڭ پىشۇاتقان تونۇرلار، مەززىلىك ھىد تارقىتۇاتقان كاۋاپدانلار، مىسكەرلەر، تۆمۇرچىلەرنىڭ بازغانلىرى، زەرگەرلەرنىڭ بولقىلىرى، بىگىز سانچىلىۋاتقان ئۆتۈك، پوپۇشلار، گۈل چېكىلىۋاتقان قاشتاشلىرى كۆرۈنۈپ، ئۇلار شەكىللەندۈرگەن شاۋقۇن ھايانىنىڭ تۇغمەس كۈيىنى جارانلاتتى. سۇرلۇك قورغانلار، شەھەرلەر، ئىبادەتخانىلار، ئىمارەتلەر يۇز ئاچتى. ئېتىزلاردا ئىشلەۋاتقان تېرىمچىلار، تاغلاردا ئالتۇن، تۆمۈر قېزىۋاتقان ئىشلەمچىلەر، بازارلاردا سودا قىلۋاتقان، شەھەر چەتلىرىدە سېپىل سوقۇۋاتقان ئادەملەر ئۆز قان ـ تەرلىرىدە يارالغان تارىخىي مەنزىرىلەر ئارقىلىق دىللاردا ئابىدىلەرنى قالدۇرۇپ ئۆتۈشتى.

ـ خەن سۇلالىسى تارىخى «غەربىي ئەل تەزكىرىسى» دىكى يولئېرىق، بارىكۆل، يېڭىسار، ئولمەلەردىمۇ «چىياك، دىلارغا ئوخشاش خەقلەر بار»، «سۇينامە» نىڭ 84 ـ جىلدىدىكى «ئېۋۇرغول (قۇمۇل) نىڭ غەربىدىن ئاگىنى (قاراشەھەر) نىڭ شىمالىغىچە ئاقىتاغ (تەڭرىتاغ) ئېتەكلىرىدە ۋۇخۇلار بار» دېگەن بايانلاردىكى دى، ۋۇخۇلار ئۇيغۇرلارنى كۆرسىتىدۇ. خەنزۇچە خاتىرىلەر ۋە تارىخىي رەشىدىيەدە ئېيتىلىشىچە، لوپنۇر ئەترابىدىمۇ سېرىق ئۇيغۇرلار بار ئىدى، ـ دېدىم مەن.

كۆھەر قۇتىنىڭ جاھان ئەينىكىدە باش ـ ئاخىرى كۆرۈنمەس ھارۋا كارۋانلىرى كۆرۈندى. ئۇيغۇرلارنىڭ خاقانىمۇ، باخشى ـ ئۆلىمالىرىمۇ، لەشكەر، پۇقرالىرىمۇ ھارۋىلىرىنى كېتىۋاتاتتى، ئالتۇن، كۈمۈشلەر، چېدىر، كىگىز ئۆيلەر جاھازلىرى، تام ئۆيلەرنىڭ لىم ـ چەكمىلىرى، خىشلار، دەرۋازىلار، قورال ـ ياراق، ئوزۇق ـ تۈلۈكلەر، ئەتلەس، تاۋارلار، گىلەملەر، كىتابلار، توي ـ تۆكۈنچىلەر، ئۆلۈم ـ يېتىمچىلەرمۇ ھارۋىدا كېتىۋاتاتتى، ھارۋا قاتارلىرىنىڭ ئالدى ـ كەينىلىرىدە، بەزىدە ئىككى تەرەپلىرىدە قۇرۇقچى چەۋەندازلار ئات ئويناتىپ قالاتتى.

ـ ئۇيغۇرلار ھارۋىغا نېمانچە ئامراق؟ ـ دېدى لوئىزا ھەيران بولۇپ، ـ ھارۋا مىللىتى دېسىمۇ بولغۇدەك.

ـ دالا، چۆللىرىمىزنىڭ چەكسىزلىكى شۇنداق قىلىشنى بەلگىلىگەن بولغىيدى، ـ دېدى قىيا ئادەم، ـ دەرۋەقە ئۇيغۇرلار ھارۋىلىرىنىڭ چاقلىرى يوغان بولغاچقا، ئېگىز ھارۋىلىقلار ـ قانقىللار دەپمۇ ئاتالغان.

ـ خەنزۇچە تارىخىي خاتىرىلەردە، ـ دېدىم مەن لوئىزانىڭ خەنزۇچىغا ئۇستا ئىكەنلىكىگە سەزگۈر، دېگەن چاقچىقىنى ھېسابقا ئېلىپ تەكىتلەش تەلەپپۇزىدا، ـ ئېگىز ھارۋىلىقلار ئەسلىدە چېلىي دەپ ئاتالغان، مىلادى 4ـ ئەسىردە تېلىي دەپ ئاتالدى. ئۇلار ئۇ چاغلاردا ئالتاي تاغلىرى، تەڭرىتاغلىرىدىن موڭغۇل يايلىقى ۋە ئىدىل دەريا سىنىڭ بويلىرىغىچە تارقىلىپ ئولتۇراقلاشقانىدى. ئۇيغۇرلار مىلادىدىن ئۇچ ئەسىر ئىلگىرى دىڭ لىڭ دەپ خاتىرىلەنگەن بولۇپ، شەرقىي ۋە غەربىي قىسىملارغا بۆلۈنەتتى. شەرقىي قىسمى سىبىرىيەدىكى بايقال كۆلىنىڭ جەنۇبىدا، غەربىي قىسمى ئالتاي، تەڭرىتاغلىرىدىن بالقاش كۆلى ۋە بايقال

كۆلىگىچە سوزۇلۇپ ياتقان زېمىندا ياشايتتى. ئۇنىڭدىن بىرنەچچە ئەسىر ئىلگىرىكى جۇ، شيا دەۋرلىرىدە ھىلسا دىلى، دى، چىژدى دەپ ئاتالغان. «ۋىنامە» نىڭ 130 جىلدىدا «ئېگىز ھارۋىلىقلار قەدىمكى چىژدىنىڭ ئەۋلادى بولۇپ، دەسلەپتە دىلى ئاتالغان، شىمالدا چۆلى، شيا قەبىلىلىرىدە ئېگىز ھارۋىلىقلار، دىك لىك دەپ ئاتالغان» دېيىلگەن. يەنە بەزى تارىخىي ماتېرىياللاردا، چۆلىنىڭ ئاتا - بوۋىلىرى ھونلار بىلەن تەگداش، ھونلارمۇ چۆلىنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىدۇر، دېيىلگەن.

گۆھەر قۇتىنىڭ جاھان ئەينىكىدە تورالارنىڭ تۇركلەر شەھىرىگە ھۇجۇمغا كېتىش ۋاقتىنى كۆرۈنۈشى پەيدا بولدى. لەشكىرىي قوشۇن تەگسىز ھاڭلارنى ئېگىپ ئۆتۈپ، داۋانلارغا ياماشماقتا. ئالماستەك يالتىرىغان قار - مۇزلۇق چوققىلاردىن چۈشمەكتە. چەۋەندازلار مۆلدۈردەك بېغىۋاتقان ساداق ئوقلىرىغا قارىماي، دولقۇن ئۇرۇپ ئېقىۋاتقان دەريا غا ئات سالماقتا. ئوكۇل - دوكۇل ئېدىرلاردا، پايانسىز گوبىيلاردا جىددىي لەشكىرىي يۈرۈشلەر داۋاملاشماقتا. قاراكۇۇ ئورمانلاردا گۈلخانلار لاۋۇلدايدۇ.

— سۇي سۇلالىسى ۋاقتىدا، غەربىي تېلىلەر غەربىي تۈركلەرگە قارشى كۈرەشتە خانلىق قۇرغان. شەرقىي تۈركلەر يىمىرىلگەندىن كېيىن، شەرقىي تېلىلەر خانلىق ئورناتقان، — دېدى قىيا ئادەم.

گۆھەر قۇتىنىڭ جاھان ئەينىكىدە مۇھاسىرە جەڭلىرى كۆرۈندى. ھۇجۇمچىلار ياغاچ قالپاقلارنى دالدا قىلىپ تۇرۇپ مانجانا قلاردا شەھەرنى تاش - بوران قىلماقتا. يوغان - يوغان تاشلار، چاسىلانغان ھۆل لىم يا غاچلار، يېقىلغۇ قاچىلانغان كوزىلار ھاۋادا غۇيۇلداپ ئۇچۇپ بېرىپ سېپىلغا، شەھەر ئىچىگە چۈشمەكتە. تەگكەن ھەر - قانداق توسۇقنىڭ ئەبجىقىنى چىقارماقتا. شەھەر ئىچىدىن دەھشەتلىك يالقۇنلار كۆتۈرۈلمەكتە. ئىمارەتلەر گۈمۈرۈلمەكتە. يەر - ئاسمان گۇۋۇلدىمەكتە. ئارغامچىلار بىر - بىرىگە ئۇلاپ چېتىلغان شوتىلار سېپىلنىڭ تەرەپ - تەرەپلىرىگە قويۇلماقتا، باشلىرىغا دۇبۇلغا، ئۇچىلىرىغا ساۋۇت كىيىپ، ئەگرى قىلىچ تۇتقان يىگىتلەر قورقۇمسىزلىق بىلەن يۇقىرى ئۆرلىمەكتە. ئوغدانغۇچىلار ھۇجۇمچىلارنىڭ بەزىلىرىنى شوتىلىرى بىلەن بىللە قوشۇپ ئۇلاقتۇرۇپ تاشلىماقتا. ئۇلارنىڭ باشلىرىغا تاش، خىش، ئوق ياغدۇرماقتا. قاينىق سۇ، ئېرىتىلگەن مۇم قۇيماقتا. ھۇجۇمچىلارنىڭ بەزىلىرى سېپىل گىرۋەكلىرىدىن، شوتىلارنىڭ ۋاخىنىلىرىدىن ئوت تۇتىشىپ كۆيگەن پېتى يەرگە دۇمىلاپ چۈشمەكتە. ئۇشتۇمتوت شەھەر دەرۋازىسى ئېچىلىپ قوغدانغۇچىلارنىڭ قايتۇرما ھۇجۇمچىلىرى قارا بوراندەك بېسىپ چىقتى. قىيقاس - سۇرەن ھەممە يەرنى قاپلاپ ئۇر - يىقىت باشلاندى. ھەش - پەش دېگۈچىلا ئۇلار چاقماق تېزلىكىدە چېكىنىپ يەنە دەرۋازىدىن كىرىپ كېتىشتى. بىر توپ ھۇجۇمچىلار بۇلغار قالقانلىرىنىڭ ھىمايىسىدە، تۆمۈر باشلىق لىمدىن ياسالغان قورغان بۇزغۇنى سۆرەپ كېلىشتى. ھە، ھۇ، دېيىشىپ ۋارقىرىشىپ شەھەر دەرۋازىسىغا زەرب بىلەن ئۇرۇشقا باشلىدى، شەھەر دەر - ۋازىسى غاراسلاپ سۇندى.

جاھان ئەينىكىدە ئوت كەتكەن قورغانلارنىڭ كۆيۈشى كۆرۈندى. قوللىرىنى ماڭاپ باغلاپ ئېغىپ چىقىپ كاللىلىرىنى كېسىۋاتقان، ئاتلارغا سۆرىتىپ ئۆلتۈرۈلۈۋاتقان

خاقانلار، خان جەمەتلىرى ياكى ۋەزىر، سەركەردىلەر كۆرۈنىدۇ.
— مىلادى 742 - يىلىدىن 743 - يىلغىچە تۈركلەر ھاكىمىيىتى يىمىرىلدى، — دېدى قىيا ئادەم، — مىلادى 744 - يىلىدىن 840 - يىلغىچە ئۇيغۇرلار ئۇرخۇن دەرياسى ۋادىسىدا ئۇيغۇر خانلىقى قۇرغان. چېگرىسى شەرقتە ھىنگان تاغلىرىدىن غەربتە ئالتاي تاغلىرىنىڭ غەربىگىچە سوزۇلاتتى. گۇللىنىپ كۆچەيگەنده ئۇلارنىڭ كۈچى ئوتتۇرا ئاسىيا، كىچىك ئاسىياغىچە يېتىپ بارغان، بالاساغۇن شەھىرىنى ئۇلار شۇ چاغدا سالغان.

جاھان ئەينىكىده ئاپەتكە يولۇققان شەھەر - سەھرالار كۆرۈنىدۇ. ئاچلىقتىن، ۋابا كېسىلىدىن ئىششىپ ئۆلۈۋاتقان ئادەملەر ناھايىتى كۆپ. كۆچمەنلەر، ئۆيلەرگە باستۇرۇپ كىرىۋاتقان يايلاق قەبىلىلىرىنىڭ تالان - تاراج قىلىشلىرى، ئوت قويۇشلىرى، لەشكەرلەر ھەمايىسىده توپ - توپ بولۇپ چېكىنىۋاتقان، كۆچۈۋاتقان ئاھالىلەر، تۆگىلەرگە، ئاتلارغا ئارتىلغان يۈكلەر، ئوق ئاۋازلىرى، قىيا - چىيالار ...

— بۇ ھاكىمىيەت مىلادى 9 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا يىمىرىلدى. 840 - يىلى ئۇيغۇرلار ئۇچ يولغا بۆلۈنۈپ غەربكە كۆچتى، بىر تارمىقى گەنسۇدىكى خېشى كارىدورىغا، ئىككىنچى تارمىقى تەڭرىتېغىنىڭ جەنۇب - شىمال ئېتىكىگە، ئۈچىنچى تارمىقى پامىر تېغىنىڭ غەربىگە كۆچۈپ بېرىپ شۇ يەرلەردە ياشاپ كېلىۋاتقان ئۇيغۇر قەۋملىرى بىلەن بىرلىكتە ئايرىم - ئايرىم ئۇچ ھاكىمىيەت قۇرغان.

جاھان ئەينىكىده سەھرا - شەھەرلەردىكى كۈتۈۋېلىشلار، قۇچاقلىشىشلار كۆرۈندى كۆز ياشلار ئۇچتى.

— ئومۇمەن، ئۇيغۇرلار خەنزۇ قاتارلىق قېرىنداش مىللەتلەر بىلەن بىرلىكتە ئۇلۇغ ۋەتىنىمىز جۇڭگونىڭ بىرلىككە كېلىشى ۋە گۈللىنىشى يولىدا ئۆچمەس تۆھپىلەر يارىتىقان، — دېدىم مەن لوئىزاغا چۈشەندۈرۈپ، — قېنى بىز مىلادى 651 - يىلدىكى بەشبالىقنى قايتۇرۇۋېلىش يۈرۈشىگە قاراپ باقايلى.

قىيا ئادەم گۆھەر قۇتىنىڭ تەكشۈچىنىسى تەكشىدى. جاھان ئەينىكىده خەنزۇ، ئۇيغۇر لەشكەر باشلىقلىرىنىڭ دوستانە كۆرۈشۈۋاتقانلىقلىرى، بىرلەشمە قوشۇننىڭ ئۆزئارا زىچ ئىتتىپاقلىشىپ شەھەر سىپىلىغا ھۇجۇم قىلىۋاتقانلىقى كۆرۈنىدۇ.

— «كونا تاڭنامە، ئۇيغۇرلار تەزكىرىسى»دە، «تاڭ سۇلالىسى يوڭخۇيىنىڭ 2 - يىلى (مىلادى 651 - يىلى) تاشناقۇلى بەشبالىقنى بېسىۋالدى، پادىشاھ سەركەردە لىياڭ جىيەنفاڭغا يارلىق چۈشۈردى. چۈبەخالى ئىككى تۈمەن ئەسكەرنى باشلاپ، بەش تۈمەن ئۇيغۇر چەۋەندازلىرى بىلەن بىللە تاشناقۇلنى قاتتىق مەغلۇپ قىلىپ، بەشبالىقنى قايتۇرۇۋالدى» دەپ خاتىرىلەنگەن ۋە شۇيەنچىڭنىڭ تۇنجى يىلى، تاشناقۇلى يەنە چېگىرىغا بېسىپ كەلگەنده، يارلىقا بىنائەن چىڭ چېژجۇيە قاتارلىقلار قوشۇن تارتىپ، ئۇيغۇرلار بىلەن بىللە تاشناقۇلنى چاغاي تېغىدا يەنە جەڭگىدا مەغلۇپ قىلىپ، ئۇنىڭدىن جايلارنى قايتۇرۇۋالغانلىقى بايان قىلىنغان، — دېدىم مەن، — ئەمدى مىلادى 821 - يىلىدىكى چوڭ قۇدىلىشىشنى كۆرەيلى.

كۆهەر قۇتىنىڭ جاھان ئەينىكىدە، تاغ - دەريا، سەھرا، شەھەرنى كېزىپ يۈرگەن ئون مىڭلىغان ئۇيغۇر لەشكەرلىرى كۆرۈنمىدۇ، لەشكەرلەر ھەيۋەتلىك شەھەر دەرۋازىسىغا تۇتىشىدىغان چوڭ يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدا سەپراس تۇرۇپ مەلىكە تەيخې ۋە ئۇنىڭ سىڭلىسىنى ئۇزىتىپ كەلگەن كارۋانىنى قىزغىن قارشى ئالماقتا. مەلىكە تەيخې ۋە ئۇنىڭ سىڭلىسىنىڭ كىشىنى شەيدا قىلىدىغان گۈزەل جامالىدا ئەبەسسۇم جىلۋە قىلىدۇ.

— «ئەلنى ئىداره قىلىش ئۆرنەكلىرى» نىڭ 241 - جىلدىدىكى مىلادى 821 - يىلنىڭ 5 - ئاي بايانىدا «مەلىكە تەيخې ئۇيغۇر قاغانىغا يېتىلىق قىلىندى. مەلىكە نىڭ سىڭلىسىمۇ بىللە ئىدى» دېيىلگەن. شۇ يىلنىڭ 6 - ئاي بايانىدا «تۇبۇتلەر تاڭ سۇلالىسىنىڭ ئۇيغۇرلار بىلەن قۇدىلاشقانلىقىدىن خەۋەردار بولغاندىن كېيىن، 6 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا چېگىسەي قورغانىغا پاراكەندىچىلىك سالدى. ئەمما، يەنجۇ ئوبلاسىتىنىڭ ۋالىيسى لى ۋېنپۇ تەرىپىدىن زەربە يەپ چېكىندى. ئۇيغۇر قاغانى مەلىكىنى كۆچۈرۈپ كېتىشتە بەشبالىقتىن ئون مىڭ، ئەنشىدىن 10 مىڭ ئاتلىق ئەسكەرچىقىرىپ، تۇبۇتلەرنىڭ بۇزغۇنچىلىقىنىڭ ئالدىنى ئالىدىغانلىقىنى مەلۇم قىلدى» دېيىلگەن.

— شۇنداق، — دېدى لوئىزا خىيال سۈرۈپ تۇرۇپ، — ھەرقانداق تارىخمۇ، مەدەنىيەتمۇ كۆپ مىللەتلەرنىڭ ئورتاق قان - تەرىدە يازىلىدۇ. بۇ جايلاردىكى قىيا رەسىملىرى، مېڭۈي تام رەسىملىرى، تاش قورال دەۋرىدىن بۇيانقى ھەيكەلتىراشلىق سەنئىتى يېراق قەدىمكى دەۋرلەرنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرى روشەن، مىللىي تۈسى قويۇق نادىر سەنئەت يادىكارلىرى ئىكەن.

— توغرا، — دېدىم مەن بېشىمنى لىڭشىتىپ، — تەكرىتاغ ئەتراپلىرىدا تارىختىن بۇيان ئارىئانلار، ساكلار، يۈەچىلار، ھونلار، تۇرالار، چىياڭلار، ئۇيغۇنلار قاتارلىق قەۋملەر ياشاپ كەلگەن، ئۇلارنىڭ مۇقىم ئولتۇراقلىشىپ دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگىنىگە نەچچە مىڭ يىلدىن ئاشتى دېيىشىدۇ. مېنىڭچە ئاشۇلار ئۇيغۇر قاتارلىق تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان مىللەتلەرنىڭ ئېتنىك مەنبەلىرىدۇر.

— شۇنداق قىلىپ بۇ مەدەنىيەتنىڭ قەدىمكى ئارىئان بۇددىلىرىغا چېتىشلىق ئىلىمىيەتلىرىمۇ بارەدەك قىلىدۇ. دەڭا، ئوھھوي، بۇ تەرەپلىرىگىلارغا قىزىقىشىم كۈچەيدى، — دەپ كۈلۈۋەتتى لوئىزا. ئۇنىڭ شوخ كۈلكىسى تاغ ئېچىدە كاككۇكنىڭ سايراشىدەك يېقىملىق ساداۋۇزغىدى، — شۇڭلاشقا سىلەرنىڭ تەن قۇرۇلۇشىگلارنى كۆپ ئادەملەر ياۋروپالىقلارغا ئوخشىتىدىكەن - دە.

بۇ گەپ قىيا ئادەمگە ياقمىدى بولغاي، ئۇنىڭ چىرايى بىر قىسمىلا پۈزۈشتى. ئۇ سوغۇققىنا قىلىپ ئىزاھات بەردى:

— بىز ئەزەلدىن ئاشۇ رەسىملەردىكىدەك سوزۇنچاق يۈز، قاڭشارلىق، ساقالسىز، تەمبەل كېلىنمىز، يېزىلىق، قاغىلىقلىرىمىز ئېچىدە ھازىرمۇ ئېگىز قالپاق كىيىدىغان ئادەت بار. قىز - چوكانلىرىمىز سۇمباتلىق بولۇپ، قاش - كىرپىكلىرى توم بولىدۇ، تۆكۈلۈپ تۇرىدۇ. ئۇلار قەدىمكى زامانىدا بېلىنى بوغۇپ ئۇزۇن كۆڭلەك كىيەتتى. باشلىرىغا ئوكە، پەي تاقايتتى. ھازىرمۇ ئارتىسلىرىمىز سەھنىگە ئوكە، پەي تاقاپ

چىقىدۇ. بۇنداق قالپاق، ئۇكە، پەيلەر ياۋروپادا يوق.

ـ ئىشقىلىپ كۆپچىلىكنىڭلارنىڭ كۆز چاناقلىرى سىزنىڭكىدەك، ـ دېدى لوئىزا نازۇك بارماقلىرىدا قاپىقىمنى بوشقىنا چىمداپ، ـ مۇشۇنداق چوڭقۇر، چوڭ، كۆز قاپاقلىرى مۇشۇنداق قوش قاتلىق كېلىدىكەن. ئاراڭلاردا ھازىرمۇ قارا چاچ، قوي كۆزلۈكلەر، سېرىق چاچ، كۆك كۆزلۈكلەر كۆپ ئىكەن، شۇنداقتۇ؟!

قىيا ئادەم ئاغزىنى ئۆمەللىدى ـ يۇ، مېنىڭ كۆز ئىشارىتىمنى كۆرۈپ ئۇنچىقماي تەتۇر قارىدى.

ـ ھەرقانداق مىللەتتە قوشۇمچە تەركىبلەر بولىدۇ، ـ دېدىم مەن، ـ دۇنيادا ئوخشىشىپ كېتىدىغان نەرسىلەرمۇ كۆپ، تەڭرىتېغىنىڭ جەنۇبىدا قەدىمكى زامانداا مىرەن دېگەن بىر شەھەر بولغان. ھالبۇكى ھازىر مەلۇم بولۇشىچە، شۇ نامدا ئاتىلىدىغان شەھەردىن دۇنيادا ئوتتۇز ئۇچى بار بولۇپ، بۇلارنىڭ تۆتى ياۋروپادا، يەنىمۇ ئۇچى جەنۇبىي ۋە شىمالىي ئامېرىكىدا، بەشى ئاسىيادا، بىرسى ئافرىقىدا ئىكەن.

ـ ھە، مىرەننىڭ نامىنى مەنمۇ ئاڭلىغان، ـ دېدى لوئىزا، ـ مىرەننىڭ قەدىمكى ئورنىدىن ئەنگلىيىلىك ساياھەتچى ستېيىن پەرىشتىنىڭ تام رەسىمىنى تاپقانىكەن، ئاڭلىشىمچە، شۇ تام رەسىمى «مىرەن پەرىشتىسى» ۋە يەر ئاستىدىن قېزىۋېلىنغان بىر قىسىم قەدىمكى يادىكارلىقلار مۆجىزە سۈپىتىدە نۇر چېچىپ، ستېيىننىڭ نامىنى دۇنياغا تونۇتقانىدى. سىلەرنىڭ تاش يازمىلىرىڭلار، مەڭگۈ تاشلىرىڭلارمۇ مەشھۇر. قارىغاندا، تاشقا خەت ئويۇش، رەسىم ئويۇش ئەجدادىڭلارىدىكى بىر خىل مىللىي ئادەت ئوخشايدۇ.

لوئىزا كۈلۈمسىرىدى، ئۇنىڭ تاتلىققىنە شۇنداق كۈلۈمسىرەشلىرى ماڭا مەڭگۈ تۇگىمەيدىغاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى. مەن قىيا تاش رەسىملىرىنىڭ بۇ ياقتىن باشقا يەنە ئىچكى موڭغۇل، شەرقىي شىمال، شۇنداقلا، سىبىرىيە، يىراق شەرق، ئوتتۇرا ئاسىيا رايونلىرىدىمۇ كۆپلەپ بايقالغانلىقىنى ئېيتتىم. لوئىزا بۇ قىيا تاش رەسىملىرىنى يەنىلا ياۋروپا، ئاسىيا، ئامېرىكا قىتئەسىنىڭ شىمالىي ئوتلاقلىرىدىكى قىيا تاش رەسىملىرى بەلبېغىنىڭ تەركىبىي قىسمى، دېدى. بۇلارنىڭ قەدىمدىن تارتىپ مۇشۇ چەكسىز كەڭ رايونلاردا ياشاپ ـ ئۇرچۇيۇپ كەلگەن، ئورتاق مەدەنىيەت مەنبەسىگە ئىگە ئالتاي تىلى سىستېمىسىدىكى مىللەتلەرنىڭ ئەجدادلىرى قالدۇرۇپ كەتكەن قىممەتلىك مەدەنىيەت بايلىقلىرى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتتى. بۇ بايلىقلارنى يەككە ھالەتتىكى مەدەنىيەت ھادىسىسى دەپ قارىماستىن، ئىنسانىيەتنىڭ دەسلەپكى مەزگىل تارىخىدىكى جانلىق مەدەنىيەت ھادىسىسى دەپ قاراش، پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ تارىختىن ئىلگىرىكى مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ چوڭ ئارقا كۆرۈنۈشى ئورنىغا قويۇپ تەكشۈرۈش، تەتقىق قىلىش لازىملىقىنى تەكىتلىدى.

ـ تارىخ ئۆتمۈشنىڭ ئىزاھنامىسى، لېكىن كەلگۈسىنىڭ كاپالەتنامىسى ئەمەس، ئىستىقبالنىڭ يول خېتىمۇ ئەمەس، ـ دېدى قىيا ئادەم دانىشمەنلەرچە تەپەككۇر

بىلەن، ــ ئۇ پەقەت كەچۈرمىشلەرنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. كىلىنچەكنىڭ قانداق بولۇپ قالغانلىقىنى بىلگىلىيەلمەيدۇ، كىلىنچەك تەقدىرى كىلىنچەكلىك ئادەتلىرى بىلەن تارىخىي شارائىتقا باغلىق.

لوئىزا ئۇنىڭ پىكرىنى قۇۋۋەتلەپ، ئىنسانىيەتنىڭ ئۆتمۈشىنى بىلىشنىڭ قانچىلىك مۇھىم ئىكەنلىكىنى، ئىنسانىيەتنىڭ تارىخىي مۇقەررەرلىكى توغرىسىدا توختالدى. بىر زامانلارغا بارغاندا، مىللەتلەر يوقلىپ، پۈتۈن دۇنيا ئىنسانىيەتتىن ئىبارەت بىرلا مىللەتكە مەنسۇپ بولۇشى مۇمكىن. مۇھەببەتتە دۆلەت، مىللەت چېگرىسى بولمىغاندەك ئىنسانىيەت هايا تىدىمۇ دۆلەت، مىللەت چېگرىسى قالماسلىقى مۇمكىن. هازىر باشقا پلانېتلارنى ئادەم باسقىنى بايقالسىلا، ئىنسانىيەت «يەر شارى ئادىمىي» دېگەن كىچىككىنە، ئاددىيغىنا بىر ئاتالغۇنىڭ ئىگىسى بولۇپ قالىدىغۇ، دېدى.

ــ مىللەتلەر ئىتتىپاقى ياشىسۇن! ــ دېدىم مەن.

ــ پەيلاسوپلۇقتا سوقراتتىن قېلىشمىغۇدەكسىز لوئىزا، ــ دېدى قىيا ئادەم چوڭقۇر قايىللىق بىلەن.

ــ ئۇنداق دېمەك، سوقرات ئاجايىپ دانا ئادەم، ئۇ دۇنيانى تىترەتكەن ئالكىياندىرەك يېڭىلمەس قوماندانىنى تەربىيىلەپ چىققانىدى.

ــ دۇنيادا يېڭىلمەس قوماندان بولمايدۇ، ــ دېدىم مەن، ــ شۇ ئالكساندىر بىزنىڭ بۇ ياقلاردا ئوكۇشسىزلىققا ئۇچرىغانىدى. ئۇيغۇر ئېلى بىلەن سۇلھەمۇ تۇزگەن.

ــ نېمە؟ ــ دېدى لوئىزا ئىشەنمەسلىك بىلەن قاشلىرىنى ئۇچۇرۇپ، ــ ئالكساندىر ماكىدونىسكى بۇ ياقلارغا قاچان كەپتىكەن؟

ــ مىلادىدىن بۇرۇنقى 330 ـ يىلى بولسا كېرەك، ــ دېدىم مەن، ــ بەزى يىلنامىلەردە خاتىرىلىنىشىچە، ماكىدونىسكى مىلادىدىن بۇرۇنقى 334 ـ يىلىدىن 325 ـ يىلغىچە كىچىك ئاسىيا، مىسىر، پېرسىيە، ئەرەب، سوغدىيانا، ھىندىستانلارنى بويسۇندۇرۇپ پامىرنىڭ شەرقىغە، قەشقەر ئەتراپلىرىغىچە يېتىپ بارغانىكەن.

قىيا ئادەم ئۇنچىقماي كۆھەر قۇتىنىڭ جاھان ئەينىكىنى قارىغۇلاشتۇردى. بىر نېمىلەرنى شۇنىڭلاپ بولۇپ «ئەمدى بىز ئىسكەندەر زولقەرنەين دەۋرىدىكى ئۇيغۇرچە كىيىملەرنى كىيىپ ئالتۇن قان دېگەن تاغقا بارماقچىمىز» دېدى ـ دە، كۆھەر قۇتىنىڭ كۇنۇپكىسىنى باستى. نۇر پارتلىغاندەك بولدى. كۆھەر قۇتا سۇزۇلدى، پارقىرىدى، بىر دەملا كېڭىيىپ بىزنى قوينىغا شۇمۇرۇپ تارتتى ۋە بىز نۇر قۇيۇنى ئىچىدە قالغاندەك بولدۇق. بۇ نۇر چەمبىرىنىڭ سىرتى يىللارنىڭ چەكسىز قاراڭغۇلۇقى ئىدى، ۋاقىت قاراڭغۇلۇقىنى يېرىپ ئۇچقان بولساق كېرەك، يېنىك تەۋرىگەندەك، سىلجىۋاتقاندەك تۇيغۇ پەيدا بولۇپ ئوتتى. تەۋرىنىش توختاپ نۇر ئوچتى. ئۆپچۆرىمىزگە قاراپ ناتونۇش قەدىمكى بىر يېزىغا كىلىپ قالغانلىقىمىزنى بىلدۇق.

(داۋامى كېيىنكى سانىدا)

مەسئۇل مۇھەررىر. كامىل تۇرسۇن

ئىككى شېئىر

يۇر كوچاڭدا ئەركىلەپ ئۇيغۇر قىزى

كۆز ئېلىپ قاچما يىراق، ئەي گۈل نىگار،
كۆز قىرىڭدا ئىزگۈ ئۇچقۇن يالتىرار.
قىلسا پىنھان ئاي يۈزۈڭنى چاچلىرىڭ،
بىلمىدىم، سىنەمدە چوغ يالقۇنلىنار.

توز كەبى ئۆتتىڭ يېنىمدىن ئالدىراپ،
شۇندىمۇ بىر ھېس دىلىڭدا تولغىنار.
قايتىلاپ باققان چېغىمدا سەن تامان،
سەنمۇ باققاچ ئوت ئېلىپ يۈزلەر يانار.

يول ئۇزاردى، كۆڭلىمىز بولدى يېقىن،
قالدى بىر ئىزنا يۈرەكتە بىغۇبار.
ئاق قىراۋ يولنى بېسىپ كەتتىم سېكىن،
ۋە لېكىن قەلبىمدە يىللىق نەۋ باھار.

ئاھ، نىتەي، تۇندە كۆرۈندۈڭ چۈش بولۇپ،
لەۋلىرىڭدىن لەۋلىرىمگە مەي تامار.
ئالدىراپ ئاچسام كۆزۈمنى خۇش بولۇپ،
لەۋلىرىڭ تەگكەن لېۋىمدىن بال ئاقار.

بەلكى تەقدىر تەستىقىدۇر بال ئېقىن،
ئېيتچۇ، تەقدىر ھېكمىتىدىن كىم يانار.
يۈر كوچاڭدا ئەركىلەپ ئۇيغۇر قىزى،
كۆكرىكىڭدە ئويناۋاتۇپ ئالما ـ ئانار.

قارلىق كېچىلەردە

ئالدىڭغا يول ئالدىم، ئەزىز دىلبىرىم،
قارلىق كېچىلەردە ئۇيقۇسىز ـ بىدار.
تىنىمسىز بۇلبۇلمۇ غەمكىن تۇرار جىم،
ئاق لىچەك يېپىنىپ ئۇخلار قارىغايزار.

كېپىنەك مۇزلىغان، ھەرە ئۇيقۇدا
ھەتتاكى چۈشەلمەس باھارنى بۇئان.
مىرشاپ ـ بۆدىنىدىن ئاڭلانماس نىدا،
جىمجىتلىق دەرگاھى بوپ قالغان جاھان.

يوللاردا كۆرۈنمەس جىسەكچى پەقەت،
كۆمۈش قار ئۇستىدە يوق ئىزدىن نىشان.
سۈپسۈزۈك قەلبىمدە تاشقىن ھارارەت،
سېغىنىش ھېسلىرىم چاپقان تاي سىمان.

ئالدىڭغا يول ئالدىم چىقماستىن قۇياش،
ھۇزۇرىڭ جەينامازى، ئى ساھىبجامال.
غەرەزسىز دىلىمدىن تەپچىپ تامار ياش،
بال لېۋىڭ ئالدىدا تەشنا لېۋىم لال.

دەقىقە باقساڭمۇ شادلىقىم ئۇزاق،
ئىپارەڭ تىنىقىڭ مۇرادىم دېمەك.
بىتاقەت كۆزۈمگە مېھرىڭ تۇتىيا،
قەدىرىڭدىن ۋەزىنىي چۈشەڭگەي يۈرەك.

ئەنىزات غەيۇرانى

رۇبائىي ۋە قىتئەلەر

1

كۆرمىسەم ھەر كۈن جامالىڭنى، ماڭا كۆز نە كېرەك،
ئېيتمىسام ئىسمىڭنى تەكرارلاپ، ماڭا سۆز نە كېرەك.
تۇرمىسا قەلبىمدە قەددىڭ كۈنۈ - تۈن جان كەبى،
بۇ ۋاپاسىزلىق ماڭا بەرمەمدۇ ئۆلگەندىن دېرەك.

2

كەلگىنىڭدە تۇنجى رەت «كەلدىم، — دېدىڭ، — مېھمان بولۇپ
مەن دېدىم: مېھمان ئەمەس، ياق، كەل چوقۇم جانان بولۇپ.
ئەمدى بىلسەم ئەي قەلەمقاش ئاشۇ چاغ كەلگەندە سەن،
تومۇرۇمغا قان بولۇپ كىرگەن ئىكەنسەن جان بولۇپ.

3

مۇھەببەت يۇرتىدا كەزدىم، ۋاپا ئاتلىق جانان ئىزدەپ،
نە جانان زاتى ئىنساندىن ئەقەللىي مېھرىبان ئىزدەپ.
تاپالماستىن بولۇپ سەرسان ھاياتىم پەللىگە يەتتى،
چۈشەندىمكى، يۇرۇپدۇرمەن ئۆزۈمدەك بىر نادان ئىزدەپ.

4

ئامىتىڭنىڭ بارىدا يانتاقنى قىساڭ گۈل بولۇر،
گەر ئېشەك مىندىڭ قارايسەنكى شۇئان دۇلدۇل بولۇر.
ئامىتىڭ قاچقاندا ئىككى چاڭگىلىڭغا ئالتۇن ئال،
سەن يۇمۇپ ئاچقۇچە چاڭگالنى ئۇ ئالتۇن كۈل بولۇر.

5

ماختىغاندا شېئىرىمنى تەقرىزچى دوستلار،
چىقتى قانات، قىلدىم پەرۋاز ئاسمان - پەلەككە.
چۈشىنەلمەي خەلقىم ئۇنى سىلكىگەندە قول،
موللاق ئاتتىم شۇ پەلەكتىن ئوخشاپ ئۆلۈككە.

ياسمن زىلال

غەزەللەر

شەپەقگۈن مەي ئۈزات ئاسمان ماڭا ئالتۇن پىيالەكدە،
نە ئالتۇنكىم، قۇياش يەكلىغ تامام يالقۇن پىيالەكدە.
يۈتۈپ قاكسىق شاراب مەستانىلىكلەر ۋايىسىز ئۆتتى،
بۇدو مەردلىك قىلىپ گۈلشىرنە سۇن گەردۇن پىيالەكدە.
هايات چاكقاقلىقى تۇتقان ئەسىرلەر لېۋى قوۋزاقمىش،
پەلەك ئىچتى ئېلىپ قاقشال يۇرەكتىن خۇن پىيالەكدە.
چېقىپ تاغ، سۇ ئېچىپ پەرهات ۋىسالدىن قەتىرسىز ئۆتتى،
بايا ۋاندا يۈتۈپتۇ قۇمنى چاك مەجنۇن پىيالەكدە.
كەسىپ بولمامدۇ مەككارلىق بىدىككە تەگمىنى كۆرسە،
تىلەك مەھكۇملۇقى كەلمىش بولۇپ تۇتقۇن پىيالەكدە.
شاراب تەكتىدە گۈلئۇز ئەكسى لەيلەيدۇ كۆزى نەمناك،
پۈتۈلمىشتۇر قاچان بۇ جادۇگەر ئەپسۇن پىيالەكدە.
ئۈزات جامىكنى، ئۆتمۇش هەسرىتىگە ياش بىلەن لىقلاي،
ۋىسالىلىق لەۋدە كۇي چىكەي گۈزەل مەزمۇن پىيالەكدە.
قىزىلگۈل شىرنىسىدىن شىركەيپ بولسۇن خازان ياپراق،
باهار، بۈلبۈل ئۇنىدەك كۈلكىلەر ئۇچسۇن پىيالەكدە.
رەشكىلەر دادىخاهسىز ئۆز تىلىنى ئۆزى يەپ يۈتسۇن،
مۇهەببەت يولى روهلار شەۋقىنى قۇچسۇن پىيالەكدە.

* * *

سېنى قاي چاغدا كۆردۇم، كۆرمىدىم، شۇندىن كۆيۈپ ئۆتتۈم،
نىهان مەبۇدەسەنكىم، سەجدە ئەيلەپ يوكۇنۇپ ئۆتتۈم.
بۇلۇتتەك كۆكتە لەيلەپ ئىزلىرىكنى ئىزدىدىم هەرئان،
دىلىمدا شەۋقى ئىشقىك ئۇرسا چاقماق ئۆرتىنىپ ئۆتتۈم.
شامال هالىمنى قۇشلارنىك قاناتىدىن ئېلىپ كەتتى،
باهارنىك يامغۇرىدەك ياش بولۇپ مەن تۆكۈلۈپ ئۆتتۈم.
چىراغ يانسا كېلەر پەرۋانە هەر ياقتىن هايالسىزلا،
يېنىپ شامدەك سېنى كۆرسە كېلەرمۇ دەپ كۈتۈپ ئۆتتۈم.
بۇ هىجران پىلىسراتى دەممۇ دەم ئالدىمدا پەيدادۇر،
ئۇنىك هەر بىرىدىن مىك تىرىلىپ، مىك بىر ئۆلۈپ ئۆتتۈم.
بولۇپ مەجنۇنغا روهەن هەمسەپەر كەزدىم بايا ۋاننى،

قويۇپ بارخانغا باش تۇنلەردە چۆلدە چۇش كۆرۈپ ئۆتتۈم.
تامام سەييادقا يالۋۇردۇم قويۇڭ ئاھۇنى دەپ تاغدا،
كۆزۈڭدەك كۆزلىرى ياشلانمىسۇن دەپ پۇل تۇتۇپ ئۆتتۈم.
تۆرەلدىڭمۇ، ئەمەسمۇ؟ سېنى كۆردۇم، كۆرمىدىم ئوخشاش،
ئۆلۈك جەننەتنى كۆتكەندەك سېنى دىلغا پۈكۈپ ئۆتتۈم.
سارالڭ - سەۋدا دېسە مەيلى ئىشقتىن تەركى غاپىللار،
خىيالىمدا قۇچاقلاپ سېنى مەڭگۈلۈك سۆيۈپ ئۆتتۈم.

* * *

ئۆزۈم مەبۇت ئۆزۈمگە، ئۆز - ئۆزۈمگە ئېتىقاد قىلدىم،
خىيالىمنى غولاملىق ماجىراسىدىن ئازاد قىلدىم.
بويۇمنى قايسى خاھىش ئەگدۈرۈشنى كۆتسە لەت بولدى،
گىدەيگەنلەرگە پەرۋا پەلبىكىمنى يەتتە قات قىلدىم.
بىراۋنىڭ پايىدىن توزغان توزاندىن كۆتمىدىم سۈرمە،
ھاياتىمنى تەمەدىن تەركىي - خالىس پاك ھايات قىلدىم.
ھالال ئىشلەپ يېگەن زاغرام مېنىڭ ئالىي نېسىۋەمدۇر،
غېنىلار لوقمىسىغا چۆمچىيىشنى كۆزگە يات قىلدىم.
تىلى تاتلىق موزاي بولۇپ ئەمگەيمەن بارچە ئەمچەكنى،
لېۋىمدە گەز، دىلىمدا بەھرىسىي ئابىھايات قىلدىم.
يىراقمەن بەندىلەرگە يەندىلىك قىلماق مۇقامىدىن،
ھاياتلىق روزىغارىمنى ئۆزۈمگە خاس ئىجاد قىلدىم.
ھاياتتا خاس ئۆزىگە قىسسە قالدۇرماق ئاسان ئەمەستۇر،
قارا، ئىز چۈشمىگەن مەنزىلدە مەن لەنگەر - رابات قىلدىم.
يولۇمغا مۇشكۈلات قۇرسا داۋان، كۆلكەم بىلەن ئۆتتۈم،
شىجائەتكارغا تاغ داكىگالىنقتىن ئاددىي ساۋات قىلدىم.
«جاھان باقىي ئەمەس» دەپتۇ، يەنە «بۇ تۆت غېرىچ ئالەم»
سىنۇتلارغا بېرىپ يىل شەۋكىتىن بۇ گەپنى مات قىلدىم.

ماخمۇت مۇھەممەت

ھېكايىلار

تەدبىر

باشقارما رەھبەرلىكىگە نامزات كۆرسىتىدىغان راي سىناش ئانكىتىنى پۈكلەپ تۇتۇۋالغان نىزامەت ئىشخانىسىدىن ئالدىراپ چىقتى. ئۇنىڭ سۇس چىچەك ئىزى قاپلىغان چىرايىدا كۈلكىنىڭ كۆلەڭگىسى تەۋرىنىپ تۇراتتى.

نىزامەت شۇ كۈلۈمسىرىگىنىچە مېڭىپ ئوك قولىدىكى بىرىنچى ئوچۇق ئىشىككە قايرىلدى. كۆزەينەك تاقىغان ئاۋاق بىرەيلەن يېزىق ئەينەكنىڭ ئۈستىدە ياتقان ئانكىتقا مەختەك قادىلىپ ئولتۇراتتى. شۇ تۇرقىدا ئۇ بۆلۈمگە بىرىنىڭ كىرىپ كەلگىنىنىمۇ تۇيمىدى.

نىزامەت ئۈنلۈك يۆتەلدى.

— ھە... كىملىك، — كۆزەينەكلىك كىشى نىزامەتنى كۆردى - يۇ، ئوڭايسىزلانغاندەك ئانكىتنىڭ تۆۋىسىگە گېزىت تاشلىدى، — ئالدىراشمۇ؟

— بىر نېمىنى ئۇقۇۋالاي دەپ... — نىزامەت داۋاملىق كۈلۈمسىرىگىنىچە كۆزەينەكلىكنىڭ كۆكۈش كۆزلىرىگە قارىدى، — يېشىڭىزنى نەچچە دەپ يازىمسىز؟

كۆزەينەكلىكنىڭ كۆزلىرىگە دەررۇ ھاياجان تەپتى. ئۇ ئورنىدىن تۇردى.

— ئى... ئولتۇرۇڭا، نى كېچاك، ھە... ئوتتۇز سەككىز دەپ قويسىڭىز بولار.

نىزامەت چىرايىدىكى تەبەسسۇمنى ساقلىغان ھالدا كەينىگە ئۆرۈلدى.

كۆزەينەكلىك ئۇنى بوسۇغىچە ئۇزاتتى- دە، كېيىن دەررۇ جايىغا يېنىپ كېلىپ، ئانكىتنىڭ ئۇستىدىكى گېزىتنى ئېلىۋەتتى ۋە ئانكىتتىكى نامزاتلار ئىسىملىكىنىڭ بىرىنچىسىگە «نىزامەت» دەپ يازدى.

بۇ چاغدا نىزامەت كۆزەينەكلىكىنىڭ ئۈدۈلىدىكى ئىشخانىغا كىرىپ بولغانىدى. ئۇزۇنغىچە، توغرىسىغىمۇ تەن قويغان، قاڭشارلىق ئادەم قولىدىكى ئانكىتنى كۆزلىرىگە تازىمۇ يېقىن ئەكېلىۋېلىپ، پۇشۇلداپ ئولتۇراتتى. قەدەم تېۋىشىنى ئاڭلاپ ئۇ بېشىنى يانغا بۇرىدى - يۇ، كىرگۈچىگە قاراپ سەل ئۆڭگەندەك بولۇپ ئۇن قاتتى.

— ھىم ...

خۇددى مۇشۇنداق كۈتۈۋېلىشنىڭ بولىدىغانلىقىنى ئالدىنئالا بىلگەنىدەك نىزامەت قىلچە ئوڭايسىزلانماستىن قاڭشارلىقنىڭ تۇمشۇقىغا يېقىن كەلدى.

— سىزنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇم سەي جۇرېن، — دېدى ئۇ قولىدىكى ئانكىتنى ئىشارەت قىلىپ، — ئۆزىڭىزنى ئالىي تېخنىكۇم پۈتتۈرگەن دەپ يازمىز- مۇ يا بولمىسا ئوتتۇرا...؟

نىزامەتنىڭ گېپىنى تۈگەر - تۈگىمەس تىنىلا خۇددى قارا بۇلۇتنى يېرىپ قۇياش چىققاندەك قاڭشارلىقنىڭ قىڭغىراقتەك بۇرۇنلىرىغا كۈلكە يامىردى.

— رەھمەت، رەھمەت، — دېدى ئۇ خىرىلدىغان ئاۋازدا ۋە نىزامەتنىڭ چېچىدىن - تاپىنىغىچە غەمخور ئالىلاردەك سەپسالدى، — ئالىي تېخنىكۇم دەۋېرىڭ. مانى قاراڭ، كۆڭلىڭىزدە بارىكەنسىزە، نىزامەتجان؟

— بۇ باشقارمىغا سىزدەك ئاكىمىز رەھبەرلىك قىلمىسا، كىم ئىش ئەپلەشتۈ- رەلەيدۇ؟ — نىزامەت بېشىنى ئۇزمەي يېنىك تەۋرەتكىنىچە ئىككىنچى بىكەتتىنمۇ ئايرىلىشقا تەمشەلدى. بۇ چاغدا خىرىلداق بولسىمۇ يېقىملىق ئاۋاز يەنە ئاڭلىنىپ قالدى.

— ئۆزىڭىزدىن سورايلى، نىزامەتجان، يېشىڭىزنىڭ نەق يېرى نەچچىدە؟

— سورىغانغا قىرىق بىر دەۋەر- دۇققۇ، — نىزامەتنىڭ جاۋابىنىڭ ئاخىرى سەل بوغۇقتى. ئۇنىڭ ئۆزاپ چىقىشىغا ئىككىنچى ئانكىتنىڭ باش قۇرىغا زاتى- شەرپى تىركىلىپ بولغانىدى.

شۇ تەرىقىدە نىزامەت چۈشلۈك دەم ئېلىش بولغىچە يەنە تۆت ئادەمنى يوقلىدى. سورىغىنى پەقەتلا ئاشۇ ئىككى سوئال، يا ئۇنىسى، يا بۇنىسى... شۇنداق قىلىپ نۆۋەتتىدە ئۇنىڭ مۇبارەك نامى- ئەمالىمۇ يەنە تۆت ئانكىتتىن رازىمەن- لىك، خۇشاللىق ئىلكىدە قاتىرىسىغا ئورۇن ئالدى.

چۈشتىن كېيىن خىزمەتكە كېلىپ نىزامەتنىڭ قىلغان بىرىنچى ئىشى ئانكىت تولدۇرۇش بولدى. ئۇ چېچەك ئىزى قاپلىغان يۈزىگە چۈشتىن بۇرۇنقى تەبەسسۇمنى تېرىقچىلىكمۇ يولاتماي ئۈدۈلىدىكى ئۆستەلدە تاشلىنىپ ياتقان خىزمەتدىشىنىڭ سېپى سۇنۇق ماي قەلەم- مىنى ئالدى - دە، سول قولى بىلەن ئاپئاق پېتى تۇرغان ئانكىتقا قىڭغىر- قىيسىق قىلىپ «نىزامەت» دەپ يازدى ۋە ئانكىتنىڭ تۆۋەندىكى ئاق قىسمىغا باشتىن - بوي ئۆزۈن سىزىق سىزدى.

مايمۇن يىلى

ئىدارىگە يېڭى باشلىق كېلىۋىدى، ھەممە ئادەم پاتپاراق بولۇپ كەتتى. ھەركىمنىڭ بۇ يېڭى «خوجايىن» بىلەن بالدۇرراق تونۇشۇۋالغۇسى، پاراڭلاشقۇسى، ئىشقىلىپ ئۇنىڭ ئالدىدىن بىر ئۆتۈۋالغۇسى كېلەتتى.

لېكىن ئىدارىدە بىرلا ئادەم بۇ ئىشلاردىن خەۋەرسىزدەك بۇرۇنقىدەكلا مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ، سالاپەتلىك قىياپەتتە ساناپ دەسسەپ يۈرمەكتە ئىدى.

— لېتىپ بوغالتىر جاھانغا ئوت كەتسۇ پەرۋايىڭىز يوقمۇ؟ — دەپ چاقچاق قىلدى ئىشخانا مۇدىرى، ئۆزى بىلەن تەڭ دېمەتلىك، ئوتتۇز ئىككى يىللىق ستاژغا ئىگە بۇ خىزمەتدىشىغا زوقلانغاندەك قاراپ، — سىز بىلەن بىز تېمىلەرنى كۆرمىگەن - ھە؟

شۇ تاپتا ئۇ ئۆزىنىڭ يېڭى باشلىقىنىڭ ئالدىغا ھەممەيلەندىن جىق كىرىپ - چىققىنىنى، تېخى بەش مىنۇت ئاۋۋال يەنە بىر قېتىم كىرگەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالغاندەك ئىدى.

— شۇ ئەمەسمۇ، — دەپ ئاۋازىنى سوزۇپ جاۋاب قايتۇردى بوغالتىر لېتىپ، — بۇ باشلىقلاردىن كىملەر كېلىپ، كىملەر كەتمىدى؟ «سۇ كېتىدۇ، تاش قالىدۇ، ئوسما كېتىدۇ، قاش» دەپ، يەنە شۇ سىز بىلەن بىز ئامان بولساقلا بولدى.

ئىشخانا مۇدىرىنىڭ بۇلۇمىدە بولۇۋاتقان بۇ پاراڭلارغا قۇلاق سېلىپ تۇرغان بىر نەچچەيلەن ئۆزئارا كۆز يەتكۈزۈشۈۋالدى. ئۇلارنىڭ نېمە ئويلاپ، كۆزلىرى ئارقىلىق نېمىلەرنى دېيىشكەنلىكىنى بىر خۇدا ئۆزى بىلىدۇ. ئىشتىن چۈشۈش ئالدىدا ئىشخانا مۇدىرىنىڭ بۆلۈمىگە لېتىپ بوغالتىر كىرىپ كەلدى. شۇ تاپتا بۆلۈمدىلا ئەمەس، پۈتۈن خىزمەت بىناسىدا مۇشۇ ئىككىيلەنلا قېپقالغانىدى.

— يېڭىلىقلاردىن خەۋىرىڭىز بولۇۋاتامدۇ؟ — ئىشخانا مۇدىرى يەنە ئۆزىنى ئۇنۇتقان ھالەتتە پېشقەدەم كەسپدىشىغا ئۇچۇر يەتكۈزدى. ئۇنىڭ ئاۋازى سىلىق ۋە پەس ئىدى، — يېڭى باشلىقنىڭ ئۆيىگىچە بېرىپ ئۇلگۈرگەنلەر بار ئىكەن. يائاللا خەق جىم ياتمايدۇ جۇمۇ. سىز بىلەن بىزنىڭلا ھېچنېمە بىلەن كارىمىز يوق - تە، ئابدۇ لېتىپ...

— شۇ ئەمەسمۇ، — بوغالتىر غاراڭ-غۇرۇك ئاۋازدا جاۋاب قايتۇردى، — پالاقشۇالسۇن جانىۋارلار، يېڭى كېلىنىڭمۇ ئۇچ ئونگىچە ئەتىۋارى بولىدۇ.

ئىشخانا مۇدىرى پېشقەدەم كەسپدىشىنىڭ ئۆتكۈر تىلىغا يەنە بىر قېتىم قايىل بولغاندەك ئۇنىڭ كىچىككىنە كۆزلىرىگە ئەيمىنىپرەك قاراپ قويدى. كۆكۈشكىنە كەلگەن بۇ كۆزلەرنىڭ ئېقى سېرىقداپ كەتكەنىدى.

— راستلا ... — بوغالتىر ئىشىك تەرەپكە بىر چامدام مېڭىپ توختاپ قالدى - دە، پېشقەدەم خىزمەتدىشىغا مۇراجىئەت قىلدى، — يېڭى باشلىقنىڭ يېشى قانچىدىرەك ئىكەن؟ ئۇققانسىز؟

— بۇنى سوراپ قالدىڭىزغۇ؟

— ياق، ھېچگەپ يوق، مۇنداقچىلا... ھازىرغۇ خەقلەر ياشنى يوشۇرىدىغان

بولۇپ كەتتى...

ئىشخانا مۇدىرى بىر نېمىنى يادىغا ئالغاندەك كۈلۈمسىرىدى ۋە ئادەتتى بويىچە تورۇسقا تىكىلدى. ئۇ يادىغا ئالالمىغان ئىشلارنى تورۇستىن تېپىۋالاتتى، — ئۇقۇشۇمچە، قىرىق... قىرىق تۆتىنچى يىلنىك ئىكەنغۇ.

— شۇنداقمىكەن، — لېتىپ بوغالتىر غاراڭ - غۇرۇك ئاۋازىنى يەنە بىر قېتىم نامايىش قىلدى - دە، ئارتۇق گەپ - سۆزمۇ قىلماي ئالدىنى ئىشىك تەرەپكە قىلدى، كەينىدىنلا ئىشىك قانىتىنىك كېشەككە يەڭگىل تەگكەن ئاۋازى ئاڭلاندى. ئىشخانا مۇدىرى بېشىنى چايقىنىغىچە قالدى.

ئارىدىن بىرەر ھەپتە ئۆتۈپ ئىدارىدە «يېڭى باشلىق لېتىپ بوغالتىرغا ئۆچ بولۇپ قاپتۇدەك» دېگەن مىش - مىش گەپ تارقالدى.

بەزىلەر بۇ گەپلەرنى شار پۈدىگەندەك تېخىمۇ چوڭايتىپ «يېڭى باشلىق بوغالتىرنىك ئارخىپىنى كۆرۈپتىمىش، ئۇنىك تېگى - تەكتىنى ئېنىقلاپ يۈرگىدەكمىش» دەپ يۈرۈشتى.

بۇ گەپلەرنىك راست - يالغانلىقىنى مۇئەللىپ بىلمەيدۇ، بىراق ئۇ مۇنۇلارنى بىلىدۇ: بوغالتىر لېتىپ مۇشۇ كەمگىچە ئىدارىگە كېلىپ - كەتكەن ھېچقانداق باشلىقنىك كۆزىگە يامان كۆرۈنۈپ قالمىغان، ئەكسىچە ماختىشىغا، ئىشەنچىگە ئېرىشىپ كەلگەنىدى. ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلاردا ھەيكەلتىراشلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ قويىدىغان بۇ ئادەم ھەر بىر باشلىقنىك مۆچىلى نېمە بولسا، شۇ ھايۋاننىك چوڭايتىلغان ھەيكىلىنى

گەجدە قاتۇرۇپ، ھەل بىلەن پارقىرىتىپ، ئۇنىڭغا ئۆزىنىك ياخشى كۆڭلىنى قوشۇپ، يېڭى رەھبەرگە تەقدىم قىلاتتى.

بىراق ئۇ بۇ قېتىم بىر نەرسىنى، يېڭى باشلىقنىك مۆچىلى بىلەن بىللە لەقىمىنىڭمۇ مايمۇن ئىكەنلىكىنى ئەسلا ئاڭلىمىغان، ئويلاپمۇ كۆرمىگەنىدى.

ھاياتلىق كېرەك

مۇشۇ ئاي، مۇشۇ كۈنلەردە بىر ئىشنى قىلماق تولىمۇ تەس بوپكەتتى، ساقىيلىقمۇ شۇنىك ئىچىدە، ئەلۋەتتە!

تۆت - بەش ئاغىنە بىر يەردە بوپقېلىپ، بىرەر بوتۇلكىنىك ئاغزىنى ئېچىش توغرا كەلسىلا، ئۇقمايمەن، بوتۇلكا بىلەن رومكا مېنىك ئالدىمغىلا كېلىپ قالمىدۇ. بەزىدە نېزىقاپمۇ باقمەن. لېكىن ئاغىنىلەر تۇشمۇ - تۇشتىن چۇرقىرىشىپ

«بولدى تاداش سەنلا قۇيە، سېمسك قولۇكدىن ئىچەيلى!»، «سەن دېگەن ئۇنۇتۇلماس ساقىي ئەمەسمۇ» دېيىشىپ كېتىشتۇ. بۇمۇ بىر ھۇرمەتتە، رەھىمەت!

ئون كۇنچە ئىلگىرى بىز بەش تاغنىڭ يەنە چۆپقەت تاشخانىغا يېقىنلىپ قالدۇق. زاكوسكا كەلگەندىن كېيىن بوتۇلكىنى قولغا ئېلىپ يەنە خىزمەتنى باشلىۋەتتىم. بىرىنچى تايىلىنىش ئەڭ تاخىرقى بېكەتكە — سول يېنىمدا ئولتۇرغان شاشدىنغا كەلگەندە ئۇ بىردىن قاپىقىنى تۇردى - دە، رومكىنى مېنىڭ تالدىمغا سۇرۇپ قويدى.

— ئىچمەيمەن، ئۆتكۈزۈۋەت!

— ئىچسەڭا تاداش، — دېدىم يېرىم جىددىي، يېرىم چاقچاق تەلەپپۇزىدا، — كېچىكىپ كەتتى دەپ رەنجىۋاتامسەن - يا؟!

باشقىلارمۇ تەرەپ - تەرەپتىن سالا قىلىشتى. لېكىن شاشدىن قامىلاشتۇرالمىغان چۇسلۇقنى بۇزماستىن «ئىچمەيمەن»دە چىڭ تۇردى. تۇۋا، تېخى ئۆتكەن شەنبىلا ئۇنىڭ بىلەن مۇشۇ جۇزىدا چىلاشقىچە ئىچىشكەنمىدۇق.

— نېمىشقا ئىچمەس بوپقالدىڭ ئەمدى؟ — دېدىم شاشدىنغا مىختەك قادىلىپ. ئۆزۈمنىڭمۇ چىڭگىز بىر مىجەزىم بار.

— ئىچمەيمەن دېگەندىن كېيىن بولمىدىمۇ تاداش، — شاشدىن ئەمدى رەسمىي تېرىكتى، — ماڭا ھاياتلىق كېرەك.

— مىجەزىڭ يوقمۇ نېمە؟ — بالىلار تۇشمۇ - تۇشتىن سوراشتى. شاشدىن پات-پاتلا قىلىپ قويمىدىغان تادەتتى بويىچە سول مەيدە يانچۇقىنىڭ ئۈستىگە قولىنى قويدى.

— ھاراق ئىچكەن كۈنۈم يۈرىكىم ئەنسىز سېلىپ، زادىلا بولالماي قالىمەن، گاھىدا يۈرىكىم سوقۇشتىن توختاپ قالىدىغاندەك ھېس قىلىدۇ. بۈندىن كېيىن زادى مۇشۇ كاساپەتنى ئىچمەي دېدىمغۇ!

گەپ شۇ يەرگە يەتكەندىن كېيىن شاشدىنىنى ئارتۇقچە زورلىمىدىم. مىجەزى ئۆڭمەس تاۋاردەك بۇ ئاغىنىمىز راستىنلا كۆڭۈلىنىڭ كەينىگە كىرىپ، بەزىدە قىينىلىپ قالاتتى.

شۇ كۈنكى ئولتۇرۇشنىڭ ئەڭ تاخىرقى رومكىسىنى قۇيدۇم - دە، (چىنىگەندەك ئەڭ تاخىرقىسى ئۆزۈمگە كېلىپ توختىدى) ئويۇندىن خۇلاسە چىقىرىپ بولۇپ، كۈلۈمسىرىگىنىمچە شاشدىنغا قارىدىم:

— بايا مەندىن رەنجىپ قالمىغانسەن تاداش، زورلىمايلا دېسەم كۆڭۈل ئۇنىمايدىكەن. بولمىسا...

— نەدىكى گەپنى قىلسەن، — دېدى شاشدىنمۇ دەررۇ، — زىمبز رەنجىمىدىم، بۇندىن كېيىن ماڭا ھاراق زورلىمىساڭلار، ھەر قانچە چاقچاق قىلساڭمۇ رەنجىمەيمەن. زادى ماڭا كەلگەندىچۇ، تەكلىمەستىنلا ئۆتۈكۈزۈۋەت، ھاياتلىق كېرەك - تە، ئاداش!

— مەيلى ئەمسە، بىزگە ھاياتلىق كېرەك بولمىغاندىن كېيىن، ئىچتۇق! — مەن چاقچاق بىلەن ئاخىرقى رومكىنى كانىيىمغا ئۆكتۈرۈۋەتتىم. بىز تارقىلىشتۇق.

ئارىدىن ھەپتە ئۆتەر - ئۆتمەيلا شاشدىن تېلېفون بېرىپ ئىدارىگە يېڭى باشلىقنىڭ كەلگەنلىكىنى، ئادەمگەرچىلىك يۈزىسىدىن ئاشپۇزۇلغا باشلىۋالماقچى ۋلغانلىقىنى، بىزنىڭمۇ ھەمداستىخان ۋلۇپ بېرىشىمىزنى ئېيتتى. شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى قەدىردان ئاشخانىدا ئويۇن قۇراشتۇرۇلۇپ قالدى.

زىياپەت خېلى كاتتا بولدى. بېلىق دەمسىز، داڭقان شورپىسى دەمسىز، تونۇر كاۋىپى دەمسىز، ھەممىسى بار ئىدى. قورساقلارنى بىر قۇر چىڭدىۋالغاندىن كېيىن ئادەت بويىچە رومكىنى سەپەرگە ئاتلاندۇرۇشقا كىرىشتىم.

ئىككى قېتىم ئايلاندۇرۇپ بولۇپ، نۆۋەت شاشدىنغا كەلگەندە ھاراق تولدۇرۇلغان رومكىنى قولۇمغا ئېلىپ، ئاغىنەمگە قارىۋېدىم، شاشدىن مېھمانىنىڭ قۇلىقىغا قىزغىن پىچىرلاش بىلەن بەند بولۇپ قاپتۇ، مەن ئۇنىڭ ئۆتكەنكى گەپىنى ئېسىمگە ئېلىپ، رومكىنى يەنە ئۇنىڭ يېنىدىكى ئاغىنىمىزگە تەڭلىدىم.

— نېمىشقا ئۆتكۈزۈۋېتىسەنۇي! — خېلىلا چىڭ ئاۋاز مېنىڭ ئەمەس، ئولتۇرغان ھەممىزنى چۆچۈتۈۋەتتى. جىمى تەئەججۇپلىق كۆزلەر شاشدىنغا تىكىلدى.

— نى... نېمە دېدىڭ؟ — سورىدىم قۇلىقىمغا ئىشەنمەستىن، شاشدىن گەپنى تەكرارلىدى:

— قانداق قىلارکىن دەپ ئولتۇرسام ئەگە بولمىغاندا ئىچەمسەن دەپ سوراپمۇ قويماستىن رومكىنى غىپ - غىپ ئۆتكۈزۈۋېتىۋېرىسىنا! ھەرقايسىڭلارلا ئويلىنايدىغان جاھانمىكەن بۇ؟ بىزگىمۇ ھاياتلىق كېرەك!

تازا جىمىپ تۇرۇپ كەتتۇق - تە، تەڭلا پاراقلىشىپ كۈلۈشتۇق. كۈلكە، چاقچاقلار بىر ھازاغىچە ئۆكسۈمىدى. رومكىنى تەڭلىگەن ئادەمىدىن شۇ پېتى يانداۋۇرۇۋالدىم - دە، تۆپىسىگە ھاراق لىقلاپ، بېلىق كۆزى رومكىنى ئورنىمدىن تۇرغىنىچە ئىككى قولىلاپ شاشدىنغا سۇندۇم.

— ھاراق سەندىن ئايلانسۇن ئاداش بولدى - بەس دېگىنىڭچە قۇيۇۋېرىمەن. ياشاپ كەت!

شاشدىن كۈلۈۋەتتى.

بۇ ھاراق دېگەنمۇ ئاجايىپ نەرسە. ئىچسەڭ، يۈرەك بولالمىغان، ئىچمىسەڭ، يەنە يۈرەك ئۇنىمىغان. ئاغىنىلەر، ئەڭ ياخشىسى بۇندىن كېيىن ئىختىيارنى يۈرەكنىڭ ئۆزىگە بېرەيلى. خالىسا ئۇنى قىلسۇن، خالىمىسا بۇنى قىلسۇن. چۈنكى ھەممىزگە ھاياتلىق كېرەك - تە. ھاياتلىق دېگەن بۇ ناھايىتى كەڭ ئۇقۇمغۇ!

مەسئۇل مۇھەررىر ئالىمجان ئىسمائىل

ئەكبەر غۇلام

سودا قالپاق

(ھېكايە)

مەتتۇرسۇن تاردم دەريا سىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىغا جايلاشقان قۇمتۇر سۇ ئېلىكتر پونكىتىدىن بۇ شەھەرگە كېلىپ، كاتگىراپلا قالدى. قەۋەت ـ قەۋەت بىنالار، كوچىلاردا ئۇچقاندەك ئۆتۈشۈۋاتقان ماشىنىلار، رەڭگارەڭ چىراغلار ۋە ئالىي يېشىل ۋىۋىسكىلار بىلەن بېزەلگەن ھەيۋەتلىك ماگىزىنلار ئۇنىڭ كۆزلىرىنى ئىسىر ـ چىسىر قىلىۋەتكەنىدى. ئۇ، ھەممە ئەرلەرنىڭ دېگۈدەك بېشىدىكى قالپاقنى، ئۇستىدىكى چەت ئەللىنىڭ پەلتۇسىنى كۆرۈپ، ئۆزىنى خۇددى كىنولاردىكى چەت ئەل شەھەرلىرىگە كېلىپ قالغانىدەك سەزدى.

مەتتۇرسۇن ئۇنىڭدىن ـ بۇنىڭدىن سوراپ يۈرۈپ سۇ ئېلېكتر ئىدارىسىنى ناھايىتى تەستە تاپتى. ئۇ سەل دېمىنى ئېلىۋېلىش ئۈچۈن مۇرىسىدىكى ئېغىر سومكىسىنى يەرگە قويدى ـ دە، يۈزلىرىنى بويلاپ ئېقىۋاتقان تەرلەرنى يېڭىنىڭ ئۇچى بىلەن سۈرتۈۋېتىپ، يول ياقىسىدىكى پاكار رېشاتكىدا ئولتۇرۇپ، موخورىكىدىن بىرنى ئوراپ، ئوت تۇتاشتۇردى. يولدا ئۆزىدىن بىكاردىن ـ بىكار ئىككى يەردە بەش سومدىن ئون سوم جەريانە ئالغانلىقىغا ئاچچىقى تېخىچە يانمىغان بولسىمۇ، لېكىن قانداقلا بولمىسۇن ئىزدىمەكچى بولغان ئىدارىنى تېپىۋالغانلىقىدىن خۇشال ئىدى.

مەتتۇرسۇن ئۆزۈن يوللۇق قاتناش بېكىتىدىن چىقىپ بىر كوچىنىڭ ئاغزىغا كەلگەندە، يولنىڭ ئۇ تەرىپىدە ئۆزى ئىزدىمەكچى بولغان كىشى ـ ئا چۈجاڭغا ئوخشاش كۆل رەڭ قالپاق كىيىۋالغان، چىرايى ۋە بەدەن قۇرۇلۇشىمۇ ئۇنىڭغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىرىنى كۆرۈپ قالغانىدى. ئۇ خۇشاللىقىدىن يۈگۈرۈپ يولنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتمەكچى بولۇپ، كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە، بىلىكىگە قىزىل يەڭ بەلگىسى تاقىۋالغان بىرى ئۇنى توسۇۋېلىپ، قاتناش قائىدىسىگە خىلاپلىق قىلدىڭ، دەپ ئۇنىڭدىن بەش سوم جەريانە ئېلىپ، قولىغا ئالىقانچىلىك قەغەزنى تۇتقۇزۇپ قويدى. ھولۇقۇپ قالغان مەتتۇرسۇن ئۆزىگە كېلىپ، ھېلىقى قالپاقلىق كىشىگە قارىۋېدى، ئۇنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمىدى. ئۇ ھېچنېمىدىن ھېچنېمىسى يوقلا بەش سوم تۆلىگىنىگە ۋە ئا چۈجاڭ بىلەن كۆرۈشەلمىگىنىگە ئاچچىقى كېلىپ، كەينىگە بۇرۇلۇپ ھېلىقى «قاراقچى» غا «تۇڤى» دەپ بىرنى تۇكۈرگەنىدى، بىلىكىگە قىزىل يەڭ بەلگىسى

تاقۇالغان يەنە بىر كىشى يەردىن ئۇنـ
گەندەكلا ئۇنـىڭ يېنـىدا پەيدا بولۇپ،
يەنە زورمۇ زور بەش سوم ئالـدى - دە،
ھېلىقىدەك قەغەزدىن تۇتقۇزۇپ قويدى.

بۇ زادى قانداق گەپ؟ شەھەرلىكـ
لەر قاراپ تۇرۇپ ئادەمنى بوزەك ئېتەھـ
دۇ؟! بۇ يەردە پۇل تاپماق نېمىدېگەن
ئاسان! ئۇ ئاچچىقىدا قولىدىكى تاماكـ
نى قاتتىق بىر شورىغاندىن كېيىن،
يەرگە چۆرۈۋېتىپ، ئولتۇرغان تۆمۈر رە-
شاتكىدىن تۇرۇپ كەتتى. شۇ ئەسنادا
بىر ئادەم ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— يولداش، تاشلىۋەتكەن تاماكا
قالدۇقىنى ئېلىپ ئاۋۇ ئەخلەت ساندۇ-
نىغا تاشلاڭ! — دەپ بىرنەچچە چامدام
جىرىدىكى ئەخلەت ساندۇقىنى ئىما قىلـ
دى.

مەتتۇرسۇن تەمتىرىگەن ھالدا،
ئۆزى تاشلىۋەتكەن تاماكا قالدۇقىنى
ئېلىپ، ئەخلەت ساندۇقىغا ئاپىرىپ تاش-
لىدى - دە، سومكىسىنى يۇدۇپ مېڭىشقا
تەمشىلىۋېدى، ھېلىقى كىشى ئۇنى توخـ
تىتىۋېلىپ يەنە ھېلىقىدەك قەغەزنى
ئۇنىڭغا تەڭلىدى. مەتتۇرسۇن يا ئاچـ
چىقلىنىشىنى يا كۈلۈشىنى بىلەلمەي
تېڭىرقاپ:

— بۇ... بۇ نېمە گەپ؟ — دېگەن
سۆزنى ئارانلا قىلالىدى.

— بولۇڭ، پۇلنى تاپشۇرۇڭ، بول-
مىسا يەنە تېخى بايا يەرگە تاشلىغان
سەرەڭگە تېلى بىلەن رېشاتكىدا ئولتۇر-
غىنىڭىزغا بەش سومدىن ئون سوم
قوشۇپ تۆلەيسىز!

ئىشنىڭ چاتاقلىقىنى سەزگەن مەت-
تۇرسۇن غىڭ قىلماي يەنە بەش سومغا
ئالىقانچىلىك بىر پارچە قەغەزنى
سېتىۋالدى.

ئۇ ئەلىمنى ئىچىگە يۇتۇپ، ئېغىر
سومكىسىنى مۇرىسىگە ئېلىپ، ئىداره
دەرۋازىسىنىڭ سول تەرىپىدىكى خەۋەر-
لىشىش ئۆيىنىڭ ئالدىغا كېلىۋېدى،
خەۋەرلىشىش ئۆيىدىكى بوۋاي دېرىزە-
دىن بېشىنى چىقىرىپ:

— كىمنى ئىزدەيسىز؟ — دەپ
سورىدى.

— ئا چۇجاڭنى ئىزدەيتتىم، — دەپ
جاۋاب بەردى ئۇ.

— قايسى ئا چۇجاڭنى؟

ئۇ سەل گاڭگىراپ قالدى. چۈنكى
ئۇ ناھىيە رەھبەرلىرىنىڭ ئۇنى ئا چۇ-
جاڭ دەپ ئاتىغانلىقىنىلا ئاڭلىغان،
ئۇنىڭ ھەقىقىي ئىسمى شەرىپىنى
سورىۋالمىغانىدى.

— كۆل رەڭ قالپاق كىيىۋالغان
ئا چۇجاڭنى دەيمەن! — دېدى ئۇ سەل
ئويلىنىۋېلىپ.

— ھازىر چۇجاڭلا ئەمەس، تازىلىق
ئىشچىلىرىمۇ قالپاق كىيىۋالغان
بولدى، — دېدى بوۋاي كۆلۈمسىرەپ.

— مېنىڭ ئىزدەيدىغىنىم بۇ يىل
ئەتىيازدا بىزنىڭ قۇمتۇر سۇ ئېلىكتر
پونكىتىغا بېرىپ، خىزمەتلىرىمىزنى
كۆزدىن كەچۈرۈپ، ئالاھىدە يېتەكچە
لىك قىلغان ئا چۇجاڭ، — دېدى ئۇ
چۈشەندۈرۈپ.

بوۋاي مەتتۇرسۇننىڭ سەممىي ھەم
ساددا ئادەم ئىكەنلىكىگە كۆزى يېتىپ،
خەۋەرلىشىش ئۆيىدىن چىقىپ:

— قاراڭ، ئىدارىمىزدە چۇجاڭدىن
تولا نەرسە يوق، ئۆلارنى بىر يەرگە يىغىۋېلىڭ

بىر تويۇقنىڭ تۇدۇمى بولىدۇ. پەقەت تاغ چوڭقۇرلۇقىدىلا نەچچىسى بار، ھەممىسىنىڭ بېشىدا قالپىقى بار. تۇدۇل چوڭاق، تابدىراھمان چوڭاق، تابدۇل چوڭاق... لارنىڭ قايسىسىنى تىزدەيسىزكىن، مەن قانداق بىلەي؟!

مەتتۇرسۇن مۇرىسىنى بېسىپ تۇرغان سومكىسىنى يەرگە قويدى. تۇنۇقنىڭ بېشى بەكلا قاتقانىدى.

— ۋاي جېنىم تاكا، ياراتقان تىنگەم تۇمۇرلىرىنى تۇزۇن قىلا، مالال كۆرمەي بىر سۇرۇشتە قىلىپ باقتان بولسىلا، مەن نەچچە يۈز كىلومېتر يىراق تىن كەلدىم.

بوۋاي تۇنۇقنىڭ ھارغىن قىياپىتىگە، سۇلغۇن چىرايىغا قاراپ تىنچى تاغرىپ قالدى بولغاي:

— تۇنداق بولسا ماۋۇ دەپتەرگە تىز-تىكلەن تادرىسكىزنى يېزىپ قويۇپ، خىزمەت بىناسىغا كىرىپ، تىشخانىدىن سۇرۇشتۇرۇپ بېقىڭ! — دەپ دەپتەرنى تۇنىڭغا سۇندى. مەتتۇرسۇن تەجەبلىنىپ تۇلۇغ بىر تىندى. تۇ سومكىسىنى بوۋاينىڭ يېنىغا قويۇپ، خەۋەرلىشىش ئۈچۈن چىقتى - دە، تىدارە قورۇسىنىڭ تۇتتۇرىسىدىكى گۈللۈكنى تەگىپ تۆتۇپ، خىزمەت بىناسىغا كىردى.

تۇنۇق بېشىدا تېرە تۇماق، تۇچىسىدا چىپەرقۇت چاپان، پۇتىدا تاقىرىپ كەتكەت قونچۇق تاياغ بار تىدى. تۇستباشلىرىدىن يىراق سەھرادىن كەلگەنلىكى مانا مەن دەپ چىقىپ تۇراتتى.

تىدارە تىشخانىسىدا بىر تايال بار تىدى. تۇ مەتتۇرسۇننىڭ مۇددىئاسىنى تۇققاندىن كېيىن:

— تۇنداق بولسا يەتتىنچى قەۋەتكە چىقىڭ! — دەپ قويۇپلا تۆز تىشى بىلەن بولۇپ كەتتى.

تا چوڭاقنىڭ بېشىدا يەنىلا كۆل رەڭ قالپاق بار تىدى. تۇ مەتتۇرسۇننىڭ ئېگىلىپ سالىمىغا بېشىنى سەل-پەل لىڭشىتتى - دە، بۇ كۆتۈلمىگەن مېھمانغا قاراپ بىر پەس تۇرۇپ قالدى. تۇ مەتتۇرسۇننى قەيەردە كۆرگەنلىكىنى دەررۇ ئېسىگە تالالمىغاندەك قىلاتتى.

— ۋاي تا چوڭاق، مېنى تونۇمىدىلىمۇ؟ مەن قۇمتۇر سۇ تىلىكتر پونكىتىدىكى مەتتۇرسۇن تەمەسمۇ؟ بۇ يىل تەتىيازدا سىلى بىزنىڭ پونكىتقا بېرىپ خىزمەت تىلىرىمىزنى كۆزدىن كەچۈرۈپ، مۇھىم يوليورۇقلارنى بەرگەن تەمەسمىدىلە؟ — دېدى تۇ تۆزىنى تونۇشتۇرۇپ

تا چوڭاق تىش تۇستىلىدىكى تەيىنەكنى بارمىقى بىلەن رېتىملىق چېكىپ، تۇزۇلۇپ قالغان خاتىرىسىنى تۇلاۋاتقاندەك قىلاتتى. بىراق تۇ مېھمانىنى يەنىلا تىسىگە تالالمىدى. تا چوڭاقنىڭ تۆزىنى تەسلىيەلمىگەنلىكىنى كۆرگەن مەتتۇرسۇننىڭ كۆڭلى يېرىم بولۇپ، روھى بەكلا چۈشۈپ كەتتى.

بۇندىن توققۇز تاي تىلگىرى، قۇمتۇر سۇ تىلىكتر پونكىتى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ بۇگۈن تەتىنىڭ تىچىدە خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈش تۈچۈن يۇقىرىدىن رەھبەرلەر كەلمەكچى، بەلكىم تۇلار پونكىتنىڭلارنى كېچەيتىپ قۇرۇش خىزمىتى تۈچۈن بېرىپ قىلىشى مۇمكىن... ياخشىراق تەييارلىق قىلىپ قويۇڭلار، دېگەن مەزمۇندىكى تېلېفونىنى تالىغانىدى. بۇ خەۋەر شۇ ھامان پونكىتتىكى

بارلىق خادىملارنى جەددىيچىلىككە سېلىشۇەتتى. پونكىت باشلىقى جەددىي يىغىن ئېچىپ، يۇقىرىدىن كېلىدىغان رەھبەرلەرنى قانداق كۈتۈۋېلىش توغرىسىدا مەسلىھەتلەشتى. بۇنىڭ بىلەن كۈتۈۋېلىش خىزمىتى مۇئاۋىن پونكىت باشلىقى مەتتۇرسۇنغا تاپشۇرۇلدى. مەتتۇرسۇن دەرھال ناھىيىگە ئادەم ئەۋەتىپ ئالىي دەرىجىلىك ھاراق ئەكەلدۈردى ۋە ئىككى ئادەمنى ئوۋغا بۇيرۇدى. ئاشخانىدىكىلەرگە كەكلىك، قىرغاۋۇل، بۆدۈنە كاۋېپى، يېڭى بېلىقتىن بېلىق كاۋېپى، پاقلان گۆشىدىن تونۇر كاۋېپى قىلىشنى بۇيرۇدى. ئۇ، چەت، خىلۋەت پونكىتتىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يۇقىرى رەھبەرلىككە بولغان ھۆرمىتى ۋە ئىكرامىنى ئىپادىلەشكە تىرىشاتتى.

ناھىيە رەھبەرلىرى ئا چوڭاق باشچىلىقىدىكى يۇقىرىدىن كەلگەن مېھمانلارنى باشلاپ ھەيۋەت بىلەن يېتىپ كەلگەندە، ئا چوڭاقنىڭ بېشىدىكى كۆل رەڭ قالپىقى مەتتۇرسۇنغا غەلىتە ھەم چىرايلىق كۆرۈنگەنىدى. ئا چوڭاق كۈتۈۋېلىش زىياپىتىدە تاماملارنى زور ئىشتىھا بىلەن يېدى ۋە ئوخشاپتۇ، قالتىس ئوخشاپتۇ، تەملىك بوپتۇ، دەپ يېنىش - يېنىشلاپ ماختاپ كەتتى.

— ۋاي ھۆرمەتلىك ئا چوڭاق، شائىرلىرىمىز ناچارراق، قولىمىز قىسقىراق بولۇپ قالدى. سىلىدەك ئەزىز مېھمانلارنىڭ لايىقىدا بولمىدى. تاماملارنى تازا ئوخشىتالمىدۇق ... — دەپ ئۆزىرخاھلىق ئېيتتى مەتتۇرسۇن.

— ياق، ياق، ھەقىقەتەن ئوخشاپتۇ، قىرغاۋۇل، كەكلىك، باچكا كاۋاپلىرى بەكلا تەملىك بوپتۇ، تۇنجى قېتىم يېيىشىمكەن، — ئا چوڭاق چېكىسىدىكى تەرلەرنى سۈرتۈۋېتىپ، قالپىقىنى قولىغا ئېلىۋېدى، ئۇ دەرھال ئۇنىڭ قولىدىن قالپاقنى ئېلىپ، قالپاقىقا تازا سەپسېلىپ قارىۋەتكەندىن كېيىن، تامدىكى قوزۇقىغا ئېسىپ قويدى. ئۇ:

— ھۆرمەتلىك ئا چوڭاق، يولنى يېراق كۆرمەي، بىزنىڭ بۇ پونكىتىمىزغا قەدەم تەشرىپ قىلغانلىرىغا مىڭ رەھمەت! — دېدى - دە، قولىدىكى رومكىنى گۈپپىدە كۆتۈرۈۋەتتى.

— سىلىنىڭ ئىسىملىرى نېمە ئىدى؟ — دەپ سورىدى ئا چوڭاق ئۇنىڭغا قىزىقىپ پەس ئاۋازدا.

— كەمىنىلىرىنىڭ ئىسمى مەتتۇرسۇن بولىدۇ.

— بۇ پونكىتتا ئىشلىگىلى نەچچە يىل بولدى؟

— ئون ئالتە يىل بولدى، چوڭاق!

— ھۇشۇنداق جاپالىق جايدا ئون نەچچە يىل ئىشلىگەنلىكىڭىز ئۈچۈن قېنى بىر رومكىدىن كۆتۈرەيلى! — ئا چوڭاق بېلىق كۆزى قىلىپ قۇيۇلغان قەدەھنى قولىغا ئالدى. سورۇندىكىلەرمۇ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ئا چوڭاقنىڭ بۇ ماختىشىدىن تەڭ بەھرىمەن بولغاندەك قولىدىكى قەدەھلەرنى ئېگىز كۆتۈرۈشتى...

مانا بۇلار مەتتۇرسۇننىڭ خىيالىدا تېخى تۇنۇگۈنكىدەكلا تۇراتتى. بۇ ئا چوڭاق شۇنداقمۇ ئۇنۇتقاقمىدۇ؟!

باشلىقنىڭ ئالدىدىكى تېلېفون تۇيۇقسىز جىرىڭلىدى. ئۇ ئالدىرىماي تۇرۇپكىسىنى قولىغا ئېلىپ، ئاۋازىنى

سوزۇپ:

ـ هه ... كىم؟ هه ... مەن، ـ دېدى.

ئىشخانىنىڭ ئىچى جىمجىت بولۇغاچقا، تېلېفوندىن بىر ئايال كىشىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

ـ ۋاي ۋۇي، مەرھۇمنىڭمۇ سەن؟ هازىر سىلەر نەدە؟ قورغاستا؟ تاشكەنتتىن قاچان قايتىپ كەلدىڭلار؟ هازىر قايتىپ كەلدۇق؟ بەللى، بەللى، هەممىڭلار سالامەت قايتىپ كەلدىڭلارمۇ؟ تاموژنىدىن ياخشى ئۆتكەنسىلەر؟ هە، هە، ياخشى بوپتۇ. يۇكىڭلار خېلى ئېغىرمۇ ... ئۇنداق بولسا مەن ئەتە كەچكىچە ئالدىڭلارغا ماشىنا ئېلىپ بارىمەن، هازىر سىلەر غۇلجىدىكى تۇغقانلارنىڭ ئۆيىگە بېرىپ تۇرۇڭلار، قالغان گەپلەرنى كۆرۈشكەندە قىلايلى! ـ دېدى ـ دە، تۇرۇپ كىنى قويۇپ، ناھايىتى هاياجانلانغان هالدا! قوللىرىدىن قاس چىقىرىپ، تۇرنىدىن تۇردى ۋە مەتتۇرسۇننىڭ تېخى چىلا ئىشخانىدىن چىقىپ كەتمىگەنلىكىنى كۆرۈپ چىرايى بىرئاز تۇتۇلدى. مەتتۇرسۇن ئوڭايسىزلانغان هالدا ئۇنىڭغا قاراپ تۇراتتى.

ئا چۇجاڭ قوشۇمىسىنى سەل تۇرگەن هالدا:

ـ هە، نېمە ئىشىڭىز بار ئىدى؟ ـ دەپ سورىدى ئۇنىڭدىن.

ـ ناھىيىدىن مېنى قۇمتۇر سۇ ئېلېكتر پونكىتىنى كېڭەيتىپ قۇرۇش پىلانى قانداق بولدىكىن، ئۇقۇپ كەلىپ ئۆمىز، دەپ سىلىنىڭ يانلىرىغا ئەۋەتكەنىدى، شۇنىڭ بىلەن ئالدىلىرىغا كىرىپ شىم، ـ دېدى مەتتۇرسۇن دۇدۇقلاپراق.

ـ بۇ ئاسانلا هەل بولىدىغان ئىش ئەمەس. بۇ يەرگە ئالاهىدە كېلىپ يۈرمىسەڭلارمۇ ۋاقتى كەلگەندە ئىدارىدىن سىلەرگە جاۋابىنى بېرىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە هازىر مېنىڭ ئىشلىرىم بەكلا ئالدىراش ... ـ دېدى ئۇ سوغۇقلا.

مەتتۇرسۇن ئىشخانىدىن قانداق چىقىپ كەتكەنلىكىنى سەزمەيلا قالدى. ئۇنىڭ ئا چۇجاڭدىن كۆتكەن زور ئۈمىدلىرى يوققا چىققانىدى، بولۇپمۇ ئۇنىڭغا ئەلەم قىلغىنى سوغۇق مۇئامىلىگە ئۇچرىغانلىقى بولدى. كۆڭلى خۇددى چۈڭ يۇتۇۋالغاندەك بىر قىسىلا بولۇپ قالدى. ئۇ خەۋەرلىشىش ئۆيىدىن سومكىسىنى ئالدى ـ دە، هارغىن قەدەملىرىنى ئاران ـ ئاران يۆتكەپ كوچىغا چىقتى.

شۇ ئەسنادا ئالدى تەرەپتىن ئا چۇجاڭنىڭ قالپىقىغا ئوخشاش قالپاق كىيىۋالغان كىشى كېلىۋىدى، ئۇ خۇددى مەتتۇرسۇنغا ئا چۇجاڭدەك كۆرۈنۈپ ئۇنىڭ دەرد ـ ئەلەمىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇۋەتتى.

مەتتۇرسۇن قالپاقلىق كىشىلەرگە ئۆچ بولۇپ قالغانىدى. قالپاقلىق كىشى ئۇچرىسىلا ئالىيىپ، ئىچىدە تىللاپ قوياتتى. مۇرىسىنى بېسىپ تۇرغان سومكا ئۇنى بارغانسېرى بىئارام قىلىشقا باشلىدى. ئۇ سومكىنى يەرگە تاشلاپ، ماۋۇ ئەخمەقلىقىنى كۆرمەمدىغان، بۇنچىۋالا ئېغىر يۈكنى يۈدۈپ ئۆزۈمنى ئاۋارە قىلىپ نېمە قىلاتتىم؟ بۇ نەرسىلەر پونكىتنىڭ ئا چۇجاڭغا ئاتىغان نېمەتلىرى بولغاندىكىن، شۇنىڭغا تاشلاپ چىقسام بولمامتى، ئۇ مېنى كۆرەر كۆزى بولمىسا ئەمدى بۇنى قانداق ئەكىرىپ بېرىمەن ... دەپ ئۆز ـ ئۆزىگە كايىپ كەتتى.

ئۇ يەردىكى سومكىغا قاراش بىلەن تەڭ، قۇمتۇر سۇ ئېلىكتر پونكىتىدا ئا- چۇجاڭنىڭ ئۇزىتىپ قويغان چاغدىكى ئىشلار كۆز ئالدىغا كەلدى...

ئا چۇجاڭ قايىتقان كۈنى مەتتۇر- سۇن ئانار، ياڭاق، گۈلە قاتارلىق يەل- يېمىشلەردىن ھەر بىر ئادەمگە بىر يەشكىتىن تەييارلاپ ئۇلارنىڭ ماشىنا- سىغا سېلىپ قويغاندا، ئا چۇجاڭ ناھا- يىتى مۇلايىملىق ۋە تەكەللۇپ بىلەن، مەي زەنجاڭ، بۇنداق قىلساڭلار بولماس- مىكى، سىلەرنى ئاۋارە قىلغىنىمىزمۇ يېتەر. ئەگەر زادى ئۇنىمىساڭلار بۇ پۇل- نى... دەپ ئالدىرىماي يانچۇقىنى كولاشقا باشلىغانىدى.

— ۋاي ئا چۇجاڭ، ئادەمنى خىجىل قىلمىسىلا. ئەسلىدىغۇ بۇ نەرسىلەر ئۆزلىرىنىڭ لايىقىدا ئەمەس. شۇنداق بولسىمۇ ئاددىي كۆرمەي بالىلارغا ئال- غاچ بارالا. بۇ ئاز بولسىمۇ پونكىتىمىز- دىكىلەرنىڭ كۆڭلى، — دەپ ئۇنىڭ قولى- نى يانچۇقىدىن چىقارغىلى قويمىغانىدى.

— ئۇنداق بولسا بوپتۇ. كۆپ ئاۋا- رە بولۇپسىلەر رەھمەت! — دېگەنىدى ئاچۇجاڭ.

— بۇندىن كېيىن ۋاقىتلىرى يەتسە پات - پات كېلىپ خىزمەتلىرىمىزگە يېتەكچىلىك قىلالا، — دېگەنىدى مەتتۇرسۇن.

— ئەمدى بىز تونۇشۇپ قالدۇق. شەھەردە بىرەر ئىش - كۈشۈڭلار بولسا ئۇدۇل بېرىپ مېنى ئىزدىسەڭلار بولى- دۇ... — دېگەنىدى ئا چۇجاڭمۇ ماشى- نىسىنىڭ دېرىزىسىدىن بېشىنى چىقى- رىپ. مەتتۇرسۇن بۇلارنى ئويلاپ، سەپرا- يى تېخىمۇ ئۆرلىدى.

ھەي، ماڭا ئىسسىق چىراي ئېچىپ قاراپ قويغان بولساڭچۇ كاشكى! ئۇ ئاچچىقىدا باشلىقنى ئىچىدە ھەگنى تىللىدى.

مەتتۇرسۇن كۆڭلى پەرىشان تۇراتتى، كىمدۇر بىرى كېلىپ ئۇنىڭ دولىسىنى يېنىك ۋاقتى. ئۇ ئارقىسىغا ئۆرۈلۈۋېدى، قالپاق كىيگەن بىر يىگىتنى كۆردى. ئۇ سەپسېلىپ قاراپ، ئۇنىڭ ئا چۇجاڭ- نىڭ ماشىنىسىنى ھەيدەپ قۇمتۇرغا بار- غان شوپۇر يىگىت ئىكەنلىكىنى تونۇدى.

— ۋاي مەتتۇرسۇن ئاكا، بىزنىڭ يۇرتقا قاچان كېلىپ قالدىلا، بۇ يەردە كىمنى ساقلاپ تۇرىلا؟

— ھەي ئۇكام، سىزگە دەپ كەل- سەم گەپ تولا. ئەتىگەن ئۇرۇمچىگە چۈشكەنىدىم...

شوپۇر يىگىت ئۇنى بىر ئاشپۇزۇلغا باشلىدى. مەتتۇرسۇن گويا يەلكىسىنى بېسىپ تۇرغان ئېغىر يۈكتىن قۇتۇلغان- دەك ئۇلۇغ - كىچىك تىندى.

— ھەي ئۇكام، بۇنداق شەھەردىمۇ ياشىغان بارمۇ؟ بۇ يەردىن بىزنىڭ تو- پىلاڭ سەھرايىمىز ياخشى ئىكەن. بۇ يەردە كوچىدىن ئۆتۈپ قويسىمۇ، تۆكۈ- رۈپ قويسىمۇ جەرىمانە ئېلىشۋاتقان، ھا- جەتخانىغا كىرسىمۇ پۇل دەۋاتقان. بۇ زادى قانداق گەپ؟ بۇ يەردىكى باشلىق- لارنىڭ كۆزى كور، ئادەملىرى بۇلاڭچى ئىكەن. ئىسىت، سىلەرنىڭ كۈنىڭلار- غا... — مەتتۇرسۇن قايناشقا باشلىدى.

— ھە، مەتتۇرسۇن ئاكا، ئا چۇجاڭ- نى ئىزدەپ بارمىدىلىمۇ؟ — دەپ سورىدى

شوپۇر يىگىت.

— قويسىلا ئۇ ئا چۇجاڭنى! ئاپتو- بۇستىن چۈشۈپ سىلەرنىڭ ئىدارەڭلەر- نى ناھايىتى تەسلىكتە ئىزدەپ تېپىپ، ئۇنىڭ ئالدىغا كىرسەم، ئۇ مېنى تونۇ- مىدىمۇ قانداق قاراشقا ھېچ بىر چولىسى تەگمىدى. پەقەت چۈ- شەنمىدىم ...

ئۇلار بىر قاچىدىن لەگمەن يېيىشتى. مەتتۇرسۇن يانچۇقىنى ئاختۇرۇپ تاماق پۇلىنى تۆلەشكە تەمشە- لىۋېدى، يىگىت ئۇنى توسۇۋېلىپ:

— سىلى دېگەن مېھمان، جىم ئولتۇرسىلا، — دەپ پۇلىنى ئۆزى تۆلىۋەتتى.

— ئۇكام بۇنداق قىلمىسىڭىز بو- لاتتى، سىزگە رەھمەت. ئەتە ئەتىگەندە كېتىمەن. ئا چۇجاڭنىڭ پونكىتىمىزنى كېڭەيتىپ قۇرۇش پىلانى ھەققىدىكى جاۋابنامىمۇ ئاڭلىدىم ... — دېدى ۋە ئۇنىڭغا سومكىسىدىكى يەل - يېمىشلەرنى ئا چۇجاڭغا يەتكۈزۈپ بېرىشنى تاپىلاپ، يىگىتنىڭ ئۆيىگە تەكلىپ قىلىپ تۇرۇ- ۋالغانلىقىغا ئۆزىڭىزھاملىق ئېيتىپ، كې- تىپ قالدى.

ئۇ ئۇزۇن يوللۇق قاتناش بىكە- تىگە بېرىپ، ئەتىنىڭ بېلىتىنى سېتى- ۋالدى. ئاندىن بالا - چاقىلىرىغا ئازراق نەرسە - كېرەك ئېلىۋېلىش ئۈچۈن بىكەتـ نىڭ يېنىدىكى بازارغا كىردى. بازاردا چىرايلىق تىكىلگەن چەت ئەل قالپاقلىـ رى ئىسىتىلىق تۇراتتى. دەسلەپتە ئۇ قالپاقلارنى كۆرۈپ ئوغىسى قاينىغاندەك بولدى. ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، كۆڭلىنىڭ بىر يېرى ئاشۇ قالپاقنا تارتىشقاندەك بولدى - دە، كەينىگە يېنىپ قالپاقتىن بىرنى تاللاپ، بېشىغا كىيىپ، ئەينەككە قارىغانىدى، قالپاق ئۇنىڭغا ياراشىپ، خېلىلا ئىسكەت كىرگەندەك بولدى. شەھەرلىكلەر كىيىدىغان قالپاق بىزگىمۇ ياراشىدۇ! دەپ پىچىرلىدى ئۇ ئۆز - ئۆزىگە ۋە ئىككىلەنمەيلا قالپاقنى سېتىۋالدى. ئاندىن تېرە تۇمىقنى قو- لىدا تۇتۇۋېلىپ، قالپاقنى كىيىۋالدى. ئۇ داۋاملىق ئايلىنىپ ئالدىغان نەرسە- كېرەكلەرنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن، بىر ئىش ئېسىگە كەلگەندەك قالپاق يې- نىغا يەنە كەلدى. ئاشقان پۇلغا قالپاق تىن بىرنەچچىنى سېتىۋالدى.

ئەتىسى سەھەردە مەتتۇرسۇن قۇم- تۇر سۇ ئېلىكتر پونكىتىغا قاراپ يولغا چىقتى. ئۇ تونۇگۈنكى بىر كۈنلۈك ئىش- لارنى ئويلاپ، كۆڭلى غەش بولاتتى. ئا چۇجاڭنىڭ سوغۇق چىرايى، شوپۇر يىگىتنىڭ يىللىق چىرايى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن نېرى كەتمەيتتى.

ئۇ سېتىۋالغان قالپاقلارغا قاراپ، ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ، — ھەر نېمە بول- سا قۇرۇق قول قايتمىدىم. مودا قالپاقلار- نى بولسىمۇ يۇرتقا ئەكىتىدىغان بول- دۇم، — دەپ ئاچچىق كۈلۈپ قويدى.

مەسئۇل مۇھەررىر كامىل تۇرسۇن

يارمۇھەممەت تۇرسۇن

كىم ئەيىبلىك

(ھېكايە)

روزى ھېيتنىڭ ھارپا كۈنى خېلىچىخان ئانىنىڭ ئىككى قىزى چىرايلىق كىيىملىرىنى كىيىشىپ، ئەرلىرى ۋە بالىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ ئانىسىنىڭ ئۆيىگە كېلىشتى.

ھەر كۈنى كەچ كىرىش بىلەنلا غېرىبلىق ۋە يالغۇزلۇق ھېس قىلىدىغان بىچارە ئانىنىڭ كۆڭلى بالىلىرىنى كۆرۈپ بۆلەكچىلا ئېچىلىپ كەتتى. ئۇ بىر-دەم قازان بېشىغا يۈگۈرسە، بىردەم ئۈستەل ئەتراپىدا ئۆزئارا مۇڭدىشىپ ئولتۇرغان بالىلىرىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇلارنىڭ چىنىلىرىگە چاي قۇيۇپ قوياتتى، نەۋرىلىرىگە تاتلىقلارنى تەڭلەپ، ئۇلارنى ئەركىلىتەتتى، قۇچىقىغا ئېلىپ پېشانىلىرىگە، گالمىدەك قىپقىزىل مەڭزىلىرىگە سۆيۈپ كېتەتتى.

خېلىچىخان ئانا يەتمىش ياشلاردىن ئاشقان ئاق‌كۆڭۈل، ھېچ كىشىگە ئازار بەرمەيدىغان، ساددا، رايىش، ئىتائەتمەن ئايال بولۇپ، خۇددى «ئايىغى ئاستىدا جۈمۇلە ئۆلىمەيدىغان» لاردىن ئىدى. شۇڭلاشقا ئىككى قىزى ئانىسىنى ئالاھىدە ھۆرمەتلەپ، ئانا، دەپ ئاغزىلىرىدىن چۈشۈرمەيتتى. ئەمەلىيەتتە ئانا ئۆزىنىڭ مۇلايىملىقىدىن ئىككى قىزنىڭ سىزغان سىزىقىدىن چىقماي، ئۇلارنىڭ دېگىنىچە ئىش كۆرەتتى. بولۇپمۇ كىچىك قىزنىڭ ئېيتقان ھەر بىر سۆزىنى ئېسىدە چىڭ ساقلاپ، ئۇنىڭ دېگىنىچە ئىش كۆرەتتى. ئانا چوڭ قىزىنى تۇنجى بالام دەپ ئالاھىدە ئەتىۋارلاپ چوڭ قىلغانىدى. بىراق ئۇ كىچىكىگە قارىغاندا بىر ئاز كۆيۈمسىز، شەخسىيەتچى بولۇپ ئۆستى. ئۇ ئانىنىڭ ياۋاشلىقىدىن پايدىلىنىپ

بىر نەچچە قېتىم «ياغاچ قازان» قاينىتىپ قاچقا، ئانىنىڭ كۆڭلى قاتتىق ئازار يەپ، ئۇنىڭغا ئىشەنمەس بولۇپ قالغانىدى. شۇنداق بولسىمۇ ئانا بۇنى قىزلىرىغا بىلدۈرمەي «ئىچىدە روزا تۇتۇپ، تېشىدا ھېيت قىلسىپ» يۈرۈۋاتاتتى. شۇنداق قىلىمايمۇ ئامال يوق ئىدى. چۈنكى خېلىخان ئانا ئېرىنىڭ ئىدارىسىدىن بىرىدۇاتقان ئازغىنە نەپىقە پۇلى بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈپ كېلىۋاتاتتى.

چايدىن كېيىن ئىككى قىز ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ سومكىلىرىنى ئاچتى - دە، ئانىغا ئېلىپ كەلگەن ھېيتلىق سوۋغاتلىرىنى بىر - بىرلەپ شىرە ئۈستىگە قويۇشۇپ، سوۋغاتلىرىنىڭ ئۆزلىرى ئويلىغاندەك بولماي قالغانلىقىنى، يەنە قاراپ تۇرماي داۋاملىق يوقلاپ تۇرۇشىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈشتى. ئانا دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ بالىلىرىنىڭ بەكمۇ جۇڭۇاپ كەتكەنلىكىنى، بۇنچىلا قىلمىسىمۇ بالىلىرىدىن رازى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ ھېيتلىق سوۋغاتلارنى «ھەشقاللا» دەپ قوبۇل قىلدى. تاماق تەييار بولدى. ھەممەيلەن خۇشال ئولتۇرۇپ تاماق يېيىشتى. تاماقتىن كېيىن ئانا كىچىك قىزى بىلەن قاچا - قۇچىلارنى يىغىشتۇرۇپ ئاشخانىغا چىقىپ كەتتى ۋە ئۇلار ئانچە ھايال بولماي قوللىرىغا پەتنۇسلارنى كۆتۈرگەن ھالدا مېھمانخانا ئۆيگە كىرىپ كېلىشتى. ئانا كىچىك قىزىنىڭ قولىدىكى پەتنۇسنى ئېلىپ چوڭ قىزىنىڭ ئالدىغا قويۇپ:

— بۇ ھەربىرىڭلارنىڭ لايىقىدا بولماسلىغان بولسىمۇ خاپا بولماي كۆپكە تاۋاپ قىلىپ قوبۇل قىلارسىلەر، بالىلىرىم! يەنە خۇدايىم بۇيرۇسا ھەربىرىڭلارنىڭ كۆڭلىنى ئېلىۋالارمەن، — دېدى. چوڭ قىزى ئېرى بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ئانىسىغا رەھمەت ئېيتىپ جايىدا ئولتۇرۇشتى. ئانا ئىككىنچى پەتنۇسنى قولىغا ئېلىپ كىچىك قىزىنىڭ ئالدىغا قويدى. چوڭ قىزى ۋە ئۇنىڭ ئېرى ھەيرانلىق بىلەن بىر - بىرىگە ئاسىتاغىنا قاراپ قويۇشتى. چۈنكى ئىككى پەتنۇستىكى سوۋغاتلارنىڭ تۈرى، رەڭگى، ئاز - كۆپلۈكى ئوخشاش، بىراق كىچىك قىزىنىڭ ئالدىغا قويۇلغان پەتنۇس ئۇستىدە يەنە ئون قۇر مەرۋايىت ئالاھىدە جۇلالىنىپ تۇراتتى. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن چوڭ قىزىنىڭ رەڭگى ئۆزگىرىپ كەتتى. قىزلار بىر - بىرىگە يەر ئاستىدىن قارىشىپ قويۇپ ئۇستەلدىكى نەرسىلەرنى قاتلاپ سومكىلىرىغا سالدى. ئۈي ئىچىدىكى خۇشال كەيپىيات بىردىنلا ئۆزگىرىپ، قانداقتۇر بىر خىل جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرۈشكە باشلىدى. بىر پەستىن كېيىن چوڭ قىزى بىلەن يولدىشى ئانا بىلەن سوغۇقلا خوشلىشىپ كېتىپ قېلىشتى. كىچىك قىزى بىلەن ئېرىنىڭ چىرايىدىن بىر خىل مەغرۇرلۇق چىقىپ تۇراتتى. ئۇلار ئۆيدىن كۆڭۈلسىز چىقىپ كېتىۋاتقان ھەدىسى بىلەن يولدىشىغا ھېيتلاپ بېرىشنى تاپالماپ، ئانىسىنىڭ قالدى - قاتتى ئىشلىرىغا قارىشىپ بېرىمىز دەپ قېپقېلىشتى.

ئانىنىڭ ئۆيىدىن رەنجىپ چىققان چوڭ قىز دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، يول بويى ئېرىگە بىرەر ئېغىز گەپمۇ قىلمىدى. ئۇ ئانىسىنىڭ قىلغان ئىشىدىن تولىمۇ خورلۇق ھېس قىلاتتى. ئۇ ئۆيىگە كىرىپلا ئۆزىنى تۇتالماي ئون سېلىپ يىغلاپ كەتتى. بۇ تەڭسىزلىكتىن قورسىقى كۆپۈپ ئارانلا تۇرغان ئېرى ئايالىنىڭ يىغىسىدىن

بىزار بولغان هالدا:

— بولدى، نېمىگە يىغلايتىتىك، ئاناڭنىك ئالدىدا قانچىلىك ئىناۋەتسىزلىك بارلىقىنى بۇگۈن كۆرۈپ قويدۇم. ئانام، ئانام دەپ كېتەتتىڭ، مانا كۆردۈڭمۇ، شۇنچىلىك ئىكەن، — دەپ ئاچچىق كۈلدى. ئېرىنىڭ بۇ تاپا - تەنىلىرى خۇددى ئېچىشقان يەرگە تۇز سەپكەندەك ئۇنىڭ جان - جېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى، ئۇنىڭ بېشىغا ئاغرىق كىرىپ كەتتى. ناۋادا بۇگۈن ئۇ قېيىن ئاتا - قېيىن ئانىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ مۇشۇنداق كۆڭۈلسىز قايتىپ كەلگەن بولسا هارغىچە سۆزلەپ، ئېرىنىڭ بۇرنى - قۇلىقىدىن چىقىرىۋەتكەن بولاتتى. بىراق ئۆز ئانىسىنىڭ ئۆيىدىن كۆرگەن بۇ خورلۇقنا نېمىمۇ دېيەلىسۇن، پەقەت كۆز يېشىغا زورلاپ ئولتۇرماقتىن باشقا ئامال يوق ئىدى، ئۇ ئەنە شۇنداق خورلۇق، ئازابلىنىشلار ئىچىدە تاڭنى ئاران ئاتقۇزدى. ئەتىگىنى كىيىملىرىنى كىيىپ گەپ - سۆز قىلمايلا ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. ئۇ شۇ ماڭغان پېتى ئۇدۇل ئانىسىنىڭ ئۆيىگە كەلدى - دە، هۇقۇيتۇپ يىغلاپ كەتتى. ئەھمەدلا ئەتىگەنلىك چاينىڭ تەييارلىقىنى قىلىۋاتقان ئانىغا قاراپ:

— سەن ياتىباش ئەرنىڭ ئالدىدا هېنى يەر قىلدىڭ، ئەگەر ئۇ ياخشى، كۆيۈملۈك قىزىڭغا مەندىن ئارتۇق بەرگىڭ بولسا بىز كەتكەندىن كېيىن بەرسەڭ بولىمامدۇ، يا بولمىسا ماڭمۇ ئوخشاش قىلساڭ هېنىڭ بىلگۈچىلىكىم يوقمىدى، خەق بىرنى قىلسا مەن ئىككىنى قىلىمەنغۇ! پەقەت شۇ قىزىڭلا ياخشى، مەن ئەسكى، هېنى داۋاملىق خەقنىڭ ئالدىدا چۈشۈرىسەن ... — دەپ ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەپ كەتتى. ئانا بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ باشتا تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى. كېيىن قىزىنىڭ نېمىگە شۇنچە خاپا بولۇپ كەتكەنلىكىنى چۈشەندى - دە، كۈلۈپ كەتتى:

— ۋاي بالام، سەنمۇ شۇ ئۇكاڭدەك ئەقىللىق بولساڭ، ئېرىڭنىڭ ئالدىدا يۈزىنى بروي تېپىپ، يەرگە قارىمايتتىڭ، جېنىم بالام، — دېگىنىچە قىزىنىڭ تارامىلاپ تۆكۈلۈۋاتقان ياشلىرىنى بېشىغا سېلىۋالغان ئاق داكا ياغلىقىنىڭ ئۇچى بىلەن ئېرتقاچ بۇنىڭدىن ئۇچ كۈن بۇرۇن سىڭلىسىنىڭ ئون قۇر مەرۋايىتىنى ئەكىلىپ «ئانا، هېيت كېلىپ قالدى. هارپىلاپ كېلىپ قالساق ئېرىمىنىڭ ئالدىدا قويۇپ بېرەرسەن، بۇ ئىشلارنى هېچكىم ئۇقمىسۇن» دەپ جېكىلەپ كەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان چوڭ قىز سىڭلىسىنىڭ قىلغان ئىشىنىڭ توغرا بولمىغانلىقىنى، بىر ئائىلە كىشىلىرى ئۆزئارا ئوچۇق - ئاشكارا بولمىسا ئائىلە گۈللەنمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئانىسىغا بىر مۇنچە كايىدى. ئۇ ئانىسى بىلەن خوشلىشىپ ماڭمىدىغان چاغدا ئانا قىزىغا:

— قىزىم، بۇ گەپلەر مۇشۇ يەردە قالسۇن، يەنە بېرىپ ئېرىڭگە دەپ قويمىغىن. سىڭلىڭنىڭ ئېرى ئاڭلاپ قالسا چاتاقنىڭ چوڭى چىقىدۇ، — دەپ قاتتىق تاپىلىدى.

چوڭ قىز ئۆيىگە قايتىپ كەلگەندە ئېرى ئۇنىڭغا:

— هە، ئاپاڭنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئاخشام قالغان نەسىۋەڭنى يەپ كەلدىڭمۇ، ئەتىگەندە يەنە نېمىگە بارىدىڭ، ئۇ

يەرگە؟ — دېگىنىچە بىر مۇنچە چالۋاقىغاندىن كېيىن ھېيتلىق كىيىملىرىنى كىيىپ سىرتقا چىقىپ كەتتى. چوڭ قىز بىر كۈننى خۇددى چۈمۈن يەۋالغاندەك بىئارام چىلىق، ئىچ پۈشۈقى ئىچىدە ئۆتكۈزدى. كەچتە ئۇنىڭ ئېرى ئېگىز - پەس دەسسەپ ئۆيگە كىرىپ كەلدى - دە، ھارپا كۈنى بولغان ئىشلارنى باشقىدىن تەگەشكە باشلىدى:

— ساڭا دەپ قويايى، مەن ئەمدى ئاپاڭنىڭ ئۆيىگە ھەرگىز بارمايمەن، ئە- گەر سەن بىزنىڭ ئۆيگە بېرىپ شۇنداق ھىجىلچىلىقتا قالغان بولساڭ نېمە بولۇپ كېتەرىدىڭ؟ ئاپاڭنىڭ قىلغان ئىشى ماڭا شۇنداق ھار كەلدىكى، ئاسمان يېراق، يەر قاتتىق بولۇپ قالدى، — ئۇنىڭ ئاغ- زىدىن چىقىۋاتقان تۈگىمەس تاپا - تەنە، دەشنەملەر چوڭ قىزنىڭ جان - جېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ ئۆزىنى ھەر قانچە تۇ- تۇۋالغان بولسىمۇ، ئېرىنىڭ زەھەرلىرى ئاچچىق گەپلىرىگە چىداپ تۇرالمىدى - دە، ئاخىرى:

— ھەنمۇ ئۆي - ئۆي دېمەي، خەقنە ئوخشاش قوينۇم ئوغرى، قونجۇم ئوغرى قىلغان بولسام سىزنىڭ بۇنداق تەنىلە- رىڭىزنى ئاڭلىمىغان بولاتتىم، — دەپ تاشلىدى. بۇ گەپنىڭ ئاغزىدىن قانداق چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئۇ ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى. ئادەتتە ئازراق گەپ - سۆز ئاڭلاپ قالسا، ئۇنىڭ ئۇجۇر - بۇجۇرىنى بىلمۇال- مىغىچە قويمايدىغان ئېرىگە بۇ گەپ خۇددى ئاق يەردىن ئالتۇن توشقان تېپىۋالغان- دەك تۇيۇلۇپ كەتتى. ئۇ ئايالىدىن قاي- تا - قايتا سوراپ يۈرۈپ، ۋەقەنىڭ تەپ- سىلاتىدىن تولۇق خەۋەر تاپقاندىن كېيىن ئاندىن كۆڭلى ئارامىغا چۈشتى ۋە ئايا- لىنى ئورۇنسىز ئەيىبلەپ قويغانلىقى ئۈ- چۈن ئۇنىڭدىن ئەپۇ سورىدى.

ھېيتنىڭ ئىككىنچى كۈنى چۈشكە يې- قىن ئۇلارنىڭ ئۆيىگە سىڭلىسى ئېرى بىلەن ھېيتلاپ كېلىشتى. ئادەتتىكى چاغ- لاردىمۇ بۇلار خېلىلا يېقىن ئۆتۈشەتتى، ئىككى باجا بىر - بىرىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ قېلىشسا، بىر - بىرىدىن ئاشۇرۇپ مېھمان قىلىشاتتى. بۇگۈنكىدەك بۇنداق كۈنلەرغۇ ئۇلارغا تېپىلغۇسىز ئىدى. ئاياللىرى بول- دى دەپ توسۇپمۇ قالالمايتتى، قانغۇچە ئىچىشىپ تۈگىمەس پاراڭلىرىنى بىر باش- لىۋالسا، پۈتۈن دۇنيانى بىر ئايلىنىپ چىقىشاتتى. ئۇلار بۇگۈنمۇ شۇ ئادەتنى بويىچە قىيامىغا يەتكۈچە ئىچىشىپ، ئۆز- لىرىنىڭ پارىڭىغا چۈشۈۋىدى، ئاچا - سە- ئىمل بىردەم ئولتۇرۇپ بېقىپ، ئىككىيلەننە تاشلاپ قويۇپ ھېيتلاپ چىقىپ كېتىشتى. بۇ ئىككى باجا يالغۇز قالغاندا ئايالىرى ۋە قېينىئانىسى ھەققىدىمۇ پاراڭلىشىپ قويىاتتى. بۇگۈنمۇ ئەنە شۇ كونا كېسىلى بويىچە پاراڭ بىردىنلا ئايالىرى ئۈس- تىگە يۆتكەلدى. ئۇلار بىردەم ئايالىرىنى ماختاشسا، بىردەم ئەيىبلىشەتتى. چوڭ باجىنىڭ كۆڭلىدە ئايالىدىن ئاڭلىغان ئەڭ يېڭى ئۇچۇرلار ئەگىپ يۈرەتتى، ئۇ ئاق سەپرىق، چېقىركۆز، ئوتتۇرا بوي، قە- ىقلاردىن ئېشىپ قالغان بولسىمۇ، ھازىرغا كەلگىچە ئۆزىنى توختاتمىغان، ئىچىدە گەپ ياتمايدىغان ئادەم ئىدى. ھازىر ئۇنىڭ ئايالىدىن ئاڭلىغان ھېلىقى گەپ- نى كىچىك باجىغا ئېيتقۇسى، ئۇنى بۇ ئىشلاردىن ئولۇق خەۋەردار قىلىپ ياخشى چاق بولغۇسى كېلىپ كېتىۋاتاتتى. بىراق

ئايالىنىڭ ئاغزىدىن چىقىپ كەتمەسۇن، دەپ قاتتىق جىكىلىگىنى ئۇنى توسۇپ تۇرۇۋاتاتتى. ئۇ ئەنە شۇنداق دەلىغۇلۇق ئۆچىدە ئۆزىنى قاتتىق تۇتۇۋېلىپ، باشقا گەپ - سۆزلەرنى قىلىپ بىر ھازا ئولتۇرۇپ باقتى. بىراق ئۇنىڭ ئاغزى گەپتە بولغان بىلەن خىيالىدا يەنىلا ئاشۇ ئۆچۈرلار ئەگىپ يۈرەتتى. ئارقىمۇ ئار- قىدىن كېلىۋاتقان رومكىلار ئۇنىڭ كەيپ پىياتىنى خىلىلا كۆتۈرۈۋەتكەن بولۇپ، كىچىك باجىنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى ئاقىل ۋە بىلەرمەن كۆرسىتىشكە تىرىشاتتى. ئاخىرى كىچىك باجىغا قاراپ كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ئۇكام، ساڭا بىر گەپنى دېسەم سىر ساقلىيالامسەن؟ — دەپ سورىدى.

— ھە ئاكا، ئۆزىڭىزچە مېنى بە- رەر گەپ ئاڭلىسا، راھىزان ئېيتىپ يۈ- رىدىغان نەرسە دەپ ئويلايدىكەنسىز-دە، قورقماي دەۋېرىڭ، ئاغىنىدارچىلىققا يا- رايمەن، — دېدى كىچىك باجا دەرھال ۋەدە بېرىپ.

— ياق ئۇكام، مۇنداقلا دەپ قوي- دۇم، ساڭا دېمەيدىغان قانداق گەپ بول- سۇن، — چوڭ باجا ئاغزىنىڭ ئۇچىغا كې- لىپ قالغان سۆزلەرنى يۇتۇۋېتىپ ئۇلۇق كىچىك تىنىپ قويدى. چوڭ باجىنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرگەن كىچىك باجا بۇ سىر- لىق تۇگۈننى بىلىشكە ئالدىراپ تەقەززا بولغان ھالدا:

— جېنىم ئاكا دەڭە، ئەگەر چاتاق چىقىپ قالسا مەن ئاتامنىڭ بالىسى بول- مای كېتەي، — دەپ يېلىنىشقا باشلىدى. كىچىك باجىنىڭ قەسەملىرىدىن كۆڭلى بىرئاز خاتىرجەم بولغان چوڭ باجا ئالدىرىمای سۆزلەشكە باشلىدى:

— ئەمدى ئۇكام ساڭا دېسەم، ئەر كىشى دېگەن بىر ئاز سەزگۈر بولمىسا بولمايدۇ. بولمىسا ئايال كىشى ماڭدامدا بىر ئوڭدا قويمىدۇ. كونىلارنىڭ «بىر ئايالنىڭ ھېيلىسىنى قىرىق بىر تۆگە كۆ- تۈرەلمەيدۇ» دېگەن گېپى بار ئەمەسمۇ، — ئۇ ئالدىدا تۇرغان رومكىنى قولىغا ئې- لىپ ھاراقنى غورتتىمە يۇتۇۋېتىپ، سۆ- زىنى داۋاملاشتۇردى، — ئەمدى ئۆز گې- يىمىزگە كەلسەك، ئالدىنقى كۈنى قېيىن ئا- نىمىزنىڭ ئۆيىگە ھارپىلاپ بارغان چې- غىمىزدىكى ئىشلارنى سەنمۇ كۆردۈڭ، قاراپ تۇرۇپ ئادەمنى ئەخمەق قىلغاندەك، نې- مىلەرنى قىلمۇاتىدۇ بىلەمسەن، ئىمانىم قىرىق گەز ئۇچۇپ، شۇنداق ئاچچىقىم كەلدىكى، ئۆيدىن ئارانلا چىقىۋالدىم ...

كىچىك باجا دەرھال چوڭ باجىنىڭ ئاغزىدىكى گەپنى تارتىۋېلىپ چۈشەندۈ- رۈشكە باشلىدى:

— قېيىن ئانىمىز مەرۋايىتنى ئەسلى ھەر ئىككىلىسىگە تەڭ ئالماقچىكەن، سەل قىسىلىپ قېلىپ، ھازىرچە كىچىكىگە ئې- لىپ بېرەي، يەنە بىر ھېيىتتا چوڭىغا ئې- لىپ بېرەرمەن، چوڭ بولغاندىن كېيىن توغرا چۈشىنەر دەپ ئويلاپتۇ، بۇ گەپلەر- نى سىلەرگە دەيمەن دەپ ئېسىدىن كۆ- تۈرۈلۈپ قاپتۇ. سىلەر كەتكەندىن كېيىن قىلغان ئىشىدىن قاتتىق پۇشايمان قىلدى. تۈل خوتۇندىن خاپا بولمىساقمۇ بولىدۇ.

— ياخشى كۆڭلۈڭگە ئەھمەت ئۇ- كام، — دېدى چوڭ باجا ئۆزىنى تۇتۇۋا- لالماي قاقاقلاپ كۈلۈپ، — ئانىمىزنىڭ قىلغىنىغا قاراپ مەن قاتتىق ئەجەبلە- نىدىم. چۈنكى ھەر ئىككىلىسى ئوخشاش

باغرىنى يېرىپ چۇشكەن بالىسى ئەمەسمۇ، شۇ ئاچچىقىمدا ئۆيگە كېلىپ خوتۇنىنى ئانامنىڭ ئۆيىگە ھارپىلاپ بېرىپ كېلەيلى دېگىنىگە تويغۇزۇۋەتتىم، خوتۇن كېچىچە يىغلاپ چىقتى. ئەتىسى گەپ - سۆز قىلماي ئۆيدىن چىقىپ كېتىپ ھايال بولماي قايتىپ كەلدى. قارىسام چىرايى بۆلەكچىلا ئېچىلىپ قاپتۇ، بۇرۇنقىدەكلا كۆلۈپ يۈرىدۇ. كەچتە بىر يەرگە بېرىپ ئولتۇرۇپ كېلىپ، ھارپا كۆندىكى ئىشلارنى باشقىدىن بىر تەگشۈيدىم، ئاچچىقىمغا پايلىماي دېمەيدىغان گەپلەرنى دېۋەتتى دېگىنە، — دېدى مەغرۇر قىياپەتتە. كىچىك باجا بۇ سىرلىق گەپلەردىن ھېچ نەرسىنى ئاڭقىرالمىدى.

— ھە، ئاخىرىنى دەڭا، قانداق گەپكەن ئۇ، — دېدى كىچىك باجا قىزىقىپ. چوڭ باجا ئۆزىنى سەل تۇختىتىۋېلىپ، قولىدىكى تاماكىسىنى بىر ئىككى شوراپ قويۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— بۇ يەردە ئويۇن بارىكەن ئەمەسمۇ، ئويۇن، قارىمامسەن ئۇكا، بۇ ئويۇنىڭ قىزىقلىقىنى، خۇددى سەھنىدە ئويۇن كۆرۈۋاتقاندەك ھېسسىياتقا كېلىپ قالىسەن، بىز ھېيتلاپ بېرىشتىن ئۇچ كۈن بۇرۇن سېنىڭ ئايالىڭ ئون قۇر مەرۋايىتنى ئەكېلىپ ئانىمزغا «بىز كەلگەندە يولدىشىمنىڭ ئالدىدا قويۇپ بەرگىن. ئۆزۈم يوشۇرۇن يىغقان پۇلغا ئالدىم» دەپ بېرىپ كېتىپتىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئانىمز ئۆنى بىزنىڭ ئالدىمىزدا ئۆزى ئېلىپ بەرگەن قىياپەتتە قويۇپتۇ ئەمەسمۇ، بوۋىسى ئۇ تۇل خوتۇننىڭ ئېشىپ - تېشىپ تۇرغان نەدىكى پۇلىكەن، سەن بىلەن بىزنىڭ قولىمزغا قاراپ، ھۆكۈمەتتىن بەرگەن ئازغىنە نەپىقە پۇلى بىلەن جاھاندارچىلىق قىلىۋاتقان خوتۇن تۇرسا.

كىچىك باجىنىڭ چىرايى بىردىنلا ئۆزگىرىپ كەتتى.

— ھە، مۇنداق ئىشلارمۇ بار دەڭا، ئۇنداق قىلمىسىمۇ مەن ئۇنى كىيىم - كېچەكتىن، پۇلدىن قىسمايتتىمغۇ، — دېدى - دە، قولىدىكى تاماكىسىنى ئاچچىق - ئاچچىق شوراشقا باشلىدى. ئۇ بۇ گەپلەرنىڭ راستلىقىغا تازا ئىشەنمىگەن ھالدا:

— مۇشۇ دېگەنلىرىڭىز راستمۇ يا ماڭا چاقچاق قىلىۋاتامسىز؟ — دەپ باجىسىغا قارىدى.

چوڭ باجا ئۇنىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقىپ تۇرۇپ:

— مۇشۇ قۇتلۇق ئاي، قۇتلۇق كۈنلەردە تۇز - تاتام يەپ ئولتۇرۇپ ساڭا يالغان سۆزلەپ نېمە قىلىمەن، بىراز سەندىن سەل قورقۇپ قالدىم. ئۆيۈڭگا بېرىپ خوتۇنۇڭ بىلەن سوقۇشۇپ يۈرمە جۇمۇ، ئەسلى بۇ گەپلەرنى ساڭا دېمەسەممۇ بولاتتى، لېكىن ئىشىنىڭ كىچىك ۋاقتىدا ئالدىنى ئالمىساڭ، چوڭايغاندا تەس بولىدۇ، ئۇكام. ھەممىمىز ئۆي تۇتۇاتقان، بالا بېقىۋاتقان ئادەم، ساڭا كېيىنكى تۇرمۇشۇڭدا پايدىسى تېگىپ قالار دەپ ئېيتىپ قويدۇم. دېققەت قىلساڭلا بولدى، — دەپ سۆزىنى تۈگەتتى ۋە بىر رومكا ھاراقنى قويۇپ كىچىك باجىنىڭ ئالدىغا قويۇپ قويدى. كىچىك باجىنىڭ چېكە تومۇرلىرى چىڭقىلىپ، قۇيقا چاچلىرى تىك تۇرۇپ كەتتى. بەدىنىگە تىترەك ئولىشىپ، قوشۇمىلىرى تۇرۇلۇپ، ئۇن - تىنسىز بىر ھازا ئولتۇرۇپ كەتتى.

— ما ئىشنى كۆرۈڭ، — دېدى ئۇ ئۆزىنى باسالمىغان هالدا، — مەن ئۇنىڭ بىلەن هازىرلا سۆزلىشىمەن. مەن تېخى ئۇنىڭغا ئانام بىلەن دادامدىنمۇ بەكرەك ئىشىنىپ يۈرۈپتىمەن ئەمەسمۇ ...

چوڭ باجا بىرەر ئىشنىڭ يۈز بېرىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ:

— ئۇكا، مۇنداق دېسەڭ، مەن خىجىل بولۇپ قالىمەن، ئەگەر سېنىڭ بۇنداق ۋەدىسىدە تۇرمايدىغان مىجەزىڭنى بىلگەن بولسام، بۇ گەپنى هەرگىز دېمىگەن بولاتتىم، سېنى يېقىن كۆرۈپ دەپ قويسام، ماڭا ئىش تېرىپ بېرىدىغان ئوخشايسەن. بولدى قىل ئۇكا، بولدى قىل، — دەپ تەسەللى بېرىشكە باشلىدى. بىراق كىچىك باجىنىڭ قۇلىقىغا بۇ گەپ - سۆزلەر ئىسرەپىتتى. ئۇ غەزەپتىن يېرىلىپ كېتەيلا دەپ قېلىۋاتاتتى. بىراق ئامال قانچە، ئۆزىنى قاتتىق تۇتۇپ، ئايالىنىڭ قايتىپ كېلىشىنى كۈتۈپ ئولتۇردى. ئۆي ئىچىدە بىر هازا جىمجىتلىق هۆكۈم سۈرۈپ، هەر ئىككىيلەن گەپ - سۆزسىز هاراق ئىچىشكە باشلىدى. چوڭ باجا ئەندىشە، پۇشايمان بىلەن هاراق ئىچسە، كىچىك باجا قايغۇ، ئەلەم بىلەن ئىچىۋاتاتتى. هەر ئىككىيلەن خېلى تەڭشىلىپ قالغان بولۇپ، باشلىرى يەرگە ساڭگىلىغانىدى. هەر ئىككى كاللىدا ئوخشىمىغان خىياللار لەيلەپ يۈرەتتى. ئۇلار شۇ هالەتتە خېلى ئۆزۈن ئولتۇرغان بولسىمۇ، هېيتلاپ چىقىپ كەتكەن ئايالىنىڭ تېخىچە قايتىپ كەلمەيۋاتاتتى. كىچىك باجىنىڭ تاقىتى تۇگەپ بۇ ئۆيدە يەنە داۋاملىق ئولتۇرۇشقا رايى قالمىدى. ئاخىرى ئۇ چوڭ باجىغا ئۆزرە ئاھلىق ئېيتىپ ئۆيىدىن قايتىپ چىقتى - دە، ئۆدۈل ئۆز ئۆيىگە قاراپ يول ئالدى. ئۇ يول بويى باش - ئۇچى يوق چېگىش خىيالار بىلەن ئۆيىگە قانداق كېلىپ قالغانلىقىنى سەزمەي قالدى. ئۆيگە كىرىپلا ئەينەكلىك گىرىم جازىسىنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ ئۆزىنى تۇزەشتۇرۇۋاتقان ئايالىنى كۆردى - دە، ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي كەلگەن پېتى ئايالىنىڭ ساغرىسىغا شۇنداق قاتتىق تەپتىكى، تۇيۇقسىز تۇرغان ئايالى ئالدىغا سەنتۇرۇلۇپ يىقىلىپ چۈشتى. ئۇ هاڭ - تاڭ بولغان هالدا:

— هەي، نېمە بولدىڭىز، شۇنداقمۇ قاتتىق چاقچاق قىلامسىز ئادەمنى قورقۇتۇپ، — دېيىشىگىلا غەزەپتىن يېرىلىپ كېتەي دەپ قالغان ئەر ئايالىنىڭ چېچىنى قامالالاپ تۇتۇپ:

— مانا چاقچاق، مانا ساڭا يۈز - ئابروي، ئىناۋەت، — دېگىنىچە ئۇنىڭ ئۇ - دۇل كەلگەن يېرىگە ئۇرۇپ تېپىپ، يۈز كۆزىنى قىپقىزىل قانغا بويىۋەتتى. ئايالىنىڭ هېيتلاق تىكتۇرگەن ئاپئاق كۆڭلىكىنىڭ ئالدى بىردەمدىلا قىپقىزىل قان بىلەن بويالدى.

— هە، مېنى ئالداپ، يۈز - ئابروي تاپىمەن دەپ، مېنىڭ يۈزۈمنى يەرگە ئۇرىدۇغۇ، سەن مەندىن يوشۇرۇن پۇل يىغىپ نېمە قىلماقچىدىڭ، ئېيتە، پۇلنى نەدىن ئالدىڭ؟ ئەگەر بۇگۈن راستىنى ئېيتمايدىغان بولساڭ ئۆلتۈرۈۋېتىمەن، ئۆيدىن ئۆلۈكۈڭ چىقسا چىقىدۇكى، تىرىكىڭ چىقمايدۇ، — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ. ئۆزىنىڭ نېمە سەۋەبتىن تاياق يەۋاتقانلىقىنى چۈشەنگەن ئايال سادىن قورقۇپ چۆچىدەك تىترىگەن هالدا ئېرىنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ:

— مەن كەم ئەقىللىق قىپتىمەن، ئىككىنچى بۇنداق ئىشنى قىلمايمەن، خاپا بولماڭ، مۇشۇ بىر قېتىم باللارنىڭ يۈزىنى قىلىپ بولسىمۇ مېنى كەچۈرۈڭ، — دەپ يالۋۇرۇشقا باشلىدى.

— سەن مۇشۇ قېتىملا ئەمەس، داۋاملىق مۇشۇنداق قىلىپ كېلىۋېتىپسەن، مەن ئۇقمىغان يەنە قانداق ئىشلار بار كىم بىلىدۇ، بۇگۈندىن باشلاپ نەگە بارساڭ بار، — دەپ ئايالىنى ئىتتىرىگىنىچە ئۆيدىن چىقىرىۋەتتى. ئۆيدىن ھارغىچە تاياق، دەشنەملەرنى يەپ يېنىپ چىققان ئايال ئۇستىبېشى قان، چاچلىرى چۈۋۈلغان ھالدا ئاپىسىنىڭ ئۆيىگە باردى. ئەتىگەندىن بۇيان ھېيتلاپ كىرگەنلەرنى كۈتۈپ چارچاپ قالغان ئانا ئەمدىلا كارىۋاتتا يېتىپ ئارام ئېلىۋاتاتتى، تۇيۇقسىز ئاڭلانغان يىغا ئاۋازىدىن چۆچۈپ هويلىغا چىقتى. كىچىك قىزىنىڭ ئىچىنىشلىق قىياپىتىنى كۆرۈپ، يۈرىكى ئاغزىغا قاپلىشىپ، تىلى گەپكىمۇ كەلمەي قالدى. ئاڭغىچە قىزى ھۇقۇيتۇپ يىغلىغان پېتى ئۆزىنى ئانىسىغا ئاتتى. ئانا تۇيۇقسىز ئارقىسىغا ئۇچۇپ چۈشتى. ئۇنىڭ كۆز قارىچۇقلىرى ئارقىغا تارتىلىپ كەتكەن بولۇپ، خىرقىراپ قالغانىدى. بۇ ھالەتتىن ئەس - ھوشىنى يوقاتقان قىز ۋارقىراپ - جارقىراپ قوشنىلارنى چاقىردى. قوشنىلار مومايىنى دەرھال قول ھارۋىسىغا سېلىپ، دوختۇرخانىغا ئېلىپ باردى. دوختۇرلار ئانىنى تەپسىلىي تەكشۈرۈپ كۆرۈپ:

— مېڭىسى قاتتىق زەخمىلىنىپتۇ، چېكە تومۇرى يېرىلىپ مېڭىسىگە قان چۈشۈپتۇ، ئەھۋال بەك خەتەرلىك، — دېدى.

مومای تاڭ سۈزۈلۈشى بىلەن تەڭ بۇ جەدەل - غوۋغا ئىچىدىكى دۇنيا بىلەن خوشلاشتى. ئۇ جان ئۆزۈش ئالدىدا يېنىدا ئۆزىگە چېكەتكىلەردەك تەلمۈرۈپ تۇرغان بالىلىرىغا بىر نېمىلەرنى دېمەكچى بولۇپ ئاغزىنى مەدىرلاتتى - يۇ، گەپ قىلىشقا ئۇلگۈرەلمەيلا كۆز يۇمدى.

مەسئۇل مۇھەررىر سارەم ئىبراھىم

ياشلىق كۆيلىرى

ياشلىقىم

كۆلىسەن چولپان تاڭدىن بۇرۇن ئاسماندا،
يېغىندۇ نەرە تارتىپ ياشلىقىم.
مۇجادىيەت شەمشىرىدە تاغ كېسىپ،
جاھان كېزىپ چاپچىپ يۈرەر شاشلىقىم.

ئانا يەردە ياشلىقىمنىڭ ئىزى بار،
بۇڭا شاھىت بۇلار ھەر چاغ ۋىجدانىم.
شۇڭا ياشلىق ناخشىسىنى ئوقۇسام،
كۆچلىنىمەن، نۇر چاچىدۇ ئارمانىم.

سوراغلايدۇ ۋىلىق ـ ۋىلىق بۇلاقلار،
سوراغلايدۇ تەن سەگىتكەن شامالار.
سەن كىم دەيدۇ؟ بۇ مەن دەيدۇ، ياشلىقىم
تاشنى يېرىپ چىقتۇق بىخلار، نىھالار.

كۆچەت دېسەڭ كۆچەت ئوخشاش ياشلىقىم،
كۆنلەرئۆتۈپ بۇك ـ باراقسان بولىدۇ.
قونتان دېسەڭ قونتان كەبى ياشلىقىم،
يەر تەكتىدىن ماگمىلارنى ئاتىدۇ.

ياشلىق ـ شاھلىق، ياشلىق دېگەن ئالتۇن چاغ،
ئۇ ئۇخلىماس ئۇيقۇسىنى غەپلەتىنىڭ.
يۈكسەك شۇنچە ياشلىقىمنىڭ غۇرۇرى،
سىيماسى ئۇ مۇھەببەتنىڭ ـ نەپرەتنىڭ.

پولات ئوخشاش تاۋلانغان شۇ ياشلىقىم،
سىمۇولى باتۇرلۇقۇم، پىكرىمنىڭ.
مۇجەسسەمدۇر ئاڭا زامان نۇرلىرى،
ماۋزۇسى ئۇ تەتقىقاتىم، زىكرىمنىڭ.

ئەزىز ياشلىق ھاياتىمنىڭ باھارى،
قۇياش ئوغلى، كائىناتنىڭ ئەركىسى.
ئىگىسى ئۇ ۋاقىت بىلەن بوشلۇقنىڭ
كۆتۈرىدۇ تاغنى ياشلىق يەلكىسى.

ئىككى تاغنى ئېلىپ ئىككى ئالىمقانغا
ئايلاندۇراي دەيدۇ ياشلىق تالقانغا.
شۇنداق ياشلىق تەئەللۇقتۇر ۋەتەنگە،
شۇنداق ياشلىق تەڭداشسىزدۇر ئەبەدكە!

قىرغاققا قاراپ

مەن لەيلەپ يۈرسەمەن قولۇاق ئۇستىدە،
ئاستىمدا تۆۋى يوق بىپايان دېڭىز.
يىراقتىن نۇرلىنىپ كۆرۈنەر قىرغاق،
كۆلمەكتە ئارزۇلار، ئارزۇلار ئەزىز.

قان ئىچرە تۇغۇلۇپ، قانغا پاتىدۇ،
زەر قۇياش ھەر سەھەر، ھەربىر ئاخشامدا.
تۆكۈلەر بوۋاقنىڭ كىندىكىدىن قان
يەر — ئانا شۇ قانغا ئوقۇيدۇ ناخشا.

تەقدىرنىڭ سوۋغىسى ئوخشاش ئەمەسمىش،
يازارمىش تەڭرىمىز شۇنداق باغاققا.
گەرچە مەن يۈرسەمۇ دېڭىزدا لەيلەپ
يۈرىكىم ياماشتى يېشىل قىرغاققا.

رۇبائىيلار

ئانىجان چېچىرىكدە گەر سۇنسا نۇرۇڭ،
ۋە ياكى سولاشسا ياپرىقىڭ - گۈلۈڭ.

ئادىل تۇنىياز

تارتىدۇ ۋىجدانىم تۇڭسىمەس ئازاب
ئۇلغىيار قەلبىمدە شۇئان يالقۇنۇڭ.

* *

يېڭى ئاي چىققاندا كۆككە ئەركىلەپ،
ماختىدىڭ، خەلقنە ئاسانلىق تىلەپ.
راست بولسا ئەقىدەڭ، ئۆڭمىسۇن قەلبىڭ
كۆيۈڭنى ئوقۇغىن كۈندە ھەسسىلەپ.

* *

ئۆزۈڭنى بىلمىدىڭ، بوپتۇ بىلمىسەڭ،
نە چارە قەلبىڭدىن بىر رەت كۈلمىسەڭ.
ئۆزگىنى چۈشىنىش قالتىس مۆجىزە
سەن ئەلنى چۈشەنگىن شۆھرەت ئىزدىسەڭ.

* *

ئانامنىڭ مېنى تۇغقان ھېمىتى بار،
ئۇستازىمنىڭ بىلىم بەرگەن ھېكمىتى بار.
ۋەتىنىم سەنسىز ماڭا نەدە خۇشاللىق؟
ھاياتىمنىڭ سەن بىلەنلا قىممىتى بار.

شېئىرلار

يۈرىكىم سۆزلەيدۇ

مەن،
ئادەمگە خاس چىرايىم بىلەن،
پۈت - قوللىرىم كۆزلىرىم بىلەن
ماھىيىتىمنى قالدىم يوشۇرۇپ.
سۆزلىمەكچى بولغاندا ھامان،
قورقىتىپ ۋە پوپوزا قىلىپ،

ۋۇجۇدۇمنىڭ ئەڭ چوڭقۇرىغا
يۈرىكىمنى قويدۇم باسۇرۇپ.
گىرىم قىلىپ ساختا كۆلكەمدە،
بويىاق بېرىپ ئاپئاق كىمپەنگە،
دۇردۇن قىلىپ كىيدىم رەڭگا رەڭ،
دوقمۇشلاردا قالسام ئۇچرىتىپ،

قەلەندەرلىك قىلغان ئۆزۈمنى
سەدىقەمنى مەھكەم سىقىمداپ،
يۇمۇۋلىپ ماڭدىم كۆزۈمنى.
زەن سالمىدىم يېنىمدا،
بارلىقىغا بىر بوش ئورۇننىڭ.
زەن سالمىدىم چۈشۈمدە،
ياتقىنىنى ئېرىمەس مۇزنىڭ.
لېكىن ھەر قاچان،
يۈرىكىم بىر ناخشا ئېيتماقچى بولۇپ،
يىغلاشقا باشلىدى ئېيتالماي تولۇق.
ئۇ شۇنداق سۆزلەيتتى ئېسىدەپ تۇرۇپ:
ــ ئۇنتالماس شاختىكى ئىككى قۇشقاچمۇ،
بىر چۈشنى تەڭ كۆرگەن كېچىنى ئەبەت.
نېمىشقا بىر مەنلا ئىختىيارىمچە،
خالىغان چۈشلەرنى كۆرمەيمەن پەقەت.
بىر تال قىلنىمۇ كۆتۈرەلمەيمەن،
تەئەللۇق بولمىسا ئەگەر ئۇ ماڭا.
كۈلگەن بولسام سېنىڭ كۈلكەڭنى
ئىشەنگىن قايتۇرۇپ بېرىمەن ساڭا.
ئالغان بولسام ئىسمىڭنى تىلغا،
ئەپۇ قىل ئېيتماسقا بېرىمەن ۋەدە.
تەڭلىمە قەلبىڭنى ھېسداشلىق قىلىپ،
سەدىقە ئالغۇدەك ماغدۇر يوق مەندە.
سۆزلىمەكتە يۈرىكىم،
بىر تامچە ياش ئاستىدا بەلكىم،
كۈلۈمسىرەپ تۇرغاندۇ ئەتەم.

يېنىمدىكى ئادەمگە

سەن،
بۇ يەردىدىڭ قاچاندىن بېرى،
كۆردۈڭمىكىن، كۆرمىدىڭ مېنى؟
قات ـ قات نىقاب ياسالما كۈلكە،
داترەڭ چىراي مۇزدەك كۆز نۇرى،
لەيلەپ يۈرەر بوشلۇقتا،
كۆرەلمىدىم پەقەتلا سېنى.
مەن بۇ يەردە يېنىڭدىلا ئېخ،
تىنىقلىرىڭ تېگەر يۈزۈمگە
ئۇچۇپ كىرەر شەكلىڭ كۆزۈمگە ــ
چاچلىرىڭنىڭ قارىسى ھەتتا،
يۈزۈڭدىكى بىر تال چېكىتمۇ.
ئىشتەلمەيسەن ئۇنۇمنى ئەمما،
كۆرەلمەيسەن ھەقىقىي مېنى.

كۆرەلمەيسەن مېنىڭ جىسمىمنى،
پۇت ـ قولۇمنى، بويۇم ـ قەددىمنى.
كۆرەلمەيسەن،
يۈرىكىمنىڭ شەكلى قانداقراق،
ياپىلاقمۇ ياكى يۇمىلاق؟
كۆرەلەيسەن كۆزۈمنى،
قىش سەھىرى قارىغاي شېخىدا،
چاقناپ تۇرغان مۇز پارچىسىدەك،
كۆرەلمەيسەن كۆزۈم تېگىدە.
يىغلامسىراپ تۇرغان دۇنيانى،
قىپيالىڭاچ ئىشتانسىز روھنى...

مەن بۇ يەردە مەن بۇ يەردە ئېخ،
مەن بۇ يەردە ــ سېنىڭ قېشىڭدا.

كېچىدىكى ئارچا دەرىخى

ئوخشىمايدۇ كۈندۈزدىكىگە،
كېچىدىكى ئارچا دەرىخى.
شاخلىرىدا ئۇيقۇغا كەتكەن،
تېپتىنچىقىنا قونۇپ ئاي نۇرى.

يات ـ ناتونۇش ئىككى ئادەم بىز،
مۇرىدىشىپ ئولتۇرغان گويا.
چۈشىمىزدە ئۇچراشتۇق بەلكىم،
ئۇمۇ ماڭا مەنمۇ ئۇنىڭغا.
تۇندە بىر تۇپ ئارچا دەرىخى

سايەم كەبى تۇرار ئالدىمدا،
بولۇپ قالدۇق يېڭى قەدىناس
ئىككى سايە بۇندا ئۇزۇنارا.

سايە بولساق بۇرۇن ناۋادا،
ئىككى ئادەم بولغاندىن باشلاپ،
ناتونۇشقا ئايلاندۇق قايتا.

تۇرنىسا ئابلىز

يۇلتۇز، ئاي ۋە سۇبھى

مۇگدىگەن كېچە
زېمىنغا ئاستا يايغاندا ئېتەك،
چاراقلىشىپ يۇلتۇزلار كۆكتە
رۇجەككە نۇردىن تاقايدۇ بەزەك.
بېيىتمدۇ تەنھا چۇشۇمنى
تويۇندۇرۇپ رەڭدار نەزمىگە
ئېچىلدۇرۇپ ئۇمىدتىن چېچەك.

ئىشكاپتىكى رەت - رەت كىتابنىڭ
ھەربىر قۇرىدا تارىخ يۈكى بار
ئەقلىم قولى ئۆتەر ۋاراقلاپ.
قاناتلىنىپ خىيال كەپتىرىم
تارىخ كۆكىدە قىلىدۇ پەرۋاز
كۆمۈلگەن ئىزلارنى بويلاپ يىراقلاپ.

رۇجەك ئالدىدا كۆركەم ئەتىرگۈل
جۇلالىنىپ چاقنايدۇ چوغدەك.
ئۇ ياشلىقنىڭ زىبا سايىسى
جۇشقۇنلۇقتىن بېرىدۇ دېرەك.
خۇش ئاۋازدا سايرايدۇ بۇلبۇل،
ئۇ سەبىي يۈرەك ساداسى دېمەك.

ھايات تىمنىڭ ئالتۇن تېشىغا
ئويىدۇ ئاي نۇرى شادلىق كۈيىنى
يات ئۇنىڭغا ئۆگدەش ۋە چارچاش،
پۈتىدۇ ھەم قايغۇ - ئەلەمنى.
مۇقام ئوخچۇغان يۈرەك يارامغا
شولىسىدىن تۆكەر مەلھەم ياش.

ئۇخلايدۇ كېچە
ئەتىرگۈلنىڭ ھال رەڭ بەرگىدە
خۇش پۇراقتا تويۇنۇپ مەستخۇش.
ئەللەيلەيدۇ شېرىن چۇشىدە
مۇڭلۇق سايراپ بۇلبۇلمۇ بىھوش.

ھەر كۈنى شۇنداق يارقىن كېچىدە،
ئاي نۇرىدىن ياساپ كۈمۈش تور
يۇلتۇزدەك چاقنىغان خىيالىم بىلەن
تۇتۇۋالىمەن نۇرلۇق سۇبھىنى
ئۇ ماڭا مەنسۇپ،
ياشايمەن مەغرۇر.

مۇھەممەت سالىم

مۇھەببەت سەۋدالىرى

1

بۇ ھايات خۇددى رەسىم، سۆيگۈ ئۇنىڭغا رەڭ - بوياق،
قوزغىتار ئىشلەنسە ياخشى دىلدا ئىلھام - ئىشتىياق.
سىزىشى مۇمكىن ئۇنى ئۆز بىلگىنىچە ھەر كىشى،
ماس بويالغاندا بەزەپ رەڭ - تۇس بەرمىش تەستۇر بىراق.

2

يۈزۈڭدە سۈرىتى تاڭنىڭ جاھان سەندىن نۇر ئەمگەنمۇ؟
كۆزۈڭدە مەنبەسى نۇرنىڭ، قۇياش ئۇندىن تۆرەلگەنمۇ؟
تەبەسسۇملۇق لېۋىڭ كۆكلەم گۈلىگە ئۇلگە، كۈلمەكنى
چېچەك سەندىن ئۆگەنگەنمۇ؟ چېچەكتىن سەن ئۆگەنگەنمۇ؟

3

گۈزەللىك بابىدا بەلكىم نازاكەت ئەھلى يوق سەنچە،
مۇھەببەت بابىدا ھەممدە ساداقەت ئەھلى يوق مەنچە.
شۇڭا كۆلىدى جاھان ئەھلى ساڭا مەپتۇن، لېكىن دىلبەر،
ساڭا كۆيمەككە تاقەتلىك مۇھەببەت ئەھلى يوق مەنچە.

4

بەخت! بىر ئەھلى ئىنسان مەن، تەمەيىم يوق خۇدالىقتىن،
نېسىۋەمنى تولۇق ئالدىم مۇھەببەت ئاشنالىقتىن.
غورۇرلانسام كۆپايە شۇ بەخت ھەم سۆيگۈ، شەرت بىرلا:
ۋىسالىنىڭ پەيزىنى سۈرسەم، كېيىن ھەتتا جۇدالىقتىن.

5

ماڭا بىررەت نېسىپ بولسا ئىدى يار سۆيمىشىڭ كاشكى،
بەخت ئىلكىدە كۆكسۈمگە قويۇلسىدى بېشىڭ كاشكى.
سېنىڭ ئىشقىڭ بىلەن يانغان جاراھەتلىك يۈرىكىمگە،
داۋا ئەيلەپ تۆكۈلسىدى خۇشاللىق كۆز يېشىڭ كاشكى.

6

ئوتۇڭدا ئۆرتىنىپ بولىدى يۈرىكىم لەختە قان، مەيلى،
ئەگەر سېنلا راۋا كۆرسەڭ، يەنە قىل ئىمتىھان، مەيلى.
سائادەت تەختىدە قەقنۇس كەبى قەھ - قەھ ئۇرۇپ كۈلسەڭ،
ماڭا شۇ بەس، پىدا بولسۇن ساڭا جانۇ - جاھان، مەيلى.

7

كۆيۈشنىڭ دەردىنى بىلمەي، سېنىڭ كۆيگەنلىكىڭ قايسى؟
سۆيۈشنىڭ قەدرىنى بىلمەي، سېنىڭ كۆركەملىكىڭ قايسى؟
مۇھەببەت، ئۇ - تۇتۇنسىز ئوت يۇرەكنىڭ تەكتىدە يانغان،
ئۇنىڭ تەبرىنى بىلمەي سېنىڭ سۆيگەنلىكىڭ قايسى؟

8

تالاي رەناغا كۆز سالماي ساڭا كۆيگەنلىكىم، ئەپسۇس،
بىرەر رەتمۇ سىناپ باقماي كۆڭۈل بەرگەنلىكىم ئەپسۇس.
يۇزۇڭ كۈن ئەمما كۆڭلۈڭ تۈن ئىكەننى بايقىماي باشتا،
ھالا بۇ كۈنگە كەلگەندە ئەلەم چەككەنلىكىم ...ئەپسۇس...

9

نىگار، بىلسەڭ، دىلىم سۆيگۈ - مۇھەببەت چەشمىسى ئەسلى،
ساڭا ئاشىقلىقىم ئۇشبۇ مۇئەممما يەشمىسى ئەسلى.
ئەجەبلىنمە تۇرۇپ كۈلسەم، تۇرۇپ ئاھۇپىغان چەكسەم،
بۇ ھالغا ئەيلىگەن دۇچار ۋىسالىڭ تەشۋىشى ئەسلى.

11

قايسى قۇتلۇق كۈن نېسىپ بولدى سېنى كۆرمەك ماڭا،
ئاشۇ كۈندىن ئىپتىدا بولدى ساڭا كۆيمەك ماڭا.
تاكى شۇندىن كۆرمىدىم بىر ئىلتىپات ھازىرغىچە،
يار، قاچان مۇمكىن بولاركىن سېنى بىر سۆيمەك ماڭا؟

10

بىر كۆرۈپ ھۆسنۈڭنى دىلبەر زەررە ئىللەتتىن خالاس،
مەھلىيا بولدۇم، لېكىن، تىل بولدى جۇرئەتتىن خالاس.
نەئامال؟ قىينالدى جان شېرىن ئازابلار ئىلكىدە،
ئەيلىگىن دەردتىن خالاس ياكى مۇھەببەتتىن خالاس.

12

قاچمىغىن مەندىن يىراققا، ئەي كۆزۈمنىڭ قارىسى،
قانچە قاچساڭمۇ ئۇزارماس ئىككىمىزنىڭ ئارىسى.
مەيلى قاچقىن گەر ماڭا قاتىل بولۇشىنى خالىساڭ،
بايقىماي يۈرگەن بىلەن سەندە يۈرەكنىڭ پارىسى.

13

كەلمىسە ئورتاق پىكىرگە سەيلى - سۆھبەت مەنىسىز،
بولمىسا روھىي خۇشاللىق سەزگۈ - لەززەت مەنىسىز.
ئەلىنى سۆيمەك ھەم سۆيۈلمەك سۆيگۈنىڭ چىن تەبىرى،
لەۋ يېقىشماق دەپ ئىزاھلانسا مۇھەببەت مەنىسىز.

قابىلەت ئابدۇللا

ئايدىڭدىكى ئاي دالا

ئايدىڭدا،
يۇرتۇم مېنىڭ ئاي كۆرسىنە،
ئاينىڭ،
بىللۇر نۇرلىرىغا كۆمۈلۈپ.
لەززەتلىك خىياللارغا چۆمۈلۈپ،
كۆڭۈل سۆيۈنەر،
جان سۆيۈنەر!
چىمجىت،
خىلۋەت، تىنچ دالىلار،
بۇدىنە سايرىغان بىدىلىكلەردە،
ئارقاندالغان ئات.
بۇغداي ئېكىنزلىرىدا،
يانپاشلايدۇ ئاي،
گۈل - گىياھلارنىڭ،
ئاداققى پۇرىقىدىن مەست بۇتاپ،
دالا —
كۆڭلۈڭدەك تازا،
غۇبارسىز.
ئەگەر نۇقسانى يوق دېيىلسە،
دېيىش كېرەك پەقەت —
دالا ئەيىبسىز...
دالا قۇچاقلايدۇ مېنى،
دالا قۇچاقلايدۇ سېنى،
شېرىن ھېسلارغا چۆمدۇرۇپ.
ئۇنتۇلدۇرۇپ تۇرمۇش تەشۋىشلىرىنى،
ۋاپاسىزلىقىنى دۇنيانىڭ،
ۋاپاسىز يارىدىن تەلەيسىزلىكىمنى مېنىڭكە
خىيالىمنى ئېيتىمەن ئاڭا،
ئېيتىمەن دەردىمنى،
بەزلەيدۇ ئۇ مۇڭلۇق كۆڭلۈمنى،
ئۈمىد قىرغىقىغا ئىنتىلدۇرۇپ.
ئېيىت دالاغا سەنمۇ،
ئېيىت سىرلىرىڭنى.

كۆز ياشلىرىڭنى تۆككىن بۇرادەر!
خۇشاللىقىڭنىمۇ،
تاتلىق ئارزۇلىرىڭنىمۇ
تۆككىن ئۇنىڭغا،
تۆككىن.
ئادەمدىن كۆرە ئۇ،
قەلبىڭنى ئوبدان چۈشىنەر!
مانا،
مېنىڭ خىيالىمغا ئوخشاش شېرىن بۇكېچە،
يەرشارىنىڭ،
ئەڭ گۈزەل يېرىدە ياتىدۇ ئۇخلاپ،
شېرىن چۈشەكەپ.
غۇۋا،
قارامتۇل كۆرۈنگەن،
دەرەخلەر ئارىسىدىكى جىمجىتلىقتا،
بار بىر سېھرىي كۈچ،
بار بىر ئۇلۇغ ھەقىقەت،
ئۆلمەس سۆيگۈ - مۇھەببەت!
ئوت - چۆپ بېسىلغان،
لەمپە - ئۆگزىلەرنىڭ،
ياكى،
غوجاتام تۇتۇپ تۇرغان تاملىرىنى
كونا مەسچىتنىڭ
يېنىدىكى قەبرى سىدە تۇۋىدە،
بۇۋايلار،
پارالغا چۈشكەندۇ شۇتاپ.
ھەي،
ياشىغۇسى كېلەر ئۇلارنىڭمۇ،
ياشىغۇسى...
ئۇلار ئۆسكەن دالىلار بۇ،
ئۇلار ئۆسكەن.
ئاتا - بوۋىسى توشقان قوغلاپ.
ئۆلۈم—

قورقۇنچلۇق ئەمەس ئادەمگە،
پەقەت—
جۇدالىقى ياماڭ بۇ دالىلارنىڭ،
جۇدالىقى!...
تۇرمۇش تەشۋىشىدە،
ئۇچۇپ كەتكەنلەر،
بىلەمسەن،
بۇ دالىلارنى كۆكسىگە سېپكەتكەن.
جەڭدە ئۆلگەنلەرنىڭ،
كۆز قارىچۇقىدا،
بۇ دالا سۈرىتى...
ئەگەر مەن بىلەن تەڭ
ئۆلسە ئىدى بۇ دالا،
بىر كۈن ئارتۇق ياشاش
ئېغىر بولار ئىدى ماڭا.
دالا ئۆلمەيدۇ ئۇ،
ئۆلمەيدۇ ئۇ،
بار ئۇنىڭ شۇنداق ئۇلۇغ قۇدرىتى!
گىياھلىرىنى،
بۇۋايلار ئۆستۈرگەن ئۇنىڭ،
تۇپرىقىنى شەربەتتە يۇغۇرۇپ،
شۇڭلاشقا،
مويسېپىت ئۇ،
مۆتىۋەر ئۇ،
جەڭنىڭ قوغۇنىدەك تاتلىق،
تۇرپان ئۈزۈمىدەك شېرىن،
ئىلى ئالمىسىدەك رەڭدار چىرايلىق.
سەنمۇ،
ئايدەك گۈزەل بولارسەن جەزمەن،
بۇ يۇرتتا قالساڭ تۇغۇلۇپ...
قەدىمدىن،
تاھازىرغىچە بۇ دالىدا،
ئاي شولىسىغا پەيۋەندە سۆيگۈ،
سۆيگۈدىن تۇغۇلغان پەرزەنت،
ئايدا كۆرەر ئۆزىنى،
چولپان سۈپەتلىك،
يۈلتۈزلار ساردىيىدا سەيرەر ئۆزىنى.
شۇنىڭ ئۈچۈندۇر بەلكى،
بوۋىلارنىڭ،
موسىبەتتە باغلانغان ئاقنى،
ئاي - يۈلتۈزلارغا كۆرسەتكىنى①
.....
— بۇرادەر!
قۇرۇق گەپنىڭ نە ھاجىتى،
ھەر كىشى ماختايدۇ ئۆز يۇرتىنى،
سەن يۇرتۇڭنى ماختىغاندەك!؟
— ھەي،
خالىس ئېيتقۇم كېلىدۇ بۇرادەر،
بەش قول تەڭ بولمىغاندەك،
ئوخشىمايدۇ دالا - يۇرت گۈزەللىكى،
مېنىڭ يۇرتۇم—
ئوتتۇرا قولدەك!
ھەر كىچە،
ھەر ئۆيدە بىر يۈلتۈز مېھمان،
ھەر كىچە،
ھەر ئۆيدە ئاي كۈلەرشادىمان.
يېنىمدا ئاي،
قوينۇمدا ئاي،
بوينۇمدا ئاي،
ئايغا باقمەن،
دالىلارغا نۇر بوپ ئاقمەن!
يۇرتۇم،
ئايدىڭدا ماڭا ئاي كۆرۈنەر،
ھەممە ئەلدىن باي كۆرۈنەر،
گۈزەل،
تەمكىن، خىيالچان،
جانان ئۈزۈكسىدىكى جۇلالىق
بىلىنار كۆزسىمان!

① كونا ئادەتتەمىزدە بەلدىكى ئاقنى ئاخشىمى يۇلتۇز كۆرسۈن دەپ تالاغا قويىدۇ.

ئەنۋەر غوپۇر

سوغۇتكە چۆمگەن دالا

(پوۋېست)

1

ئىيۇل ئايلىرىنىڭ چوڭ مەزگىلى ئىدى. يېلىنجاپ تۇرغان قۇياش زېمىننى تو-
ئۇردەك قىزىتىۋەتكەنىدى. دادام بىلەن ئىككىمىز بىردىن ۋېلىسىپىتقا مىنىپ تاغامنىڭ
ئۆيىگە كېتىۋاتاتتۇق. يولغا چىققىنىمىزغا ئىككى سائەتتىن ئاشتى. لېكىن يول تۇگەي-
دىغاندەك ئەمەس. ئالدىمىزدا ئارغامچىغا ئوخشاش ئەگرى - بۈگرى يول سوزۇلۇپ
ياتماقتا. يولنىڭ ئوڭ تەرىپى ساي ۋە سازلىق. ساينى ئوتتۇرىسىدىن خالاستان دەر-
ياسى كېسىپ ئۆتكەن. قۇياش زېمىننى قىزدۇرماقتا. ئۇ گويا بارلىق نۇرىنى ماڭىلا
چېچىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. پۈتۈن ئەزايىمدىن تەر قۇيۇلۇشقا باشلىدى. پات - پات قول
ياغلىقىمنى ئېلىپ تەرىمنى سۈرتۈپ قويۇاتتىم. دادامۇ ھېرىپ كەتكەن بولسا كېرەك.
ئۇنىڭ قىزىرىپ كەتكەن يۈزىنىڭ گۆشلىرى ۋېلىسىپىتنىڭ سىلكىنىشىگە ئەگىشىپ لىغىل-
داپ سىلكىنەتتى. چېكىسىدىن تەر قۇيۇلاتتى. ئىككىمىز خۇددى مۇسابىقىگە چۈشكەن-
دەك بىر - بىرىمىزدىن قېلىشماي تەكشى كېتىۋاتاتتۇق.

قەلبىمنى ئىچ ئاغرىتىشتىن كۆرە ئىشەنمەسلىك، ھەيران قېلىش ھېسسىياتى چۈل-
غۇۋالغانىدى. مەۋجۇدىيە نېمە سەۋەبتىن قازاغا ئۇچرىغاندۇ، دېگەن سوئال مېنى بىئارام
قىلاتتى. مېڭەم بۇنداق ئەقىلگە سىغمايدىغان پاجىئەنى قوبۇل قىلالمايۋاتاتتى. بۇنداق
پاجىئەگە ھەرگىزمۇ ئىشىنەلمەيتتىم. ئۇنىڭ ئۆلۈپ كەتكەنلىكىنى ئويلىساملا يۈرىكىم-
نىڭ ئاللىقانداق يەرلىرى چىدىغۇسىز ئاغرىۋاتقاندەك قىلاتتى. مەن مەۋجۇدىيەنىڭ بالە-
لارچە ساددىلىق چىقىپ تۇرغان ئۆتكۈر كۆزلىرىنى، مۇڭلۇق ناخشىدەك يېقىملىق
سۆزلىرىنى، كۈلكىلىك چاقچاقلىرىنى، شوخ مىجەزىنى، بۇ ۋاقىلاردەك ئۇماقتىنا قىلىقلە-
رىنى ... بىر - بىرلەپ كۆز ئالدىمدىن ئۆتكۈزدۈم.

تاغامنىڭ ئايالى بۇرۇنلا ئۆلۈپ كەتكەن بولۇپ، ئۇ يالغۇز قىزى مەۋجۇدىيە
بىلەن بىرگە تۇراتتى. مەن ئۇنىڭ مەۋجۇدىيە ئىسىملىك قىزىنىڭ بارلىقىنى دادامدىن

ئاڭلىغان بولسامۇ ئۇنىڭ بىلەن يۈز كۆرۈشمىگەنىدىم. ئۇنىڭ ئۇستىگە بىز ئاقسۇ شەھىرىدە تۇراتتۇق، تاغامنىڭ ئۆيى قەشقەرنىڭ A ناھىيىسىدە ــ ناھىيىدىن يۈز كىلو-مېتر يىراقلىقتىكى مۇشۇ يېزىدا ئىدى. ئاردىلىقىمىز مىڭ كىلومېتردەك كېلەتتى. بىز ناھە-يىگە كەلگەندىن كېيىن بۇ يېزىغا كېلىدىغان ماشىنا تاپالماي، ئاكىسى ۋېلىسىپىتىنى ئارىيەت ئېلىپ مىنىپلا يولغا چىققانىدۇق.

بۇنىڭدىن ئالتە يىل ئىلگىرى دادام، ئانام ئۇچىمىز تاغامنىڭ ئۆيىگە بارغا-نىدۇق. مەن مەۋجۇدىيەنى تۇنجى قېتىم شۇ چاغدا كۆرگەن. شۇ چاغدىكى ئىشلارنى قايتا كۆز ئالدىمدىن ئۆتكۈزدۈم. بىز تاغاملارنىڭ ئىشىكى ئالدىغا كەلگەندە، ئىشىك قۇلۇپلاقلىق ئىكەن. بىزدىن 20 قەدەمچە يىراقلىقتا بىر نەچچە قىزلار ئويناۋاتاتتى. شۇ ئاردا قىزلاردىن بىرى بىزنى كۆرۈپ ئالدىمىزغا يۈگۈرۈپ كەلدى.

ــ ئوھوي، قىزىمىز مەۋجۇدىيەكەنغۇ بۇ، ــ دېدى دادام ئۇنىڭغا ھەۋەس بىلەن قا-راپ، ــ قاراڭلار بۇنىڭغا، پاتىمىدىن سوزغاندەكلا ئۆسۈپ كېتىپتۇغۇ. قانداق، مەۋجۇدىيە داداڭ ياخشى تۇرغاندۇر، ئۆيدە يوقمۇ نېمە؟

ــ دادام ياخشى تۇردى، ــ دېدى ئۇ ماڭا لەپپىدە قاراپ قويۇپ، ــ ئەتىگەندىلا بۇغداي ئورغىلى كەتكەنىدى. ئۆيگە كىرىپ تۇرۇڭلار. مەن يۇگۇرۈپ بېرىپ ئۇنى چاقىرىپ كېلەي، ــ ئۇ شۇنداق دەپلا ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ قىزلارغا ۋارقىرىدى:

ــ ھەي لەيلى، ئويناپ تۇرۇڭلار، مەن ھازىرلا كېلىمەن.

ــ دادا، ساراڭمۇ نېمە بۇ قىز، ــ دېدىم مەن دادامغا قاراپ، ــ تامىدىن ئۇچۇپ كىرەتتۇقمىكىنە، ئىشىكنى ئېچىپ بەرمەي، ئۆيگە كىرىپ ئولتۇرۇپ تۇرۇڭلار دېگىنىنى.

مەۋجۇدىيە سۆزلىرىمنى ئاڭلاپ ۋاي، راست، دېدى ـ دە، كەينىگە يانىدى.

ــ باي دادا، بالاڭنى تازا ياخشى چوك قىلدىڭمۇ نېمە؟ ــ دېدى ئۇ ماڭا ئاچچىقلانغاندەك ئالىيىپ قويۇپ، ــ ئوغلۇڭنىڭ ئۆزى سەل مەتۇ چوك بولۇپ قاپتۇ. مېنى ساراڭ دەۋاتقىنىنى قارا، ــ ئۇ يەنە ماڭا قاردى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن غالىبانە شوخلۇق چىقىپ تۇراتتى، ــ ئوغۇل بالىدەك جىگىرىڭ بولسا ئۇچۇپ كىرەلەيسەن.

دادام بىلەن ئانام تەڭلا قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى. ئۇلارنىڭ كۈلكىسىگە مەۋجۇدىيە-نىڭ قوڭغۇراقتەك زىل، جاراڭلىق كۈلكىسىمۇ قوشۇلدى. خىجىل بولغانلىقىمنى چاندۇر-ماسلىققا تىرىشىپ ھويلا تېمىغا قاردىم. بىرەر مېتر ئېگىزلىكتىكى تام بولسىغۇ بىر سەكرەپلا چىقىپ كېتەتتىم، بىراق بۇ تام خىلىلا ئېگىز ئىدى. چىقالمايدىغانلىقىمنى بىلىپ تېخىمۇ خىجىل بولدۇم.

ــ مېنى باي دادا دەۋاتىسىنا تېخى، ــ دېدى دادام ھويلىغا كىرىۋېتىپ، ــ بىزنى تونۇمامسەن؟

ــ ۋىيىيەي، مېنى ئوغلۇڭلاردەكلا دۆت چاغلايدىكەنسىلەر ـ دە، ــ دېدى مەۋجۇ-دىيە يەنە ماڭا ھۇجۇم قىلىپ، ــ ئىمام ھەسەن باي دادام بىلەن خوشىنا ئانامنى تونۇمامتىم مەن، مەكتەپتە بىكار ئوقۇمىدىم جۇمۇ مەن باي دادا.

مەن ئويلىماي تۇيۇقسىز قويغان سۆزۈمگە بەكمۇ پۇشايمان قىلدىم. گەپتە ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىمنى ھېس قىلىپ، يېلىنغاندەك دادامغا قارىدىم. دادامۇ مېنىڭ تەرىپىمنى ئالدى.

ــ ئوغلۇمنى بوزەك ئېتىۋەرمە مەۋجۇدىيە، راستىنلا ئەقىللىق ئىكەنسەن، ــ دېدى دادام مەۋجۇدىيەگە قاراپ، ــ بىز ئولتۇرۇپ تۇرايلى، سەن بېرىپ داداڭنى چاقىرىپ كەل.

قىز يۈگۈرگىنىچە چىقىپ كەتتى. بىز پېشايۋان ئاستىدىكى سۇپىغا كېلىپ ئولتۇردۇق. ئاردىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي تاغام ئورغىمىنى كۆتۈرۈپ، ھارغىن ئەمما خۇشال ھالدا كىرىپ كەلدى. بىز بىلەن قىزغىن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ، ئۆيگە باشلىدى. ئارقىدىنلا مەۋجۇدىيەمۇ ئۆيگە كىردى.

ــ ئوغلۇڭ بىلەن مەۋجۇدىيەنىڭ يېشى تەڭغۇ دەيمەن، ــ دېدى تاغام ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرەپ، ــ بۈمۇ چوڭلا يىگىت بولۇپ قاپتۇ.

ــ ھەئە، ــ دېدى دادام، ــ بۇ يىل 16 ياشقا كىردى.

ــ يېشى تەڭ بولغان بىلەن ئەقلى سەل كەمرەككەن دادا، ئۇ تېخى مېنى سارايۇ قىزمۇ نېمە دەۋاتىدۇ، ــ دېدى مەۋجۇدىيە تېخىمۇ شوخلۇق قىلىپ، ــ ھە، راست، سىز باي داداڭنىڭ ئوغلى سەندىن بەش ئايلىق كىچىك دېگەن ئەمەسمىدىڭىز. ئۇنىڭ ئەقلىمۇ مېنىڭدىن بەش ئايلىق كىچىك ئىكەن.

ئۆيدىكىلەر پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى. مەن خىجىل بولۇپ يەرگە كىرىپ كېتىش كە ئازلا قالدىم. ئەسلىدىمۇ مەنمۇ خېلى گەپدان، شوخ بالا ئىدىم. ساۋاقداشلىرىم ئارىسىدا ھېچكىمگە گەپ بەرمەيتتىم، بىراق ھازىر نېمە ئۈچۈندۇر ئېغىزىمغا تۇزۇككىنە گەپمۇ كەلمەي قالدى. شۇ ئاردىدا ئانام تاماق ئەتمەكچى بولۇپ ئاشخانىغا كىرىپ كەتتى. مەۋجۇدىيەمۇ دوستلىرىنىڭ يېنىغا چىقىپ كەتتى. ئۇ ئۆيدىن چىقىپ كېتىشى بىلەنلا بىر ئېغىر يۈكتىن قۇتۇلغاندەك يەڭگىللەپ قالدىم ـ دە، دادامنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردۇم. دادام بىلەن تاغام ئۆزئارا مۇڭدىشاتتى. چوڭلارنىڭ ئارىسىدا جىمجىتلا ئولتۇرۇپ، بەكلا زېرىكىپ كەتتىم. بىر چاغدا تاغام گەپتىن توختاپ ماڭا قاراپ ـ دە:

ــ زېرىكىپ كەتتىڭ ھە ئوغلۇم. ماڭ ئاۋۇ ئۆيگە كىرىپ، مەۋجۇدىيەنىڭ كىتابلىرىنى ئوقۇپ ئېچ پۇشۇقىنىڭ چىقارغىن! ــ دېدى.

مەن ئورنىمدىن تۇرۇپلا تاغام كۆرسەتكەن ئۆيگە كىردىم. بۇ مەۋجۇدىيەنىڭ خاس ھۇجرىسى بولسا كېرەك، ئۇي ناھايىتى پاكىز ئىدى. ئىشىكنىڭ قارشى تەرىپىدە بىر كارىۋات تۇراتتى. كارىۋات ئۈستىگە ئازراقلا يوتقان ـ كۆرپە يىغىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىدە قىپقىزىل بىر گىتار تۇراتتى. كارىۋاتنىڭ ئالدىغلا بىر شىرە قوۋۇلغان. شىرەنىڭ ئۈستىدە ھەر خىل كىتابلار تىزىقلىق تۇراتتى. كىتابلارنىڭ ھەممىسى رومان ۋە ھېكايە توپلاملىرى ئىدى. بۇ كىتابلارنى كۆرۈپ، مەۋجۇدىيەگە بىردىنلا ھۇرمىتىم قوزغالدى. چۈنكى تاغام ساۋاتسىز ئىدى. بۇ كىتابلارنى چوقۇم مەۋجۇدىيە ئوقۇغان. مەن شۇندىلا ئۇنىڭ گەپدانلىقىغا قايىل بولدۇم. مەنمۇ ئەدەبىياتقا

قىزنىقاسىمۇ، لېكىن بۇ كىتابلارنىڭ كۆپىنچىسىنى تېخى ئوقۇمىغانىدىم. شۇڭا بىر ھېكايىلار توپلىمىنى قولۇمغا ئېلىپلا ئوقۇشقا باشلىدىم، بىر چاغدا مەۋجۇدىيەنىڭ شوخ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— قارىغۇلار بۇ كىتاب مەستانىسىنى. بىزنىڭ كىرگەنلىكىمىزنىمۇ تۇيمىدى.

ئۇ شۇنداق دېگىنىچە قولۇمدىكى كىتابنى تارتىۋالدى. مېنىڭ بىردىنلا ئاچچىقىم كەلدى. مەن ئۇنىڭ تۇنجى كۆرۈشۈشىمىزدىلا بۇنداق قوپاللىق قىلىشىنى خالىمايتتىم. مەن ئۇنىڭغا راسا ئاچچىق گەپ قىلاي دەپ بېشىمنى كۆتۈردۈم. ئىشىك تۈۋىدە ئىككى قىز ماڭا قاراپ پىچىلداپ كۈلۈۋېتىپتۇ. مەن قىزلارنى كۆرۈپ دېمەكچى بولغان گېپىمنى ئىچىمگە يۇتتۇم. ئىككى قىز مېنىڭ يېنىمغا كېلىپ ئولتۇردى. مەن يانغىراق سۈرۈلدۇم. لېكىن مەۋجۇدىيەگە قاراپمۇ قويمىدىم.

— ھەي بالا، — دېدى ئۇ مېنىڭ ئېڭىكىمنى ئۆزىگە قارىتىپ تۇرۇپ، — سېنىڭ ئىسمىڭ نېمە؟ بىز كۆرۈشكىلى تۆت سائەتتىن ئارتۇق بولدى. بىراق ئىسمىڭنى بىلەلمىدىم.

— سۈبات، — مەن زەردە بىلەن جاۋاب بەردىم.

— سۈبات ... سۈبات ... — دەپ تەكرارلىدى مەۋجۇدىيە، — ئەجەب چىرايلىق ئىسىم كەنغۇ بۇ، — ئۇ مېنىڭ تېخىچە دومسىيىپ ئولتۇرغىنىمنى كۆرۈپ يۈزۈمنى يەڭگىلگىنە چىمداپ ئۆزىگە قاراتتى، — ۋاي تاۋى نازۇك. خاپا بولۇپ كەتكىنىڭنى قارا سېنىڭ. قىز بالىغىلا ئوخشايدىكەنسەن.

مەن مەۋجۇدىيەنىڭ كۆزلىرىگە قارىدىم. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن زىيادە شوخلۇق ۋە سەمىمىيلىك چىقىپ تۇراتتى.

— سۈبات، — دېدى ئۇ يەنە، — سەن بىزنىڭ ئارىمىزدا تاماق يېيىشتىن خىجىل بولمايدىغانسەن؟ ھە قاچان چوڭلارنىڭ يېنىدا ئولتۇرالمايسەن. سېنىڭ تامىقىڭنىمۇ مۇشۇ يەرگە ئەكىرەي. لەيلى، گۈلھايات سىلەرمۇ گەپ قىلغاچ ئولتۇرۇڭلار. بۇ شەھەرلىك بەگزادىنىڭ ئىچى پۇشۇپ كەتمىسۇن يەنە.

ئۇ ئاشخانىغا چىقىپ كەتتى.

گۈلھايات بىلەن لەيلىمۇ بىر - بىرىدىن قېلىشمايدىغان شوخ قىزلار ئىكەن. مەن ئۇلار بىلەن تېزلا چىقىشىپ كەتتىم. مەۋجۇدىيە ئۇستىگە توخۇ گۆشى بېسىلغان، ھور كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان ئىككى لىگەن پولۇنى ئەكىرىپ شىرە ئۇستىگە قويدى. تاماقتىن كېيىن تۇرلۇك كىتابلار، قىزىقارلىق ھېكايىلار توغرىسىدا ئۇزۇن پاراڭلاشتۇق. ھەر قايسىمىز ئۆزىمىز ئوقۇغان كىتابلارنىڭ كۆپلۈكى بىلەن ماختىناتتۇق. ئەمدى مەنمۇ قىسىلىشتىن قۇتۇلۇپ، خۇددى ئۆزۈمنىڭ ساۋاقداشلىرى بىلەن بىرگە ئولتۇرغاندەك بەھوزۇر سۆزلەۋەردىم. بىز سۆھبەتتىن توختىغاندا يېرىم كېچە بولۇپ قالغانىدى. مەن ھۇ چاغدىلا دادامنىڭ يېنىغا چىقىپ يېتىپ قالدىم. ئەتىسى بىز تاغامنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىدىكى ئالمىلىق باغدا ئارام ئالدۇق. كۈن چۈشكە يېقىنلاشقاندا مەۋجۇدىيە ئۆيىدىن گىتار كۆتۈرۈپ چىقتى.

— مەن گىتار چالاي. سىلەر ماڭا ئەگىشىپ ناخشا ئېيتىڭلار. — مەۋجۇدىيە شۇنداق دېدى - دە، بىر تۇپ ئالمىنىڭ تۈۋىدە ئولتۇرۇپ، ياڭراق ئاۋاز بىلەن ناخشا باشلىۋەتتى. قىزلار ۋە مەن ئۇنىڭ ناخشىسىغا جور بولدۇق.

مەۋجۇدىيە گىتارنى بەكمۇ مۇڭلۇق چالاتتى. ئاۋازىمۇ بۇلاق سۈيىنىڭ شىرىلدىشىدەك يېقىملىق ئىدى. ئۇنىڭ ماھارىتىگە كۆڭلۈمدە ئاپىرىن ئوقۇدۇم. ئۇنىڭغا بولغان ھۆرمىتىم ھەسسىلەپ ئاشتى. ئۇنىڭ قارىدەك ئاپئاق قوللىرى گىتار تارلىرى ئۈستىدە تېز ۋە ماھىرلىق بىلەن ھەرىكەت قىلىۋاتاتتى. پەس ئاۋازدا ئېيتقان نەپىس ناخشىلىرى ھاۋاغا، دەرەخ شاخلىرىغا، يوپۇرماقلارغا سىڭىپ كېتىۋاتاتتى. خالاستان دەريا‌سى ئۆزىنىڭ بوغۇق دولقۇن ناخشىسى بىلەن مەۋجۇدىيەگە جور بولماقتا ئىدى. مەن مەۋجۇدىيەنىڭ ناخشىسىغا مەھلىيا بولۇپ، گويا روھىم تېنىمدىن ئايرىلىپ ئاپئاق بۇلۇتلار ئۈستىدە پەرۋاز قىلىۋاتقاندەك مەستخۇش ھالەتكە كېلىپ قالدىم.

ناخشا توختىشى بىلەنلا مەۋجۇدىيەنىڭ چىرايىي بىردىنلا ئۆزگىرىپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرىدا ياش پەيدا بولۇپ، لەۋلىرى بوۋاق بالىنىڭكىدەك ئۆمچەيدى. ئۇنىڭ بىرنەچچە سائەت ئىلگىرىكى غەمسىزلىكى، شوخلۇقى پۈتۈنلەي يوقالغانىدى.

— نېمە بولدۇڭ مەۋجۇدىيە، — دېدىم مەن پەرىشان ھالدا، — يىغلاپسەنغۇ؟

— ياق، يىغلىمىدىم، — دېدى ئۇ قول ياغلىقى بىلەن ياشلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ، — سىلەردىن ئايرىلىپ قالىدىغانلىقىمنى ئويلاپ كۆڭلۈم بۇزۇلۇۋاتىدۇ. سەن بىلمەيسەن سۇبات. مەن يالغۇزلۇقتىن بەكلا بىزار بولۇۋاتىمەن. كىتاب ئوقۇپ، گىتار چېلىپ زېرىكىشتىن قۇتۇلماقچى بولىمەن. لېكىن يەنىلا يېتىمسىرەش تۇيغۇسى قەلبىمنى ئازابلايدۇ. چۈنكى دادامنىڭ ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرىدىن قولى بوشىمايدۇ. مەھەللىمىزدە مەن بىلەن تەڭتۈش بالىلارمۇ يوق. تەتىل ۋاقتىم ئوشۇپ ساۋاقداشلىرىم بىلەن كۆرۈشكىچە كۆزۈم تۆت بولۇپ كېتىدۇ. شۇڭا لەيلى بىلەن گۈلھايا‌تنى بۇ يەرگە تەكلىپ قىلىپ ئەكەلگەنىدىم. ئەمدى ئۇلارمۇ كېتىدۇ. سەنمۇ كېتىسەن. سۇبات، مېنىڭ زېرىكىشلىك كۈنلىرىم يەنە باشلىنىدىغان بولدى. ئاھ خۇدا. سىلەر ھەممىڭلار كېتىپ سىلەر... مەن يەنە تەتىل توشقىچە ئىككى تاغ ئارىسىدىكى مۇشۇ جايدا يېگانە قالىدىغان بولدۇم.

ئۇنىڭ سۆزى ئاخىرلىشىشى بىلەنلا بايا‌تىن بېرى قارىچۇقلىرىغا يىغلىپ قالغان ياشلار خۇددى مەرۋايىت شارچىلاردەك مەڭزىنى بويلاپ دومىلاپ چۈشۈشكە باشلىدى. نېمە ئۈچۈندۇر بىردىنلا مېنىڭمۇ يىغلىغۇم كېلىپ كەتتى. دەل شۇ چاغدا يول تەرەپتىن ماشىنىنىڭ گۈركىرىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. بىز تەڭلا يول تەرەپكە قارىدۇق. ئۈستىگە سېمونت بېسىلغان بىر ماشىنا ئىشك ئالدىغا كېلىپ توختىدى. يېراقتىن تاغامنىڭ بىزنى چاقىرغان ئاۋازى ئاڭلاندى. بىز باغدىن چىقىپ ماشىنىنىڭ قېشىغا بارىدۇق.

— ھە، قىزلىرىم، قېنى، مۇشۇ ماشىنىغا چىقىڭلا، ر سىلەرنى ناھىيىگە ئەكىرىپ قويىدۇ، — دېدى تاغام لەيلى بىلەن گۈلھايا‌تنىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ تۇرۇپ، —

بۇ يەرگە يەتە قاچان ماشىنا كېلىدىغانلىقىنى خۇدا ئۆزى بىلىدۇ. مېنىڭچە بولسىغۇ يەتە ئۇزاقراق تۇرساڭلار ياخشى بولاتتى، لېكىن ئاتا - ئاناڭلارنىڭ سىلەرنى كۆرگىسى كېلىپ كۆزلىرى تۆت بولۇپ كەتكەندۇ. زېرىكسەڭلار يەتە كېلىڭلار، مەۋجۇدىيە بىلەن ئويناپ كېتىڭلار.

لەيلى ۋە گۈلھايات مەۋجۇدىيە بىلەن قۇچاقلىشىپ، مەن بىلەن قول ئېلىشىپ خوشلاشتى.

ماشىنا قويۇق توپا - چاڭ توزۇتۇپ يىراقلاپ كەتتى. بىز ماشىنا كۆزىمىزدىن غايىب بولغىچە قارىشىپ تۇردۇق. شۇ كۈنى مەۋجۇدىيە كەچ كىرگىچە تۇختىماي يىغلىدى. ئۇنىڭغا قاراپ مېنىڭمۇ كۆزۈمگە ياش كەلدى. مەن ئۇنىڭ ھۇجرىسىغا كىردىم. ئۇ كارىۋات ئۈستىدە دۇم يېتىپ يىغلاۋېتىپتۇ. مەن ئاستا ئۇنىڭ مۈرىسىگە قولۇمنى تەككۈزدۇم. ئۇ ماڭا قارىدى.

— سۈبات، ئەتە سەنمۇ مېنى تاشلاپ كېتىسەنغۇ - ھە، — دېدى ئۇ تىترەك ئاۋازدا. ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ھېلىمۇ لىققىدە ياش مۆلدۈرلەپ تۇراتتى.

— دادام بىلەن ئانام ئەتە كېتىمىز دەۋاتىدۇ. مېنىڭمۇ كەتمەسلىككە ئامالىم يوق مەۋجۇدىيە، — دېدىم مەن، — مېنىڭغۇ بۇ يەردىن كەتمەي ئۆمۈرۋايەت ساڭا ھەمراھ بولغۇم بار ئىدى.

ئۇ مېنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك، جىمجىت تۇرۇپ كۆزلىرىمگە ئۇزاققىچە تىكىلدى. چىرايىدىن ئاجايىپ بىر خىل مىسكىنلىك، غەمكىنلىك چىقىپ تۇراتتى.

شۇ كۈنى كەچتە بىز تاغقا چىقىپ ئاينىڭ كۆتۈرۈلۈشىنى تاماشا قىلدۇق. مەۋجۇدىيە يەتە شۇ مۇڭلۇق ناخشىسى بىلەن يۇرىكىمنى ئەزدى. بىز تاغدىن چۈشكەندىلىياتقۇ ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى.

ئەتىسى ئەتىگەندە چاي ئىچىۋاتقان ۋاقتىمىزدا ماشىنىنىڭ گۈركىرىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. دادام بىلەن تاغام ماشىنىنى توسۇش ئۈچۈن يولغا يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى. مەن ئۆيدىن چىقاي دېيىشىمگىلا، مەۋجۇدىيە قولۇمدىن تارتىپ توختىتىۋالدى. ئۆيدە ئىككىمىز يالغۇز ئىدۇق.

— سەن بەك ياخشىكەنسەن سۈبات. مەن سېنى دوستلۇققا تاللىۋالدىم.

مەن گەپ قىلمىدىم.

— ۋەدە بەرگىن، — دېدى ئۇ قوللىرىمنى ئوتتەك ئالقانلىرى ئارىسىغا ئېلىپ ئۈرۈپ، — سۈبات، كېلەر يىلى يازلىق تەتىل ۋاقتىدا يەتە كېلەمسەن؟

— چوقۇم كېلىمەن مەۋجۇدىيە، — دېدىم ئۇنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپ تۇرۇپ، — پەقەت سېنى كۆرۈش ئۈچۈن كېلىمەن.

سۆزۈم تۈگىشى بىلەنلا ئۇ كاپ قىلىپ ياقامدىن تۇتتى - دە، چىرايىنى جىددىيلەشتۈرۈپ، ئىنچىكە قاشلىرىنى ھىمبىردى. ياقامدىن تارتىپ مېنى ئۆزىگە يېقىنلاشتۇردى. بىزنىڭ تىنىقلىرىمىز بىر - بىرىگە قوشۇلۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ئۇمىدسىزلىك ئىچىدە يېتىلگەن قەتئىيلىك، يېگانىلىك ئىچىدە يېتىلگەن ئىشەنچ

نۇرى چاقناپ تۇراتتى.

ـ شۇنى بىلىپ قالغىنكى سۇبات، سەن مېنىڭ دوستۇم ھەم... ـ ئۇ كۆزلىرىمگە ئۇزاق تىكىلدى. نېمە دېمەكچى ئىكەنلىكىنى چۈشەندىمۇ، دېمەكچى بولغانىدەك ئوڭ قولىنىڭ ئوتتۇرا بارمىقىنى بۇرنۇمغا تىرىدى. خۇددى تېز ئېقىپ چىقىدىغان بۇلاق سۇيىدەك يېقىملىق ئاۋاز بىلەن ئاچچىقلىنىۋاتقاندەك تەلەپپۇزدا سۆزلىدى، ـ بىلىمەن سۇبات. سەن مېنى ياخشى كۆرۈپ قالدىڭ. مەنمۇ سېنى ياخشى كۆرۈپ قالدىم. ئەمما ماڭا بەرگەن ۋەدەڭنى ھەرگىز ئۇنتۇما.

ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە، كۆزىدىن ئاققان ياشلىرىنىمۇ سۈرتمەستىن، لەۋلىرىنى قاتتىق چىشلىگىنىچە، بارمىقى بىلەن پېشانىسىدىن ئىتتىرىۋېتىپ، يۈگۈرگىنىچە ئۆيىدىن چىقىپ كەتتى.

بىز ماشىنىغا چىقىپ جايلىشىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، ماشىنا سىلكىنىپ ـ سىلكىنىپ ئاستا قوزغالدى. تاغام ۋە مەۋجۇدىيە يول ئۈستىدە ئۇزىتىپ قالدى. مەۋجۇدىيە يول بويىدا بىر قولىنى كۆتۈرگەن ھالدا ھەيكەلدەك قېتىپ تۇراتتى. ماشىنا قويۇق چاڭ توزۇتۇپ ئۇلاردىن يىراقلاشتى. ئاخىرى ئۇلار كۆزۈمدىن غايىب بولدى. مراق، مەۋجۇدىيەنىڭ مەرمەردەك ئاق، سۈزۈك چىرايى كۆز ئالدىمدىن كەتمەيتتى. ۇرىكىم قاتتىق سىقىلىپ، كۆزلىرىمگە يىغا يامىشتى. قۇلىقىمغا گويا ماشىنىنىڭ گۈركىرىشى ئەمەس مەۋجۇدىيەنىڭ يېقىملىق ناخشىسى ئاڭلىنىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. مەن ئۆز ـ ئۆزۈمگە پىچىرلىدىم: مەن ئۇنىڭ يالقۇنلۇق ناخشىسىنى، ئوماق قىلقىلرىنى، گۈزەل چىرايىنى، شوخ، چىقىشقاق مىجەزىنى... ئۇنتۇپ كېتەلىشىم ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. كېلەر يىلى ئۇنى چوقۇم يوقلاپ كېلىمەن...

ئەپسۇسكى، مەن ئۇنى يوقلاپ كېلەلمىدىم. بىر يىلدىن كېيىن دادامدىن مەۋجۇدىيەنىڭ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئوقۇشقا كەتكەنلىكىنى ئاڭلىدىم. يىللار ئارقا ـ ئارقىدىن ئۆتۈپ كەتتى. بىز بىرەر قېتىممۇ كۆرۈشەلمىدۇق. ئارىدىن بىر يىل ئەمەس، ئىككى يىلمۇ ئەمەس، تۇپتوغرا ئالتە يىل ئۆتۈپ كەتتى. مانا ھازىر ئۇنىڭ بىلەن دىدار كۆرۈشكىلى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئۆلۈمگە ھازا ئاچقىلى، روھىغا دۇئا قىلغىلى كېتىپ بارىمەن. ھازىر شۇنى ھېس قىلدىمكى، مەۋجۇدىيە ئۆزىنىڭ پەرىشتىدەك پاكلىقى، ھۆرلەردەك گۈزەللىكى، بوۋاقلاردەك گۈدەكلىكى ۋە شوخلۇقى بىلەن مېنىڭ بالىلىقتىكى قەلب قەسىرىمدىن مەلىكىلەردەك ئورۇن ئالغانىكەن!

2

تاغام بىزنى يىغا ـ زارە بىلەن كۈتۈۋالدى. ئۇ مېنى كۆرۈپ مەۋجۇدىيەنى ئېسىگە ئالغان بولسا كېرەك، مېنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ تېخىمۇ ئېسەدەپ يىغلاپ كەتتى.

بىز دەل مەۋجۇدىيەنىڭ ئۆچ نەزىرىسىگە ئولگۈرۈپ كەلگەنىدۇق. ئۆي ئادەملەر بىلەن لىققىدە تولغان بولۇپ، ھەممىلا كىشىنىڭ چىرايىنى ئېغىر مۇسىبەت قاپلىغانىدى.

تاغاملا ئەمەس ئۇنىڭ قوشنىلىرىمۇ ياش تۆكۈۋاتاتتى. يىغا - زارە بىر ئاز بېسىققاندىن كېيىن يېنىمدىكى بىر مومايدىن ئاستاغىنە سورىدىم:

— موما، قىز ئاغرىقمىدى؟

— ياق، — دېدى موماي ئاق روملىنىڭ ئۇچى بىلەن كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ، — رەھمەتلىك بەك ئوبدان قىز ئىدى. چىرايىنى دېمەيلا قويۇڭ، كۆز تەگدىمۇ بېچارىگە ... ئۆزىنى خالاستان دەريا سىغا تاشلاپ ئۆلۈۋاپتۇ.

— نېمە؟! — بىردىنلا ئەندىكىپ كەتتىم. ئۆپكەم ئاغزىمغا تىقىلىپ قالدى. نامەلۇم بىر قول يۈرىكىمنى مۇجۇغاندەك ئىگراپ تاشلىدىم. تىنىقمىنى ئاجايىپ كۈچلۈك بىر يالقۇن كۆيدۈرۈپ ئۆتتى. بېشىم قېيىپ تامغا يۆلىنىۋالدىم. مەن بىردەم شۇ ھالەتتە تۇرغاندىن كېيىن ئاستاغىنا مېڭىپ مەۋجۇدىيەنىڭ ھۇجرىسىغا كىردىم. ئۆينىڭ ئىچى يەنىلا بۇرۇنقىدەك ئىدى. پەقەت كىتابلارلا كۆپەيىپتۇ. ئۆينىڭ ئىچىدىكى ھەممە نەرسە — ئۇستەلنىڭ ئۈستىگە تىزىپ قويۇلغان كىتابلارمۇ، تامغا ئېسىلغان گىتارمۇ، كارىۋاتمۇ، يوتقان - كۆرپىلەرمۇ ماڭا مەۋجۇدىيەنى ئەسلىتىپ تۇراتتى. كۆزلىرىم ئىختىيارسىز ياشقا تولدى. مۇندىن ئالتە يىل بۇرۇن مەن مەۋجۇدىيەنىڭ «بىلىمەن سۆبات، سەن مېنى ياخشى كۆرۈپ قالدىڭ. مەنمۇ سېنى ياخشى كۆرۈپ قالدىم. ئەمما ماڭا بەرگەن ۋەدەڭنى ھەرگىز ئۇنتۇما ...» دېگەن سۆزىنى مۇشۇ ئۆيدە ئاڭلىغانىدىم. لېكىن بۇ ئۆي ھازىر ماڭا سوغۇق ۋە يېقىمسىز بىلىندى. بۇ ئۆينىڭ پەقەت مەۋجۇدىيەنىڭ شوخ كۈلكىسىلا يىللىق ۋە يېقىملىق كەيپىياتقا تولدۇرۇپ تۇرغانىكەن. ھازىر مەۋجۇدىيە يوق. بۇ ئۆي ئەمدى مەڭگۈ مۇشۇنداق سوغۇق، جىمجىت مۇڭلۇق پېتى قالىدىغان بولدى.

مەن ئاستاغىنە مەۋجۇدىيەنىڭ كارىۋىتىغا كېلىپ قىڭغىيىپ ياتتىم. نۇرغۇن ئىشلارنى خىيالىمدىن ئۆتكۈزدۈم. مەۋجۇدىيەنىڭ نېمە ئۈچۈن ئۆزىنى دەريا غا تاشلىغانلىقىنى سەۋەبىنى بىلمەكچى بولۇپ باش قاتۇردۇم. لېكىن تۇپ سەۋەبىنى تاپالمىدىم. شۇ نەرسە ئېنىقكى، ئۇنىڭ بېشىغا چوقۇم ئېغىر كۈن كەلگەن، لېكىن يارەمگە ئېرىشەلمىگەن. بېشىغا كەلگەن بەختسىزلىكنى ئۇ مەخپىي تۇتقان. ئۇنداق بولمىغاندا ئۇ ئىشلاردىن تاغام ئەلۋەتتە خەۋەر تاپقان بولاتتى. دېمەك، ئۇنىڭ بېشىغا كەلگەن بەختسىزلىك چوقۇم نومۇسلۇقراق ئىش بولسا كېرەك. شۇڭا ئۇ ئۆلۈم يولىنى تاللىغان، بۇ سىرلىق ئىشلارنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتكەن.

ئاردىدىن ئىككى كۈن ئۆتتى. تاغامنىڭ ئۆيىدە ئاپئاق كىيىنگەن بىر نەچچە ئايال مەۋجۇدىيەنىڭ يەتتە نەزىرىسىگە تەييارلىق قىلۋاتاتتى. گويا سۆزلەشمەيتتى. مەن ئەتىسى قىلىنغاندەك ھېچكىم ئېغىز ئاچمايتتى. بىر بىرى بىلەن سۆزلەشمەيتتى. مەن نېمە قىلىشىمنى بىلمەستىن ھويلىدا ئايلىنىپ يۈرەتتىم. شۇ ئاردا ئۆي ئىشلىرىغا يارەملىشىۋاتقان بىر قىزغا تاسادىپىي ھالدا كۆزۈم چۈشۈپ قالدى. ئۇنى كۆرۈپ ھەيران قالدىم. بۇ قىزنىڭ چىرايى مەۋجۇدىيەگە ئوخشاش گۈزەل بولۇپ، بويىمۇ زىلۋا ئىدى. كىيىۋالغان ئاپئاق ئۇزۇن شايى كۆڭلىكى ئۇنى پەرىشتىگىلا ئوخشىتىپ

قويغاندى. كۆزلىرىدىن ھەسرەت ئالامىتى بىللىنىپ تۇراتتى. بىللۇردەك سۆزۈك مەگـ زىدە ئىككى تامچە ياش توختاپ قالغاندى. قىزنىڭ چىرايى ماڭا تونۇشتەكلا بىلىنـ دى. مەن ئۇنى بۇرۇن بىر يەردە كۆرگەندەك ھېس قىلدىم. لېكىن قاچان، قەيەردە كۆرگەنلىكىمنى زادىلا ئېسىمگە ئالالمىدىم. شۇ ئارىدا قىز بىر چەينەكنى كۆتۈرۈپ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن كەچ كىرگىچە ئۇنى كۆرمىدىم. ئەتىسى نەزىر ئۆتكۈزۈلدى.

مەن نەزىر تۈگىگىچە مەۋجۇدىيەتنىڭ ھۇجرىسىغا بېكىنىپ ياتتىم. پەقەت مېھمانـ لارنىڭ ئايىغى بېسىققاندىلا ھويلىغا چىقتىم. شۇ چاغدا بىرەيلەننىڭ:

— ۋىييەي، گۈلھايات، قانداق ئەھۋالىڭ؟ — دېگەن ئاۋازى قۇلىقىمغا كىرىپ قالـ دى. مەن ئاۋاز چىققان تەرەپكە قارىدىم. ھېلىقى ئاق كۆڭلەكلىك قىز ئۆزىدىن سەل پاكاراق، سېمىز بىر ئايالدىن ھال - ئەھۋال سوراۋاتاتتى. سېمىز ئايالنىڭ قۇچىقىدا بىر ياشلار چامىسىدىكى بۇدرۇققىنە بىر بوۋاق بار ئىدى.

— ۋاي، لەيلى ئەمەسمۇ سەن! — دېدى سېمىز ئايال ھايجانلانغان ھالدا ئاق كۆڭلەكلىك قىزغا قاراپ، — قانداق، ئۆزۈڭمۇ ياخشى تۇرىدۇڭمۇ؟ سېنى كۆرمىگىنىمگە ئۇزۇن ۋاقىتلار بوپتۇ. پەقەتلا ئۆزگەرمەپسەن جۇمۇ! ...

لەيلى! گۈلھايات! مەن ئۇلارنى ئەمدى تونۇدۇم.

— مەيەرگە كەلگىنە ئاداش، ئولتۇرۇپ پاراڭلىشايلى، — دېدى لەيلى گۈلھايـاتـ نىڭ بىلىكىدىن تارتىپ سۆپىغا ئولتۇرغۇزۇپ، — ھازىر نېمە ئىش قىلىۋاتىسەن؟ بۇ يەرلەرگە قانداق كېلىپ قالدىڭ؟

— قۇمباغ يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتىمەن. بۇ يىل ناھـ يىمگە يۆتكەلمەكچى ئىدىم. بىراق بەزى ئىشلار سەۋەبىدىن يۆتكىلەلمىدىم. ئىشقىلىپ ئۇزۇنغا قالماي يۆتكىلىپ كېتىشىم مۇمكىن. بۈگۈن ئەتىگەن بىر قىسىم تەجرىبە سايـ مانلىرىنى ئارىيەت ئېلىش ئۈچۈن ئاۋاتباغ يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپكە كەلگەنـ دىم. مەن تېخى خىيالىمدا مەۋجۇدىيە ئاشۇ مەكتەپتە ئىشلەۋاتقان بولسا ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ كېتەرمەن دەپ ئويلىغانىدىم. بىراق بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ، ئۈدۈل بۇ يەرگە كەلدىم. بۇ يەردە مەۋجۇدىيەنى يوقتىپ، سېنى ئۇچرىتىپ قېلىشىمـ نى ئويلىمىغانىكەنمەن. بىچارە مەۋجۇدىيە ... ئۇ نېمىشقىمۇ ... نېمىشقىمۇ شۇنداق قىلـ غاندۇ ... — گۈلھايات سۆزىنى داۋاملاشتۇرالماستىن ئېھەدەپ يىغلىۋەتتى.

— بولدى، يىغلىما، كۆڭلۈڭنى بۇزما گۈلھايات، — دېدى لەيلى دوستىغا تەسەلـ لى بېرىپ.

شۇندىن كېيىن ئۇ گۈلھايىاتنىڭ قۇچىقىدىكى بوۋاقنى قولىغا ئېلىپ ئەركـ لەتتى ۋە پەرۋاسىزلارچە:

— توي قىلىۋاپسەن - دە، — دەپ سورىدى.

— ھەئە ... ياق، ياق، — دېدى گۈلھايات دۇدۇقلاپ. مەن ئۇنىڭغا قارىدىم. ئۇ نېمىگىدۇر خىجىل بولغاندەك قۇلاقلىرىغىچە قىزىرىپ كەتتى. ئەمما لەيلى بۇنى

سەزمەستىن قۇچىقمىدىكى بالىنى ئەركىلەتكىنىچە ئارقا ـ ئارقىدىن سوئال سوراشقا باشلىدى:

ـ ئىرىك كىم، قەيەردە ئىشلەيدۇ؟ تويۇڭغا ئەجەب بىزنىمۇ چاقىرماپسىنا؟

ـ بىز ... مەن ... ـ دېدى گۈلھايات تېخىمۇ ھودۇقۇپ، ـ ئىرىم زۇلقار. ئۇ ھازىر ناھىيىدە خىزمەت قىلىۋاتىدۇ.

ـ زۇلقار! ـ لەيلى ئىختىيارسىز بېشىنى كۆتۈردى، ـ قايسى زۇلقار؟

ـ سەن ئۇنى بىلمىسەڭغۇ لەيلى، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە بىز بىلەن بىر سىنىپتا ئوقۇغان زۇلقارچۇ؟

لەيلى گۈلھاياتنىڭ سۆزلىرىنى تازا ئانچىرالمىغاندەك قايتا سورىدى:

ـ قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتىدا ئوقۇغان، ھازىر ناھىيىلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئىشلەيدىغان زۇلقارمۇ!؟

ـ ھەئە، دەل شۇ.

لەيلىنىڭ چىرايى بىردىنلا تاتىرىپ كەتتى. ئۇ قولىدىكى بوۋاقنى گۈلھاياتقا تۇتقۇزدى ـ دە، ئۆڭ سېلىپ يىغلىغىنىچە ئىچكىرىدىكى ئۆيگە كىرىپ كەتتى. گۈلھايات بوۋاقنى تۆتقىنىچە ئورنىدا ھاڭۇبقىپ تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ ھېچ نەرسىنى چۈشەنمىگەنلىكى ئېنىق ئىدى. مېنىڭمۇ نېمە ئىشلارنىڭ بولۇۋاتقانلىقىغا زادىلا ئەقلىم يەتمىدى. شۇنىڭدىن كېيىن خىيال سۈرگەن ھالدا ئاستا قەدەم تاشلاپ قەبرىستانلىققا قاراپ ماڭدىم. قەبرىستانلىق بەكمۇ سۈرلۈك ئىدى، مەن ئېھتىيات بىلەن مېڭىپ مەۋجۇدىيەتنىڭ قەبرىسى تەرەپكە كېلىۋاتاتتىم. بىردىنلا مەۋجۇدىيەتنىڭ قەبرىسى ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرغان ئاق كۆڭلەكلىك ئايالنى كۆرۈپ قەدىمىمنى توختاتتىم. مەن ئۇنى تونۇدۇم، ئۇ لەيلى ئىدى.

مەن ئۇنىڭ يان تەرىپىدىكى باراقسان ئۆسكەن بىر تۈپ يۇلغۇنىنىڭ دالدىسىغا يوشۇرۇنۇپ، ئۇنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سالدىم. لەيلى ئېچىنىشلىق ئاۋازدا ناله قىلىۋاتاتتى:

ـ دوستۇم مەۋجۇدىيە، ئېيتقىنا، بىز بۇ دۇنياغا خورلىنىش، دەپسەندە قىلىنىش ئۈچۈنلا تۇرەلگەنمۇ؟ ئاھ دوستۇم، بىز نېمە ئۈچۈن شۇ قەدەر ئاجىز، بىچارە يارىلىپ قالغان بولغىيدۇق؟ بىچارە دوستۇم، سەن بىر ۋاپاسىز، ۋىجدانسىز مەخلۇقنىڭ قۇربانى

بولۇپ كەتتىك. سەنلا ئەمەس گۈلھاياتمۇ ۋە ئۇنىڭ بىۋۇسقىمۇ ئەنە شۇ ھايۋاننىڭ قۇربانى بولۇپ كېتىپتۇ. ئاڭلىغىن دوستۇم، سۆزلىرىمنى دىققەت قىلىپ ئاڭلاپ ماڭا مەسلىھەت بەرگىن. مېنىڭ بېشىم قېتىپ كەتتى. نېمە قىلىشىمنى بىلەلمەي قالدىم. ئەگەر زۇلقار ئۇستىدىن سوتقا ئەرز قىلسام گۈلھايات تۇل، بالىسى يېتىم بولۇپ قالمامدۇ؟! مۇبادا ئەرز قىلمىسامچۇ؟! ئاھ خۇدا!

لەيلى ئۆزىنى قەبرىنىڭ ئۈستىگە تاشلاپ، يۇمشاق توپىلارنى تاتىلىدى. سوغۇق، نەم توپىراقنى يۈزلىرىگە يېقىپ يىغلىدى. ئۇنىڭ ئاۋازى ھەسرەتلىك ۋە مۇڭلۇق ئىدى.

ــ قانداق قىلاي دوستۇم؟! جاۋاب بەر مەۋجۇدىيە ...ــ دەپ ئېچىنىشلىق ئاۋازدا ناله قىلدى لەيلى. ئەمما قەبرىستانلىقتىكى مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا كەتكەن كىشىلەرنىڭ بىرىمۇ ئويغانمىدى. قىمىرلاپمۇ قويمىدى. مەۋجۇدىيەمۇ قەبرىنىسى يېرىپ سىرتقا چىقمىدى. دوستىنىڭ سوئاللىرىغىمۇ جاۋاب بەرمىدى. قەبرىدىن ھېچقانداق سادا ئاڭلانمىدى.

مېنى بىئارام قىلۇاتقان سىر بىردىنلا يېشىلگەندەك بولدى. مەن يوشۇرۇنۇپ تۇرغان يېرىمدىن چىقىپ، قىزنىڭ ئارقىسىغا كېلىپ توختىدىم. لەيلى ئاياغ تىۋىشىمنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەينىگە قارىدى. مەن ئۇنى قولتۇقىدىن يۆلەپ تۇرغۇزدۇم. بىز ئۇنىڭسىز ھالدا قول كۆتۈرۈپ، مەۋجۇدىيەنىڭ مۇڭلۇق قەبرىسىگە ئۇزاقىچە دۇئا قىلدۇق.

بىز ئارقىمىزغا قايتقان چاغدا قۇياش ئۇپۇققا باش قويغانىدى. دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىدا كەچكى شەپەقنىڭ شولىسى جىلۋە قىلاتتى.

ــ ئۆتۈنۈپ قالاي، ماڭا مەۋجۇدىيەنىڭ ئۆلۈۋىلىش سەۋەبىنى ئېيتىپ بېرىڭ!ــ دېدىم چوڭ يولغا چىققاندىن كېيىن قىز بىلەن يانمۇ - يان كېتىۋېتىپ.

ــ سىزنى ئىككى كۈندىن بېرى نەچچە قېتىم كۆردۇم، ناھايىتى پەرىشان كۆرۈندىڭىز، ــ دېدى قىز قول ياغلىقى بىلەن ياشلىرىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ،ــسىز مەۋجۇدىيەنىڭ تۇغقىنى بولامسىز؟

ــ ھەئە، بىر نەۋرە ئىنىسى بولىمەن.

ــ نەدە ئىشلەيسىز؟

ــ مىللەتلەر ئىنستىتوتىدا ئوقۇيمەن.

ــ ئۆيىڭىز مۇشۇ ناھىيىدىمۇ؟

ــ ياق، ئاقسۇ شەھىرىدە.

ــ مەن سىزنى بىر يەردە كۆرگەندەكلا قىلۇاتىمەن، ــ دېدى ئۇ، ــ ئىسمىڭىز نېمە؟

ــ سىز مېنى بىر قانچە يىللار ئىلگىرى مۇشۇ يەردە كۆرگەن، بىراق تونۇيالمايۋاتسىز. ئىسمىم سۇبات.

ــ سۇبات؟... ــ دېدى ئۇ ھەيران بولغان ھالدا، ــ توغرا، ئەمدى ئېسىمگە

كەلدى. ھە ھېلىقى بىر يېلى بىز مەۋجۇدىيەتنىڭ ئۆيىدە ئۇچراشقان چاغدا، سىز تېخى كىچىك بالا ئىدىڭىز. مانا ئەمدى چوڭلا يېگىت بولۇپ قاپسىز، ــ ئۇنىڭ كۆزلىرى ماڭا ھاياجان بىلەن تىكىلدى. قىزغۇچ لەۋلىرىدە كۈلۈمسىرەش پەيدا بولدى. ئۇ خۇددى ئالتە يېل بۇرۇن ئۆزى كىچىك بالا ئەمەستەك، مېنى ئۇ چاغدا كىچىك بالا ئىدىڭىز، دەۋاتاتتى، ــ راست بەكلا ئۆزگىرىپ كېتىپسىز، ــ شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ماڭا قولىنى ئۇزاتتى، ــ قانداق، ياخشى تۇرۇۋاتامسىز؟

ــ رەھمەت، ياخشى تۇرۇۋاتىمەن، ــ دېدىم ئۇنىڭ بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن، ــ مەۋجۇدىيەتنىڭ ئۆلۈمى ماڭا سىرلىق تۇيۇلۇۋاتىدۇ. سىزنىڭ ھەممە ئىشتىن خەۋىرىڭىز بار ئىكەن، سۆزلەپ بەرسىڭىز.

ــ بۇ پاجىئەگە زۇلقار سەۋەبچى بولدى، مەن ئۇنىڭ...

ــ زۇلقار دېگەن كىم ئۇ؟ ــ مەن ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتىم.

ــ زۇلقار!... ئۇ سىزگە ۋە ماڭا ئوخشاشلا بىر ئادەم، ــ لەيلى بۇ سۆزلەرنى شۇنچىلىك يىرگىنىچ بىلەن تىلغا ئالدىكى، تەنلىرىم شۇركىنىپ كەتتى، ــ ئۇنىڭ توغرىسىدا سىزگە نېمە دەپ بەرسەم بولار... ئىشقىلىپ، ئۇ كېلىشكەن قەددى ـ قامىتى، چىرايى، سىپايە خۇلقى ـ مىجەزى، ھەسەلدەك شېرىن سۆزلىرى...گە تايىنىپ قىزلارنى ئەخمەق قىلىپ ئويناپىدىغان بىر تۇغما ئالدامچى. مەۋجۇدىيەگە ئاشۇ زۇلقار زىيانكەشلىك قىلغان.

مەن لەيلىگە قارىدىم. شەپەقنىڭ شولىسى ئۇنىڭ چاچلىرىنى قىزغۇچ تۇسكە كىرگۈزۈپ قويغانىدى. پۈتۈن بەدىنىدىن نۇر تۆكۈلۈۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. كۆزلىرى چەكسىز قايغۇ ـ ھەسرەت ئىپادىلىنىپ تۇراتتى.

ــ زۇلقار بىزنىڭ ساۋاقدىشىمىز بولىدۇ، ــ دەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى لەيلى، ــ مەن، گۈلھايات، مەۋجۇدىيە، زۇلقار تۆتىمىز تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە بىر سىنىپتا ئوقۇغان. ئالىي مەكتەپكە چىققاندىن كېيىن بىز قۇمدەك چېچىلىپ كەتتۇق. شۇنىڭدىن كېيىن زۇلقار بىلەن كۆرۈشەلمىدىم. ئەمما ئاخىرقى ئوقۇش يىلىدا زۇلقارنىڭ مەۋجۇدىيە بىلەن مۇھەببەتلەشكەنلىكىدىن خەۋەر تاپتىم. چۈنكى مەن مەۋجۇدىيە بىلەن خەت يېزىشىپ تۇراتتىم.

ــ ئۇنداقتا سىز زۇلقارنىڭ ئۇستىدىن قانۇن ئورۇنلىرىغا ئەرز قىلماقچىمۇ؟

ــ ئەسلى شۇنداق قىلماقچىدىم، لېكىن ھازىر ئىككىلىنىپ قېلىۋاتىمەن. چۈنكى بۇ ئىشقا گۈلھايا تەمۇ چېتىشلىق بولۇپ قالدى.

ــ بۇ يەڭگىللىك قىلىدىغان ئىش ئەمەس، ــ دېدىم مەن بۇ ئىشلارنىڭ سەۋەبىنى تولۇقراق بىلىشكە تىرىشىپ، ــ قانۇن پاكىتنى ئاساس قىلىدۇ. شۇڭا ئوبدانراق ئويلىشىپ ئىش قىلغىنىمىز تۈزۈك.

ــ پاكىت دەمسىز؟ ــ لەيلى ماڭا پەرۋاسىزلا بىر قاراپ قويۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ــ مەندە مەۋجۇدىيەنىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش ئالدىدا ماڭا يازغان خېتى، زۇلقارنىڭ مەۋجۇدىيەگە ۋە ماڭا يازغان خېتى بار. بۇلار پۈت تىرەپ تۇرالىغىدەك پاكىت. ئۇنىڭ ئۇستىگە گۈلھايات بىلەن ئۇنىڭ بالىسى تېرىك پاكىت بولالايدۇ.

ئىككىلىنىۋاتىمەن، دېگىنىمنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئەرز قىلسام گۇلھايا تنىمۇ ئوتقا ئىتتەرگەن بولۇپ قالىدىكەنمەن. ئەسلى مەن زۇلقارنىڭ گۇلھايا تنىڭ بەختىنىمۇ ۋەيران قىلغانلىقىنى بىلمەيتتىم. بۇنى بايا تىن ئۇقتۇم. گۇلھايا تنىڭ قۇچىقىدىكى بۇۋاق زۇلقارنىڭ بالىسى ئىكەن، ئەمما ئۇلار تېخى توي قىلماپتۇ. يۇرۇڭ قايتايلى، مەن خەتلەرنىمۇ ئالغاچ كەلگەن، كۆرۈپ بېقىڭ.

بىز بىرلىكتە ئۆيگە قايتتۇق.

3

گۇلھايات ئىشىك ئالدىدا لەيلىنى كۈتۈپ تۇرغانىكەن. ئۇ بىزنى ھەيرانلىق ئىچىدە كۈتۈۋالدى.

ـ نېمە بولدى لەيلى؟ ـ دېدى ئۇلەيلىنىڭ قوللىرىغا ئېسىلىپ تۇرۇپ، ـ سېنىڭ نەگە كەتكەنلىكىڭنى بىلەلمەي تىت ـ تىت بولۇپ كەتتىم. زادى نېمە ئىش بولدى، مەن ھېچنەرسىنى چۈشىنەلمىدىمغۇ؟

لەيلى گۇلھايا تقا ئېچىنىش نەزەرىدە قاراپ قويدى ـ دە، ئاستا ئۇنىڭ مۇرىسىدىن تۈتۈپ تۇرۇپ دېدى:

ـ يۇرە، ئۆيگە كىرىپ پاراڭلىشايلى، شۇ چاغدا ھەممىنى بىلىسەن.

بىز مەۋجۇدىيەتنىڭ ھۇجرىسىغا كىردۇق. لەيلى دېرىزىدىكى جىنچىراقنى تۇتاشتۇرۇپ شىرە ئۈستىگە قويدى. ئاندىن گۇلھايا تتىن سورىدى:

ـ گۇلھايات، سېنىڭ زۇلقار بىلەن كۆرۈشمىگىنىڭگە قانچىلىك ۋاقىت بولدى؟

ـ ئىككى يىل.

ـ ئىككى يىلدىن بېرى خەت يېزىشتىڭلارمۇ؟

ـ ياق، بىز توي قىلدىغان چېغىمىزدىلا خەت يېزىشقا پۇتۇشكەن.

ـ خەتنى ئاۋۋال كىم يازاتتى؟

ـ زۇلقار.

سۆھبەت خۇددى ساقچى باشلىقى بىلەن جىنايەتچى ئوتتۇرىسىدىكى سوئال ـ جاۋابقا ئوخشاش داۋاملىشىۋاتاتتى. مەن ئۇندىمەستىن جىمجىت ئولتۇراتتىم. لەيلى سوئالىنى داۋاملاشتۇردى:

ـ ئىككى يىلدىن بېرى زۇلقار ساڭا بىر قېتىممۇ خەت يازمىدىمۇ؟

ـ ياق.

ـ ئۇنداقتا سېنىڭ بالىنى تۇغۇپ بېقىۋاتقانلىقىڭنى زۇلقار بىلمەيدىكەن ـ دە؟ـ

ـ بۇ سوئالنى ئاڭلاپ گۇلھايات ھودۇقۇپ كەتتى ۋە ماڭا گۇمانسىراش نەزەرىدە قاراپ قويۇپ سورىدى:

ـ لەيلى، مېنى قىينىمايلا نېمە ئىش بولغانلىقىنى تېزرەك ئېيتساڭچۇ؟ زۇلقار بىزەر پېشكەللىككە ئۇچرىدىمۇ؟

ـ ئاھ خۇدا... ـ لەيلى ئۇمىدسىزلەنگەندەك بېشىنى چايقىدى، ـ سەن ئۆزۈڭدىن ئەنسىرىمەي، يەنە ئاشۇ زۇلقاردىن ئەنسىرەۋاتامسەن؟ ئاۋۋال مېنىڭ سوئاللىرىمغا جاۋاب بەرگىن. ئۇنىڭدىن كېيىن ھەممە ئىشنى سۆزلەپ بېرىمەن. بۇ بالىدىنمۇ تارتىنما، ئۇ بىزنىڭ دوستىمىز. ئېھتىمال ئۇنى تونۇيالمىغانسەن، ئالتە يىل بۇرۇن مۇشۇ يەردە بىز بىلەن بىللە ئوينىغان سۈبات مۇشۇ. دېمەك، سېنىڭ تۇغقانلىقىڭنى زۇلقار بىلمەيدىكەن ـ دە، ئۇنىڭغا نېمىشقا خەۋەر قىلمىدىڭ؟

گۈلھايات ھەيران بولغان ھالدا ماڭا قاراپ بېشىنى يېنىككىنە لىڭشىتىپ كۈلۈمسىرىدى. تارقىدىنلا مۇلايىم كىچىك بالىدەك لەيلىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەردى:

ـ توينىڭ تەييارلىقى پۈتكەنده زۇلقار ماڭا خەت يازماقچىدى. شۇنىڭغىچە مەن ئۇنىڭغا خەت يازماسلىققا ۋەدە بەرگەن.

ـ ئاھ، سەن نېمىدېگەن سادداﻩ نېمىدېگەن بىچارە ـ ھە. سەن ئاۋۋال مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلا. مەن ئۇرۇمچىدە مەۋجۇدىيە بىلەن دائىم ئۇچرىشىپ تۇراتتىم. مەۋجۇدىيە قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىغا ئالمىشىپ كەلگەندىن كېيىن ماڭا خەت يازدى. خېتىدە ئۆزىنىڭ زۇلقار بىلەن يۈرۈۋاتقانلىقىنى يېزىپتىكەن. سەن بۇنىڭ ئۈچۈن مەۋجۇدىيەدىن رەنجىمە. ئۇ سېنىڭ زۇلقار بىلەن يۈرۈۋاتقانلىقىڭنى بىلمىگەن، بىلگەن بولسا ھەرگىز ئۇنداق قىلمايتتى. ئەسلى بۇ ئىشلارنى زۇلقار مەۋجۇدىيەگە ئېيتىشى كېرەك ئىدى. لېكىن ئۇمۇ ھېچنەرسە دېمەستىن مەۋجۇدىيەنى ئالداپ يۈرۈۋېرىپتۇ. ھەممە گۇناھ شۇنىڭدا. مەن ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن ناھىيىلىك دوختۇرخانىغا تەقسىم قىلىنىدىم. شۇ يىلى قىشتا تاسادىپىي ھالدا زۇلقارنى ئۇچرىتىپ قالدىم. ئۇ ماشىنىغا سوقۇلۇپ كېتىپ يارىلانغانىكەن. باشلىقىمىز مېنى زۇلقارنىڭ كېسىلىنى داۋالاشقا مەسئۇل قىلىپ قويدى. راست گەپنى قىلسام، ئۇ داۋالىنىۋاتقان بىر قانچە ئاي جەريانىدا ئۇنىڭ بىلەن نۇرغۇن نەرسىلەر توغرىسىدا پاراڭلىشىپتىمەن، لېكىن مەۋجۇدىيەنىڭ ئەھۋالىنى بىرەر قېتىممۇ سوراپ باقمايتىمەن. سوراپ باقمان بولسامىمۇ يەنىڭ ئەھۋالىنى بىرەر قېتىممۇ سوراپ باقمايتىمەن. شۇنداق قىلىپ، زۇلقار ساقىيىپ چىقىپ كەتتى. بىر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن زۇلقاردىن بىر پارچە، مەۋجۇدىيەدىن بىر پارچە خەت تاپشۇرۇۋالدىم.

لەيلى قول سومكىسىنى ئېچىپ، ئىككى دانە كونۋېرتنى چىقاردى.

ـ مانا سۈبات، ئۇنلۇك ئوقۇڭ، ـ دېدى ئۇ خەتلەرنى ماڭا ئۈزىتىپ تۇرۇپ.

مەن ئاۋۋال زۇلقارنىڭ لەيلىگە يازغان خېتىنى ئۇنلۇك ئوقۇدۇم. خەتتە زۇلقار ئۆزىنىڭ لەيلىنى چەكسىز ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى، بۇرىكىنىڭ سۆيگۈ ئوتىدا پۈچۈلىنىۋاتقانلىقىنى، لەيلىنى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقاندىلا ياخشى كۆرۈپ قالغانلىقىنى، لېكىن ھازىرغىچە سۆيگۈسىنى ئاشكارىلاشقا پېتىنالماي كەلگەنلىكىنى ئىپادىلىگەنىدى.

مەن خەتنى ئوقۇپ تۈگەتتىم. شۇ تاپتا گۈلھاياتنىڭ چىرايى تاتىرىپ، كۆزىدىن چەكچىيىپ كەتكەنىدى. بوۋاقلارنىڭكىدەك سەل سېمىز، قىزىل لەۋلىرى بىلىنەر-

بىلىنمەس تىترەۋاتاتتى. لەيلى بولسا خاتىرجەم ھالدا قولۇمدىكى خەتكە تىكىلىپ تۇلتۇراتتى. مەن يەنە بىر كونۇبرتنىڭ ئاغزىنى ئاچتىم. ئۇنىڭدا ئىككى پارچە خەت بار ئىكەن، ئۇنىڭ بىرى مەۋجۇدىيەنىڭ لەيلىگە يازغان خېتى، يەنە بىرى زۇلقارنىڭ مەۋجۇدىيەگەيازغان خېتى ئىكەن. مەن سەل-پەل ھەيران بولۇپ لەيلىنىڭ چىرايىغا قاردىم. ئۇ مېنىڭ گەپ قىلىشقا تەمشىلىۋاتقانلىقىمنى سېزىپ:

— مەۋجۇدىيە ماڭا زۇلقارنىڭ خېتىنىمۇ قوشۇپ ئەۋەتىپتىكەن، ئاۋۋال ئاشۇنى ئوقۇڭ، ئوقۇۋېرىڭ، — دېدى.

مەن خەتنى ئوقۇشقا باشلىدىم:

مەۋجۇدىيە، مېنى كەچۈرگىن، مەن ساڭا يۈز كېلەلمەيدىغان ئىشنى قىلىپ قويدۇم. بۇ ئىشلارنىڭ ساڭا ئېغىر كېلىدىغانلىقىنى بىلىمەن. شۇنداق بولسىمۇ ساڭا ئېيتماسلىققا ئامالىم يوق. ئاتا - ئانام مېنى تاغامنىڭ قىزىغا ئۆيلەنىشكە قىستىدى. چوڭلار بىزنىڭ بېشىمىزنى قوشۇپ قويۇشقا ئون يىل ئاۋۋال پۈتۈشۈپ قويغانىكەن. دادام بىلەن ئانامغا يالۋۇرغان بولسامۇ ئۇلار كېپىمگە قۇلاق سالمىدى. شۇنداق قىلىپ ئۆزۈم قىلچىمۇ ياخشى كۆرمەيدىغان ناتونۇش بىر قىز بىلەن تۇي نىلىشقا مەجبۇر بولدۇم. بۇ چاققىچە بۇنى ساڭا ئېيتىشقا جۈرئەت قىلالمىدىم. ساڭا يۈز كېلەلمەيمەن، مېنى كەچۈرگىن مەۋجۇدىيە. مەنمۇ سېنىڭ مېنى كەچۈرۈۋېتىدىغانلىقىڭغا ئىشىنىمەن. سەندىن شۇنى ئۆتۈنىمەنكى، ئازابلانما، پەقەت ئازابلانما!

مەن خەتنى ئوقۇپ بولۇشۇم بىلەن تەڭلا لەيلى غەزەپ بىلەن ۋارقىراپ كەتتى:

— ئۇنىڭ توي قىلدىم دېگىنى پۈتۈنلەي يالغان! — دېدى ئۇ قوشۇمسىنى تۇرۇپ. — مېنى قولغا چۈشۈرۈش ئۈچۈنلا مەۋجۇدىيەدىن قۇتۇلماقچى بولغان. بۇ ئىشلار ئاشكارىلانمىغان بولسا ئۇ يەنە قانچىلىغان قىزلارنى ئەخمەق قىلغان بولاتتى.

لەيلى جىم بولۇپ قالدى. چىرايىدا غەزەپ ۋە قايغۇ ئالامەتلىرى ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. گۈلھايات‌نىڭ چىرايى كۆكىرىپ كەتكەنىدى. ئۇ ئاغزىنى ئاچقان، كۆزلىرىنى قىسقان پېتى بىر نۇقتىغا تىكىلىپ ئولتۇراتتى. قىياسىمچە ئۇ ھوشىدىن كېتەيلا دەپ قالغانىدى. مەن ئەمدى مەۋجۇدىيەنىڭ خېتىنى ئوقۇشقا باشلىدىم:

قەدىرلىك دوستۇم لەيلى، مەن بۇ دۇنياغا ھېچقانداق داۋراڭسىز، يالغۇز كەلگەن ۋە يالغۇز ياشىغانىدىم. ماڭا ئەمدى يەنە ئۇن - تىنسىز، يالغۇز كەتمەكچىمەن! بۇندىن ئالتە يىل ئىلگىرى ئاقسۇ شەھىرىدىكى تاغامنىڭ ئوغلى سۇبات بىلەن تونۇشقان ۋاقتىمدا يالغۇزلۇقۇمنىڭ ئاخىرلىشىدىغانلىقىغا ئىشەنگەنىدىم. ئايرىلىش ئالدىدا ئۇ ماڭا مەۋجۇدىيە، مېنى كۈتكىن، مەن يەنە كېلىمەن... دەپ ۋەدە بەرگەنىدى. ئۇنىڭدىن ئۇ ماڭا ھەرگەن ۋەدىسىنى ئۇنتۇپ كەتتى. ئۇ مېنىڭ بالىلىق دەۋرىمنىڭ ئاخىرلىرىدىكى تۇنجى ئوغۇل دوستۇم ئىدى. شۇڭا، بۇ ئىش ماڭا بەكمۇ ئېغىر كەلدى. شۇ ۋاقىتتىن باشلاپ مېنىڭ يالغۇزلۇقۇمغا مىسكىنلىك قوشۇلدى. كېيىن مەن زۇلقار بىلەن ئۇچراشتىم ۋە ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قالدىم. سۆيگۈ مېنىڭ ۋۇجۇدۇمغا كۈچ-قۇۋۋەت، كەيپىياتىمغا خۇشاللىق ۋە جۇشقۇنلۇق بېغىشلىغانىدى. يالغۇزلۇقۇم ئەمدى

ئاخىرلاشقان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىغانىدىم. لېكىن بۇ سۆيگۈ ماڭا ئازاب ۋە خورلۇق ئېلىپ كەلدى. بارلىق ئارزۇ - ئىستەكلىرىم بەربات بولدى. مەن بۇ خورلۇق ۋە ئازابتىن پەقەت ئۆلۈم ئارقىلىقلا قۇتۇلالايدىغانلىقىمنى تونۇپ يەتتىم.

ساڭا ھەممە ئىشنى سۆزلەپ بېرەي، مەن ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئۆز يېزامدىكى ئوتتۇرا مەكتەپكە تەقسىم قىلىنغانىدىم. بىر كۈنى تۇيۇقسىزلا كۆڭلۈم ئېلىشىپ بىئارام بولۇپ كەتتىم. ئاخىرى يېزىلىق دوختۇرخانىغا باردىم. دوختۇر ماڭا ئېغىر ئايال بولۇپ قالغانلىقىمنى ئېيتتى. مەن بۇ ئىشتىن قاتتىق چۆچۈپ كەتتىم. مەن ئاھايىتى پەرىشان ھالدا دوختۇرخانىدىن ياتاقتا قايتىپ كەلدىم ۋە زۇلقارنا ئالدىراپلا بىر پارچە خەت يېزىپ ئەۋەتتىم. تۆپتۇغرا 11 كۈندىن كېيىن ئۇنىڭ خېتىنى تاپشۇرۇۋالدىم ۋە خۇشاللىقىمدىن يۈگۈرگىنىمچە ياتاقتا كىرىپ خەتنى ئوقۇدۇم. ئاھ خۇدا! زۇلقار ئاللىقاچان باشقا بىر قىز بىلەن تۇي قىلىۋاپتۇ ئەمەسمۇ! بۇ ئىش ماڭا شۇنچىلىك ئېغىر كەلدىكى، خۇددى ئەقلىمدىن ئېزىپ قالغاندەك ئۆن سېلىپ يىغلىۋەتتىم. دەل شۇ چاغدا قۇرسىقىمدىكى بالا ئەۋرەپ كەتتى. بۇ مېنى تېخىمۇ ۋەھىمگە سالدى. ياق، قورسىقىمدىكى بالا ئەمەس، بېشىمغا كەلگەن قورقۇنچلۇق بالايى - قازا. ئاھ پەرۋەردىگاھ، ئەمدى زۇلقارنىڭ بۇ بالىسىدىن قانداق قۇتۇلسام بولار؟ مەن غەزەپتىن تىترەپ كەتتىم. مۇبادا زۇلقار ئالدىمدا بولغان بولسا ئىدى، ئۇنى بوغۇپلا ئۆلتۈرۈپ قويغان بولاتتىم. بىلەمسەن، شۇ ھامان بوغۇپ ئۆلتۈرۈشتىن ئىبارەت كۆچلۈك بىر ئىستەك خىيالىمدىن كەچتى. ئوغراڭ بۇ مېنىڭ ئەمەس، بەلكى رەقىبىم زۇلقارنىڭ بالىسى. شۇنداق ئىكەن، دادىسىنىڭ ئورنىغا بالىسىدىن ئىنتىقام ئالسام، ئۇنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈۋەتسەم بولمامدىكەن، قىساس ئېلىش دېگەن مانا مۇشۇنداق بولىدىغۇ!؟ دوستۇم لەيلى، زۇلقار ماڭا خەت ئەمەس، خۇدانىڭ ماڭا يازغان ئۆلۈۋېلىش بۇيرۇقىنى ئەۋەتىپتۇ. مەن خۇدانىڭ بۇ بۇيرۇقىنى ئىجرا قىلىش قارارىغا كەلدىم. مەن ئۆلمەكچىمەن. ئۆلۈشۈمنىڭ سەۋەبلىرىنى ساڭا ئىزاھلاپ بېرىش ئۈچۈن بۇ خەتنى يازدىم. زۇلقارنىڭ ماڭا يازغان خېتىنىمۇ قوشۇپ ئەۋەتتىم. بەلكىم بۇ خېتىم قولۇڭغا تەگكىچە بۇ ۋاپاسىز دۇنيادىن كېتەرمەن. ناۋادا سەن بۇ يەرگە كەلسەڭ دادامغا تەسەللىي بېرىپ قوي، ئۇ بىر تۇپ تىكەندەكلا يالغۇز قالدى. ئۇنى پات - پات يوقلاپ تۇرغىن. سەندىن شۇنى ئىلتىماس قىلىمەنكى، مەن ئۈچۈن قانۇن ئورۇنلىرىغا ئەرز قىلىپ يۈرمە. ھەرگىز ئەرز قىلما. مۇبادا كىشىلەر مېنىڭ نىكاھسىزلا ئېغىر ئايال بولۇپ قالغانلىقىمنى بىلىپ قالسا مەن نومۇستىن يەنە بىر قېتىم ئۆلىمەن. مەنلا ئەمەس بىچارە دادامنۇ كىشىلەر ئارىسىدا يۈزىنى كۆتۈرەلمەي قېلىشى مۇمكىن. ئەلۋىدا دوستۇم لەيلى، مەن ئۈچۈن قايغۇرما، ياش تۆكمە. چۈنكى مەن قىساس ئېلىش ئۈچۈن ئۆلىمەن. زۇلقارنىڭ بالىسىنى ئۆلتۈرۈپ، ئۇنىڭدىن ئىنتىقام ئالىمەن. ئۇنىڭ بالىسىنى دەريادا تۇنجۇقتۇرۇپ ئۆلتۈرىمەن. ئەلۋىدا! ساڭا بەخت تىلەپ، جەننەتكە قاراپ كېتىۋاتقان دوستۇڭ مەۋجۇدىيە.

مەن بۇ خەتنى ئوقۇپ بولۇشۇم بىلەن تەڭلا گۈلھايات ئىچىنىشلىق ھالدا ھۆكۈرەپ يىغلىۋەتتى. ئۇ توختىماستىن يىغلايتتى، پەريات چېكەتتى. ئۇنىڭ قەلبىدىن ئىچىنىشلىق نىدا ئۇرغۇپ چىقماقتا ئىدى.

ئۇ مەۋجۇدىيە ئۈچۈن يىغلاۋاتامدۇ ياكى ئۆز تەقدىرىگە ئىچىنىپ يىغلاۋاتامدۇ، بۇنى مەن قىياس قىلالمىدىم. بەلكىم ھەر ئىككىسى ئۈچۈن يىغلىغاندۇ. چۈنكى ئۇمۇ مەۋجۇدىيەگە ئوخشاشلا ئالدانغان، كېرەكسىز بۇيۇمدەكلا تاشلىۋېتىلگەنىدى.

لەيلى بولسا ئۇنچىۋالا ئۆزىنى يوقىتىپ قويمىدى. ئۇ قول سومكىسىدىن ئاپئاق، پاكىز قول ياغلىقىنى چىقىرىپ گۈلھاياتنىڭ يېشىنى سۈرتتى ۋە ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىشكە باشلىدى. گۈلھايات ئاخىرى يىغىسىنى توختاتتى.

ــ مەن مۇشۇنداق ھالەتكە چۈشۈپ قالدىغانلىقىمنى ئويلاپ باقمىغانىكەنمەن، ــ گۈلھايات كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ، ئۆكسۈپ ئورۇپ سۆزلەشكە باشلىدى، ــ مەن زۇلقارغا بەك ئىشىنىپ كېتىپتىمەن. مەن تېخى، ئەگەر ئۇ مېنى ئۆلۈشكە بۇيرۇسا مەن خۇشاللىق بىلەن، كۈلۈپ تۇرۇپ ئۆلىمەن، دەپ ئويلايتتىم. مەن خۇددى مۇلايىم كېچىك بالىدەك، ئۇنىڭ تۈر، دېگەنىدىكىدەك تۇردۇم، سىزغان سىزىقىدىن چىقمىدىم. ئۇنىڭغا بولغان سۆيگۈم مېنى مۇشۇنداق بىچارە ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويۇپتۇ. ئەسلى ئۇ ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىغان بىر ئىنسان ئىكەن. ئۇنى ئۇنچىدانسىز دېيىش كېرەكمۇ، ئالدامچى دېيىش كېرەكمۇ، بىلەلمەيۋاتىمەن. مەن ئۇنىڭ نېمىسىنى ياخشى كۆرۈپ قالغانلىقىمنى ھازىرغىچە بىلمەيمەن. بەلكىم ئۇنىڭ كۆزلىرىنى ياخشى كۆرۈپ قالغاندىمەن. ياكى ئۇنى تونۇمايىسز سۆبات، ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن كىشىنىڭ يۈرىكىنى ئېرىتىۋېتىدىغان يىللىق بىر نۇر تۆكۈلۈپ تۇرىدۇ. چىرايى ھەر قانداق قىزنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلالايدۇ. گەپ ــ سۆزىنىڭ سىلىق ۋە مۇلايىملىقىنى دېمەمسىز تېخى. ئاھ، دۇنيادىكى بارلىق ئالدامچىلار مۇشۇنداق بولامدىغاندۇ! مېنى لەنەت يۇنداق ئالدامچىلارغا! سۆيگۈ ــ مۇھەببەتكىمۇ، ئىشەنچ، ئېتىقاد دېگەن نەرسىلەرگىمۇ، ھەممىسىگە لەنەت! يىلەر بىلمەيىسلەر، مەن ناھايىتى جاپا تارتتىم، ئازابلاندىم. مەكتەپ مۇدىرىمىز ئىلھام خانىم بېشىمنى سىلىمىغان بولسا نېمە كۈنلەرنى كۆرەتتىمكىن ــ تاڭ. ئۇ بەك ياخشى ئايال، مېنى ئۆز قىزىدەك كۆرىدۇ. ھالىمدىن خەۋەر ئالىدۇ. خانىمنىڭ بەۋقىران ئىسىملىك بىر ئوغلى بار. ئوغلىدىن باشقا ھېچنېمىسى يوق. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئاشۇ بەۋقىرانىنىڭ مېنى ياخشى كۆرۈپ قالغانلىقىنى سېزىپ قالدىم. چۈنكى ئۇ ھەر كۈنى كەچتە ئۆگزىسىگە چىقىپ مېنىڭ ئۆيۈمنىڭ دېرىزىسىگە قاراپ ئولتۇرۇۋېلىپ گارمون چېلىشقا باشلايتتى. ئۇ پەقەت مۇڭلۇق ۋە مىسكىن مۇزىكىلارنىلا چالاتتى. ئۇ بۇ ئىشنى بىر قانچە ئايدىن بېرى ئۇزۇلدۇرمەي داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. مېنىڭ بۇنچىلىك ئىشنى سېزىۋالمىسلىكىم مۇمكىن ئەمەس. بۇ تەسادىپىي ھالدا ماڭا ئۇچراپ قالغىنىمىدىكىن بولسا دەرھاللا ئۆزىنى چەتكە ئالاتتى. تامىلارنىڭ، دەرەخلەرنىڭ ئارقىسىغا يوشۇرۇنۇۋالاتتى. ئۇلارنىڭ ئۆيىگە كىرىپ قالسام غىپپىدە باشقا ئۆيگە چىقىپ كېتەتتى. چىرايىمغا تىكىلىپ قارىيالمايتتى. ئۇ ھەر كۈنى كەچ كىرىشى

بىلەنلا ئۆگزىگە چىقىپ گارمون چېلىشقا باشلايتتى. ماڭا بولغان سۆيگۈ ھېسسىياتىنى ئەنە شۇنداق ئىزھار قىلاتتى. كېچە - كېچىلەپ گارمون چېلىپ، مەندە ئۆزىگە نىسبەتەن سۆيگۈ ھېسسىياتى ئويغاتماقچى بولاتتى. لېكىن شۇ كۈنلەردە مەن ئېغىر ئايال بولۇپ قالغانىدىم، شۇڭا ئۇ كېچىدە مېنىڭ دېرىزەمگە قاراپ ئولتۇرۇپ گارمون چالسا، مەن كارىۋىتىمدا يېتىپ قورسىقىمنى سىلايتتىم ۋە بالامنىڭ مىدىرلىشىنى كۆزىتەتتىم. زۇلقاردىن قاچان خەت كېلىدىغانلىقى، قاچان توي قىلىدىغانلىقىنى ھېچقانداق خىيال سۈرەتتىم. بىر كۈنى كەچتە سەلىمە خانىم ئۆيىگە كىرىپ كەلدى ۋە ماڭا تاماق ئېتىشكە يارەملەشتى. تاماقتىن كېيىن بىز ئۇزاق مۇڭدىشىپ ئولتۇردۇق. بىر چاغدا ئۇ مېنى كېلىن قىلىۋېلىش نىيىتىنىڭ بارلىقىنى ئېيتتى. مەن ئەمەلىيەتتە زۇلقارنى ياخشى كۆرىدىغان تۇرسام، سەلىمە خانىمغا قانداقمۇ رازىلىق بېرەلەيمەن. مەن گەپ قىلماي تۇرۇۋالدىم. سەلىمە خانىم يەنە «سەن بەلكىم نەۋقىران ماڭا گەپ قىلمىدىغۇ، دەپ ئويلىشىڭ مۇمكىن، بىراق ئۇ گەپ قىلالمايدۇ، تىلى كېسىۋېتىلگەن» دېدى. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، نەۋقىران ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقاندا بىر قىز بىلەن پۈتۈشۈپتىكەن. ئوقۇش پۈتتۈرگەندە ئىككىسى قىزنىڭ ئوقۇۋاتقاندا بىر قىز بىلەن پۈتۈشۈپتىكەن. ئوقۇش پۈتتۈرگەندە ئىككىسى قىزنىڭ يۇرتىغا خىزمەتكە تەقسىم قىلىنىپتۇ. لېكىن قىزنىڭ ئەتراپىدا چۆگىلەپ يۈرىدىغان لۇكچەكلەربىر كۈنى كېچىدە نەۋقىرانىنى ئۇرۇپ، ئۇنىڭ تىلىنى كېسىۋېتىپتۇ. نەۋقىران دوختۇرخانىدا داۋالىنىۋاتقاندا قىز باشقا بىر يىگىتكە تېگىۋاپتۇ. نەۋقىرانىنى يوقلاپمۇ كەلمەپتۇ. نەۋقىرانىڭ تىلىنىغۇ دوختۇرلار ساقايتىپتۇ، لېكىن ئۇ گەپ قىلالمايدىغان بولۇپ قاپتۇ. مەن بۇنى ئاڭلاپ بەك ئازابلاندىم.

مەن سەلىمە خانىمنى ئۆز ئانامدەك كۆرەتتىم ھەم ھۆرمەتلەيتتىم. ئۇمۇ ماڭا ئۆز قىزىدەك كۆيۈنەتتى. مۇشۇنداق چاغدا گەپ قىلماي تۇرۇۋالسام بولمايتتى. شۇڭا ئۇنىڭغا ئېغىر ئايال ئىكەنلىكىمنى ئېيتىشقا مەجبۇر بولدۇم. ئۇ ماڭا بىر ھازاغىچە كايىدى. كېيىن ئېغىر ئايال ئىكەنلىكىنى ھېچكىمگە بىلدۈرمە، بۇ يەردىكى كىشىلەر نىكاھسىز بالا تۇغقان ئايالنى باش كۆتۈرۈپ يۈرگىنىڭ قىلىۋېتىدۇ، ئەمما سەن خاتىرجەم بول، ئۆزۈم بىر ئامال قىلىمەن، دېدى. ئاردىدىن ئونبەش كۈن ئۆتكەندە ئۇ مېنى يىراق بىر ناھىيىدىكى تۇغقىنىمنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ قويدى. مەن شۇ يەردە يەتتىگىدىم. مەن بالامنى ئېلىپ قايتىپ كەلدىم. سەلىمە خانىم مەكتەپتىكىلەرگە «گۈلھايات‌نىڭ ھامىمىسى تۇغۇتىدا قازا قىلىپ كېتىپتىكەن، شۇنىڭ بالىسىنى بېقىۋاپتۇ» دەپ قويۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ مېنىڭ ئىشلىرىمنى ھېچكىم بىلمىدى، سۆز - چۆچەك ھۇ بولمىدى. نەۋقىران بالامغا بەك ئامراق، ھەر كۈنى قۇچىقىغا ئېلىپ، ئەركىلىتىپ ئويىنىتىدۇ. مانا، كۆردۈڭلارمۇ، مەن ھازىرغىچە زۇلقارنىڭ بالىسىنى بېقىپ، ئۇنىڭ خېتىنى كۆتۈپ ئولتۇرۇپتىمەن، ئۇ بولسا مېنى ئاللىقاچان ئۇنتۇپ كېتىپتۇ ئەمەسمۇ.

گۈلھايات ئۆزىنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىنى سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن يەنە ھۆركىرەپ يىغلىۋەتتى. مەن ئىختىيارسىز قاتتىق غەزەپلەندىم. شۇ پەيتتە بىرلا نەرسىگە، بىرلا نەرسىنىڭ ئاياغ - ئاستى بولغانلىقىغا ئېچىنىاتتىم، ئۇ بولسىمۇ مەن ئالتە يىلدىن

بىرى ئىزدىگەن، لېكىن تاپالمىغان مۇھەببەت ئىدى، شۇڭا مۇھەببەت ئۇچۇن ئازاب چېكىۋاتقان يۇرىكىمدىن ئېغىر ۋە ھەسرەتلىك نىدا ئۇرغۇپ چىقىۋاتاتتى. ئەلەملىك كۆز ياشلىرىم قارىچۇقىمدىن ئېتىلىپ چىقىپ، مەڭزىمگە سىرغىپ چۈشۈۋاتاتتى. مەن ئەمدى مەۋجۇدىيەتنىڭ ئۆلۈۋېلىش سەۋەبلىرىنى ئۇقۇۋېلا قالماستىن يەنە ئۇرغۇن بەختسىزلەرنىڭ ئازابلىق كۆز ياشلىرىنىمۇ كۆردۈم. كۆڭلۈم بەكمۇ بىئارام بولۇپ كەتتى.

ـ مەن قىزلارنىڭ يېنىدىن چىقىپ تاغامنىڭ مېھمانخانا ئۆيىگە كىردىم ـ دە، ئېغىرلاشقان گەۋدەمنى كارىۋات ئۈستىگە تاشلىدىم ۋە ئۇخلىماقچى بولۇپ كۆزۈمنى يۇمدۇم. بىراق مەۋجۇدىيە بىلەن گۈلھايات كۆز ئالدىمغا كېلىۋېلىپ زادىلا ئۇخلىيالمىدىم. ئۇلارغا ئېچىنغانسېرى زۇلقارغا بولغان نەپرىتىم كۈچىيىپ كېتىۋاتاتتى. گەرچە مەن ئۇنى زادىلا كۆرۈپ باقمىغان بولسامۇ، ئۇنىڭغا نىسبەتەن ۋۇجۇدۇمدا كۈچلۈك بىر خىل ئۆچمەنلىك ۋە قىساس تۇيغۇسى باش كۆتۈرگەنىدى.

ـ ئەتىسى ئەتىگەندە ئەمدىلا يۇزۈمنى يۇيۇپ تۇراتتىم، لەيلى ناھايىتى پەرىشان ھالدا ئۆيگە يۈگۈرۈپ كىردى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدە نامەلۇم بىر خىل ۋەھىمە ئەكس ئېتىپ تۇراتتى.

ـ سۈبات، ـ دېدى ئۇ ماڭا سوئال نەزەرىدە قاراپ، ـ سىز گۈلھاياتنى كۆرمىدىڭىزمۇ؟

ـ ياق، ـ دېدىم مەن ھودۇقىغان ھالدا، ـ ئۇ ئاخشام سىز بىلەن بىللە قالغانىدىغۇ؟

ـ ھەئە، ئاخشام ئۇ يېنىمدىلا ئۇخلاپ قالغانىدى. سەھەردە ئويغىنىپ قارىسام ئۇنىڭ ئورنى بوش تۇرىدۇ.

بىز پۈتۈن كەنتنى ئاختۇرۇپ چىقتۇق. ئۇچرىغانلىكى كىشىلەردىن سورىدۇق. بىراق گۈلھاياتنى ھېچيەردىن تاپالمىدۇق. ئاخىر بىز ئۇنى زۇلقارنىڭ يېنىغا كەتكەن بولۇشى مۇمكىن، دەپ پەرەز قىلىپ، ناھىيىگە بارماقچى بولدۇق.

مەن تاغام بىلەن دادامغا ناھىيىدە مۇھىم بىر ئىشىم چىقىپ قالغانلىقىنى ئېيتىپ قويۇپ، لەيلى بىلەن بىللە ناھىيىگە قاراپ يولغا چىقتىم.

4

بىز كەچكە يېقىن ناھىيىگە يېتىپ كەلدۇق.

ـ يۇرۇڭ سۈبات، ـ دېدى لەيلى قولۇمدىن تارتىپ تۇرۇپ، ـ ئاۋۋال بىزنىڭ ئۆيگە بېرىپ بىر ئاز دەم ئالغاچ تاماق يەۋالايلى. ئۇنىڭدىن كېيىن زۇلقارنىڭ ئۆيىگە بارايلى.

ـ ئۆيىڭىزگە بارسام قانداق بولار؟ ـ دېدىم مەن، ـ ئاتا ـ ئانىڭىزنىڭ ئالدىدا ئوڭايسىزلىنىپ قالارمەنمىكىن. ئۇلار مېنى ئېلىپ كىرگىنىڭىزنى كۆرسە نېمىدەپ

ئويلاپ قالار؟

— خاتىرجەم بولۇڭ، سۆبات، ئۇلار ھېچقانداق ئويلاپ قالمايدۇ. كىم بىلسۇن، كېيىنچە بىزنىڭ ئۆيىنىڭ ئادىمى بولۇپ قالامسىز تېخى، — لەيلى شۇنداق دېدى - يۇ، بۇ چاقچىقىدىن ئۈيۈلۈپ بىردىنلا قىزىرىپ كەتتى.

— شۇنداق بولسىمۇ قەۋەتلا خۇشال بولۇپ كېتەتتىم، — دېدىم مەنمۇ چاقچاق قىلىشقا تىرىشىپ، — لېكىن خۇدانىڭ ماڭا ئۇنداق ئامەتىنى نېسىپ قىلىشىغا ئىشىنەلمەيمەن.

لەيلى جىمىپ قالدى. بىز ئۈن - تىنسىز مېڭىپ ئۇيىگە يېتىپ كەلدۇق. يۇزىمىزنى يۇيۇپ، تاماق يەپ بولغاندىن كېيىن ئىككىمىز ئۈچلىسىپتقا مىنىپ زولقارنىڭ ئۇيىگە قاراپ يولغا چىقتۇق.

بىزنى زۇلقارنىڭ ئانىسى كۈتۈۋالدى. زۇلقارنىڭ سىرتقا چىقىپ كەتكەنلىكىنى، بىردەم كۈتۈپ تۇرساق كېلىپ قىلىشى مۇمكىنلىكىنى ئېيتىپ، بىزنى مېھمانخانىغا باشلىدى.

كۆپ ئۆتمەستىنلا زۇلقار سىرتتىن كىرىپ كەلدى.

— ۋۇي، سىزكەنسىز - دە لەيلى، ياخشىمۇ سىز؟ — زۇلقار لەيلىدىن كۆلۈمسىرەپ تۇرۇپ ئەھۋال سورىدى. لېكىن لەيلىنىڭ چىرايىدىكى غەزەپ - نەپرەت ئىپادىسىنى كۆرۈپ سەل - پەل تەمتىرەپ قالدى. كېيىن ياخشىمۇ سىز، دەپ ماڭا قولىنى ئۇزاتتى. ئەسلىدە مەن ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشمەسلىكنى ئويلىغانىدىم. لېكىن ئۇنى كۆرۈپ ئىختىيارسىز ئورنىمدىن تۇرۇپ ئۇنىڭغا قولۇمنى بەردىم. مەۋجۇدىيەت بىلەن گۇلھاياتنىڭ ئوڭى شۇ دەرىجىدە ياخشى كۆرۈپ قالغانلىقى ئەجەبلىنەرلىك ئەھمىيەتسىز ئىكەن، ئۇنىڭ چىرايىدىن، كۆزلىرىدىن... بىر خىل تۇغما گۈزەللىك ۋە جەلپكارلىق چىقىپ تۇراتتى.

— گۇلھايات سىزنى ئىزدەپ كەلدىمۇ؟ — دېدى لەيلى ئۇنىڭغا بىگانە دەك تىكىلىپ تۇرۇپ.

— نېمە، ئۇ... ئۇ... — زۇلقار لەيلىنىڭ بۇ ئىشلاردىن خەۋەر تاپقانلىقىنى سېزىپ تەمتىرەپ كەتتى، — ياق... ياق... ئۇ بۇ يەرگە كەلمىدى. پەقەت كەلمىدى. لەيلى، سىز مېنى ئەپۇ قىلىڭ. مەن راستىنلا ئەخمەقلىق قىپتىمەن. ئىككىلارنىڭ مۇناسىۋىتىنى بىلمەستىن... سىزگە خەت...

— باشقىچە ئويلاپ قالماڭ، سىزنى ماڭا يازغان تەكلىپ خېتىڭىز ئۈچۈن ئىزدەپ كەلگىنىمۇ يوق، — دېدى لەيلى زۇلقارنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، — بۇ يىگىت بىلەنمۇ دوستلۇقتىن باشقا ھېچقانداق مۇناسىۋىتىمىز يوق. ئۇنى سىزگە تونۇشتۇرۇپ قويماي. ئىسمى سۆبات. بېيجىڭدا ئوقۇيدۇ. ئەمدى ئۆزۈمنىڭ نېمىشقا كەلگەنلىكىنمۇ چۈشەندۈرۈپ قويماي، مەن دوستۇم مەۋجۇدىيەتنىڭ ئۆلۈپ كەتكەنلىكىنى سىزگە خەۋەر قىلغىلى كەلدىم.

— نېمە، نېمە؟ — زۇلقار كەسكىن ھالدا بېشىنى كۆتۈرۈپ لەيلىگە تىكىلدى، — سىز ... چاقچاق... چاقچاق ... قىلىۋاتمايدىغانسىز؟

— بېشىڭىزنى سىلكىۋېتىپ ئاڭلاڭ، زۇلقار، سىز ئۇنىڭغا توي قىلدىم، دەپ خەت يېزىپتىكەنسىز، شۇڭا ئۇ ئۆزىنى دەريانا تاشلاپ ئۆلۈۋالدى. شۇنىمۇ بىلىپ قېلىڭ، زۇلقار، ئۇ سىزنىڭ تېخى يوروق دۇنياغا كۆز ئاچمىغان بالىڭىزنىمۇ ئۆزى بىلەن بىرگە ئېلىپ كەتتى. سىز تېخى بىلمەيسىز. گۇناھايات تېخىچە سىزنىڭ بالىڭىزنى بېقىپ يۈرىدۇ. ئۇ شۇنچە نومۇسقا، كىشىلەرنىڭ سۆز - چۆچەكلىرىگە، تىل ئاھانەتلىرىگە چىداپ بالىڭىزنى تۇغدى. ئۇلار ئانا - بالا ئىككىسى سىزنى كۈتۈۋاتىدۇ. بىلەمسىز؟ ئۇ سىزنىڭ توي قىلىش توغرىسىدا ئۆزىگە خەت يېزىشىڭىزنى كۈتۈۋاتىدۇ! ئەكسىچە سىز مەن بىلەن توي قىلىشنى ئويلاۋاتىسىز. سىزدە ۋىجدان دېگەن نەرسە يوقكەن! سىز ھايۋاندىن پەرقلەنمەيدىكەنسىز! سىز خىيالىڭىزدا تېخى بۇ ئىشلىرىنى لەيلى بىلمەيدۇ دەپ ئويلاپ يۈرەمسىز؟! مەن ھەممىنى بىلىمەن. گۇلھايات بىلەن مەۋجۇدىيەنىڭ پاك سۆيگۈسىنى قانداق خارلىغانلىقىڭىزنى ئوبدان بىلىمەن، — لەيلى دېمى سىقىلىپ قالغاندەك بىردىنلا سۆزىدىن توختاپ قالدى. زۇلقار بولسا، ئۆتكۈزگەن گۇناھلىرى بويىنىدىن كۈچ بىلەن پەسكە بېسىپ تۇرغاندەك بېشىنى يەرگە سالىقىلا تقىنىچە جىمجىت ئولتۇراتتى. لەيلى سۆزىدىن توختىشى بىلەن ئۇ بېشىنى كۆتۈردى. ئۇنىڭ چىرايىدىكى شۇنچىلىك تاتىرىپ كەتكەنلىدىكى، رەڭگىنىڭ ئاق ياكى سېرىق ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولمايتتى.

— مەن ... مەن ... مەۋجۇدىيەدىن كەچۈرۈم سورايمەن. ئۇ ... ئۇنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىمنى ئېيتىپ كەچۈرۈم سورايمەن.

زۇلقار بەكمۇ گاڭگىراپ قالغانىدى. ئۇ لەيلىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭقىرالمىغاندەك كىشەچلەپ سۆزلەشكە باشلىدى، — مەن ... مەن مەۋجۇدىيەدىن كەچۈرۈم سوراپ ئۇنىڭ بىلەن توي قىلمەن ... ئۇنىڭ ...

— سىز ئۆزىڭىزنى بەكمۇ ئەقىللىق ھىسابلايتتىڭىزغۇ زۇلقار، سۆزلىرىمنى نېمىشقا چۈشەنمەيسىز؟ — لەيلى يەنە ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى، — زۇلقار، ماڭا قاراڭ، گېپىمنى ئۇقۇۋاتامسىز؟ مەۋجۇدىيە سىز بىلەن توي قىلالمايدۇ. ئۇ ئۆلدى ... ئۇنىڭدىن كەچۈرۈم سورىشىڭىز ھاجەتسىز. سىز ئەمدى قانۇنىنىڭ ھۆكۈمىنى كۈتۈڭ. مەن قانۇن ئالدىدا دوستۇم مەۋجۇدىيە ئۈچۈن دەۋاگەر بولىمەن ھەم تولۇق پاكىتقا ئىگە ۋەكىل سۈپىتىدە سوتتا گۇۋاھلىقتىن ئۆتىمەن. مەن ئىككى كۈندىن كېيىن يەنە كېلىمەن. شۇ ۋاقىتقىچە ئوبدان ئويلىنىپ بېقىڭ، — لەيلى سۆزىنى تۈگىتىپ ئورنىدىن تۇردى ۋە ماڭا قاردى، — يۈرۈڭ، سۇبات، ئەمدى بىز قايتايلى.

بىز ئۆيدىن چىقىپ كەتتۇق، سىرتتا ئاللىقاچان قاراڭغۇ چۈشۈپ قالغانىدى. بىزنى زۇلقار چوڭ يولغىچە ئۇزىتىپ چىقتى.

— بولدى، كىرىپ كېتىڭ، — دېدىم مەن زۇلقارغا، — سىز يەنە كېرەك ئىشلار ئۈستىدە باش قاتۇرمىسىڭىز بولمايدۇ.

— لەيلى بىلەن ئىككىمىز ۋېلىسىپىتقا مىنىپ يولغا چۈشتۇق. بىز ئەمدىلا يولنىڭ دوقمۇشىغا يېقىنلاشقاندا زۇلقارنىڭ مېنى چاقىرغان ئاۋازى ئاڭلاندى. ...

— سۇبات، بۇياقتا كېلىڭا!

مەن ۋېلىسىپىتنى ئارقىغا بۇراپ، زۇلقارنىڭ يېنىغا كەلدىم.

— بېشىم بەك قېتىپ كەتتى، نېمە قىلىشىمنى بىلەلمەيۋاتىمەن ... ئەتە كېلەمسىز؟ — دېدى ئۇ خۇددى ناھايىتى قىيىن ئىشقا دۇچ كەلگەندەك بېشىنى ئەگكەن ھالدا، — ۋاقتىڭىز يېتەرمۇ؟

— يېتىدۇ، قىلدىغان بىرەر ئىشىڭىز بارمىدى؟

— ئۇقمايمەن، نېمىشقىكىن سىز بىلەن بىرگە بولۇشنى خالاپ قالدىم. ئەتىگەندە سىزنى ئۆيدە كۈتىمەن.

— ماقۇل، سائەت قانچىدە؟

— توققۇزدا.

مەن لەيلىنىڭ يېنىغا قايتىپ كەلدىم. بىز يەنە ۋېلىسىپىتقا مىنىپ يولغا چۈشتۇق.

— ئۇ نېمە دېدى؟ — دەپ سورىدى لەيلى پەرۋاسىز ھالدا.

— ئەتە يەنە كېلىشىمنى ئۆتۈندى.

— نېمە ئىشى بار ئىكەن؟

— بىلمىدىم.

بىز يەنە جىمجىتلا ماڭدۇق. يولنى كوچا چىراغلىرى غۇۋا يورۇتۇپ تۇراتتى. كوچىدا ئۆتكۈنچىلەرمۇ ناھايىتى ئازئىدى. ناھىيىلىك مېھمانخانىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە مەن ۋېلىسىپىتتىن چۈشتۈم. لەيلىمۇ نېمە بولغانلىقىنى بىلمەستىن ۋېلىسىپىتتىن چۈشتى.

— لەيلى، مەن مۇشۇ مېھمانخانىدا يېتىپ قالاي، — دېدىم، — بازار ئىچىدە مېنىڭ بىرەر تونۇشۇمۇ يوق.

— نېمە؟ — ئۇ ماڭا خۇددى ئۇشتۇمتۇت بىر نەرسىدىن چۆچۈگەندەك قىياپەتتە قارىدى. — مېنىمۇ تونۇمامسىز؟ يۈرۈڭ، بىزنىڭ ئۆيدە يېتىپ قېلىڭ.

— رەھمەت، ئۆيىڭىزدە يېتىۋالىدىغان ۋاقتىلىرىمۇ كېلىپ قالار.

ئۇ بىرەر مىنۇتچە جىم تۇرغاندىن كېيىن پىچىرلىدى:

— ئەمىسە مېنى ئۆيۈمگە ئاپىرىپ قويۇڭ.

بىز ۋېلىسىپىتنى يېتىلەپ ئاستاغىنە يولغا چۈشتۈق.

5

ئەتىسى سائەت توققۇزدا زۇلقارنىڭ ئىشكى ئالدىغا كېلىپ كۈنۈپكىنى باستىم. ئىشىكنى زۇلقار ئۆزى ئاچتى.

— دەل ۋاقتىدا كەلدىڭىز، مەن سىزنى ساقلاپ تۇرغانىدىم، — دېدى زۇلقار. مەن ئۇنىڭ چىرايىغا قاراپ ھەيران بولدۇم. ئۇ بىز كېچىلدىلا ئورۇقلاپ

كەتكەنىدى. چىرايىدىن ئەندىشە ۋە مىسكىنلىك ئالامەتلىرى بىلىنىپ تۇراتتى، — ئۆيگە كىرىلىك.

مەن ئۇنى مېھمانخانىدا كۈتۈپ تۇردۇم. ئۇ يانىدىكى ئۆيگە كىرىپ كېيىنىپ، پومپىيىپ تۇرغان بىر سومكىنى كۆتۈرۈپ چىقتى.

— چاي ئىچتىڭىزمۇ؟

— ھەئە.

— قۇمباغ يېزىسىغا بارىدىغان ئىش چىقىپ قالدى. مەن بىللە بېرىشنى خالامسىز؟ — دېدى ئۇ جىددىي رەۋىشتە، — گۇلھايات‌نى يوقلاپ كەلسەكمىكىن، دەيمەن.

— ماقۇل، يۈرۈك ئەمىسە.

توۋا دەيمەن، زۇلقار بىلەن كۆرۈشۈشتىن ئىلگىرى ئۇنىڭغا غەزەپ - نەپرىتىم قاينىاپ تاشقانىدى. ئۇنى ياقىسىدىن بوغۇپ راسا ئەدەبلىگۈم، دەسسەپ چەيلىگۈم، چاينىاپ پۈركۈۋەتكۈم كەلگەنىدى. لېكىن ئۇنىڭ بىلەن ئۇچراشقان ۋاقتىمدا ئۇنىڭ ياقىسىدىن بوغالمىدىم، چاينىاپىمۇ پۈركۈۋېتەلمىدىم، ئەكسىچە، ئۇنىڭ بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتۈم. ھازىر بولسا خۇددى ئىتائەتمەن بالىدەك ئۇنىڭغا ئەگىشىپ قۇمباغ يېزىسىغا كېتىۋاتىمەن. بۇ، بۇنىڭدىن قورققانلىقىم، ياقىسىدىن بوغۇشقا توغرا كەلسە كۆچۈم يەتمەي قېلىشىدىن ئەنسىرىگەنلىكىم ئەمەس. ئەمەلىيەتتە ھېنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدۇمدا كۆچ - قۇۋۋەت تۇرغۇپ تۇراتتى. بوي - بەستىمۇ زۇلقاردىن قاۋۇل چراق ئىدى. ئىقرار قىلمەنكى، ئالدىنقى كۈندىكى يۈز كۆرۈشۈش ۋاقتىدىلا ئۇنىڭغا بولغان غەزەپ - نەپرىتىمنىڭ ئاستا - ئاستا پەسىيىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلغانىدىم. بۇنىڭ سەۋەبىنى ئانچە ئېنىق ئېيتىپ بېرەلمەيمەن. ئىشقىلىپ تۇنجى قېتىم كۆرۈشۈش بىلەنلا ئۇ ماڭا سىلىق - سىپايە مۇجەزلىك، مۇلايىم بىرسى بىلگىتتەك كۆرۈنگەنىدى. مانا ھازىرمۇ ئۇنىڭ مەۋجۇدىيە بىلەن گۇلھايات‌نى ئەخمەق قىلغانلىقىغا، ئۇلارنى ئالدىغانلىقىغا، جىنايەت ئۆتكۈزگەنلىكىگە ئىشەنگۈم كەلمەيدۇ. ئەمما ئۇنىڭ شۇنداق قىلغانلىقى راست، بۇنى ئۇنىڭ ئۆزىمۇ ئىقرار قىلغان.

بىز قۇمباغ يېزىسىغا بارىدىغان ماشىنا ئىزدەپ، بىرەر سائەتچە ئۇيان - بۇيان قاتراپ يۈردۇق. ئاخىرى رۇدا زاۋۇتىغا بارىدىغان بىر يۈك ماشىنىسى تاپتۇق. بۇ ماشىنا قۇمباغ يېزىسىنىڭ يېنىدىن ئۆتىدىكەن. بىز كوزۇپىنىڭ ئوستىگە چىقىپ ئولتۇردۇق. بىراق قۇمباغ يېزىسىغا يېتىپ كېلەي دەپ قالغاندا ماشىنا بۇزۇلۇپ قالدى. ئۇنىڭ نېرىسىغا بىز پىيادە ماڭماقچى بولدۇق.

زۇلقار ئىغىر سومكىنى مۇرىسىگە ئېسىپ ئۇن - تىنسىز ھالدا كېتىپ باراتتى.

— مەن سىزدىن بىز ئىشنى سورىماقچىدىم، — دېدىم مەن ئىلاجى بار سىلىق سۆزلەشكە تىرىشىپ، — سىز گۇلھايات بىلەن مەۋجۇدىيەنى نېمىشقا تاشلىۋەتتىڭىز؟ بۇنىڭ سەۋەبىنى بەكمۇ بىلگۈم كېلىۋاتىدۇ. بۇ سىزنى قىستىغانلىقىم ئەمەس. ئەگەر خالىمىسىڭىز جاۋاب بەرمەڭىزدۇ، بولىدۇ.

ئۇ خۇددى مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلىمىغاندەك بىرەر مىنۇتقىچە ئۈن - تىنسىز ماڭدى. كېيىن ئۆز ئۆزىگە سۆزلەۋاتقاندەك پەس ئاۋازدا سۆزلەشكە باشلىدى.

ــ سۇبات، مېنى ئۆزىنى ئاقلاۋاتىدۇ دەپ ئويلاپ قالماڭ. تۇنۇگۈن سىلەر كەتكەندىن كېيىن مەن دەل مۇشۇ مەسىلە ھەققىدە ئويلىدىم. پۈتۈن بىر كېچە كىرپىك قاقماي تاڭ ئاتقۇزدۇم. لېكىن ئۇلارنى نېمىشقا تاشلىۋەتكەنلىكىمنىڭ سەۋەبىنى تاپالمىدىم. بۇ ئىشلارنى سىزگە، تەپسىلىيرەك سۆزلەپ بېرەي، شۇنىڭدىن كېيىن قانداق خۇلاسە چىقارسىڭىز مەيلى. مەن ئاخىرقى ئوقۇش يىلىغا قەدەم قويغان ۋاقتىمدا گۈلھايات ئوقۇش پۈتتۈرۈپ مەكتەپتىن كېتىپ قالدى. شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئۆزۈمنىڭ بىر نەرسىدىن ئايرىلىپ قالغانلىقىمنى ھېس قىلدىم. سىز كىچىك بالىلارنىڭ قورچاق ئويىنىغىنىنى كۆرگەنمۇ، بالىلا قورچاقنى ئويناپ بولغاندىن كېيىن ئۆزى خالىغان يەرگە تاشلاپ قويىدۇ. كېيىن ئۇنى ئىزدەپ تاپالمىسا يىغلاپ تۇرۇپ ئاتا - ئانىسىغا باشقا قورچاق ئالغۇزىدۇ. مېنىڭ ئايرىلىپ قالغان نەرسەم دەل ئاشۇنداق قورچاققا ئوخشايتتى. گۈلھاياتتىن ئايرىلغىنىم ئۇچۇن ئازابلانمىدىم، لېكىن يالغۇزلۇقتىن زېرىكىشكە باشلىدىم. يالغۇزلۇق مېنى بىزار قىلىپ ئىچىمنى پۇشۇراتتى، لېكىن گۈلھاياتنىڭ يېنىمدا بولمىغانلىقىغا ئۆكۈنمەيتتىم ... مەن پەقەت مەكتەپ ئىچىدە بىر - بىرىنى قۇلتۇقلاپ كېتىۋاتقان قىز - ئوغۇللارنى كۆرگىنىمدە، كىرلەشكەن كىيىملىرىمنى ھەر قېتىم كارىۋات ئاستىدىكى يەشىككە ئېلىم بىلەن تاشلىغان ۋاقتىلىرىمدىلا خۇددى يامغۇردا قالغان كىشى ئۆيىدىكى كۇنلۇكىنى ئەسلىگىنىگە ئوخشاش گۈلھاياتنى ئېسىمگە ئالاتتىم. مۇبادا يېنىمدا ماڭا ھەمراھ بولىدىغان يەنە بىر قىز بولغىنىدا گۈلھاياتنى ئېسىمگە ئېلىپ قويىمىغانمۇ بولاتتىم. مەن شۇ كۇنلەردە ھاراق ئىچىشكە ئادەتلىنىپ قالدىم. دەرستىن چۇشكەندىن كېيىن مەكتەپ سىرتىدىكى ماگىزىنلارغا بېرىپ پارچە ھاراق ئېلىپ ئىچەتتىم ۋە سىرتلاردا ئايلىنىپ يۇرەتتىم. كىنو - تىياتىرلارغا باراتتىم. پەقەت ساۋاقداشلىرىم ئۇخلاپ قالغاندىلا ئاندىن قايتىپ كېلەتتىم. شۇنداق كۇنلەرنىڭ بىرىدە تاسادىپىي مەۋجۇدىيەتنى ئۇچرىتىپ قالدىم. شۇ كۇنى مەن «ماي كىنوخانىسى» دا كىنو كۆردۇم. كىنو تۈگىگەندىن كېيىن بىر بوتكىغا كىرىپ يەنە بىر نەچچە رومكا پارچە ھاراق ئېلىپ ئىچتىم. ئاندىن كوچىلاردا يەنە بىر ھازا لەلەڭشىپ يۇرگەندىن كېيىنلا مەكتەپكە قاراپ ماڭدىم. ئەتراپ قاراڭغۇ ئىدى. مەن مەكتەپكە بارىدىغان كوچىغا قايرىلدىم. شۇ چاغدا مەن ئاۋۇال بىر قىزنىڭ چىرقىرىغان، ئارقىدىنلا «لۇكچەك! مېنى قويۇۋەت ...» دېگەن ئاۋازىنى ئاڭلىدىم. سىنچىلاپ قارىسام بىر ئادەم بىر قىزنى يولنىڭ ياقىسىدىكى ئۆيگە سۆرىگىلى تۇرۇپتۇ. خېلى كۆپ ئاۋارىچىلىقتىن كېيىن مەن قىزنى قۇتقازدىم. مەن قۇتقۇزغان قىز دەل مەۋجۇدىيە ئىكەن. ئۇ كىسەل سەۋەبى بىلەن شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىن بىزنىڭ مەكتەپكە يۆتكىلىپ كەلگەنىكەن. شۇنىڭدىن كېيىن بىز كۇن ئارىلاپ ئۇچرىشىپ تۇردۇق. كىنو، تىياتىر، تانسىلارغا باردۇق. نۇرغۇن - نۇرغۇن پاراڭلارنى قىلىشتۇق. كەيپىياتىمدا ئۆزگىرىش بولىدى، كۇن بويى

خۇشال يۇرىدىغان بولدۇم. چۈنكى مەن يالغۇزلۇق ۋە زېرىكىشتىن قۇتۇلغانىدىم. ئەلۋەتتە مېنىڭ خۇشاللىقىم يەنىلا كىچىك بالىنىڭ يوقىتىپ قويغان قورچىقىنى تېپىۋالغانىدىن كېيىنكى خۇشاللىقىغا ئوخشايتتى. كېيىنكى ئىشلار ئۇزلۇكسىزلا يۈرۈشۈپ كەتتى. بەزى ئىشلارنى دېمىسەممۇ بولار. ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن مەۋجۇدىيەت ئۆز يېزىسىغا كەتتى. لېكىن بۇ ئايرىلىش مېنى ھېچقانچە ئازابلىمىدى. سىز بەلكىم مېنىڭ دوختۇرخانىدا يېتىپ داۋالانغانلىقىمنى ئەيلىدىن ئاڭلىغانسىز، شۇ كۈنلەردە مەن مەۋجۇدىيەتنى ئەيلى بىلەن سېلىشتۇرۇپ كۆردۈم. مەۋجۇدىيەتغۇ مەكتەپ جويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان گۈزەل قىز ئىدى. لېكىن ئەيلى ماڭا مەۋجۇدىيەتنىمۇ چىرايلىق كۆرۈندى. مەن ئەمدى ئەيلىگە قىزىقىپ قالدىم. ئەمدى زېرىكمەسمەن، ئۇنىڭ بىلەن كۆڭۈل ئېچىپ يۇرۇۋېرەرمەن، دەپ ئويلاپتىكەنمەن. تۈنۈگۈن سىلەر كەتكەندىن كېيىن پۈتۈن كېچە ئۇخلىمىدىم. پۈتۈن زېھنىمنى يىغىپ ئويلاندىم. ئۇنتۇلۇپ كەتكەن ئىشلارنى بىرمۇ - بىر ئەسلەپ چىقتىم. يۈرىكىمنىڭ قات - قېتىنى چۈۋۈپ بىرلا نەرسىنى — مۇھەببەتنى ئىزدىدىم، ئەمما تاپالمىدىم. يۈرىكىمدىكى گەپنى قىلسام، مەن تاكى ھازىرغىچە بىرمۇ قىزنى ياخشى كۆرۈپ باقماپتىمەن. مەن پەقەت گۈلهاياتقا قىزىقىپلا قاپتىمەن. مەۋجۇدىيەگە مەپتۇن بولۇپ، ئۇنى ياقتۇرۇپلا قاپتىمەن. ئەيلىگىمۇ قىزىقىپتىمەن. ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىنى ياخشى كۆرۈپ باقماپتىمەن. مەن خۇددى تاسادىپىي ئامەتكە يولۇققۇپ قالغاندەك، ناھايىتى ئاسانلا ئۇلارنىڭ ۋىسالىغا ئېرىشىپ قالغان. شۇنىڭ بىلەن مېنىڭ قەلبىمدىكى ھېس - تۇيغۇلار مۇھەببەت دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلەلمەي، قىزىقىش، ياقتۇرۇپ قېلىش باسقۇچىدىلا توختاپ قالدى. ئەسلىدە مەن ئۇلارغا شۇنچىكى قىزىقىۋاتقان چاغدىلا ئۇلار مېنى ياخشى كۆرۈپ قالغان، ماڭا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ كەتكەنىدى. ئۇلار مېنىڭ قەلبىمدە مۇھەببەت ئويغىتالمىدى، ھەندە ئۇنتۇلماس تەسىراتلار قالدۇرالمىدى. شۇڭا مەۋجۇدىيەنى ئۇچراتقان ۋاقتىدا گۈلهاياتنى ئۇنتۇپ كەتتىم، ئەيلىنى ئۇچراتقاندا مەۋجۇدىيەنى ئۇنتۇپ كەتتىم. لېكىن سىز مېنى ئالدامچىكەن دەپ ئويلاپ قالماڭ، ئۇلارنى ئالداپ قويۇش مېنىڭ خىيالىمغۇ كىرىپ چىققىنى يوق. قىزلار ماڭا بىرىدىن بىرى چىرايلىق كۆرۈنۈۋەردى. شۇنىڭ بىلەن مۇشۇنداق ئېچىنىشلىق ئىشلار يۈز بەردى. مەن سىزگە كۆڭلۈمدىكى گەپلەرنى ئېيتىپ بەردىم، ئەمدى سىز قانداق ئويلىسىڭىز مەيلى.

زۇلقار قوشۇمىسىنى تۇرۇپ، يىراقلارغا تىكىلگىنىچە چوڭ - چوڭ قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ چىرايى ئېچىنىشلىق تۇسكە كىرىپ قالغان بولۇپ، ئۆز قىلمىشىغا پۇشايمان قىلۋاتقانلىقى، روھىي ئازاب چېكىۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى.

— سىز گۈلهاياتنى ياخشى كۆرمەيدىغان تۇرۇقلۇق يەنە نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭ بىلەن يانمۇ-يان كېتىۋېتىپ.

— ئاھ خۇدا! — دەپ ئېچىنىشلىق ھالدا ۋارقىرىۋەتتى زۇلقار، — بايا سىزگە

بىر كىچە ئۇخلىمىدىم، دېدىمغۇ، سىز مېنىڭ قانچىلىك ئازابلانغانلىقىمنى تەسەۋ-ۋۇر قىلالمايسىز. بۇ ئازاب ھەرگىزمۇ ئۆزۈمنىڭ قانۇن ئالدىدا جاۋابكار بولۇپ قېلىشىمدىن ئەنسىرىگەنلىكىمنىڭ ئىپادىسى ئەمەس. مۇبادا مەن 20 يىل تۇرمىدە ياتقان بولسامۇ تۇنۇگۈن كەچىدىكىدەك قىينالمىغان بولاتتىم. گويا پۈتۈن ۋۇجۇدۇم ئوتتا كۆيۈۋاتقاندەك، يۈرىكىم ئاشۇ ئوت ئىچىدە كاۋاپ بولۇپ كېتىۋاتقاندەك قاتتىق ئازابلاندىم. يۈرىكىمنى بۇنچىلىك ئېچىشتۇرۇپ ئاغرىتقان نەرسىنىڭ نېمىلىكىنى ئاستا ـ ئاستا ھېس قىلىشقا باشلىدىم، ئۇنى بىلىۋالغاندىن كېيىن ئۆمرۈمدە تۇنجى قېتىم ياش تۆكتۈم. ئۇ نەرسە مېنىڭ ۋىجدانىم ئىكەن. شۇڭا ئۇنىڭ ماڭا بەرگەن جازاسىنى ئۇن ـ تىنسىز قوبۇل قىلىشقا مەجبۇر بولدۇم. چۈنكى مەنمۇ بىر ئادەم ـ دە، ئادەم سۈپىتىدە تەپەككۇر قىلىمەن، سۆزلەيمەن، ئاڭلايمەن. يۈرىكىم تىنماستىن سوقۇپ، ماڭا ئادەم ئىكەنلىكىمنى ھەر دەقىقىدە ھېس قىلدۇرۇپ تۇرىدۇ. شۇنداق، پۈتۈن بىر كىچە ۋىجدانىمنىڭ سوراق سەھنىسىدە سوتقا تارتىلدىم. ئۇنىڭ ئالدىدا گۇناھلىرىمغا ئىقرار قىلدىم. ئازاب ئېچىدە تاڭنى ئاتقۇزدۇم. مەۋجۇدىيە ئۆلۈۋالدى. ئۇنى تىرىلدۇرگىلى بولمايدۇ، ئەمما تىرىكلەرنى قۇتقۇزۇپ قېلىش كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن گۈلھايات‌نى ياخشى كۆرمىسەممۇ ئۇنىڭ بىلەن تۇي قىلىش قارارىغا كەلدىم، ئىشىنىڭكى سۈبات، مەن چوقۇم ئۇنىڭ بىلەن بەختلىك بولىمەن.

زۇلقار سۆزىدىن توختاپ يەنە خىيالغا بېرىلىپ كەتتى، ئۇنىڭ نېمىلەرنى ئويلاۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى. ئۇ تاكى قۇمباغ يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگىچە زۇۋان سۈرمەي ماڭدى.

6

ئىشكىنى 50 ياشلارغا يېقىنلىشىپ قالغان سېمىز، ئاق پىشماق ئايال ئاچتى.

ـــ بىز گۈلھايات‌نى ئىزدەپ كەلگەنىدۇق، ـــ دېدىم مەن ئۇنىڭغا ئېگىلىپ سالام قىلغاندىن كېيىن، ـــ بىز ئۇنىڭ دوستلىرى بولىمىز.

ـــ ئۆيگە كىرىڭلار، بالىلىرىم، ـــ دېدى ئۇ بوسۇغىنىڭ سىرتىغا چىقىپ تۇرۇپ.

زۇلقار بىلەن ئىككىسىز ئۆيگە كىردۇق، ئۆي ئاددىلا سەرەمجانلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئازادە ۋە پاكىز ئىدى.

ـــ ئەدەبسىزلىك بولسىمۇ سوراپ باقاي، ئۆزلىرى سەلىمە خانىم بولاملا؟ ـــ دەپ سورىدىم مەن سۆپىنىڭ گىرۋىكىگە كېلىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن.

ـــ ھەئە، مېنىڭ ئىسمىم سەلىمە، ـــ دېدى ئۇ، ـــ يۇقىرىغا ئۆتۈپ ئولتۇرۇڭلار، بالىلىرىم، قېنى گىلەم ئۈستىگە چىقىڭلار.

ـــ بىز گۈلھايات بىلەن كۆرۈشمەك بولاتتى، ـــ دەپ سۆز قىستۇردى زۇلقار.

سەلىمە خانىم بىزگە چاي قۇيماقچى بولۇپ چەينەك، پىيالىلەر بىلەن ھەپىلە-شۈاتاتتى. ئۇ بىردىنلا چەينەكنى شىرە ئۈستىگە قويۇپ، زۇلقارنىڭ چىرايىغا

مەختەك قاددىلىپ قارىدى.

— مەن سىزنىڭ سۈرىتىڭىزنى كۆرگەن، سىزنىڭ ئىسمىڭىز زۇلقار ئەمەسمۇ؟ — دېدى ئۇ قوشۇمىسىنى تۈرۈپ.

— ھەئە، مېنىڭ ئىسمىم زۇلقار.

— ھۇ، لۇكچەك! سەن قايسى يۇزۇڭ بىلەن گۈلھايات‌نى ئىزدەپ كەلدىڭ؟ مەن ساڭا ئۇنىڭ قەيەردىلىكىنى ئېيتىپ بېرەمدىم؟ — سەلىمە خانىم بىردىنلا غەزەپ بىلەن ۋارقىراپ كەتتى. ئۇنىڭ چىرايى تامدەك تاتىرىپ كەتكەنىدى. قوللىرى بىلىنەرلىك تىترەۋاتاتتى، — ماقۇل، ساڭا ئېيتىپ بېرەي گۈلھايات قەبرىستانلىقتا، قەبرە ئىچىدە، ئۇ تۇنۇگۈن ئۆلدى. سەن لۇكچەكنىڭ ۋاپاسىزلىقى تۈپەيلىدىن ئېسىلىپ ئۆلۈۋالدى، ئۇ تۈپراق ئاستىغا كۆمۈلۈپ كەتتى. ماڭ، ئۇنىڭغا ھەمراھ بول. ھوي قارا يۈز! بۇنداق ياشىغىچە ئۆلۈۋالساڭ بولمامدۇ؟ ساڭا بىر تال ئارغامچا بېرەي، ئېسىلىپ ئۆل! سەن ئادەم ئەمەسكەنسەن زۇلقار! گۈلھايات ساڭا شۇنچە ئەقىدە باغلىغان، بارلىق دەرد - ئەلەملەرنى ئۆزى يالغۇزلا تارتقان ئەمەسمىدى!؟

— ئۇنىڭ بالىسىچۇ؟ — ئالدىراپلا سورىدى زۇلقار.

— ئۇنى ئاغزىڭغا ئالما، مۇناپىق! — سەلىمە خانىم خۇددى يارىلانغان شىرەدەك ھۆركىرىدى، — ئۇنىڭدا ھەققىڭ يوق. ئاھ پەرۋەردىگاھ، سەن نېمىشقا مۇشۇنداق ئالدامچى، مۇناپىقلارنىڭ جېنىنى ئالماي، ياخشىلارنى بۇرۇن ئېلىپ كېتىدىغانسەن.

سەلىمە خانىمنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن جالاقلاپ تىترەپ كەتتىم، قەلبىمنى ئاچچىق پۇشايمان، چىدىغۇسىز ئەلەم كۆيدۈرۈپ ئۆتتى، مېڭەم زىڭىلداپ ئاغرىپ كەتتى. بەدىنىم بىر تەرەپكە قىيسايغاندەك بولدى. كېيىن ھېچ نەرسىنى سەزمىدىم.

بىر چاغدا كىمدۇر بىرىنىڭ قاتتىق سىلكىشىدىن ئېسىمگە كېلىپ كۆزۈمنى ئاچتىم. ئالدىمدا سەلىمە خانىم تۇراتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى يىغىدىن قىزىرىپ كەتكەنىدى.

— سىز سۇبات بولامسىز؟ — سورىدى ئۇ مۇرەمدىن سىلكىپ تۇرۇپ، — سىزنىڭ ئىسمىڭىز سۇباتمۇ؟

مەن سەلىمە خانىمنىڭ كۆزلىرىگە ھەيرانلىق بىلەن تىكىلدىم. ئۇنىڭ ياشاڭغۇراپ تۇرغان كۆزلىرىدىن ئانىلارغا خاس چوڭقۇر مېھرىي - مۇھەببەت ۋە ئاق كۆڭۈللۈك چىقىپ تۇراتتى.

— ھەئە، ئىسمىم سۇبات، — دېدىم مەن ھەيران بولغان ھالدا.

— لەيلى دېگەن قىز سىز بىلەن بىللە كەلمىدىمۇ؟

— ياق. ئۇ كەلمىدى. ئۇ تېخى بۇ ئىشلاردىن خەۋەرسىز، — دېدىم ۋە ئۆيگە كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتىم. زۇلقار كۆرۈنمەيتتى.

— سەلىمە خانىم، زۇلقار قېنى؟

— بىلمەيمەن. ئۇنىڭ قاچان چىقىپ كەتكەنلىكىگە دىققەت قىلماپتىمەن.

مەن ئورنىمدىن چاچراپ تۇرۇپ سىرتقا قاراپ ئوقتەك ئېتىلدىم.

— سۇبات! نەگە بارىسىز؟ ھەي سۇبات...

ئارقامدىن سەلىمە خانىمنىڭ ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. ئەمما مەن ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىمىغاندەك يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتىم. زۇلقار، زۇلقار، دەپ ۋارقىرىغىنىمچە يۈگۈردۈم. ئەتراپنى زۇلمەت قاراڭغۇلۇقى باسقان بولۇپ، بوشلۇقتا نە ئاي، نە يۇلتۇز كۆرۈنمەيتتى. ھېنىڭ ئاۋازىم كېچە قوينىغا سىڭىپ كەتتى. زۇلقار ھېنىڭ چاقىرىقلىرىمغا جاۋاب بەرمىدى. پۈتۈن كەنتنى ئايلىنىپ چىقتىم. لېكىن زۇلقارنى تاپالمىدىم.

بىر چاغدا سەلىمە خانىم ئارقامدىن يېتىشىپ كېلىپ، بېلىكىمنى كاپىپدا تۇتۇۋالدى.

— ئۆيگە كىرىپ ئۇخلاڭ سۇبات، بەك چارچاپ كېتىپسىز. ئۇنى ئەتە ئىزدەپ سىڭىزمۇ بولىدۇ.

— بىراق، زۇلقار. ئۆزىگە زىيان - زەخمەت يەتكۈزۈۋالارمىكىن دەپ ئەنسىرەۋاتىمەن.

— ئەنسىرىمەڭ، — دېدى سەلىمە خانىم پەرۋاسىزلىق بىلەن، — ئۇ ئۆزىنى ھېچ نەرسە قىلىۋالمايدۇ.

مەن سەلىمە خانىمغا ئىتائەت قىلىپ ئۆيگە كىردىم، دېمىسىمۇ بۇ قاراڭغۇ كېچىدە زۇلقارنى تاپالىشىمغا ئىشەنچ قىلالماي قالغانىدىم. ئەمما قەلبىمنى ئەنسىزچىلىك قاپلىۋالغانىدى.

— ياتسامۇ بەربىر ئۇخلىيالمىغىدەكمەن، — دېدىم سەلىمە خانىمغا، — ماڭا گۈلمايا تىنىڭ قانداق ئۆلۈۋالغانلىقىنى ئېيتىپ بەرسىلىچۇ!

ئۇ ماڭا بىر ھازا تىكىلىپ تۇرغاندىن كېيىن ئېغىر خورسىنىدى.

— ئېيتىپ بەرگۈدەك ھېچقانچە ئىشمۇ يوق، ئوغلۇم. ئىشقىلىپ، بىز بىر - بىرىمىزگە يار - يۆلەك بولۇپ، ئانا - بالىدەك ياشىغان. ئۇ ئاۋاتىباغ ئوتتۇرا مەكتەپتىن

تەجرىبە سايمانلىرى ئېلىپ كېلىنمەن دەپ كەتكەنىدى. لېكىن ھېچنېمە ئالماي قۇرۇق قول قايتىپ كەپتۇ. چىرايى سەل تاتىرىپ قالغانىكەن. ماڭا، سەل چارچاپ قالدىم، ئارام ئېلىۋالاي، دېگەنىدى. ئەتىسى ئەتىگەندە كىرسەم تورۇسقا ئېسىلغان ھالەتتە تۇرۇپتۇ. بالىسىنىڭ ياستۇقىنىڭ تېگىدىن ئىككى پارچە خەت چىقتى. بىرىنى ماڭا، بىرىنى لەيلى بىلەن سىزگە يېزىپ قالدۇرۇپتۇ. ماڭا يازغان خېتىدە بالامنى سۈبات بىلەن لەيلىگە بېرىۋېتىڭ، دەپ تاپىلاپتۇ. مانا، ماۋۇ سىزنىڭ خېتىڭىز.

مەن گۈلھايا تىنىڭ خېتىنى ئوچۇپ ئوقۇدۇم. ئۇ مۇنداق دەپ يازغانىدى:

سۆيۈملۈك دوستلىرىم، مەن ھېيلە - مىكىرمۇ، ئالدامچىلىق، پەسكەشلىكلەرمۇ، ئازاب - ئوقۇبەتمۇ بولمىغان نېرىقى دۇنياغا كېتىۋاتىمەن. قىزىم جۇلالىنى سىلەرگە قالدۇرىدۇم. ئۇنى بېقىپ قاتارغا قوشۇڭلار. ئۇنى ياخشى تەربىيىلەپ، شاد - خۇرام لىققا ئېرىشتۇرۇڭلار. ئۇنىڭ ئېغىر يۈكىنى كۆتۈرۈشتىن باش تارتماڭلار. مەن سىلەرگە كۆپ نەرسە قالدۇرالمىدىم. ئىشكاپتا ئىككى مىڭ يۈەن پۇلنىڭ چېكى بار. ئۇنى مەن زۇلقار بىلەن توي قىلىش ئۈچۈن يىغقان. شۇ پۇلنىنى جۇلالە ئۈچۈن ئىشلىتىڭلار.

خەير. بەختسىز دوستۇڭلار گۈلھايات.

گۈلھايا تىنىڭ خېتىنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، زۇلقارغا بولغان غەزەپ - نەپرىتىم قايتىدىن يالقۇنجاپ كەتتى. پۈتۈن ۋۇجۇدۇمنى زۇلقارنى ئىزدەپ تېپىش، ئۇنى قانۇن ئورۇنلىرىغا تاپشۇرۇپ بېرىشتىن ئىبارەت بىرلا ئوي چۈلغىۋالدى. لەيلىنىڭ ئېيتقىنىمەك زۇلقارنى ئەمدى ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىشكە، بۇ پاجىئەلىك ئىشلارنى جىمجىتلا ئۆتكۈزۈۋېتىشكە بولمايتتى.

ئەتىگەنلىك ناشىتىدىن كېيىن مەن قايتىپ كەتمەكچى بولدۇم.

— سەلىمە خانىم، رۇخسەت قىلسىلا، جۇلالىنى ناھىيىگە ئېلىپ كەتسەم.

— ئاھ سۈبات، مەن سىزنىڭ مۇشۇنداق دېيىشىڭىزدىن ئەنسىرەپ تۇرغانىدىم، — دېدى سەلىمە خانىم قايغۇرغان ھالدا، — ئۇنى گۈلھايات ماڭا ئەمەس، سىلەرگە قالدۇرۇپتۇ. ئېلىپ كېتىمەن دېسىڭىز ئىختىيارىڭىز، لېكىن بۇگۈن ئېلىپ كەتمەك. ھازىر ئۇنى ئېلىپ كەتسىڭىز نەۋقىرانغا ئۇۋال بولىدۇ. ئۇنىڭغا ھەمراھ بولىدىغان ئادەم قالمايدۇ. شۇڭا بىر مەزگىل مۇشۇ يەردە تۇرسۇن. سىزمۇ ناھىيىگە بېرىپ ئىشلىرىڭىزنى تۈگىتىپ كېلىڭ. ئۇنىڭغىچە نەۋقىرانمۇ ئازابلىرىنى ئۇنتۇپ كېتەر. شۇ چاغدا جۇلالىنىمۇ ئېلىپ كېتىڭ. ئۆتۈنۈپ قالاي. ئۇنى ھازىرچە مېنىڭ يېنىمدا قالدۇرۇپ قويۇڭ.

مەن سەلىمە خانىمنىڭ بۇ سەمىمىي ئۆتۈنۈشلىرىگە ماقۇل بولدۇم. ئۇ مېنى ماشىنا بىلەن ناھىيىگە ئۇزىتىپ قويدى. ناھىيە بازىرىغا يېتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۇدۇل لەيلىنىڭ ئۆيىگە باردىم.

— نەگە بارىدىكىز سۈبات؟ — دەپ سورىدى ئۇ تەشۋىشلەنگەن ھالدا. — سىزدىن

به‌كلا ئه‌نسره‌پ كه‌تتىم.

— قۇمباغ يېزىسىغا باردىم.

— زۇلقار بىله‌نمۇ؟

— هه‌ئه.

— گۈلهايا‌تنى تاپالمىدىڭلارمۇ؟

مه‌ن ئۇندىمه‌ستىن گۈلهايا‌تنىڭ خېتىنى ئۇنىڭغا ئۇزاتتىم. خه‌تنىڭ بىرىنچى جۈملىسىنى ئوقۇپلا ئۇنىڭ چىرايى سارغىيىپ كه‌تتى. كۆزلىرىده‌ ياش ئه‌گىشكه‌ باشلىدى. له‌ۋلىرى تىترەپ كه‌تتى.

— يۇرۇڭ سۇبات، — دېدى ئۇ خه‌تنى ئوقۇپ بولۇپلا قولۇمدىن تارتىپ، — هازىرلا زۇلقارنىڭ ئۆيىگه‌ بارايلى. ئۇ سىز بىلەن بىللە قايتىپ كه‌لگه‌نمىدى؟

— ساراڭ بولدىڭىزمۇ، له‌يلى، مۇشۇ كېچىده‌ بارامدۇق؟ ئۇنىڭ ئۇستىگه‌ زۇلقار قۇمباغدىلا غايىب بولۇپ كه‌تكه‌ن.

— هازىرلا بارايلى، ئه‌مدى مېنىڭ چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى. ئۇنىڭغا ئه‌ته‌ سوت مه‌هكىمىسىده‌ كۆرۈشىدىغانلىقىمىزنى ئېيتىپ قويۇپلا قايتىپ كېلىمىز.

بىز زۇلقارنىڭ ئۆيى ئالدىغا كه‌لدۇق. ئىشكىنى ئۇنىڭ ئانىسى ئاچتى.

— زۇلقار ئۆيده‌ بارمۇ؟ — ده‌پ سورىدى له‌يلى ئېگىلىپ سالام قىلىغاندىن كېيىن.

— ۋاي خۇدايىم، بۇنى سىله‌رمۇ بىلمه‌مسىله‌ر! بىز تېخى سىله‌رنى بىلىدۇ ده‌پ... سىله‌ردىن سوراپ باقماقچى بولۇپ... — ئۇ بىردىنلا هۆڭره‌پ يىغلىۋه‌تتى. ساۋۇت، بۇ يه‌رگه‌ چىقىڭا!

بۇ گه‌پنى ئاڭلاپ له‌يلى بىلەن ئىككىمىز نېمه‌ ئىش بولغانلىقىنى چۈشىنه‌لمه‌ي بىر - بىرىمىزگه‌ قارىشىپ قالدۇق. شۇ ئاردا زۇلقارنىڭ دادىسى هاسىرىغىنىچه‌ يېنىمىزغا يېتىپ كه‌لدى. ئۇ سارغۇچ چاچلىق، هه‌ددىدىن تاشقىرى سېمىز، قورسىقى يوغان، سالاپه‌تلىك ئادەم ئىدى.

— ئۆزۈڭنى بېسىۋال نۇرسىمان، ئۆزۈڭنى بېسىۋال، ئۇ قايتىپ كېلىشى مۇمكىن، — دېدى ساۋۇت ئاكا ئايالىنى بەزلەپ، — قېنى بالىلىرىم، ئۆيگه‌ كىرىڭلار.

بىز گه‌پ - سۆز قىلماستىن مېهمانخانىغا كىرىپ ئولتۇردۇق. ساۋۇت ئاكا ئالدىمىزغا پېچىنه‌ - پىره‌نىكله‌رنى تىزدى، چاي قۇيدى.

— زۇلقار بۇگۈن ئه‌تىگه‌ن قايتىپ كه‌لگه‌ن، — دېدى ساۋۇت ئاكا ئۇمىدسىزلىنىپ هالدا، — ماڭا به‌كمۇ هارغىن كۆرۈنگه‌نىدى. چۈشته‌ ئىشتىن يېنىپ ئۆيگه‌ كه‌لسه‌م ئۇ كۆرۈنمىدى. بىر پارچه‌ خه‌ت يېزىپ قويۇپ ئۆيدىن چىقىپ كېتىپتۇ.

ساۋۇت ئاكا يانچۇقىدىن بىر پارچه‌ قه‌غه‌زنى ئېلىپ ماڭا ئۇزاتتى. ئۇنىڭغا مۇنداق ده‌پ يېزىلغانىدى: «سۆيۈملۈك دادا، ئانا، مه‌ن كه‌تتىم. قىلمىشلىرىمنىڭ جازاسىنى تارتىشىم كېرەك. مېنى ئىزدىمىڭلار، ئۇنتۇپ كېتىڭلار.»

له‌يلى بىلەن ئىككىمىز خه‌تنى ئوقۇپ بولۇپ بىر - بىرىمىزگه‌ ۋه‌هىمه‌ ۋە

ئەپسۇسلىنىش ئىچىدە قارىشىپ قالدۇق.

— چۈشتىن كېيىن ئۇنى كۆپ ئىزدىدىم، — دېدى ساۋۇت ئاكا، — بىز تېخى سىزنى ئۇنىڭ باردىغان يېرىنى بىلمە كېرەك دەپ ئويلاپتىكەنمىز. ئەمدى ئاخىرقى ئۈمىدىمىزمۇ يوققا چىقتى. ئاھ، ئۇ بىزنىڭ بىر تاللا بالىمىز ئىدى، ئەمدى قانداقمۇ قىلارمىز. ئوغلۇم، سىزنىڭچە ئۇ قايىتىپ كېلەرمۇ؟ — ئۇ ماڭا ئىلتىجا بىلەن تىكىلىدى. گەرچە ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ياش چىقمىغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ چىرايىدىن ئوغلىغا بولغان چوڭقۇر ئاتىلىق مېھرىي - مۇھەببىتى ئېنىق ئىپادىلىنىپ تۇراتتى.

— بەلكىم... بەلكىم قايىتىپ كېلەر، — مەن نېمە دېيىشىمنى بىلمەي مۇجمەللا جاۋاب بەردىم.

بىز خوشلىشىپ قايىتىپ كەتتۇق.

خاتىمە

كۈز كۈنلىرىنىڭ چۈش مەزگىلى ئىدى. مەن ئىشتىن قايىتىپ كېلىپلا ئۆزۈمنى كرېسلوغا تاشلاپ سوزۇلۇپ ياتتىم. لەيلى ھەر دائىم «ئىشتىن كېلىپلا بىردەم سوزۇلۇپ يېتمۇاللىسىڭىز ھاردۇقىڭىز چىقىپ قالمدۇ» دەيتتى. مەنمۇ شۇنداق قىلىشقا ئادەتلەنگەنىدىم. لېكىن بۈگۈن ماڭا ھاردۇق چىقىرىش نېسىپ بولمىغانىكەن. بىرەر مىنۇت ئۆتەر - ئۆتمەيلا ئىشىك جالاقلاپ ئېچىلىپ، بوسۇغىدا قىزىم جۇلالە پەيدا بولدى. ئۇ يۈگۈرۈپ كېلىپ ئۆزىنى قۇچقىمغا ئاتتى. ئۇنىڭ چىرايىنى تاتىرىپ كەتكەن بولۇپ، ھاسىراپ تۇراتتى.

— نېمە بولدى قىزىم؟ — دېدىم مەن ئۇنى باغرىمغا بېسىپ تۇرۇپ، — بىرەر ئىش بولدىمۇ؟

— قورقۇۋاتىمەن دادا.

— نېمىشقا؟

— ئارقامدىن بىر ئادەم قوغلاپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇ بەكلا قورقۇنچلۇق ئادەمكەن.

— نېمە؟ — دېدىم مەن چۆچۈپ كېتىپ، — ئۇ قانداقراق ئادەمكەن، سەن تونۇمامسەن؟

— ياق، تونۇمايمەن، — ئۇنىڭ چىرايىدىن ھەقىقەتەن بىر خىل قورقۇنچ، ۋەھىمە ئىپادىسى بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇ ماڭا يېپىشىپ تۇرۇپ دېدى، — مەن ئۇ ئادەمنى زادى كۆرۈپ باقمىغان. ئۇ ئادەم بەكمۇ سەت، يۈزلىرىدە جىققا قاپقارا تۈكى بار. بىزنىڭ سىنىپتىكى دىلرابانىڭ بوۋىسىغا ئوخشايدۇ.

— قورقما قىزىم، — مەن ئۇنى يېنىمدا ئولتۇرغۇزۇپ پېشانىسىگە ئاتىلىق مېھرىم بىلەن سۆيدۈم، — ئۇ ئادەم سېنى نېمىشقا قوغلىدى؟

جۇلالىنىڭ چىرايىدىكى ئەنسىزچىلىك بىرئاز پەسەيگەن بولسىمۇ، يەنىلا ئېزىز-ئېزىز نەپەس ئالاتتى.

— سىزنىڭ ئىدارىڭىزنىڭ كۆلۈمىدا مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچىلارنى مۇكاپاتلاش يىغىنى ئېچىلىپتىكەن، مۇئەللىم بىزنىمۇ ئېلىپ بارغانىدى.

— نېمىشقا؟

— مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچىلارغا گۈل تەقدىم قىلىشقا.

— سەنمۇ تەقدىم قىلدىڭمۇ؟

— ھەئە. لېكىن مەن ھېلىقى سەت ئادەمگە گۈل تەقدىم قىپتىمەن.

— كىمگە؟

— ھېلىقى مېنىڭ ئارقامدىن قوغلاپ كەلگەن ئادەمگىچۇ؟

— ھە، سۆزلە قىزىم.

— بىز سەھنىگە چىقىپ ھەر بىرىمىز بىردىن ئوقۇتقۇچىغا گۈل تەقدىم قىلغاندۇق. مېنىڭ ئۈدۈلۈمغا ھېلىقى ئادەم كېلىپ قاپتۇ. مەن ئۇنىڭغا قاراپ قورقۇپ كەتتىم. شۇنداق بولسىمۇ گۈلنى ئۇنىڭغا ئىككىنچى قوللاپ سۇندۇم. ئۇ چىراىمغا بىردەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن قولۇمدىن تۇتۇۋېلىپ: «ئىسمىڭىز نېمە؟» دەپ سورىدى. «ئىسمىم جۇلالە. قولۇم ئاغرىپ كەتتى، قويۇۋېتىڭ» دېدىم. «دادىڭىزنىڭ ئىسمى نېمە؟ ئانىڭىزنىڭچۇ؟ ئېيتىپ بەرسىڭىزلا قويۇۋېتىمەن» دېدى. «دادامنىڭ ئىسمى سۇبات، ئانامنىڭ ئىسمى لەيلى، بىلدىڭىزمۇ؟ ئەمدى قولۇمنى قويۇۋېتىڭ» دېدىم. ئۇ قولۇمنى قويۇۋەتتى. مەن سەھىدىن چۈشۈپ كېتىۋېتىپ ئارقامغا قارىسام ئۇ ئادەم يىغلاۋېتىپتۇ. مەن زالدىن چىقىپ كەتكەندە ئۇ ئادەممۇ ئارقامدىن بىللە چىقتى. ھازىرمۇ ئارقامدىن قوغلاپ كېلىۋاتىدۇ.

— سۇبات، بۇ كىمدۇ؟ — دېدى لەيلى ئاشخانىدىن بېشىنى چىقىرىپ، — بالا ئوغرىسى بولۇپ قالمىسۇن - يەنە. ھازىر خەتلەرنىڭ كىچىك بالىلىرى يوقاپ كېتىۋاتىدۇ.

دەل شۇ چاغدا ئىشىك چېكىلدى.

— ئۇ كەلدى. — جۇلالە مېنى چىڭ قۇچاقلىۋالدى. — ئۇ... ئۇ كەلدى دادا، ئىشىكنى ئاچمايمىز.

مەنمۇ سەل ئەندىشە قىلدىم. يۈرىكىم ئىختىيارسىز دۈپۈلدەپ كەتتى. شۇنداقتىمۇ ئۆزۈمنى بېسىۋېلىپ جۇلالىنىڭ چاچلىرىنى سىلىدىم. ئىشىك يەنە چېكىلدى. ئەمدى ئىشكنى ئاچماي بولمايتتى.

— قورقما قىزىم. مەن يېنىڭدا بولغاندىكىن سەن ھېچكىمدىن قورقما، — مەن جۇلالىنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ قويغاندىن كېيىن بىرىپ ئىشكنى ئاچتىم. ئالدىمدا مەڭزى ئاپتاپتا كۆيگەن، يۈزلىرىنى قويۇق، قاپقارا ساقال باسقان، چېكە چاچلىرىغا ئاق ئارىلىغان، پېشانىسىنى ئۇزۇن - ئۇزۇن قورۇقلار باسقان، ئورۇقراق، ئوتتۇرا بوي، ئورا كۆز بىر كىشى كۆلۈمسىرەپ تۇراتتى. بۇ جۇلالە بايىلا گەپىنى قىلغان ناتونۇش ئادەمنىڭ دەل ئۆزى ئىدى. ئۇ ئاق كۆڭلەك، قارا سارجىدىن تىكىلگەن كاستۇم، شىم كىيىۋالغانىدى.

ـ ياخشىمۇ سىز، سۇبات؟ تىنچ ئامان تۇرۇۋاتامسىز؟ ـ دەپ ماڭا قولىنى ئۇزاتتى ئۇ.

مەن ئۇنىڭ مۇزدەك سوغۇق، بىلىنەر ـ بىلىنمەس تىترەۋاتقان قولىنى تۇتۇپ كۆرۈشتۈم.

ـ ياخشىمۇ سىز، ئۆيگە كىرىڭ.

ـ رەھمەت.

ئۇ ئۆيگە كىرىپ، ھېچبىر تۇزۇت قىلماستىنلا كرېسلوغا چۆكۈپ ئولتۇردى. جۇلاله ئۇنى كۆرۈپ ئانا، دەپ ۋارقىرىغىنىچە ئاشخانىغا يۈگۈرۈپ كىرىپ كەتتى.

ـ لەيلى، بۇياقتا چىقىڭ، ـ دەپ تۇۋلىدىم مەن، ـ مېھمانغا چاي قۇيۇڭ.

لەيلى ئاشخانىدىن چىقتى ـ دە، بۇ ناتونۇش ئادەمگە قاراپ، بىرقانچە دەقىقە تۇرۇپ قالدى. روشەنكى بۇ مېھماننى ئۇمۇ تونۇيالمايۋاتاتتى، لېكىن ئۇ چاندۇرماس تىن ھېلىقى كىشىگە سالام قىلدى.

ـ ئوبدان تۇرۇۋاتامسىز لەيلى؟ ـ مېھمان ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ لەيلىگە چوڭقۇر ئېگىلىپ ھۆرمەت بىلدۈردى.

لەيلى مېھماننى تونۇمىغاچقا «ياخشى تۇردۇم، ئۆزىڭىزچۇ» دەپ قويۇپ، ئۇنىڭ ئالدىغا قەنت ـ ناۋات، چىلان، قۇرۇق ئۈزۈم، باقالى... دېگەندەك نەرسىلەرنى تىزدى. ئاندىن ئىككىسىگە چاي قۇيۇپ بېرىپ، ئاشخانىغا كىرىپ كەتتى.

ـ سۇبات، قانچە بالىڭىز بار؟ ـ مېھمان ئالدىدىكى چايدىن بىر ئوتلىدى ـ دە، يانچۇقىدىن قەغەز ئېلىپ، موخۇركا ئوراشقا باشلىدى، ـ جۇلاله قانچىنچى سىنىپتا ئوقۇۋاتىدۇ؟

ـ ئۈچ بالام بار، جۇلاله 5 ـ سىنىپتا ئوقۇۋاتىدۇ.

ـ ھە... جۇلاله بۇ يىل 11 ياشتىغۇ دەيمەن. ئۇ ھەقىقەتەن كىشىنىڭ مەستەلىكىنى كەلتۈرىدىغان ناھايىتى ئوماق، چىرايلىق بالا بوپتۇ.

مېھمان مەندىن ھەدەپ سوئال سورايتتى. مەن ئۇنىڭ سوئاللىرىغا «ھەئە، شۇنداق، توغرا...» دېگەندەك قىسقا جاۋابلارنى بېرىپ، ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلىشكە تىرىشىپ خىيال سۈرەتتىم.

ـ سۇبات، سىز ئوقۇش پۈتتۈرۈپلا بۇ ناھىيىگە قايتىپ كەلگەنمۇ؟ ئاتا ـ ئانىڭىز ھېلىمۇ ئاقسۇ شەھىرىدە تۇرۇۋاتامدۇ؟

توۋا، بۇ مېھمان ھېنىڭ بېشىمنى ئايلاندۇرۇۋەتتىغۇ! ئۇ مېنىمۇ، خوتۇنۇمنىمۇ تونۇيدىكەن. بالىلىرىمنىڭ ئىسمىنى، نەچچە ياشقا كىرگەنلىكىنىمۇ بىلىدىكەن. ھەتتا ھېنىڭ تەرجىمھالىمدىنمۇ خەۋرى بار ئىكەن. بۇ زادى كىم بولغىيدى؟ ياكى مەندىن نەپ ئېلىشنى كۆزلەۋاتقان ئالدامچىمىكىن.

ـ ئائىلەڭلار ناھايىتى كۆڭۈللۈك ئىكەن، ـ ئۇنىڭ سۆزىنى خىيالىمىنى بۆلۈۋەتتى، ـ مەنمۇ ئامۇشۇنداق شاد ـ خۇراملىققا چۆمگەن يىللىق ئائىلە مۇنىڭ بولۇشىنى ئارزۇ قىلىمەن، ئەپسۇسكى، ماڭا مۇنداق بەخت نېسىپ بولمىدى، ـ ئۇ ئېھىيىگىدۇر

قايغۇرغاندەك بېشىنى چايقىدى.

كۆپ ئۆتمەي لەيلى تاماق ئېلىپ كىردى. مېھمان، مەن ۋە لەيلى ئۈچىمىز ئۈن ـ تىنسىز ئولتۇرۇپ تاماق يېدۇق. مېھمان تاماقنى يەپ بولۇپلا قايتىشقا تەمشىلىپ ئورنىدىن تۇردى.

ـ سۇبات، لەيلى، سىلەرنى ئاۋارە قىلىپ قويدۇم، خەير. مەن قايتاي، بەلكىم ئىشقا بارىدىغان ۋاقتىڭلارمۇ توشۇپ قالغاندۇر. خۇدا بۇيرۇسا يەنە كۆرۈشەرمىز.

ـ ئالدىرىماڭ، ئولتۇرۇڭ، ـ دېدىم مەن مېھمانغا جىددىي تىكىلىپ، ـ ئەيىبكە بۇيرۇماڭ، بىز سىزنى تونۇيالمايۋاتىمىز. ئۆزىڭىز كىم بولىسىز؟

مېھمان قايتىدىن ئورنىغا ئولتۇردى ـ دە، ئېغىر ـ بېسىق قىياپەتتە سۆزلىدى:

ـ مېنىڭ سىلەرگە تونۇشلۇق بەرمەستىنلا قايتىپ كېتىش نىيىتىم بار ئىدى، بۇ ئەدەبسىزلىكىمنى كەچۈرۈڭلار. مەن زۇلقار بولىمەن.

ـ نېمە؟ سىز زۇلقارما؟ ـ لەيلى بىلەن ئىككىمىز تەڭلا ئۇنىڭغا تىكىلىپ قارىدۇق، ـ شۇنچە يىللاردىن بېرى قەيەردە يۈردىڭىز؟ ھازىر نېمە ئىش قىلىۋاتىسىز؟

ـ ھازىر يامانيار يايلىقىدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتىمەن، ـ دېدى زۇلقار غەمكىن ئاۋازدا، ـ ئۇ بايلاقنىڭ نامىنى سىلەر بەلكىم ئاڭلىمىغان بولسىڭلار كېرەك. ئۇ يەردە تۆتلا ئوقۇتقۇچىسى بار بىر باشلانغۇچ مەكتەپ بار ئىكەن. 10 يىلدىن بېرى ئاشۇ يايلاقتا ئوقۇتقۇچىلىق قىلىپ كەلدىم. بۇ يىل «مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى» بولۇپ باھالىنىپتىكەنمەن، شۇ سەۋەبتىن ناھىيىگە كېلىپ يىغىنغا قاتنىشىپ قالدىم. ئەسلىدە تونۇش كىشىلەر بىلەن دوقۇرۇشۇپ قېلىشتىن ئەنسىرەپ يىغىنغا قاتناشماسلىق نىيىتىگە كەلگەنىدىم، ئەمما بالامنى كۆرۈۋېلىش مەقسىتىدە بۇ يەرگە كېلىپ يىغىنغا قاتناشتىم. يىغىن ئاربىلىقىدا ئۆسمۇر بالىلار بىزگە گۈل تەقدىم قىلدى. ئۇلارنى كۆرۈپ «ئەگەر مېنىڭ بالامۇ ھايات بولسا، ئۇمۇ مۇشۇنچىلىك چوڭ بولۇپ كەتكەنىدۇر» دەپ ئويلاپ قالدىم. كۆزلىرىمگە ياش كەلدى. شۇ ئاردىدا بىر قىز ماڭا بىر دەستە گۈل سۇندى. ئادەمنىڭ يۈرىكى ئاجايىپ تۇيغۇن بولىدىكەن، ئۇ قىزنىڭ قولىدىكى گۈلنى ئېلىۋاتقان ۋاقتىمدا يۈرىكىم ئورنىدىن ئېغىپ كەتكەندەك بىر قىسىلا بولۇپ كەتتىم. ئالدىمدىكى قىزنىڭ كۆزلىرى دادامنىڭ كۆزىگە، بۇرنى گۈلھايا تىنىڭ بۇرنىغا ئوخشايتتى. ئۇ خۇددى مېنىڭ بالامدەكلا تۇيۇلۇپ پۈتۈن بەدىنىم تىترەپ كەتتى. مەن ئۇنىڭ بېلىكىدىن تۇتۇۋېلىپ ئىسمىنى سورىدىم. نېمىلەرنى سورىغانلىقىمنى بەلكىم ئۇ سىلەرگە دەپ بەرگەندۇ. ئۇنىڭ جاۋابلىرىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ ئۆز قىزىم ئىكەنلىكىگە شەكسىز ئىشەندىم.

ئۇ سۆزىنى تۈگىتىپ كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى. ئۇنىڭ بەدىنى تىترەۋاتاتتى، شەكسىزكى، ئۇ قاتتىق ئازابلىنىۋاتاتتى.

ـ سىز ئۇنى ئېلىپ كەتمەكچىمۇ؟ ـ دېدىم مەن، ھودۇقىنىمدىن ئۆپكەم ئاغزىمغا تىقىلىپلا قالدى. پۈتۈن بەدىنىم تىكەنلىشىپ كەتتى. لەيلىنىڭ چىرايىمۇ ئۆڭۈپ كەتتى،

ـ ياق، ياق، ھەرگىز ئۇنداق ئويلىماڭلار. ئۇنى سىلەر بىھقىپ چوڭ قىلدىڭلار. ھەممە ئىغىرچىلىقىنى كۆتۈردۈڭلار. ئۇ سىلەرنىڭ بالاڭلار. مەن ئاتىلىق مەجبۇرىيىتىمنى ئادا قىلالمىغان تۇرسام، ئۇنى ئىپلىپ كېتىشكە يۈزۈم قانداقمۇ چىدىسۇن!ـ ئۇ چېكىۋاتقان تاماكىسىنىڭ قالدۇقىنى كۈلدانغا بېسىپ ئۆچۈردى ـ دە، ھېنىڭ كۆزلىرىمگە ئىلتىجا بىلەن تىكىلدى، ـ سۈبات، جۇلالىنى بۇ ئۆيگە چاقىرسىڭىز، ئۇنى يەنە بىر قېتىم كۆرۈۋالسام...

مەن جۇلالىگە بىرمۇنچە ياخشى گەپلەرنى قىلىپ، ئۇزاق يېلىنىپ ـ يالۋۇرۇپ، ناھايىتى تەستە زۇلقارنىڭ يېنىغا ئىپلىپ چىقتىم.

ـ تاغا، ياخشىمۇ سىز؟ ـ جۇلالە ئىشىكنىڭ ئالدىدىلا تۇرۇپ زۇلقاردىن ئېھۋال سورىدى. كېيىن قولۇمدىن يۇلقۇنۇپ چىقىپ ئىككى ئۇكىسىنىڭ يېنىغا قېچىپ كىرىپ كەتتى.

ـ ئۇنى بەكلا قورقۇتۇۋېتىپسىز زۇلقار، ـ مەن ئۇنىڭغا جۇلالىنىڭ بايا ئۆيگە كىرگەن ۋاقتىدىكى ھالىتىنى تەسۋىرلەپ بەردىم.

ـ ئاھ خۇدا! مەن مۇشۇنداق جازانى تارتىشقا ھەقلىق، ـ زۇلقار ئېچىنىشلىق ئاۋازدا ئىڭراپ تاشلىدى، ـ بۇ مەندەك تاش يۈرەك ئاتىلارغا بېرىلگەن جازا.

ئۇ ئۆزىنى كرېسلوغا تاشلاپ، يۈزىنى ئالقىنى بىلەن توسۇۋالدى، مەن ئۇنىڭ بارماقلىرىنىڭ ئارقىسىدىن سىرغىپ چۈشۈۋاتقان ياشىنى كۆردۈم، ئۇ بىر ھازاغىچە ئاشۇنداق ئولتۇرغاندىن كېيىن قول ياغلىقىنى چىقىرىپ يۈزىنى سۈرتتى. كېيىن قويۇن يانچۇقىدىن بىر تۇتام پۇلنى ئىپلىپ ماڭا سۇندى.

ـ سۈبات، مەن جۇلالىنىڭ ئالدىدا ئاتىلىق مەجبۇرىيىتىمنى ئادا قىلالمىدىم. ئۇنىڭ ئىغىرچىلىقىنى سىلەر كۆتۈردۈڭلار. مانا بۇ بەش مىڭ يۈەن پۇل. مەن بۇنى جۇلالە ئۈچۈن يىغقان. بۇ مېنىڭ ئەڭ ئاخىرقى تەلىپىم. بۇنى قوبۇل قىلىڭىز. مېنىڭ بىردىنلا ئاچچىقىم كەلدى. ئۇنىڭ قولىنى كۈچ بىلەن ئىتتىرىۋەتتىم.

ـ نېمىلەرنى قىلىپ يۈرىسىز زۇلقار، بىز سىزنىڭ پۇلىڭىزغا ئېھتىياجلىق بولۇپ قاپتىمىزمۇ؟ جۇلالىنى باقالمايۋېتىپتىمىزمۇ؟ بولدى، جۇلالىنى ئۆزىڭىز ئىپلىپ كېتىڭ!

زۇلقار بىردىنلا ھودۇقۇپ كەتتى.

ـ رەنجىمەڭ، مېنى ئەپۇ قىلىڭ، ـ دېدى ئۇ پۇلنى يانچۇقىغا سېلىۋېتىپ، ـ ئەمسە جۇلالىنىڭ رەسىمىدىن بىر پارچە بەرسىڭىز.

مەن ئالبومنى ئېچىپ، جۇلالىنىڭ بېقىندا چۈشكەن رەڭلىك سۈرىتىدىن بىرنى ئىپلىپ بەردىم.

ـ رەھمەت سىزگە، ـ دېدى ئۇ رەسىمنى ئاق كۆڭلىكىنىڭ تۆش يانچۇقىغا سېلىۋېتىپ، ـ سىلەرنى كۆپ ئاۋارە قىلدىم. مەن قايتاي.

ـ نەگە بارىسىز، ئۆيىڭىزگىمۇ؟

ـ ھەئە، ئۆيۈمگە، لېكىن ئاتا ـ ئانامنىڭ ئۆيىگە ئەمەس، ئاشۇ تاغدىكى كەپەمگە،

ـــ قاچان قايتماقچى سز؟
ـــ هازىرلا.
ـــ ناهىيىگه قايتسپ كەلمەمسز؟
ـــ ياق، قايتسپ كەلمەيمەن، ـــ دېدى ئۇ كەسكىنلىك بىلەن، ـــ هاياتىمنىڭ ئاخىرىغىچە ئاشۇ تاغدا ياشايمەن. ئۇ يەردىكىلەر مېنى بەكلا ياخشى كۆرىدۇ. ئۇ يەردە مېنىڭ نۇرغۇن دوستلىرىم بار. ئۇلار مېنى كۆتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ. كېيىنچە سىلەرنى ئاشۇ يايلاقتىكى ئۆيۈمگە تەكلىپ قىلىمەن. بارغاندا كۆرەرسىلەر. بىزنىڭ ئۇ يەر بەكمۇ گۈزەل. هە راست. شۇ چاغدا جۇلالىنىمۇ بىللە تاپىرىڭلار.
مەن ئۇنىڭغا چوقۇم شۇنداق قىلىمەن، دەپ ۋەدە بەردىم. لەيلى بىلەن ئىككىيلەن زۇلقارنى ئىشىك ئالدىغىچە ئۇزىتىپ چىقتۇق. ئۇ هەر ئىككىمىزنىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ خوشلاشتى.
مەن ئۆيگە قايتىپ كىرگەندە لەيلى شىرەدىكى چىنە ـ تەخسىلەرنى يىغىشتۇرۇۋاتقانىكەن. ئۇ بىردىنلا مېنى چاقىردى.
ـــ قارىغا، سۇبات، ئۇ بۇ پۇللارنى ئولتۇرغان يېرىدە ئۇنتۇپ قاپتۇ.
لەيلىنىڭ قولىدىكى پۇللارنى كۆرۈپ ئىچىم تىتىلداپ كەتتى. نېمە قىلىشىمنى بىلەلمەي قالدىم. بۇ بايانتىن زۇلقار ماڭا ئۇزاتقان پۇل ئىدى.
ـــ هەي، بۇ ئۇنىڭ نېمىسە قىلغىنىدۇ. ئۇ بۇ پۇللارنى ئۇنتۇپ قالغان ئەمەس قەستەن قالدۇرۇپ قويۇپتۇ. مەن ئۇنى چاقىرىپ كىرەي.
ـــ ياق، توختاڭ، ـــ دېدى لەيلى پۇلنى سىقىمدىغىنىچە، ـــ سىز ئارقىسىدىن يېتىشەلمەيسىز، جۇلالە چاقىرىپ كەلسۇن. جۇلالە، تاغاڭنى چاقىرىپ كىرگىنە قىزىم. ئۇنىڭغا پۇلىڭنى ئۇنتۇپ قاپسز، دېگىن.
جۇلالە قۇيۇندەك يۈگۈرۈپ سىرتقا چىقىپ كەتتى، لېكىن يېرىم سائەتتىن كېيىن مەيۈس هالدا قايتىپ كەلدى.
ـــ دادا، ئانا، مەن تاغامنى تاپالمىدىم. يۈگۈرۈپ كىنوخانىنىڭ ئالدىغىچە باردىم. تاغام يېزىسىغا كېتىپ قالغان ئوخشايدۇ.
كۆڭلۈم بىردىنلا غەشلىككە تولدى. دېرىزىنى ئېچىپ سىرتقا نەزەر تاشلىدىم. پۈتكۈل كائىنات ئالتۇندەك تاۋلىنىپ تۇراتتى. دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى شېخىدىن ئۇزۇلۇپ بىر ـ بىرلەپ يەرگە تۆكۈلەتتى. كۆز ئالدىمدىكى بوشلۇقتا بىرتال خازان ئاستا ـ ئاستا لەيلەپ يەرگە چۈشتى. ئۇ گويا ئۇزۇن يىللار داۋامىدا ئۆڭۈپ، كونىراپ، سارغىيىپ كەتكەن بىر پارچە قەغەزگە ئوخشايتتى. ئۇ راستىنلا بىر پارچە قەغەز ئىدى. ئۇنىڭغا «ۋاقىت، ئىنسان، هايات، تەقدىر» دېگەن ئەگرى ـ بۈگرى خەتلەر يېزىپ قويۇلغانىدى.

مەسئۇل مۇھەررىر روزىمۇھەممەت جۈمە

ئەخمەتجان قۇربان

ھېكايىدىكى شېئىر ۋە مۇزىكا

ھېكايىنىڭ ئۆزىگە خاس پىسخىكىسى مەۋجۇتمۇ - يوق ؟ بۇ سوئال ئالدىدا بىز ئوبدانلا تەمتىرەيمىز. ھەتتا ھېكايە ئىجادىيىتى ۋە ھېكايە تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقىنىغا خېلى كۆپ يىل بولغانلارمۇ بۇ سوئالغا كىشىنى قايىل قىلارلىق جاۋاب بېرىپ باقمىدى. بىز ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى ھېكايە تەتقىقاتىغا ئائىت ماقالىلەرگە كۆز يۈگۈرتسەك، ھېكايە پىسخىكىسىغا ئائىت بىرەر پارچە ماقالىمۇ ئۇچرىتالمايمىز. ھېكايە پىسخىكىسىنى تەتقىق قىلىش ۋە بۇ ئارقىلىق يېڭى كۆزقاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويۇش خېلى بۇرۇنلا زۆرۈر بولغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ بوشلۇق شۇ پېتىلا تۇرۇۋەردى. بۇ بوشلۇقنىڭ مەۋجۇتلۇقى ھېكايە ئىجادىيىتى ۋە ھېكايە تەتقىقاتىنىڭ تەرەققىياتىغا توسالغۇ بولۇپ، كىتابخانلارنىڭ زوقلىنىش ئوبيېكتىنى بۇرمىلاپ، زوقلىنىش ئالمىنى بوغۇپ قويۇۋاتىدۇ. ئىزدىنىۋاتقان بەزى يازغۇچىلىرىمىز ھېكايە پىسخىكىسىنىڭ قانۇن - پرىنسىپلىرى بويىچە خېلىلا ياخشى ھېكايىلارنى ئىجاد قىلىپ، بۇ جەھەتتە دادىل قەدەم تاشلىدى. ئەمما بەزى تەتقىقاتچى ۋە ئوبزوچىلىرىمىز شۇ ھېكايىلارنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىنى ھېكايىنىڭ ئۆزىنىڭ پىسخىكىسى ۋە يازغۇچىنىڭ ئاشۇ پىسخىكىسىنى شەكىللەندۈرۈش ئۇچۇن كۆرسەتكەن ئىجادىي ئىزدىنىشى، ماھارىتىدىن ئىزدەمەي، ئۇنى چەت ئەللەردىكى بەزى ھېكايە ئېقىملىرىنىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا تەتبىق قىلىنىشىدىن ئىبارەت تاشقى ئامىللاردىن ئىزدەپ، ھېكايە تەرەققىياتىدىكى ھادىسىنى ماھىيەتتىن ئۇستۇن ئورۇنغا قويۇۋاتىدۇ. بۇ تەتقىقاتچى، ئوبزورچىلارنىڭ بەزىلىرى ئەمەلىيەتتە ھېكايە يازغۇچىنىڭ ھەقىقىي مۇددىئاسىنى چۈشەنمەستىنلا قەلەم تەۋرىتىۋاتىدۇ. نەتىجىدە كىتابخانلارنىڭ ھېكايىدىن زوقلىنىشىغا تەسىر يەتكۈزۈۋاتىدۇ. ئەلۋەتتە، بىزنىڭ ئىزدىنىۋاتقان بەزى يازغۇچىلىرىمىز چەت ئەللەردىكى ئىلغار ئەدەبىي ئېقىملاردىن ئىجادىي پايدىلىنىپ، خېلى ياخشى ھېكايىلارنى ئىجاد قىلىۋاتىدۇ. لېكىن بۇنداق ھېكايىلارنى باھالىغان، تەتقىق قىلغان چېغىمىزدا ئالدى بىلەن بۇ ھېكايىلارنىڭ ئۇسلۇبى ۋە باشقا ئامىللىرىدىكى ئىجادىيلىقىنى يورۇتۇپ بېرىشىمىز كېرەك.

كۆۋەندە مەن مەمتىمىن ھوشۇرنىڭ «ئىلى دەريا‌سى» ژۇرنىلىنىڭ 1989 - يىللىق

2 - سانىدا ئېلان قىلىنغان «ئايخان» ناملىق ھېكايىسى ۋە بۇ ھېكايە ھەققىدە ئېلان قىلىنغان ماقالىلەرنى ئوقۇغاندىن كېيىن ھېس قىلغانلىرىمغا ئاساسەن، ھېكايە دېكى شېئىر ھەم مۇزىكا ھەققىدە توختىلىپ ئۆتىمەن.

ھېكايە پىسخىكىسى ھېكايىدا شېئىر، يەنى شېئىرىي پىكىر، شېئىرىي مۇھىت، شېئىرىي ستىرىئولۇق ۋە شېئىرىي چەكسىز-لىكنىڭ بولۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ. ھېكايە پسىخىكىسىنىڭ ھازىرلىغان پرىنسىپلىرى بويىچە ئۆزىدە تۇرلۇك شېئىرىي خۇسۇسىيەتلەرنى ھازىرلىغان ھېكايىلار زوقلانغۇچىلار-نى چوڭقۇر تەسىرلەندۈرۈپ، ئۇلارنىڭ قەلبىنى لەرزىگە سالالايدۇ.

ھېكايىدىكى شېئىر ئالدى بىلەن ھېكايىدىكى پېرسونا‌ژلار ئوبرازىدا يارقىن ئەكس ئېتىشى كېرەك، «ئايخان» ھېكايىسىنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى شۇ يەردىكى، باش قەھرىمان ئايخاننىڭ ئوبرازى كىشىنى تەسىرلەندۈرىدىغان كۈچلۈك شېئىرىي خۇسۇسىيەتكە ئىگە قىلىنغان. ئايخاننىڭ ئوبرازىدىكى شېئىرىي خۇسۇسىيەتلەرنى تۆۋەندىكى بىرنەچچە نۇقتىغا مەركەزلەشتۈرۈشكە بولىدۇ.

بىرىنچى، ئايخان تەقدىرىنىڭ شېئىرىي ستىرىئولۇقىغا ئىگە قىلىنىشى.

بۇ ھېكايىدا ئايخاننىڭ تراگېدىيىلىك تەقدىرى ئۇنىڭ كۆكتاتلىق ئىچىدە بىر كىچە ئۇخلاپ قېلىپ ئەقلىدىن ئازغانلىقىنى باشلىنىش نۇقتىسى قىلىندۇ. سەز-گۈرلۈك بىلەن كۆزەتكەندە، بۇ نۇقتىنىڭ كۈچلۈك شېئىرىي خۇسۇسىيەتكە ئىگە ستىرىئولۇق كۆزنەك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالايمىز. بىز بۇ ستىرىئولۇق كۆزنەكنى تۇراقلىق ھالەتتىمۇ ۋە چەكسىز كېڭىيىۋاتقان ھالەتتىمۇ تەسەۋۋۇر قىلالايمىز. بۇ نۇقتا بىز ئىل شېئىرىي گۈزەللىققا ئىگە قىلىنغان. زوقلانغۇچىلار ئاشۇ گۈزەللىق ئىچىدە ئايخاننىڭ تراگېدىيىسىنىڭ ھەقىقىي سەۋەبلىرى ھەققىدە ئىزدىنىش ۋە تەسەۋۋۇر قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالايدۇ. چۈنكى، ھېكايىنىڭ ئومۇمىي مۇھىتى زوقلانغۇچىلارنىڭ بۇ ھەقتە تەسەۋۋۇر قىلىشىنى ياخشى ئاساس بىلەن تەمىنلىگەن. بىز ھېلىقى ستىرىئولۇق كۆزنەكنى تېخىمۇ كېڭەيتىپ، ھېكايىدىكى ئىجتىمائىي مۇھىت بىلەن باغلاپ قارىساق-لا، ئايخان تراگېدىيىسىنىڭ ھېچقانداق ئېپسانۇئىلىققا ئىگە ئەمەسلىكىنى، بەلكى ئايخاننىڭ ھېكايىدىكى شېئىرىي مۇھىت ئىچىدە جەمئىيەتنىڭ بىر ئەزاسى بولۇپ ياشاۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىمىز. ئۇ گەرچە روھىي جەھەتتە «سىرلىق بىر پلانېت-لارنىڭ كۆزگە كۆرۈنمەس مېھمانلىرى» بىلەن سۆھبەتلىشىۋاتقاندەك ياشىسىمۇ، لېكىن ئۇ يەنىلا ئاشۇ جەمئىيەتنىڭ بىر ئەزاسى بولغاچقا، ئادەتتىكى ئادەملەرگە ئوخشاشلا شۇ جەمئىيەتنىڭ ئاچچىق - چۈچۈكىنى تېتىيدۇ. شۇڭا ئۇ ھېلىم موزدۇزنىڭ ھىمايىسىگە ئىگە بولىدۇ. قاۋۇلنىڭ مۇھەببىتىگە ۋە ئاخىرىدا بىر توپ قارا نىيەتـ-لەرنىڭ زەربىسىگە ئۇچرايدۇ. ھېكايىدىكى شېئىرىي خۇسۇسىيەتلەر ئايخاننىڭ ئوبرازىدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپالىغاچقا، بۇ ئوبراز بىزگە تېخىمۇ سېھىرلىك، تېخىمۇ ستىرىئولۇق بولۇپ تۇيۇلىدۇ. ئايخاننىڭ ئوبرازىنى ناھايىتى نېپىز ۋە جىلۋىلىك بىر قەۋەت تۇمان ئوراپ تۇرىدۇ. ئەنە شۇ شېئىرىي تۇمان ھېكايىنىڭ بەدىئىي لەززىتىنى ھەسسىلەپ ئاشۇرغان. بىز ئايخاننىڭ ئوبرازىدىن ئۇيغۇر خەلق داستانلىرىدىكى بەزى يارقىن ئايال پېرسونا‌ژلارنىڭ پاساھەتلىك سىيماسىنى كۆرگەندەك بولىمىز.

ئىككىنچى، ئايخاننىڭ تىلىدىكى شېئىرىي خۇسۇسىيەت.

ھېكايە تىلىنىڭ قانداق بولۇشى ھېكايە ئىجادىيىتىدىكى مۇھىم مەسىلىلەرنىڭ بىرى. ھېكايىنىڭ تىلى شېئىرغا قانچە يېقىنلاشقانسېرى بەدىئىيۈەتەسىرلەندۈرۈش كۈچى ھەسسىلەپ ئاشىدۇ. ھازىرقى كۆپلىگەن ھېكايىلىرىمىزنىڭ تىلى شېئىرىي تىلدىن بىراقلىشىپ قېلىۋاتىدۇ.

ھېكايىدىكى ئاپتور تىلى ۋە پېرسوناژتىلى شېئىرىي خۇسۇسىيەتكە قانچە باي بولغانسېرى، ئۆزىنىڭ كىشىلەرگە تەربىيە بېرىش مەقسىتىگە يېتىپلا قالماستىن، بەلكى زوقلانغۇچىلارنىڭ قەلب دۇنياسىغا چوڭقۇر تەسىر قىلىپ، ئۇلارغا مول بەدىئىي لەززەت ئاتا قىلىدۇ. بىز «ئايخان» ھېكايىسىدىكى مۇنۇ دېئالوگلارنى كۆرۈپ باقايلى:

«ـ تۇمەنمىكىن يىللار ياشىسۇن!» دېمەمسەن!

ـ ياشىسۇن؟! كىم ياشايدۇ،ـ ھەيران بولدى ئايخان،ـ ئاسمانىنىڭ ئاستى، يەرنىڭ ئۈستى... ئۇلارلا ياشىسۇن، ھەممىمىز تەڭ ياشايلى، تۇمۇرچىمۇ ياشىسۇن، موزدۇزنى كىم كۆمۈۋەتتى؟... ئىت، مۆشۈك، قۇشقاچلار ياشىمامدىكەن؟»

مۇنداقلا قارىماقتا بۇ سۆزلەر ئەقلىدىن ئازغان ئايخاننىڭ ھېچقانداق ئويلانمايلا دەپ قويغان سۆزلىرىدەك تۇرسىمۇ، لېكىن بىز بۇ سۆزلەرنى تېخىمۇ چوڭقۇر تەھلىل قىلساق، جۇلالاپ تۇرغان يارقىن شېئىرىي ئىستەكنى كۆرەلەيمىز. بۇ شېئىرىي ئىستەكتە ئايخاننىڭ ھاياتقا بولغان مۇھەببىتى، ئادەملەرگە ۋە پۈتۈن تەبىئەت دۇنياسىغا لغان ياخشى تىلىكى ئىپادە قىلىنغان. تاقىقا ـ تۇققا ئېيتىپ قويۇلغاندەك تۇيۇلىدىن بۇ سۆزلەر يوشۇرۇن ئىچكى مەنتىقە ۋە ئوبرازلىق تەپەككۇرنىڭ كۆرۈنمەس رەنجىرلىرى ئارقىلىق يىمىرىلمەس بىر گەۋدە قىلىنغان. يەنە ھېكايىدىكى مۇنۇ دېئالوگلارنى كۆرۈپ باقايلى!

«ـ ئايخان، ھە، تۇمۇرچى سېنى نېمە قىلدى؟

ـ ھېنى سۆيۈپ...

ـ كۆلىنىڭ بويىدىما؟

ـ قارىياغاچنىڭ ئاستىدا.

ـ كىم كۆردى؟

ـ قۇشقاچلار.

ـ ھە، سېنى سۆيدى، يەنىچۇ؟

ـ يەنە...»

شەكىل جەھەتتىنمۇ چاپچىما شېئىرغا ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ دېئالوگدىن شېئىرىي مۇھىت، شېئىرىي ستىرىئولۇق ۋە زوقلانغۇچىلار تەرىپىدىن داۋاملاشتۇرۇلىدىغان شېئىرىي تەسەۋۋۇر قاتارلىقلارنى كۆرەلەيمىز. بۇ دېئالوگلاردا ئايخان بىلەن قاۋۇلنىڭ مۇھەببىتىگە زېمىن ھازىرلاپ بەرگەن كۆل بويى، قارىياغاچنىڭ ئاستى ۋە ئۇلارنىڭ مۇھەببىتىنىڭ جانلىق شاھىدى بولغان قۇشقاچلار كۆچلۈك شېئىرىي سىمۋوللۇق قۇدرەتكە ئىگە قىلىنغاندىن باشقا، ئەڭ ئاخىرىدىكى «يەنە...» سۆزى بىر خىل شېئىرىي پىنھانلىق ئىچىدە زوقلانغۇچىلارغا ئۆزۈلمەس شېئىرىي تەسەۋۋۇر ئاتا قىلالايدۇ.

«يەنە» سۆزىنىڭ ئاخىرىسىغا ئىنتايىن ئورۇنلۇق قويۇلغان ئۇچ تال چېكىتمۇ گويا ئۇچ تەسەۋۋۇر دۇنياسىدەك، زوقلانغۇچىلارغا ھېكايىدا يېزىلمىغان نۇرغۇن كەچمىشلەردىن بېشارەت بېرىدۇ.

ئۇچىنچى، ئايخان پىسخىكىسىدىكى شېئىرىي خۇسۇسىيات.

ئايخاننىڭ پسىخىكىسى پاساھەتلىك يېزىلغان گۈزگا شېئىرغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭدا بالىلارغا خاس ساددىلىق، ئاق كۆڭۈل قىزلارغا خاس مۇھەببەت ۋە گۈزەللىككە بولغان ئىنتىلىش، ۋىجدانلىق ئايالارغا خاس قەيسەرلىك ۋە ساداقەت يالقۇنجايدۇ. ئايخاننىڭ بالىلار ياسىغان لاي توقاچلارنى ئېتىكىگە ئېلىۋېلىپ ھەۋەس بىلەن ئويناپ كېتىشىدىن ئۇنىڭ بالىلارغا خاس ساددىلىقىنى، گاھى - گاھىدا ياسىنىپ - تارىنمىشلىرىدىن گۈزەللىككە بولغان ئىنتىلىشىنى، قاۋۇل بىلەن بولغان مۇھەببەت سەرگۈزەشتىلىرىدىن مۇھەببەتكە بولغان كۆچلۈك تەلپۈنۈشىنى، ئاخىرىدا قاۋۇلنى (ئەمەلىيەتتە جەسىتىنى) قوغداش ئۈچۈن قارا نىيەتلەرگە قارشى كۆرسەتكەن قەيسەرلىكىدىن ئۇنىڭ ۋىجدانلىق ئايالارغا خاس ساداقەتمەنلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز. ئايخاننىڭ پسىخىكىسىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەھلىل قىلىپ، شېئىرىي ئىدىراكىمىز ۋە تەسەۋۋۇرىمىز بىلەن بىر پۈتۈن گەۋدىگە ئايلاندۇرالساق، ئۇنىڭ قارىماققا ساغلام ئەمەستەك كۆرۈنىدىغان پسىخىكىسىنىڭ ئىنتايىن ساغلام ھەم يارقىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالايمىز.

ئايخان پسىخىكىسىنى زوقلانغۇچىلارنى ئاسانلا قايمۇقتۇرۇپ قويىدىغان ناتونۇرا قاتلامغا قويۇپ تەھلىل قىلىش توغرا ئەمەس، بىز ئاشۇ ناتونۇرال قاتلامنىڭ ئاستىدىن قوتۇلۇپ، ھېكايىنىڭ پسىخىكىسىغا چوڭقۇرلاپ كىرەلىسەكلا، يازغۇچىنىڭ ئايخان ئارقىلىق نېمىنى ئوبرازلاشتۇرۇپ، نېمىنى تېپىكلەشتۈرۈۋاتقانلىقىنى بىلىۋالالايمىز. ئايخاننىڭ پسىخىكىسىدا بىز ئاسان بىلىۋالالمايدىغان ئۆزگىرىشچان ئالۇندەك جىلۋىدارلىق بار. شۇڭا زوقلىنىش سەۋىيىسى تۆۋەن بەزى كىتابخانلار ئايخاننىڭ پسىخىكىسى ۋە خاراكتېرىنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى ئاسان بىلەلمەسلىكى مۇمكىن. ھازىرچە قاتمالاشقان زوقلىنىش ئادىتىنىڭ ئاسارىتىدىن قوتۇلۇپ بولالمىغان كىتابخانلىرىمىزدىن رەنجىشكە تېخى بالدۇرلۇق قىلىدۇ. لېكىن ئەدەبىي تەنقىدچى، تەتقىقاتچىلىرىمىزنىڭمۇ ئۆگەنمەيدىغان ئىزدەنمەيدىغان ئېتىراپلىق ئويلانمايدىغان تۇرۇپلا ھېكايىلىرىمىزغا كەلسە - كەلمەس باھا بېرىشى، قارىماققا ھېكايىنىڭ ئۇتۇقلىرىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈۋاتقاندەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ ھەقىقىي ئۇتۇقلىرىنى كۆرمەسكە سېلىشى، ئەدەبىي ئوبزورچىلىقىنىڭمۇ بىر ئىجادىي ئەمگەك ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ ئاللىبۇرۇن قاتمالىشىپ كەتكەن نەزەرىيەلەرگە سېلىپ تەھلىل قىلىشنى كىشىنى ئەجەبلەندۈرمەي قالمايدۇ.

ئىنسان - ئەڭ ئالىي ھېسسىياتلىق مەخلۇق. شۇڭا ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسى ۋە ئۇ ياشاۋاتقان شارائىتتا شېئىرىي مۇھىتنىڭ ئۇچقۇنلىرى جىلۋىدىلىنىپ تۇرغان بولىدۇ، قىسقىسى، ياخشى يېزىلغان ھېكايىلاردىكى پېرسونازلار شېئىرىي مۇھىت

ئىچىدە ياشايدۇ. بۇ خىل شېئىرلىرى مۇھىت پاجىئە ۋە تراگېدىيىنىمۇ، سۆيگۈ ۋە ھايات شادلىقىنىمۇ، جۇشقۇن ۋە مۇڭلۇق لىرىكىنىمۇ ئۆزىگە مۇجەسسەملەشتۇرگەن بولىدۇ، ھېكايىدىكى شېئىر ھېكايە پېرسوناژلىرىنىڭ ئوبرازىدا يارقىنلاشقاندىن باشقا ھېكايىدىكى مەنزىرە، سيۇژېت، قىياپەت، كومپوزىتسىيە قاتارلىقلاردىمۇ ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. لېكىن ئۇ يەنىلا پېرسوناژ ئوبرازىدىكى شېئىرلىرى خۇسۇسىيەتلەرنى تېخىمۇ جىلۋىلەندۈرۈش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. شۇنداقلا پېرسوناژ ئوبرازىنى يارقىنلاشتۇرۇۋاتقان شېئىرلىرى خۇسۇسىيەت بىلەن يۈغۇرۇلۇپ بىر گەۋدە بولۇپ كېتىدۇ.

ھېكايىدا يارىتىلغان مۇزىكا ئاممىلىرى ھېكايىنىڭ زوقلانغۇچىلارنىڭ ھېسسىياتىغا تەسىر قىلىشىدا ناھايىتى مۇھىم رول ئوينايدۇ. ھازىر يېزىلىۋاتقان بەزى ھېكايىلاردا مۇزىكىلىق خۇسۇسىيەتنىڭ سايىسىنىمۇ كۆرگىلى بولمايدۇ. شۇڭا بۇنداق ھېكايىلارنىڭ كومپوزىتسىيىسى چۈۋالچاق، مەزمۇنى ھېسسىياتقا ئىنتايىن گادايلىشىپ، ئۇنىڭدىن ھېكايىنى مۇزىكىدارلىققا ئىگە قىلىدىغان ئۇدار ۋە مىلودىيىنى تاپقىلى بولمايدۇ.

مۇزىكا ـ رىتىملىق سەنئىتى. ھېكايە پىسخىكىسىدىن قارىغاندا، ھېكايىنى مەلۇم جەھەتتىن رىتىملىق سەنئەت دېيىشكە بولىدۇ. مۇنداق قارىماققا، ھېكايىنىڭ رىتىملىق سەنئىتى ئىنكەنلىكى مۇزىكىنىڭكىدەك يارقىن تۇيۇلمايدۇ. ئەمەلىيەتتە مۇزىكا سەزگۈمىزنى ئىشقا سېلىپ تىڭشىساق، ھېكايىنىڭ كومپوزىتسىيىسى سيۇژېتىدىكى تۈگۈن، راۋاج، ئەۋج، يېشىم قىسىملىرىدا ھېكايە پېرسوناژلىرىنىڭ پسىخىكا تەرەققىياتى بىلەن جىپسلىشىپ بىر گەۋدە بولۇپ كەتكەن ئۇدار ۋە جۇشقۇن مىلودىيىنى ئاڭلىيالايمىز.

فېيرباخ «خرىستىئان دىنىنىڭ ماھىيىتى» دېگەن ئەسىرىدە «مۇزىكىنىڭ جەلپ قىلىش كۈچى قەلبنىڭ ساداسىدىن ئىبارەت» دەپ يازغان. مۇزىكىلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە قىلىنغان ھېكايىلارنى ئوقۇپ، ئۇنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى بىلىپ يېتەلمەسلىك، يازغۇچىنىڭ ھېكايىغا سىڭدۈرگەن ھەقىقىي قەلب سادالىرىنى ئاڭلىيالايمىز. بەدىئىي ئەسەر تىلى مۇزىكىلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولىدۇ. چۈنكى تىلنىڭ ئۆزى ئاھاڭدارلىققا ئىگە. يازغۇچىلار ئاشۇ خۇسۇسىيەتتىن پايدىلىنىپ، تۇرمۇش ھادىسىلىرى ۋە شەيئىلەرنى جارانلىق ئەكس ئەتتۈرىدۇ. تىلنىڭ ئېگىز ـ پەس، ئۇزۇن قىسقا، ئېغىر ـ يېنىك، تېز ـ ئاستا ھەمدە ئېغىزغا ئەپلىك، راۋان بولۇشتىن ئىبارەت گارمونىك خۇسۇسىيىتى ئارقىلىق كىشىلەرگە بىر خىل مۇزىكىلىق زوق بېغىشلىنىدۇ، بۇ خۇسۇسىيەت يالغۇز شېئىرىيەت ۋە لىرىك نەسىرلەردىلا ئىپادىلىنىپ قالماستىن، ھېكايىدىمۇ ئىپادىلىنىدۇ.

بىز «ئايخان» ھېكايىسىنىڭ تىلىدىكى مۇزىكىلىق ئاممىلارنى كۆپ سۆزلەپ ئولتۇرمىساقمۇ، ھېكايىنى ئوقۇغان كىتابخانلار ئاسانلا ھېس قىلالايدۇ. بىز ھېكايىنى ئوقۇۋاتقان چېغىمىزدا تەسەۋۋۇرىمىزدا پەيدا بولغان بىر غايىۋى دەريانىڭ يېنىك شىلدىرلىشىنى، ئېچىكى كۈچنىڭ تەسىرىدىن پەيدا بولغان شاۋقۇننى ئېنىق ئاڭلىيالايمىز.

شۇنداقلا «چۆچەكچى موماي» نىڭ ئاغزىدىن تۆكۈلۈۋاتقان جەزىبىلىك رېتىم ھەمدە ئاشۇ تېمىدىن ئاپىرىدە بولغان ئۆزگىرىشچان مىلودىيىنىڭ سېھىرلىك ساداسىنى ئاڭلىيالايمىز. بۇ سېھىرلىك سادا ئەڭ ئاۋۋال ئايخان ۋە ئۇنىڭ كەچمىشلىرىنى مەر- كەز قىلىپ ئۇنلەيدۇ. بۇ مىلودىيە ھېكايىدىكى پاجىئە، سۆيگۈ، گۈزەللىك ۋە رەزىللىك ئېلىمېنتلىرىنى ئۆزىگە تاكىت قىلغان بولۇپ، ئۇ ئايخان كەچمىشىنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن بىردەم لىرىك، يېنىك مۇزىكىغا، بىردەم مۇڭلۇق كۆز ياشلىق كۆيگە، بىردەم ھەممىنى بېسىپ چۈشىدىغان ياڭراق ھايات ناخشىسىغا ئايلىنىدۇ. «ئايخان» ھېكايە- سىغا سىڭدۈرۈلگەن مۇزىكىلىق سادانى دىققەت بىلەن تىڭشىساق، داۋاملىشىۋاتقان جەزىبىلىك سىمفونىيىنى ئاڭلىغاندەك بولىمىز. يازغۇچىنىڭ زوقلانغۇچىلارنىڭ قەلب رويالىنى خېلىلا يۇقىرى ماھارەت بىلەن چالالىغانلىقىنىمۇ ھېس قىلىمىز. «ئايخان» ھېكايىسىغا سىڭدۈرۈلگەن سىمفونىيىنىڭ ئەڭ لەززەتلىك يېرى، تېخى تۇغىمىگەن بىر سىمفونىيىنىڭ ئىنسانلارنىڭ ئارىسىدىكى ۋە ئۇلارنىڭ قەلبىدىكى چەكسىز بوشلۇقتا داۋاملىق جارانلاۋاتقانلىقىدا. ھېكايە مۇنداق ئايغىلىشىدۇ:

«يېقىندىن بېرى ئىچى پۇشقان ئايالالار بۇ ۋەقەگە رىۋايەت تۇسىنى بېرىپ، قاۋۇل بىلەن ئايخان ھاياتىكەن، ئۇلار ھەر كۈنى كەچلىكى سازلىقتىكى كۆل بويىدا ئۇچرىشىپ تاڭ يورۇشقا يېقىن غايىب بولۇپ كېتىدىكەن، دەپ ھېكايە قىلىشىدىغان بولدى ...» دەل مۇشۇ بىر نەچچە جۈملە ئارقىلىق ھېكايىدىكى مۇزىكا زوقلانغۇچىلار نىڭ قەلبىگە كۆچكەن. ئاشۇ مۇزىكا زوقلانغۇچىلارنىڭ خاراكتېرى ۋە ئىدىراكىنى ئوخشىمىسلىقى تۈپەيلىدىن ئوخشىمىغان مېلودىيىدە داۋاملىق جارانلايدۇ.

ھېكايىدىكى مۇزىكا بىلەن شېئىر ھېكايىنىڭ بەدىئىي كۈچىنى ئاشۇرىدىغان ئامىللارنىڭ بىرى، ھېكايىدىكى شېئىر ۋە مۇزىكا ھېكا- يىنىڭ بەزى بۆلەكلىرىدە ئايرىم - ئايرىم ھالدا گەۋدىلەنسە، يەنە بەزى بۆلەكلىرىدە بىرىكىپ بىر گەۋدە بولۇپ كېتىدۇ. ھازىرقى كۆپلىگەن ھېكايىلىرىمىزدابۇ خۇسۇسىيەتكە سەل قارالغاچقا، زوقلانغۇچىلىرىمىز ھېكايىنى ناتوراللىق قاتلام بويىچە چۈشىنىشكە ئادەتلىنىپ قالغان. بەزى ئەدەبىي تەنقىدچىلىرىمىزمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس.

«ئايخان» ھېكايىسى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، خېلى كۆپ مۇلاھىزىلەر بولدى. مۇلاھىزە قانچە كۆپ بولسا شۇنچە ياخشى. بۇنداق مۇلاھىزىلەر زوقلانغۇچىلارنىڭ زوقلىنىش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشكە ۋە ھېكايىچىلىقىمىزنىڭ تەرەققىياتىغا ناھايىتى پايدىلىق. شۇڭا مەنمۇ بۇ قىسقىغىنە مۇلاھىزەمنى ئوتتۇرىغا قويۇپ باقتىم. باشقىلارنىڭمۇ پايدىلىق بولغان مۇلاھىزىگە ئاۋاز قوشۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

مەسئۇل مۇھەررىر ئەنۋەر ئابدۇرېھىم

بۇ يىل 11 - ئاينىڭ 8 - كۈنى پېشقەدەم ئۇيغۇر شائىرى شۇكۇر يالقۇن 75 ياشقا كىردى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن دىققەتكىزلارغا ئۇنىڭ شېئىرلىرىدىن نەمۇنىلەر سۇنىدۇق.

شۇكۇر يالقۇن (ئۇيغۇر)

شېئىرلار

يەتمىش بەش يېشىمدا

چارەك كەم بىر ئەسىر ياشاپ دۇنيادا،
كۆپ ئىسسىق - سوغۇقلار كەچتى بۇ باشتىن.
گاھ ئاتلىق، گاھ كېزىپ سەرسان پىيادە،
ھاياتقا ئىز سالدىم يەتمىش بەش ياشتىن.

يەتمىش بەش ياز بىلەن كۈز ۋە قىش ئۆتتى،
گاھ خۇشال، گاھ ئەلەم - ھەسرەت ئىلكىدە.
شۇنچىلىك نەۋ باھار — نوروز كېلىپ كەتتى،
پايانداز گۈل يېيىپ ھايات مۇلكىگە.

گەر بالا - قازاغا گىرىپتار بولسا،
يەتمىش بەشنى كۆردۇم دەيتتى بەزىلەر.
شۇنداق يەتمىش بەشتىن نەچچىنى كۆرسەم،
ماڭا كۆرمىگەندەك بولۇپ سېزىلەر.

ئۆتمۈشتىن تەجرىبە - ساۋاق شۇ ئىكەن:
ھەسرەتتىن پايدا يوق، شاد كۈلگەن ئەۋزەل.
قاقشىماق ئۆمۈرگە شۇمبۇيا - تىكەن،
گۈل كەبى ئېچىلماق ھەممىدىن گۈزەل!

ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرى بولۇپ قالسىمۇ،
يىگىتتەك پاراقلاپ كۈلگۈم كېلىدۇ.
كۈمۈش باش مومايلار، دەل سىزلەرنىمۇ،
قارا چاچ قىزلاردەك كۆرگۈم كېلىدۇ.

ھازىرقى مومايلار، بوۋايلار بىرچاغ،
قىز ۋە يىگىت ئىدۇق گۈزەل ۋە بەرنا.
ھېلىمۇ قىلىمىز ياشلاردەك چاقچاق،
بىرىمىز بۇلبۇلۇ، بىرىمىز رەنا.

خىجىللىق ئىچىدە ئاستاغىنە دەي:
بىزمۇ بىر - بىرىمىزگە كۆيۈشكەن ئىدۇق.
خالىيراق جاي تاپساق، خەققە سەزدۇرمەي،
تاتلىق - تاتلىققىنا سۆيۈشكەنىدۇق.

شۇ شەھرىن دەملەرنىڭ تەمى ئاغزىمدا،
بولمىدى دېگەندە ئەسلەپ خۇشالمەن.
قايغۇ يوق، ھەسرەت يوق ناخشام - سازىمدا،
كۈلىمەن، ئاھ - ۋاھتىن يىراق بىر چالمەن.

1992 - يىل. ئۈرۈمچى.

بوۋايلارغا بايراملىق چاقچاق

ئەسسالامۇ - ئەلەيكۇم، كۆمۈش چاچلىق بوۋايلار،
يەتمىش - سەكسەنگە كەلگەن ئۇلۇغ ياشلىق بوۋايلار!
قېرىغاندا ئۆتكۈزگەن بايراملىرى مۇبارەك،
نەۋ باھاردا - نوروزدا نەۋقىران بولۇپ تۇرغايلا!

مەن بىر بوۋاي، ئىقرارمەن، ئەمما مۇشۇ سورۇندا
ماڭا بوۋا بولغۇدەك بوۋايلارمۇ بەك تولا.
ساقلىمنى ماختىشىپ دېگەنلەن پەرىشتە،
ساقال قويماي ئەمدى مەن دېمەيسىلەر ئۆزۈڭلار.

ماڭا ياراشقان ساقال سىزلەرگە ياراشمامسۇ،
ياكى ساقال قويۇشقا ئۇنىمامدۇ مومايلار؟
مەن پەرىشتە بولسام گەر، سىزلەر نېمە، شەيتانمۇ؟
بۇنى بىر قىلىپ كۆرسەك مۇنازىرە - غۇلغۇلا.

سۆزنىڭ زىننىتى ماقال، ئەرنىڭ زىننىتى ساقال —
دېگەن تەمسىل كەلمەيدۇ ئېسىڭلارغا زادىلا.
ساتىراش ھەتتا ئۇستىرا - كاپلىغۇچمۇ، قاقشايدۇ،
نۆۋەت كۈتكەن ياشلارمۇ سىزدىن زارلايدۇ تەڭلا.

يۈز ياشقا يېقىنلىشىپ كۈسا بولۇپ بارساڭلار،
مەخسەردە خۇدايىمغۇ كۈلۈپ كېتىدۇ تاڭلا.
ساقالسىز قېرىلارغا چاقچاقنى ئارتۇق قىلىپ،
رەنجىتىپ قويما يەنە، شۈكۈر بۇۋاي، ئاۋايلا.

ئەسسالامۇ - ئەلەيكۇم بارچە بوۋاي، مومايلار،
نەۋ باھاردا - نوروزدا نەۋقىراندەك تۇرغايلا!

1991 - يىل 21 - مارت، ئۈرۈمچى

ئىستەر كۆڭۈل ①

كۆپ ئازاب چەكتى بۇ جان ئارامى جان ئىستەر كۆڭۈل،
تار كۆرۈندى بۇ جاھان ئۆزگە جاھان ئىستەر كۆڭۈل.
يارۇ - دوستلارنىڭ مازارىدىن ئىبارەت ئالەمنىڭ،
ئەقرە بالەرنىڭ يانىدىن بىر ماكان ئىستەر كۆڭۈل.
گەرچە جىسمىم تۇتقۇن ئەمما كۆڭلۈم ئىسياندا ھامان،
قەلبىمنى زەبت ئەتكۈدەك چىن ھۆكۈمران ئىستەر كۆڭۈل،
مەن ئۈمىد ئەتكەن باھارۇگۈل ۋە رەيھان شولمىدى،
تۆك بۇلۇت قەھرىڭنىكىم، ۋەقتى خەزان ئىستەر كۆڭۈل.
كۆرمىشىم شول بولسا تەقدىردىن ھەمىشە ئەي پەلەك،
بەس، تۇگەت دەۋرىڭنىكىم، ئاخىر زامان ئىستەر كۆڭۈل.
ياق، ئۈمىدسىزلەنمە يالقىن، يان يەنە، يانىدۇر يەنە،
ئۇت سىناقتىن تاۋلىنىپ چوك ئىمتىھان ئىستەر كۆڭۈل.

1943 - يىل، غۇلجا.

مىرزا بىيدىل سۆزلىرىدىن

ئالدىنىپ قالما، سەن ھەيىارلارنى دوست ھەم ئۆز دېمە،
سول كۆزۈڭنى ئوك كۆزۈڭگە ھەر قاچان دوست كۆز دېمە.
بىمەھەل قىچقىردى دەپ خوراز بېشىنى كەسكۈچى كۆپ،
دۈشمىنىك سەزگۈر كۈتەر، مەۋقەنى بىلمەي سۆز دېمە.

جەمئىيەتتە سەن ئەگەر ئاقماقچى بولساڭ قانچە تېز،
كەمتەرىن تۇتقىل ئۆزۈڭنى، بول تۆۋەن، بولما ئېگىز.
كۆرمىدىڭمۇ سۇ تۆۋەنگە ئاقسا، ئاققاي بەك راۋان،
دۆڭگە ئاققانچە سىكىنلەر، بەلكى توختار شۇبھىسىز.

قەلبى ئۆرتەنگەن كىشىگە تېز نەسىھەت قىلمىغىن،
يەنى يۈمشاق سۆز دېدىم دەپ ئوت يۈرەكنى تىلمىغىن.
ئويلا: قىزىق شىشەگە بىر تامچە سۇ تەگسە مەگەر،
شىشەنىڭ تاش زەربىدىن چۈل - چۈل بولۇپ سۇنغانلىقىن.

1936 - يىل، قەشقەر.

① بۇ شېئىرنى شۆكۈر يالقۇن 1945 - يىلى يازغان بولۇپ، ئۆز ۋاقتىدا كۆشەر ئاغزىدا يۈرگەن. كېيىنكى «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلىنىڭ 1987 - يىل 1 - سانىدا بۇ ھەزىل بەزى سۆزلىرى ئۆزگەرتىلىپ ئابدىلىتەزمۇ مەخسۇمنىڭ نامىدا ئېلان قىلىنغان.

بىرنەچچە سۆز

يولۇڭدىن بىر قېتىم يانما، يولۇڭدا بولسا مىڭ يانغىن،
ئەگەر نامەرد يولى بولسا، ئۇ يولدىن مەيلى مىڭ يانغىن.

* *

ساداقەتلىك غېرىبنى پۇل ئەمەس گۆھەرگىمۇ ساتما،
يامان شاھ بولسا ساتقىن، ئەرزىمەس يارماققىمۇ ساتقىن.

* *

ساڭا دىلدىن ۋاپالىق يات مىڭ ئەۋزەل بىۋاپا ئۆزدىن،
رەپىقەڭ بولسا تۇزكور، ئۇ ئۆزاق ياتسۇن، ئۆزاق ياتقىن.

* *

ئېلىڭگە پايدىسىز ئىش بولسا، هارغىن، يالتىيىپ قالغىن،
ۋە لېكىن ئەل ئىشىدىن هارمىغىن، بولسامۇ مىڭ هارغىن.

ئېغىر بول ئەلگە ئەمما ياۋغا قارشى بول قىزىق ئوتتەك،
چېلىشتا قاينىغىن ـ تاشقىن، بولۇپ كەلكۈن ۋە يا تاشقىن.

تومۇزدا ئەلگە بول سالقىن سلاپ، سۆيۈپ، بېرىپ ئارام،
زېمىستاندا ئىسسىت ئەلنى، ئۆزۈڭ كۆي، مەيلى بول يالقىن.

بۇ ساندىكى شېئىرلارنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى ئوسمانجان ساۋۇت

سەپايىلىق ئاستىغا يوشۇرۇنغان رەزىللىك

مەن شائىر ھەم يازغۇچى ئارسلاننىڭ «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 1991 - يىلىق 9 - سانىدا ئېلان قىلىنغان «سەپايە ئايال» ناملىق ھېكايىسىنى زور قىزىقىش ئىچىدە ئوقۇپ چىقتىم. بۇ ھېكايىدا بىر قاتار ۋەقەلەر ئارقىلىق جەمئىيىتىمىزدىكى شەرمى - ھايا، ئەدەب - ئەخلاقنى ئۆزىگە يار تۇتۇپ كېلىۋاتقان ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ شەنىگە داغ كەلتۈرۈۋاتقان بىر قىسىم بۇزۇق، چاكىنا ئاياللار شۇنداقلا ھوقۇقىنى ئۆزىنىڭ شەھۋانىي نەپسىنى قاندۇرۇشنىڭ ۋاستىسى قىلىۋىغان ئەمەت مۇدىرغا ئوخشاش قىسمەن غەيرىي مۇھەببەت مەستانىلىرى ئۆتكۈر تىل بىلەن قامچىلىنىپ، كۆچلۈك ھەجۋىي قىلىنغان. مەن بۇ ئەسەرنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىنى تۆۋەندىكى نۇقتىلارغا يىغىنچاقلايمەن:

بىرىنچى، ئاپتور تەسۋىرلەش ئۇسۇلىدىن ئۈنۈملۈك پايدىلانغان. شۇنداق بولغاچقا كىتابخانىلار ئەسەردە تەسۋىرلىنىۋاتقان ئادەملەرنى كۆرۈۋاتقاندەك، گەپ - سۆزلىرىنى بىۋاستە ئاڭلاۋاتقاندەك ھەم شۇ مۇھىت ئىچىدە تۇرۇۋاتقاندەك ھېسسىياتقا كېلىدۇ.

پېرسونا ژلار تىلى ئەسەردە ئۇلارنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى يورۇتۇپ بېرىدىغان مۇھىم ئامىل. «ماڭا ئۇنداق قارىمىسىلا، ئىزا تارتىدىكەنمەن، — دېدى پاتەمخان ئاچا نازلىنىپ، — بىزدىن گۇمانلانغان ھېلىقى قارا نىيەتنىڭ ئەدىبىنى تۇيدۇرماي بېرىپلا — ھە، مۇدىر.

— بىزنىڭ پېيىمىزگە چۈشمەك بولغاندەك كۆرۈنۈۋېدى، شارتلا قىلىپ قالدىم، ئۆزىمۇ زەربىنىڭ قايىقتىن كەلگەنلىكىنى تۇيمايلا قالدى. ئۇنداقلار تاش سانسىچە،

بىز قۇم سانايمىز، سامانلىق تېگىدىن سۇ يۇگۈرتمەكمۇ بىر تالانت ئەمەسمۇ، — بۇ ئەمەت ئاكىنىڭ ئاۋازى ئىدى.»

«— ...رەقىبىنى قان قۇستۇرماق ئاسانمۇ؟ كېيىن ئاسانلا سەپەر قىلىۋالدى.

— سەپەر قىلىۋالدى، نەگە؟

— خۇدانىڭ دەرگاھىغا بولمامدۇ؟» يۇقىرىقى دىئالوگلار ئارقىلىق بىز پاتەمخان-نىڭ «سىپايىلىقى» ئاستىدىكى مىشچان، چاكىنىلىقىنى، ئەمەت مۇدىرنىڭ ھىيلە - مىكىرگە ئۇستا، تولىمۇ رەزىل، قارا نىيەت ئادەم ئىكەنلىكىنى تونۇۋالالايمىز.

ئىككىنچى، ھەجۋىي قىلىش، ئوخشىتىشتىن ئىبارەت ستىلىستىك ۋاستىلەردىن ئۇنۇملۇك پايدىلانغان. مەسىلەن، پاتەمخاننىڭ كۆلگەن ئاۋازىنى ئېشەكنىڭ خىتىلدىشىغا ئوخشىتىپ، ئۇنىڭ تولىمۇ بېقىمسىز كۆلدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ چىراي تۇرقىنىڭمۇ قەلبىگە ئوخشاشلا سەت - خۇنۇك ئىكەنلىكىنى نامايان قىلغان. قىسقىسى، ئاپتور مۇشۇ تەسۋىر ئارقىلىق قەلب گۈزەللىكىنىڭ ئەڭ مۇھىملىقىنى، ئادەمنىڭ قەلبى گۈزەل بولغاندىلا، ئاندىن ھەقىقىي گۈزەللىككە ئېرىشكىلى بولىدىغانلىقىدەك مۇھىم پەلسەپىۋى پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويغان.

ئۇچىنچى، ھېكايىنىڭ كىتابخان قەلبىنى ھاياجانغا سالىدىغان يەنە بىر تەرىپى شۇكى، ھېكايە قويۇق تۇرمۇش پۇرىقى ۋە كۈچلۈك شېئىرىي پۇراقتا ئىگە ھەن بۇ ھېكايىنى ئوقۇۋېتىپ، خۇددى ياخشى يېزىلغان بىر شېئىرنى ئوقۇۋاتقاندەك شۇنداقلا ئاشۇ ۋەقە يۈزبەرگەن سوروننى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ غەزەپتىن تېنىم تىترەۋاتقاندەك ھېسسىياتقا كەلدىم. بۇنى ئاپتورنىڭ رېئال تۇرمۇشنى كۆزىتىش ۋە بەدىئىي ئىپادىلەش ئىقتىدارىنىڭ يۇقىرىلىقىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ.

ئومۇمەن، «سىپايە ئايال» ناملىق بۇ ھېكايە تىلىنىڭ راۋان ۋە شېئىرىي سېزىمىگە ئىگە ئىكەنلىكى، ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىدىن جايىدا پايدىلىنىلغانلىقى، ئەكس ئەتتۈرگەن مەزمۇننىڭ ئۆزگىچىلىكى بىلەن كىتابخانلارغا كۆڭۈلدىكىدەك ئېستېتىك تەربىيە ۋە بەدىئىي زوق بېغىشلايدۇ.

مەن بىر ئاددىي كىتابخان بولۇش سالاھىيىتىم بىلەن شائىر ھەم يازغۇچى ئارسلان-نىڭ بۇندىن كېيىنمۇ كىتابخانلارغا «سىپايە ئايال» غا ئوخشاش ياخشى ئەسەرلەرنى تەقدىم قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

يوپۇرغا ناھىيىسىدىن پاتىگۈل مۇھەممەت

مەسئۇل مۇھەررىر سارەم ئىبراھىم

كونستانتىن موراۋىدس (گرېتسىيە)

پىشكى سەھىپە

(ھېكايە)①

ئۇ بۇ يەرگە قانتىق سوغۇق بولۇۋاتقان كۈنلەردە كەلدى. بۇ كىچىك ناھىيە بازىرىدا تېرىقتەك ئىشلار يۈز بەرسىمۇ ھەممە ئادەم شۇ زامان بىلىپ بولاتتى. ناۋادا بىرەر يات ئادەم كېلىپ قالسا، ناھايىتى تىنچ كېلىۋاتقان ئالقان دەك بۇ ژېمىن خۇددى كۆلچەككە تاش ئاتسا، تىنىق سۇ داۋالغۇپ كەتكەندەك بىر مەھەل پاتپاراقچىلىق بولۇپ كېتەتتى. بۇ پاتپاراقچىلىق كىشىلەر شۇ ئادەمنىڭ ھەممە ئىشلىرى — كۈندىلىك تۇرمۇشى، روھىي دۇنياسى بىلەن تونۇشۇپ ۋە شۇ ئادەم مۇشۇ كىچىك جەمئىيەتنىڭ بىر ئەزاسىغا ئايلانغىچىلىك داۋاملىشىپ، ئاندىن بارا — بارا بېسىقىپ قالاتتى.

ئۇمۇ بۇنىڭ سىرتىدا قالمىدى. ئۇنىڭ كېلىشى بىلەن پۈتكۈل ناھىيە بازىرى ئۆرە — تۆپە بولۇپ كەتتى. خىلمۇ خىل گۇمانلار، مىش — مىش پاراڭلار ۋە پەرەزلەر كەينى — كەينىدىن ئوتتۇرىغا چىقىشقا باشلىدى. كىشىلەر ئاۋۋال ئۇنىڭ تەقى — تۇرقىدىن ئىۋەن ئىزدەشتى. ئۇ 35 لەرگە كىرگەن، گەۋدىلىك، كېلىشكەن، سالاپەتلىك، تۇرقىدىن مەردانىلىك چىقىپ تۇرىدىغان ئادەم ئىدى. كۆزلىرى ئوتتەك يېنىپ تۇراتتى. تالا — تۈزگە كۆپ چىقمايتتى. كەم سۆز ئىدى. بۇ ھال كىشىلەردىكى نورمال قىزىقىشنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋەتتى. ئۇ كېلىپ ئۈچ كۈن بولمايلا بىر تالاي نامغا، ھەتتا خىزمەتكىمۇ ئىگە بولۇپ قالدى. يەرلىكلەر ياقا يۇرتتىن كەلگەنلەر قىلىشى مۇمكىن دەپ قارىغان ئىشنى ئۇنىڭغا تۇغرىلاپ قويغانىدى. بەزىلەر تۇخۇمدىن تۈك ئۈندۈرۈپ، ئۇنى بىر تىينىغا ئەرزىمەس قىلىۋەتسە، يەنە بەزىلەر ماختاپ، پەزدازلاپ ئەۋلىيا قىلىپ كۆرسىتەتتى. ئەپقاچتى گەپلەر يامغۇردەك يېغىپ كەتتى. بىرىنىڭ گېپىنى بىرى يوقىتا چىقىراتتى. ھەركىم ئۆز گېپىنى يورغىلىتاتتى. ھېچقايسىسىنىڭ گېپى بىر يەردىن چىقمايتتى. بۇ تىپتىنچ ناھىيە بازىرى پاراكەندىچىلىك ئىچىدە قالغانىدى. دۇنيادىكى ھەرقانداق بىر ئىشنىڭ ئەۋجگە چىقىدىغان ھەم پەسىيىپ قالىدىغان ۋاقتى بولغاندەك، بۇ ناتونۇش ئادەمنىڭ

① بۇ ھېكايە 1980 - يىلى گرېتسىيىدە مۇنەۋۋەر ھېكايە بولۇپ باھالانغان.

هېشدەكى قاتمۇقات شۇبھىلىك تۇمان-
لارمۇ بىردىنلا تارقاپ كەتتى. ئۇنىڭدىكى
سىرلىق جەزىبىلىك كۈچمۇ شۇنىڭ بىلەن
بىر ۋاقىتتا ئىز - دېرەكسىز غايىب
بولدى. ئەسلىدە ئۇ ئىلاھىيەتشۇناس ئىدى.
يېقىندا ناھىيىگە قاراشلىق مۇشۇ دىنىي
رايونغا مىسسىئونېرلىققا تەيىنلەنگەنىدى.
بۇ خەۋەرنىڭ نەدىن كەلگەنلىكىنى
سۈرۈشتە قىلىدىغان ئادەم چىقمىدى.

ئايالار «ئۇ مېسسىئونېرمىكەن؟ بۇ
مۇمكىنمۇ؟»، «كىم شۇنداق دەيدۇ؟»،
«رايونىمىزدا دىنىي مۇراسىملارنى باشقۇ-
رىدىغانمۇ تايىنلىق»، «ھە، ئەسلىدە
مۇنداق گەپكەن - دە» دېيىشىپ، ئۇمىد-
سىزلەندى. مۇشۇ قىسقىغىنە نەچچە كۈن
ئىچىدە ناھىيە بازىرىدىكى قايسىبىر
ئايال ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قالمىدى،
كىچە - كۈندۈز سېغىنمىدى ۋە ئۇنىڭ
كېلىشكەن قەددى - قامىتىگە مەپتۇن
بولمىدى دەيسىز؟ لېكىن ئۇنىڭ سالاھە-
يىتى كىشىنى سەل نا ئۇمىد قىلىپ
قويىدى. ناۋادا ئۇ ئىلاھىيەتشۇناس
بولغان بولسىدى، ئوبدان بولغان بولاتتى.
ئايالارنىڭ كەچۈرۈشىگە ئېرىشەلەيتتى.
بىراق بۇنىڭ ئەكسىچە ئۇ ئەرلەر يېڭى
مىسسىئونېرنىڭ كەلگەنلىكىدىن شەرەپ
ھېس قىلىشىپ، قىز-قىنىغا پاتماي
كېرىلىپ كېتىشتى. ئۇلار ئەتراپتىكى
ناھىيە بازارلىرىنىڭ ھېچقايسىسىدا مىسسە-
ئونېر يوق، يېڭى خەۋەتىگە يەنە بىر
يۇملاق قوشۇلۇپ، بىزنىڭ ناھىيە
بازىرىمىز خەۋەتىدىن ئورۇن ئالمىدىغان
بولدى، دېيىشىپ، شەرەن خىيالارنىڭ
قۇلىغا ئايلىنىپ قېلىشتى. بۇنداق بولۇشى
تەبئىي ئىدى.

كۆتۈلمىگەن بۇ مېھماننىڭ سالاھە-
يىتى ئاشكارىلانغاندىن كېيىن، بۇنداق
ئەھۋال توپتوغرا ئىككى كىچە - كۈندۈز
داۋام قىلدى. ئۇچىنچى كۈنى ئۇنى
ھەممە ئادەم ئۇنتۇدى. كۆپرەك ئەھۋالنى
بىلىشكە ھېچكىمنىڭ ھەپسىلىسى قالمىدى.
بىر ھىسسىئونېر كىشىلەرگە قانچىلىك
ياخشىلىق ئەكىلىپ بېرەلەيتتى دەيسىز؟
ئۇنىڭدىن پەقەت بىر يىلدا نەچچە كۈن
روزى بولىدىغانلىقىنى سوراپ بىلىۋالـ
سىلا بولدى، ئېكىن بۇنداق نەرسىلەرنى
سورىمىغانمۇ تۇزۇك. بەلكى ئۇنىڭ ئۆزىمۇ
روزى تۇتمايدىغاندۇ. شۇڭا مىسسىئونېرلار
كىشىنى ئۇمىدسىزلەندۈرۈپ قويىدۇ.
شۇنىدىن تارتىپ ناھىيە بازىرىنىڭ
تۈرمۇشى يەنە ئۆز قېلىپىغا چۈشتى.
ئاھالىلەر يەنىلا بۇرۇنقىدەك ھەممىدىن
بىزار بولۇشتى. ھەممە جايدا قىشنىڭ
ئاخىرقى مەزگىللىدىن دېرەك بېرىدىغان
تېپتېنچ دەريا يۈزىدە دولقۇن كۆتۈرۈ-
لىدىغانلىقىدىن ھېچقانداق ئالامەت يوق
ئىدى.

ئارىدىن ئون كۈن ئۆتۈپ كەتتى.
تالا - تۈزگە كەمدىن - كەم چىقىدىغان
بۇ مېسسىئونېرنى كىشىلەر ئاللىبۇرۇن
پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ كېتىشكەنىدى. دەل
مۇشۇ چاغدا دىنىي رايوندىن پۈتكۈل
كاتولىكلارنى چېركاۋغا بېرىپ، ئىبادەتكە
قاتنىشىپ، مېسسىئونېر جاكارلىغان
ئەمر - مەرۇپىلارنى ئاڭلاش تۇغرىلىق
ئۇقتۇرۇش كەلدى. يېڭى تەيىنلەنگەن
مىسسىئونېر يەنە كىشىلەرنىڭ سۆھبەت
تېمىسىغا ئايلاندى. يەكشەنبە كۈنى
چېركاۋ ئادەم بىلەن لىق تولدى. جامائەت
سىرتتىمۇ قارا قاغىدەك ئۇرۇپ كەتكەنىدى.

پۈزۈر كىيىنگەن، سالاپەتلىك مۆتىۋەرلەر ناھىيە بازىرىنىڭ سەلتەنىتىنى كەم - كۈتسىز ناماياں قىلىپ، چېركاۋ ئىچىدىن ئورۇن ئالغانىدى. چېركاۋنىڭ سىرتىدا تۇرغان مۆمىن كاتولىكلار پوپلار ھەم دىنىي مۇراسىم باشقۇرغۇچىلار بىلەن بىللە سەل دىمىغىدا، پەس ئاۋازدا يېقىملىق مۇناجات ئېيتىماقتا ئىدى. ھەممە ئادەمنىڭ - ئاقسۆڭەكلەر بىلەن پۇقرالارنىڭ ئالدىدا ناھىيىدىكى كاتتا ئەرباب خوتۇنى بىلەن بىللە تۇراتتى.

ناھىيە بازىرىنىڭ باشلىقى يېشى قىرىقلاردىن ھالقىغان، دادىسى سودىگەر بولغاچقا، راھەت - پاراغەتتە ياشاپ، كۆپ يىلدىن بېرى «قېتىرقىنىپ ئۆگىنىپ» كېلىۋاتقان ئادەم ئىدى. ئەجىر قىلغان ئادەم ھامان يەردە قالمايدىكەن. ئۇ نەرىشچانلىقى بىلەن تېگىشلىك نەتىجىگە ئېرىشتى. ئۇ ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ ئالىي مەكتەپتە يىگىرمە يىل ئوقۇدى. ئوقۇش پۈتتۈرۈپ، ئادۋوكات بولدى. ھالبۇكى قېرىنداشقاندەك ئوقۇغۇچىلىق دەۋرىدىلا يېتىلدۈرگەن ئىككى ئالاھىدە ئىلكى - سەرچانلىقى بىلەن شىجائىتى - ئۇنى خانىۋەيران قىلىۋەتتى. ئىش بېجىرىش ئورنىنى ئېچىپ ئىككى يىلغىچە ئۇنىڭ بوسۇغىسىغا ھېچكىم دەسسىمىدى. ئۇ قاتتىق پەرىشان بولۇپ، جان ئاچچىقىدا ئىش بېجىرىش ئورنىنى تاقاپ، سايىلام رىقابىتىگە قاتناشتى. ئويلىمىغاندا غەلىبە قىلىپ، مۇراد - مەقسىتىگە يەتتى. بۇ ئىشتا ئاساسلىقى ئۇ ئۆزىنىڭ كارامەت ئىقتىدارىغا - كىشىلەرنىڭ كەپ - سۆزى بىلەن چىرايىغا قاراپ ئىش تۇتۇشقا ماھىر، زامانىنىڭ زايىغا باقمىدىغان سۆيۈملۈك ساھىبجامال خوتۇنىغا تايانىدى. خوتۇنىنىڭ كۆچى بىلەن سايلامدا پۈتۈن ناھىيە بازىرىدىكى ئەر سايلىغۇچىلارنىڭ ئارىسىدا مۇتلەق كۆپ ئاۋازغا ئېرىشتى.

ناھىيە بازىرىنىڭ باشلىقىنىڭ خوتۇنى ئوتتۇز ياشلارغا كىرگەن، كۆزلىرى بۇلاقتەك، چىشلىرى ئۇنچىدەك، غۇنچە بوي، سۈرەتتەك چىرايلىق ئايال ئىدى. ناھىيە بازىرىنىڭ باشلىقىنى يوقلاپ كەلگەن ھەرقانداق ئادەمگە ئۇ ئۆزىنىڭ قىزغىن ھەم مۇلايىم قاراشلىرىنى (ئۇنىڭ بۇ قاراشلىرىغا نەقەدەر چوڭقۇر مۇھەببەت سىڭگەن - ھە!) ئاتا قىلاتتى. ئۇ ئايال شۇڭا ناھىيە بازىرىدىكى ئەرلەر مۇھەببەت قويىدىغان ھەم قولغا چۈشۈرۈشكە ئىنتىلىدىغان مەبۇدە ئىدى. ئېرى ھوقۇق تۈتۈشتىن ئاۋۇال مۇشۇنداق يوللار بىلەن شۆھرەتپەرەسلىكنى قاندۇرۇپ كەلگەنىدى. ئېرى بىرلا سەكرەپ ناھىيە بازىرىنىڭ باشلىقى بولۇشتەك يۇقىرى ئورۇنغا ئاپىرات بولغاندىن كېيىن پۈتۈن ئارتۇقچىلىقلىرىنى جارى قىلدۇرۇپ، ئۇنى ئۆز مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن ئىشلەتتى. سايلام رىقابىتىگە ئىككىلەنمەي قاتناشتى. ھەممە كارامىتىنى ئىشقا سالدى. قاراشلىرى تېخىمۇ ئوتلۇق، ناز - كەرەشمىلىرى تېخىمۇ مەپتۇن قىلارلىق بولۇپ كەتتى. ئاشكارا سورۇنلاردا ئوتتۇرىغا چىقىش ئۇنىڭ ئۈچۈن ئادەتتىكى بىر ئىشقا ئايلاندى. پۈتۈن ناھىيە بازىرىدىكى ئەرلەرگە بۇنىڭدىن ئارتۇق ئېسىل پۇرسەت ئاسان قولغا كەلمەيتتى، ئۇنى بىرلا قېتىم كۆرگەن ھەرقانداق بىر ئادەم پۇرسەتنى قولدىن

بەرمەي ئۇنىڭ بىلەن قول ئېلىشىپ پاراڭلىشاتتى. بەزىسىر شالاق ئەرلەر ساقال تاشلاپ، يىگىتلىك قىلاتتى. ئۇ ئايال بۇنداق ئىشلارغا بىمالال تاقابىل تۇراتتى، ئۇلار بىلەن ئانچە - مۇنچە پاراڭلىشىپ قويىاتتى. ھېچكىمنى رەنجىتىپ قويمايتتى. ھەتتا ساقال تاشلىغانلارغىمۇ تەبەسسۇم ھەدىيە قىلاتتى. شۇڭا ئەرلەرنىڭ غۇۋا ئۈمىد ئۇچقۇنلىرى ۋالىلىدە چاقناپ كېتەتتى. ئېيتىڭا، ئۇنىڭ ئېرىگە كىم بىلەت تاشلىمىسۇن؟ ئۇنى ۋە ئۇنىڭ ئېرىنى رەنجىتىشكە كىمنىڭمۇ كۆڭلى چىدىسۇن؟ - كۆڭلىدىكى ئۈمىد بىلەن شېرىن خىيالىنىڭ بىراقلا بەربات بولۇشىنى قايسىبىر ئەر خالىسۇن؟ ئۇنىڭ شەھلا كۆزلىرىدىن تۆكۈلۈپ تۇرغان مۇھەببەتنىڭ ئورنىنى شەپقەتسىزلىك ئالامەتلىرى ئىگىلىسۇنمۇ؟ ياق، ياق بۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ! شۇنداق بولسا، پۇتكۈل ناھىيە بازىرىدىكى ئەرلەر چوڭ زىيان تارتىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇنچىلىك قۇربان بېرىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ ئۇنىڭ ئورنىغا «ئەخلەت تازىلايدىغان» بىرىنى ناھىيە بازىرىغا باشلىق قىلىپ قويسا ئوبدان بولارمىدى؟ شۇنداق قىلىپ ئۇنىڭ ئېرى ئاخىرى ئىشكى قېتىملىق سايلامدا كۆپ ئاۋازغا ئىگە بولدى.

قۇرۇق گەپنى قويۇپ، ئۆز گېپىمىزگە كېلەيلى. ناھىيە بازىرىنىڭ باشلىقى خوتۇنى بىلەن چېركاۋدا — ھەممە ئادەمنىڭ كۆزى چۈشىدىغان جايدا قول باغلاپ تۇرۇپ ئىبادەتكە قاتناشتى. ئەز - خوتۇن ئىككىسىنىڭ كۆڭلى باشقىلارنىڭكىدەك پاراكەندە ئىدى، «ئىنجىل» گە تەبىر بېرىدىغان پەيتنى كۈتۈپ تىت - تىت بولاتتى، ناھىيە بازىرى باشلىقىنىڭ ئىخلاسمەن كاتولىكلارنىڭكىدەك سەياقى ئادەمگە ئەيسا دەۋرىنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدىكى كاتولىكلارنى ئەسلەتمەي قالمايتتى. ئۇ بېشىنى سەل ئېگىپ، ئىنتايىن ئازابلانغان قىياپەتتە تۇۋا قىلۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. روھى بىلەن جىسمى چېركاۋدىكى ئىبادەت بىلەن بىرىكىپ كەتكەندەك قىلاتتى. ئۇيۇشۇپ كەتكەن پۇتلىرىنى پات - پات يۆتكەپ قويىاتتى. ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەستىن ئوك قولىنى ئاستا پېشانىسىگە، ئاندىن ئوخشاش ۋەتمدا كۆكرىكىنىڭ ئاستىغا، ئۇ يەردىن ئوك مۇرىسىگە، ئارقىدىن سول مۇرىسىگە، ئىمكان بار گالستۇكىدىن يۇقىرىراق يەرگە تەگكۈزدى.

ناھىيە بازىرىنىڭ باشلىقى ھەربىر تەپسىلاتنى ئېھتىيات بىلەن ئورۇندايتتى. بولۇپمۇ قولىنى سول تەرەپكە بەكرەك ئاپىرىۋېتىشتىن ھەزەر ئەيلەيتتى، كىم بىلسۇن، يامىنى كەلسە، ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتىنى خەقلەر قانداق چۈشەندۈرىدۇ، ئۇنىڭغا قانداق ئىللەتلەرنى ئارتىدۇ؟ ئۇ جايدا تۇرۇپ بىر خىلدا چوقۇناتتى. ھەر بىر چوقۇنغاندا ئۆزىگە دەققەت قىلۋاتامدۇ - يوق، دەپ يېنىدىكى ياش روھانىيغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويىاتتى. بولمىسا چوقۇنغانلىرى بىكار بولۇپ كېتەتتى. ياش روھانىي ئىشارەت قىلمىسىلا، ئۇمۇ شۇ ۋېتمدا چوقۇنۇۋېرەتتى، ھەرگىز توختاپ قالمايتتى.

ياش روھانىي ئۆز ئورنىدا تەنتەنىلىك تۇراتتى. ئەمما بۇگۈن كەيپى تازا ياخشى ئەمەستەك كۆرۈنەتتى. ئۇ پەرىشان

ئىدى. ئالدىدا تۇرغان ناھىيە بازىرى باشلىقىنىڭ خانىمغا قارىغانسېرى ئادەم ئاتىنىڭ قوۋۇرغىسىنى كېسىپ، ئايال زاتىنى ياراتقانلىقى ئۈچۈن پەرۋەردىگارنى ئەيىبلەشنىڭ ئورۇنسىز ئىكەنلىكىنى ھېس قىلاتتى.

ناھىيە بازىرى باشلىقىنىڭ كېلىشكەن، زىلۋا ئايالى كۆزىنىڭ يېغىنى يېيىتتى. پۇلىغا پۈتۈن بىر شەھەرنى سېتىۋالغىلى بولىدىغان پەلتوسىمۇ ئۇنىڭ چىرايلىق فىگۇرىسىنى ياپالمىغانىدى. ئۇ ئايال بۇگۈن كۆڭۈل قويۇپ ياسانغان، گىرىملىرى بىلەن گۈلدەك چىرايلىقلىشىپ كەتكەنىدى. قۇلاقلىرىدىكى ھالقىلىرى ساڭگىلاپ تۇراتتى. شۇ تاپتا ئۇ ئايالىمۇ مىسسىئونېرنىڭ كۆرۈنۈش قىلىشىنى تۆت ئۆزى بىلەن كۇتۇپ تىنىچ - تىنچ بولۇپ كېتىۋاتاتتى. شۇنداقتىمۇ مۇشۇ پۇرسەتتە ماڭا ئوبدانراق قارىۋالسۇن، دېگەندەك ياش روھانىيغا ئارىلاپ - ئارىلاپ قاراپ قويىاتتى. ئۇ ئايال بۇنداق ئىشلاردىن پەقەت زېرىكمەيتتى.

كۇتكەن پەيت ئاخىر يېتىپ كەلدى. «ئىنجىل» گە تەبىر بېرىش تۈگىگەندىن كېيىن، قارا تون كىيگەن يېڭى مىسسىئونېر سەلتەنەت بىلەن ھېمراھ ئالدىدا پەيدا بولدى - دە، ئۇدۇل مۇنبەرگە قاراپ ماڭدى. پۈتكۈل تىياتىرخانىنى گۈلدۇراس ئاۋازغا كۆمۈۋەتكەندەك ئىش بولدى. ئۇ بايا دېگەن گېپىدە ھەيىمىنىگە چىدىمىغان داڭلىق چولپانغا ئوخشاش تۇرقىدىن شۇقەدەر تەنتەنە، شۇ قەدەر ئىشەنچ ئەكس ئېتەتتى. ئۇ مۇنبەرگە تۇتىشىدىغان پەلەمپەيگە ئالدىرىماي قەدەم قويۇپ، جايىدا تۇرۇپ قالدى. چىرىكاۋغا بىر قۇر كۆز يۈگۈرتتى. ئەھلى جامائەت مەپتۇن بولۇپ قالغاندەك ئۇنىڭدىن كۆزلىرىنى ئۈزەلمىدى. شام نۇرلىرى يەردە ھەم تورۇستا ئەلەكلەپ تىترەيتتى. مىسسىئونېر ئاستا بىردىنلا چىرىكاۋنىڭ ئىچى - سىرتىدا ياڭرىدى.

— تولىمۇ ئەپسۇس ئاسىي بەندىلەر! — مىسسىئونېر شۇنداق دەپ، گېپىنى توختىتىپ چىرىكاۋغا يەنە بىر قېتىم كۆز يۈگۈرتتى. ئۇ توساتتىن ناھىيە بازىرىنىڭ باشلىقىغا مىختەك قادىلىپ قالدى. بازار باشلىقى مىسسىئونېر مېنىڭ تېگى-تەكتىمنى بىلىپ قالغانمىدۇ؟ دەپ ئۆزىچە خۇدۇكسىرەپ، كەچۈرگىسىز گۇناھ ئۆتكۈزۈپ قويغان ئادەمدەك دەرھال بېشىنى ئەگدى. مىسسىئونېر كۆزلىرىنى ئۇنىڭدىن ئۇنىڭ خوتۇنىغا يۆتكىدى. ئەسىرلىك مەنزىرىگە مەھلىيا بولۇپ نېمە گەپلەر بولۇۋاتقانلىقىنى ئاڭقىرالمىغاي تۇرغان خانىم مىسسىئونېرنىڭ ئۆزىگە قادىلىپ قاراپ تۇرغانلىقىنى تۇيۇپ قالدى، ئۇنىڭ كۆزلىرى ئادەمنى يالماپ يۇتۇۋېتىدىغاندەك سۈرلۈك ئىدى. خانىم سەل تەمتىرەپ نېمە قىلارىنى بىلمەي قالدى، خانىمنىڭ مۇشۇنداق ھالغا چۈشۈپ قېلىشى ئۇنىڭ ھاياتىدا بىرىنچى قېتىم يۈز بېرىۋاتاتتى. ئۇ شۇئان بېشىنى سىلىپ، تۆۋسىز خىيالىلارغا غەرق بولدى. مىسسىئونېرنىڭ قاراشلىرى نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ، بۇنىڭدىن گۇمانلانغۇدەك ئىش يوق. ئۇ بايا دېگەن گېپىدە ھەيىمىنىگە كۆرسىتىپ بەردىغۇ. دەرۋەقە، خانىمنىڭ رەڭگىمىروي، كېيىنىشلىرى، گىرىملىرى مىسسىئونېرنىڭ كۆزىگە تازا سىغمىغانىدى. خانىمنىڭ «غۇرۇرىدە» تاچچىقى كەلدى. بۇ ئىنسانىي زادى نېمىلىنى

ئويلايدىغاندۇ؟ مېنىڭ ياسىنىشىم ئورنۇم بىلەن ماسلاشمامدىكەن؟ ئۇ شۇنداق دەپ ئىچىدە غۇدۇراپ كەتتى. لېكىن نېمىلا دېگەن بىلەن مىسسىئونېر ئۆزىنىڭ بۇ خانىمدىن سەسكەنگەنلىكىنى چاندۇرمىدى. ئۇ مۇقەددەس قائىدە ـ يوسۇنلارنىڭ ئەڭ نوپۇزلۇق چۈشەندۈرگۈچىسى ھەم ئەمەل قىلغۇچىسىدىن ئىدى. ئۇ دەل مۇشۇ سەۋەبتىن ياش روھانىي بولۇشقا لايىق ئىدى. شۇنىڭ بىلەن خانىم ئۇنىڭغا ھايا ـ سىزلارچە تەكىلىپ قاراپ تۇرۇۋەردى.

ۋەز ئېيتىش رەسمىي باشلاندى. مىسسىئونېر تەسىرلىك ھەم ئوبرازلىق تىل بىلەن گاھ ھاياجانلىنىپ، گاھ غەزەپلىنىپ، گاھ پانىي ئالەمدىكى بەختسىزلىكلەر ئۈچۈن قاتتىق ھەسرەت لىنىپ، ساۋابلىق ئىش قىلغۇچىلارنى مەدھىيىلەپ، بەدقىلقىلارنى شەپقەتسىز سۆكتى. ئاغزىدىن نەسىھەت، تەمەددىت، تەنبىھ ۋە ئاگاھلاندۇرۇش تۆسىنى ئالغان پاساھەتلىك گەپلەر مارجاندەك تىزىلىپ چىقاتتى. بەختسىز بەندىلەرنىڭ ئۆز ئۆمرىدە كەسپىي مىسسىئونېرلارنىڭ ئاغزىدىن ئەمىر ـ مەرۇپ ئاڭلىشى مۇشۇ ئىدى. ھەر بىر ئادەم ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپ، گېپىگە مەھلىيا بولۇپ، ئۆزلىرىنى راستىنىلا ئۇزاق ئۆمۈر كۆرىدىغاندەك، زادىلا ئۆلمەيدىغاندەك ھېسابلاپ قول باغلاپ خۇددى قاققان قوزۇقتەك تۇرۇشاتتى. مىسسىئونېر قانداقتۇر يەر تەۋرەش، ئاچارچىلىق، ۋابا ۋە دوزاخ توغرىلىق قورقۇنچلۇق گەپلەر بىلەن ۋەھىمە پەيدا قىلغاندا، ئۇلار چوڭقۇر غەم ـ غۇسسىگە چۆمۈپ كېتەتتى. مىسسىئونېرنىڭ تەلەپ پۈرۈزى شۇنداق كەسكىن ئىدى. ھەر قانداق ئادەم قىزىل شەمشەر ئاستىغا ئەۋلىيا شۇ تاپتا چېركاۋغا قاراپ كېلىۋاتىدۇ، دېسە ئىشەنمەي قالمايتتى. مىسسىئونېر ھاياجانغا تولغان كۆزلىرى بىلەن مۇرىتلىرىغا بىر قۇر قاراپ چىقتى. ئاخىرى بېرىپ ھەر قېتىمدىكىدەك ئوخشاش بىر نۇقتىدا ـ ناھىيە بازىرى باشلىقىنىڭ خانىمىنىڭ چىرايىدا توختاپ قالاتتى. خانىمغا ئۆزاق قارىۋېتىپ، ئاستا ـ ئاستا كەينىگە بۇرۇلاتتى. لېكىن دەرھال يەنە ئەترايىغا كۆز تاشلاپ، يەنىلا خانىمدىن كۆزلىرىنى ئۈزەلمەيتتى. بىر قېتىم، ئۈچ قېتىم، بەش قېتىم... بۇ ھال مۇشۇنداق داۋاملىشىپ ۋەردى. خانىم بەك ئۇڭايسىزلىنىپ كەتتى. شۇنداقتىمۇ ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشقا، مىسسىئونېرنىڭ قاراشلىرىغا باشقىچە تەسىر بېرىش ئۈچۈن، چېچىلىپ كەتكەن پىكىرلىرىنى يىغىشقا تىرىشاتتى. كۆزلىرى ئۈچرىشىپ قالغاندا يەنە دەككە ـ دۈككە چۈشەتتى. مىسسىئونېرنىڭ قاراشلىرى بۇرۇنقىدەكلا سۈرلۈك ئىدى. مىسسىئونېر بىر سائەتتەك توختىماي سۆزلىدى. ۋەزمۇ ئاياغلىشىدىغان چاغ بولۇپ قالدى. خانىم يەنىلا گاراڭ ھالەتتە تۇراتتى.

ئىبادەت ئاخىرى تۈگىدى. جامائەت ئاستا ـ ئاستا چېركاۋدىن تارقاشتى. شەك ـ شۈبھىسىزكى، مىسسىئونېر ئۆز نۇتقىدىن ھەيران قالغان ھەم ئۆزىگە ئاپىرىن ئوقۇغان ئاڭلىغۇچىلارنىڭ كاللىسىدا ناھايىتى چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغانىدى. ھايال ئۆتمەستىن كوچا ـ كويلاردا بۇ توغرىلىق پاراڭلار باشلاندى. كىشىلەر يېڭى كەلگەن مىسسىئونېرنى ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي: «گەپلىرى نېمە دېگەن راۋان، نېمە دېگەن قابىل قىلارلىق!»، «بۇ ئىسمى ـ

جىسمىغا لايىق ئەۋلىيا ئىكەن» پەرۋەردە-گارنىڭ ئەلچىسىكەن» دەپ مەدھىيىلەشتى. بەزىبىر ئالدىراقسان ئادەملەر ئۇنى ئالـ لىبۇرۇن پروۋوسلاۋىيە دىنىدىكى ئەۋلـ يالارنىڭ قاتارىغا كىرگۈزۈپ، ئۇنىڭ مۇشۇ ناھىيە بازىرى ئۈچۈن قوشقۇسى تۆھپىلىرىنى ئالدىن ئېيتىپ يۈرۈشتى. ئادەمنى بىردىنبىر قانائەتلەندۈرىدە-غىنى بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ۋاقتى كەلگەندە كۆرۈش كېرەك، ئۇلارنىڭ ئۈمىد قىلغىنىدەك ھازىر بۇنىڭغا بىر نېمە دېگىلى بولمايدۇ.

چېركاۋنىڭ ئىچى بوشاپ قالغانىدى. ۋەزنىڭ تەسىرىدىن ئۈزۈنغىچە ئۆزىنى باسالماي قالغان ناھىيە بازىرىنىڭ باشلـ قى خانىمى بىلەن مىسسىئونېرغا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ تۇراتتى. ئۇ كۆڭلىدە: «مىسـ سىئونېرنى ئەلۋەتتە تەبرىكلەپ قويۇش كېرەك» دەپ ئويلايتتى. خانىمى بولسا، ھۆرەككەپ ھەم نازۇك تۇيغۇلار ئىلكىدە مىسسىئونېرنىڭ غەلىتە قىلىقلىرى تۈپەيلى بىئىختىيار كۈرەپ قالغان سىرلىق ئوردىـ دىن چىقىپ كېتىش ئۈچۈن، قانائەتلـ نەرلىك جاۋابقا ئېرىشىش ئۈيىدا مىسـ سىئونېرنىڭ ئېغىز ئېچىشىنى كۈتۈپ بىتاقەت بولاتتى. ناھىيە بازىرىنىڭ باشـ لىقى خانىمنىڭ تارتىپ ھۆرمەت بىلەن مىسسىئونېرنىڭ ئالدىغا باردى. ئالدىدا ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ، ئاندىن مىسسىئونېر-نىڭ قولىدىن تۇتۇپ كەينى - كەينىدىن: — سىزنى تەبرىكلەيمەن، مىسـ سىئونېر ئەپەندى! سىزنى تەبرىكلەيمەن! سىز كارامەتكەنسىز، سىز بىزگە جەننەتكە بارىدىغان يولنى كۆرسەتتىڭىز، — دېدى. مىسسىئونېر چىرايىنىمۇ ئاچماس-تىن قارشى تەرەپكە گەپ قىلماي سوغۇق قاراپ تۇردى. شۇنداق بولسىمۇ ناھىيە بازىرىنىڭ باشلىقى ئۇنىڭ قولىنى قويۇپ بەرمەي، خۇشامەت سۆزلىرىنى يېغىدۇرۇ-ۋەتتى. مىسسىئونېر قولىنى ئاستا تارتـ ۋېلىپ، خانىمغا قاراپ بۇرۇلدى. خانىم بېشىنى شۇنداق كۆتۈرۈشىگە كۆزلىرى مىسسىئونېرنىڭ كۆزلىرى بىلەن توقۇنۇ-شۇپ قالدى، ئادەت بۇزىسىدىن قولىنى بىرىپ كۈچسىز ئاۋازدا «سىزنى تەبرىك-لەيمەن» دېدى. ئاۋازى تولىمۇ پەس چىققاچقا، گېپىنىڭ ئاخىرقى بوغۇمىنى ئۆزىمۇ ئېنىق ئاڭلىيالمىدى. ئۇنىڭ بېشى قېيىپ، كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ كېتىۋاتاتتى. ۋەزىيەتتە بىردىنلا جىد-دىي بۇرۇلۇش يۈز بەردى. خانىم قولىنى تارتىۋالماقچى بولغانىدى، ئەمما مىسـ سىئونېرنىڭ قويۇپ بەرگۈسى يوقلۇقىنى ھېس قىلدى. ئەسلىدە ئىش شۇنچىلىك ئاددىي ئىدى. ئۇ ئىككىسى باشقا تىل بىلەن سۆزلىشىۋاتاتتى. خانىم بۇ چاغدا بېشىنى سەل دىدىل كۆتۈرۈپ مىسسىئو-نېرغا قارىدى. مىسسىئونېرنىڭ قاراشلىرى بۇرۇنقىدەك سۇرلۇك بولسىمۇ، لېكىن مەسـ خىرىلىك ئالامەتلەر يوق ئىدى. خانىم مىسسىئونېرغا قاراپ تاتلىققىنە كۈلۈپ قويدى. پۈتكۈل ناھىيە بازىرىدىكىلەرگە تونۇشلۇق بۇ كۈلكە نەقەدەر شېرىن - ھە! ئۇنىڭ كۈلكىسى — ئۇ مەڭگۈ غايىب بولۇپ كەتتى دەپ قارىغان كىشىلىكە شۇ قەدەر جەلپكارانە، يەنە كېلىپ ئادەمنى چوڭـ قۇر ئويغا سالىدىغان كۈلكە ئىدى.

— مىسسىئونېر ئەپەندى، غېرىب كۆلبىمىزگە قەدەم تەشرىپ قىلىشىنى خالـ سا، ئىنتايىن شەرەپ ھېس قىلـغان

بولاتتۇق، ــ خانىم شۇنداق دەپ، چىن كۆڭلىدىن تەكلىپ قىلۇاتقانلىقىنى بىلدۈرۈپ، خۇش خۇي كۈلۈپ قويدى. ئىرىنىڭ ئارىسالدا بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ:

ــ ئەتە كەچتە يولىڭىزغا قارايمىز ئەمسە، ــ دەپ قوشۇپ قويدى.

ــ خانىم بۇ چاغدا دەرھال ئىرىنىڭ قولىنى تارتىپ، سىزمۇ تەكلىپ قىلىپ قويۇڭ، دەپ بېشارەت بەردى. بۇ تەلەيلىك ئەبلەخنىڭ رەت قىلىۋېتىشىدىن قورقۇپ، ئىرىنى باشلاپ چېركاۋدىن ئىتنى تىڭ چىقىپ كەتتى. ناھىيە بازىرىنىڭ باشلىقى چېركاۋدىن چىقىپلا ئىنتايىن مىننەتدار بولغان ھالدا خوتۇنىغا قارىدى. چۈنكى مىسسىئونېرنى مېھمانغا چاقىرىش بۇ جانابنىڭ خىيالىغمۇ كىرىپ چىقمىغان ئىدى. ھېلىمۇ يېنىدا ھەممىگە يېتىشلىك خوتۇنى بولۇپ قالغىنى!

ناھىيە بازىرىنىڭ باشلىقى دەسلەپتە بۇ مىسسىئونېرنىڭ ناھىيە بازىرى ئۇچۇن زادى قانچىلىك ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى بىلمىگەنىدى. چېركاۋدىن چىقىپ، بۇگۈنكى ۋەزنىڭ كىشىلەردە كارامەت كۈچلۈك ئىنكاس قوزغىغانلىقىنى ئاڭلاپ سىياسىي ھاياتىغا بۇ مىسسىئونېرنىڭ جىق پايدا يەتكۈزىدىغانلىقىنى بىردىنلا چۈشەندى. ئۇ ناھىيە بازىرىنىڭ باشلىقى بولغاندىن بېرى ناھىيە بازىرىدا ئالامەت ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى. پەقەت مۇشۇ ناھىيە بازىرىلا مىسسىئونېرغا ئىرىشىش سالاھىيىتىدىن بەھرىمەن بولدى. ئۇنىڭ تىرىشچانلىقى چېچەكلەپ مېۋە بەردى. شۇنداق قىلىپ بۇ جاناب كەسكىن ھالدا بازارلىق كېڭەش پالاتا خىزمەتچىسىگە ئەتە كەچتە تەبرىكلەش يىغىنى ئېچىلىدىغانلىقى توغرىلىق پۈتۈن ئەزالارغا ئۇقتۇرۇپ قويۇشنى تاپىلىدى. ئېسى جايىدا بولمىغاچقا، ئەتە دەل مۇشۇ ۋاقىتتا مىسسىئونېرنىڭ ئۆزىنىڭكىگە مېھمانغا بارىدىغانلىقى يادىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەنىدى. ئەتىسى بېشىنى كۆتۈرمەي ئولتۇرۇپ، كەچتە سۆزلەيدىغان سۆزىنىڭ تېكىستىنى يازدى. ئاندىن يىغىنغا مۇناسۋەتلىك باشقا ئىشلار بىلەن بەند بولدى. ھۆكۈمەت ئىشلىرىنىڭ تولىقسىدىن خانىمنىڭ مېھمان چاقىرىپ قويغانلىقىنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ قالدى. خوتۇنى ئۇنىڭ دەل مۇشۇ ئىشنى ئۇنتۇپ قېلىشىنى تولىمۇ ئارزۇ قىلاتتى.

ئەتىسى كەچتە بازارلىق كېڭەش پالاتاسى يىغىن زالىدا چىراغلار يېنىپ، پۈتۈن تەييارلىقلار تۈگىگەنىدى. كېڭەش پالاتاسى ئەزالىرى ناھىيە بازىرى باشلىقىنىڭ تەبرىك سۆزىنى كۈتۈپ ئۇرۇنلىرىدا ئولتۇرۇشاتتى. ناھىيە بازىرى باشلىقى كىرىپ ئورنىدا ئولتۇردى. كېڭەش پالاتاسى رەئىسى قۇڭغۇرىقىنى چېلىپ، تەنتەنە بىلەن «يىغىن باشلاندى» دەپ جاكارلىدى.

دەل مۇشۇ پەيتتە ناھىيە بازىرى باشلىقىنىڭ ئۆيىنىڭ قوڭغۇرىقى جىرىڭلىدى. پەرى سۈپەت ساھىبجامال خانىم ئىتتىك بېرىپ ئىشىكنى ئاچتى. مىسسىئونېرنى ئۆيىگە باشلىدى، بۇگۈن كېچە ئىرىنىڭ ئۆيىگە كەلمەيدىغانلىقىنى دېگەچ، ھەر ئىككىسى ئورتاق قىزىقىدىغان پاراڭغا تېزرەك كۆچۈش ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ ھاۋارايىدىن باشقا پاراڭلارنى قىلىشماسلىقنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

كېڭەش پالاتاسى رەئىسىنىڭ سۆزىدىن

كېيىن، ناھىيە بازىرى باشلىقى سەلتەنەت بىلەن مۇنبەرگە چىقتى. ئالدىن تەييارلىۋالغان سۆز تېكستىنى قولىغا ئالدى. سۆزنىڭ مىللەتنىڭ ئەجدادلىرىدىن باشلاپ، گېرىتسىيىنىڭ ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلىرىنى ئەسلەپ ئۆتۈپ، ئاندىن يېڭى كەلگەن مىسسىئونېرنى ئۇسسىتىدە توختالدى. بۇ جاناب مىسسىئونېرنى ھەددىدىن ئارتۇق مەدھىيىلەپ، كاتولىك دىنىدىكى بارلىق ئەۋلىيالارنىڭ پەزىلەتلىرىنى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا مۇجەسسەم قىلىدى. ئاخىرىدا ئالاھىدە تەكىتلەپ:

— ناھىيە بازىرىمىزنىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن پىداكارلىق بىلەن زېرەك ھەمي كۆرەش قىلغانلارنىڭ تىرىشچانلىقى، ئەجرى بىكارغا كەتمەيدۇ (بۇ چاغدا ناھىيە بازىرى باشلىقى ناھايىتى ئېپ تىنچارلىسىپ كەتكەنىدى. يىغىن ئىشتىراكچىلىرى گېپىمنى چۈشەنمەي قالدىمىكىن، دەپ يىغىن زالىغا بىر قۇر كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى). پانىي ئالەمدىكى پۈتكۈل مەۋجۇداتلارنىڭ گۈزەللىكى بولغان پەرۋەردىگار تىرىشچانلىقىمىزنى مۇكاپاتلاپ، بىزگە مۇقەددەس سۇغا — بىر تال گۈلنى ئاتا قىلىپ، ناھىيە بازىرىمىزنى زىننەتلەپ تېخىمۇ نۇرلاندۇرۇۋەتتى، بۇ بىر تارىخىي پەيت! بىز يېڭى سەھىپە يېزىۋاتىمىز، — دېدى. توغرا، بۇ بىر تارىخىي پەيت! دەل مۇشۇ پەيتتە ناھىيە بازىرى باشلىقىنىڭ كارۋىتىدىكى ھېلىقى «گۈلنى» ناھىيە بازىرىنى زىننەتلەپلا قالماي، ناھىيە بازىرى باشلىقىنىڭ پېشانىسىنىمۇ بېزەپ زىننەتلەۋاتاتتى. بۇ «گۈلنى» تىرويا شەھىرىنى ئاخىرى خارابىلىققا ئايلاندۇرۇۋېتىپ، ھونېرائىسنى تارىختىكى بارلىق مەشھۇر زاتلار بىلەن تەڭ تۇرالايدىغان قىلىپ قويدى.

يېڭى سەھىپە ئۇزۇك - ئۇزۇك ئېچىلىش ئۈچۈن خورسىنىش ئاۋازلىرى ئېچىدە ئاستا يېزىلىۋاتاتتى.

(«چەت ئەل ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ 1982 - يىللىق 4 - سانىدىن)

ياسىن سېيىت تەرجىمىسى

مەسئۇل مۇھەررىر ئەنۋەر ئابدۇرېھىم

تارىم ژۇرنىلىنىڭ 1992 - يىللىق ئومۇمىي مۇندەرىجىسى

پوۋېستلار

ئە. تۇردى.....ئاھ ناخشا.....1، 2-سان
ئا. ھەبىبۇللا.....يالىلداپ تۇرغان مېتالىلار.....3 - سان
پ. ئىلياس.....ئارمانلار يېلىنجايدۇ.....4، 5 - سان
ئا. ساۋۇت.....ئۇششۇك ماڭغان كېچە.....6، 7 - سان
ئا. ئىسمايىل.....مەڭگۈلۈك ھەمراھ.....9 - سان
ئا. غوجىئالىم.....ئاھ، ياشلىق.....10 - سان
ئارسلان.....ئۇيغۇتىكى سۈرە تىلەر.....11 - سان
ئا. قاھار.....ھايات سىرى (رومانىدىن پارچە).....6 - سان

ھېكايىلار

ت. ئابدۇغۇپۇر.....يىراقتىكى يۇلتۇز.....1 - سان
س. ھاشىم.....ئاخىرقى قارار.....〃 〃
ن. توختى.....تامغا.....2 - سان
ق. ئارسلان.....سەنئۇنىلىدىن قايتقان ئادەم.....〃 〃
ئە. ھاشىم.....سودا دېگەن.....〃 〃
م. راشىدىن.....بالىنىڭ ئىستىدادى.....〃
پ. جىلان.....قاردا يېتىلگان چوكان.....〃
ج. قاسىم.....يۇرىكىم يېنىلايدۇ.....〃
ئۆ. ئىبراھىم.....سەزگۈر ئايال.....〃 〃
م. تۇردى.....قىسمەت.....3-سان
ھ. تۇردى.....قايتا ئېرىشكەن بەخت.....〃 〃
م. كېرىم.....ئىككى ھېكايە.....〃 〃
ئە. ياسىن.....نامرات كىراكەش.....〃 〃
م. ھوشۇر.....ئۆلۈككە خەت.....4 - سان
ق. جىلىل.....ئاددىي ئادەملەر.....〃 〃
ئە. ھاشىم.....ئىككى مەسىل.....〃 〃
م. ئىمىن.....راست ۋە يالغان.....〃 〃
پ. قادىر.....تاغ ئېچىدىن چىققۇچە.....5 - سان
م. مۇھەممەت.....ئىككى ھېكايە.....〃 〃
ئە. ئەمەت.....بولۇمسىز ئەر.....〃 〃
ت ئايۇپ.....گۈگۈمدىكى تەنھالىق.....7 -سان
م. ئىمىن.....مەردلىك، جىنايەت ۋە مۇھەببەت.....〃 〃
ق. جىلىل.....پەم.....〃 〃
م. مۇھەممەت.....مەڭگۈلۈك ھەسرەت.....〃 〃
س. دۇگايلى.....بەدەل.....〃 〃

ئى. راشىدىن.....مېنىڭ ئوقۇغۇچۇم..... " "
ئە. ھاشىم.....قازىنىڭ ھۆكۈمى (مەسەل)..... " "
س. تەۋەككۈل.....ئارزۇ..... " "
م. سەيپۇللا.....نوموس..... " "
س. سېتتىنياز.....يەڭگەم.....8–سان
خ. ساتتار.....ئانا قەلبى..... " "
م. مۇھەممەت.....ئالەم كېمىسى 1 – نومۇرلۇق ماي (ئىلمىي فانتازىيىلىك ھېكايە)..... " "
ت. ماڭسۇر.....ئىككى ھېكايە..... " "
ئې. ھەسەن.....ئەينەك..... " "
ئا. غۇجالىم.....ئىككى ھېكايە..... " "
ھ. ھاجى.....سوۋغات..... " "
ئا. نىياز.....ئىككى ھېكايە..... " "
ئا. قادىر.....يېڭى نېفىتلىكتە..... " "
ئا. ئالماس.....ئۇ، ئويلىنىپ قالدى..... " "
ق. كېرىم.....بەدنىيەت..... " "
ئا. ئابدۇللا.....قونالغۇدا..... " "
ت. ئابابەكرى.....يالغۇز تۇرنا.....9 – سان
ئا. ھاشىم.....ئاخىرقى بىر كۈن..... " "
ئې. ساۋۇت.....تۈزكورلۇق..... " "
م. لىتىپ.....ئەسلە ۋە ئۇنۇتما..... " "
م. ئەيسا.....ئىلىتىجا.....10–سان
خۇشكىلى.....ئۇزۇلمەس رىشتە..... " "
ئې. ھەسەن.....ساماڭچى..... " "
خ. سەمەت.....سەپەر..... " "
ئا. ھەمدۇل.....ئەپۇ..... " "
س. ئۆمەر.....يوقلاش..... " "
ت. ماڭسۇر.....سەمىمىيەت..... " "
گ. سىدىق.....خاتىرە بېتىگە سىڭگەن تامچىلار..... " "
ئا. قاھار.....ناۋايى ھەيكىلى ئالدىدا.....11–سان
م. ئىمىن.....خەتەرلىك كېسەل..... " "

ئەدەبىي ئاخبارات، ئەدەبىي خاتىرە، زىيارەت خاتىرىسى ۋە ئەسلىمىلەر

ق. مىجىت.....مەڭگۈلۈك ياشلىق (ئەدەبىي ئاخبارات).....1– سان
م. رەھىم.....ئىككى شىڭگىل ئەسلىمە.....4– سان
ئا. ئەزىزى.....ت. ئىلىسىيۇ رەڭلىك مېتاللار كانىدا (ئەسلىمە) " "
ئا. ئوسمان.....ئۇزۇلمەس ئېقىن (ئەدەبىي ئاخبارات).....5 –سان

م. کېۋىر.....قىزچىقىرىش (ئەدەبىي ئاخبارات).....6 – سان
ر. روسۇل.....يېشىللىقتا ئەسىر قالىب (ئەدەبىي ئاخبارات).....7–سان
ئا. تالىپ
م. مەمتىلى.....چۆلدىكى تۇنجى چىراغ (ئەدەبىي ئاخبارات).....8–سان
ز. سابىر.....چاك – توزان ئىچىدىكى گۈزەللىك (ئەدەبىي خاتىرە)...11–سان

نەسىرلەر

ئە. ئىمىن.....مېنى «سەن» دېگىن.....2 –سان
ج. سەيپۇللا.....ئىككى نەسىر....." "
ن. توختى.....نەسىرلەر.....4 –سان
ئۇ. قاۋۇل.....ئەپيۇنگۈل.....5 –سان
ئە. ئىمىن.....سەن مېنىڭ چۈشۈم.....6 –سان
ئە. ئابدۇقادىر.....نەسىرلەر.....7 –سان
ئۇ. قاۋۇل.....نەسىرلەر.....8 –سان
ت. ئېزىز.....جۇڭغار قىزى.....10–سان

شېئىرلار

م. سادىق.....يايلاق ناخشىلىرى.....1 –سان
ئا. خېۋىر.....ئىككى شېئىر....." "
ئا. مەخسۇت.....كېلىمەن ئۇيۇقتىن تاڭلارنى باشلاپ....." "
م. ئەبەيدۇللا.....چۆل ناخشىلىرى....." "
م. زايىت.....قاغىلىقتا تۇغۇلغان غەزەللەر....." "
ئا. تۇنىياز.....دەملەر جىلۋىسى....." "
ئا. ھەسەن.....تاريم تۇيغۇسى....." "
ت. مۇھەممەت ئىمىن.....شېئىرلار....." "
ھ. رەجەپ.....ئىككى شېئىر....." "
م. ئەھەد.....بۇ — سايىرام....." "
غ. قۇربان.....ئىككى شېئىر....." "
ن. يۇنۇس.....مەن سەھەرنىڭ ئامراق كۈيچىسى....." "
ئا. ئالىم.....گۈزەللىك — يەردە....." "
ئا. ھوشۇر.....غەزەللەر....." "
ئا. تۇرسۇن.....ئىككى شېئىر....." "
م. مېھمان.....بىر نۇر كېلەر....." "
ئا. قارى.....ئۇستاز مېھرى....." "
ئا. ئىدرىس.....ئېزىقتان سەيياھ....." "
ئا. سۇلايمان.....چېچىلدى چىرىغا چېچەك چاچقۇسى.....2 –سان
ھ. كېرىمى.....سايا ھەت خاتىرىلىرى....." "
ئا. ئابدۇللا.....شېئىرلار....." "
م. خېۋىر.....ئۇتۇنۇش....." "

ئە. ناسىر.....نازۇك ئاھانلار..... " "
م. ئەمەت.....ياشايمىز، بۇ يەردە ھۆپپىدە باھار..... " "
ز. ئابدۇراخمان.....بالىلار ناخشىلىرى..... " "
ھ. تىلىۋالدى.....ئىككى شېئىر..... " "
ئە. ئوسمان كۆرەش.....ئۇمىد..... " "
ئە. نىزامى.....بۇلاقلاردىن ئوقچۇيدۇ سۆيگۈ..... " "
گ. نىياز.....ئىككى لىرىكا..... " "
ھ. شېرىپى.....كېلىن..... " "
م. داۋۇت.....چار پاقا بىلەن چار يىلان..... " "
ۋ. قاسىم.....بۇ مېنىڭ يولۇم..... " "
ر. خېلىل.....ئۇچ غەزەل..... " "
ئا. قادىرى.....گۈل بەرگىدە چاقنايدۇ شەبنەم..... " "
م. سوپى.....شېئىرلار..... " "
م. زايىت.....نېفتلىكتە تۇغۇلغان ناخشىلار.....3-سان
م. سۇپۇرگى.....غەزەللەر..... " "
س. قاسىم.....يۇرەك سادالىرى..... " "
ئا. ياقۇپ.....جىمىرلايدۇ نۇرلۇق يۇلتۇزلار..... " "
ئە. ئابدۇمىجىت.....قالار پەقەت ئەسلەش، سېغىنىش..... " "
ئا. قۇتلۇق.....ياشانغاندا قالدۇق ئۇچرىشىپ..... " "
ئا. تۇرادىل.....سەھرا تۇيغۇلىرى..... " "
ئە. ئىسمايىل.....ياشلىق كۆيى..... " "
ت. ھۆسەيىن.....روسىيە تەسىراتلىرى..... " "
س. لوقمان.....كەلدىمۇ..... " "
ھ. ماموت.....چۆچەكتىكى ئېيتقىن، ئەي بوۋا..... " "
ھ. بەكرى.....مېنىڭ قەلبىم ئانىلارنىڭ قەلبىدەك..... " "
س. ئەزىزى.....يۇرەك ئالقىشلىرى.....4-سان
م. خۇرسەندى.....ئىككى شېئىر..... " "
م. ئەبەيدۇللا.....ئۇچ شېئىر..... " "
ئى. ئىزاقى.....ئىككى غەزەل..... " "
م. راشىدىن.....كۆڭلۈمدىن كەچكەنلەر..... " "
ھ. ئىبراھىم.....غەزەللەر..... " "
ت. روزى.....ئاي نۇرىدىن كۈلگەن مىسرالار..... " "
م. ياسىن.....شېئىرلار..... " "
خ. ئابلىمىت.....ئۇزۇلمەس كۆي..... " "
ت. ئوبۇلقاسىم.....تۇيۇقلار..... " "
ت. داۋامەت.....جۇخەي ئۇنچىلىرى.....5-سان
ئا. تۇنىياز.....كەتتى بىر قىز نىلۇپەر بولۇپ..... " "
س. كېرىم.....ناخشامغا قېتىۋالدىم..... " "

ت. تۇرسۇن.....ئانا سەھرا، سۆيىمەن سېنى..... " "
ئە. پەتتارى.....سېنىڭ سۈرىتىڭ..... " "
ئا. ئابدۇخېۋىر.....مەنسىلىك قاراشلار..... " "
ر. سايىت.....غەزەللەر..... " "
ھ. رەجەپ.....ئوخشاپ قالدىم قەلبىمدىكى ئۆزۈمگە..... " "
ن. ئىلاخۇن.....ئەجداد ۋە ئەۋلاد..... " "
ج. مۇھەممەت.....جاۋاب..... " "
ئۆ. شاۋۇدۇن.....چاكىقىغان يۈرەك..... " "
ئە. داۋۇت.....گۈزەللەنسۇن تەبىئەت..... " "
ت. ناسىرى.....ئاي ۋە ياپراق..... " "
ئۆ. مۇھەممىدى.....سۆيگۈ ۋە ياشلىق..... " "
ئى. ئەخمىدى.....گۈيلىن كۆيلىرى..... " "
ئا. توختى.....ئارزۇ چېچەكلىرى..... " "
ق. ئىمىن.....قەلەمدىن چاقنىدى چاقماق.....7 – سان
ئو. ساۋۇت.....مەن ساڭا بەردىم بىر بىپايان دېڭىز..... " "
ئا. سۇلايمان.....مۇھەببەتلىك ھايات، يېڭى كۈن ئۇچۇن..... " "
غ. رەھىم.....ھايات كۆرۈنۈشلىرى..... " "
ئا. تۇنىياز.....قۇيرۇقلۇق يۇلتۇز تەزكىرىسى..... " "
ئە. زىرى.....ئۇزۇك رىشتىلەر..... " "
ج. ئەمەت.....دېھقان ئاكامغا..... " "
ئە. مەتسەيدى.....سۆيگۈ..... " "
د. روزى.....تىلسىم كەچ..... " "
ئە. يولداش.....سەھرادىكى يوللار..... " "
ئا. تۇيغۇن.....ۋىدا..... " "
ت. تۇردى.....شائىر كۆيىدۇ..... " "
گ. يۈسۈپ.....يالقۇنلۇق ھېسلاردىن باشلانغان قەدەم..... " "
ت. ئەزىزى.....دولقۇنلىنىپ ئاقىدۇ دەريا..... " "
ئى. نىياز.....شېئىر تەلەپ قىلىدۇ مەندىن.....8 – سان
ج. توختى.....نېفىتچىلار ناخشىسى..... " "
خ. سەمەت.....مەرۋايىت..... " "
ئە. كامال.....يۇلغۇنلارنىڭ چېچىكىدە شېئىر..... " "
ئا. ئۈمەر.....نۇر چاچىدۇ تىلەكلىرىم..... " "
ن. يۈسۈپ.....ياتار قۇياش نۇرىغا چۆمۈپ..... " "
م. مەمتىلى.....باركالا سېنىڭ ئاچقان يولۇڭغا..... " "
ھ. بوساق.....تەرىپىڭنى سۈپەتلەشكە ئاجىز تىلىم..... " "
ئا. ئوسمان.....پەرۋانىدەك بولغىن پىداكار..... " "
ت. مۇسا.....قېچىپ كەتتى بوۋامنى كۆرۈپ..... " "
ئا. جامال.....جۇڭغار سۈرەتلىرى..... " "

ئا. مۇھەممەدى.....ئانىلار ئەجرىسىز كۆلمەس بۇ ھايات..... " "
ئا. قاسىم.....قىز قىزارىدى..... " "
ت. ھاشىمى.....چاقنىغان تىلەكلەر قىلىدۇ پەرۋاز..... " "
س. قادىر.....ئاي مۆكۈنگەن تىمتاس كەچمىدە..... " "
ئا. دۆلەت.....كىتاب..... " "
ئى. تۇرسۇن.....ئىناقلىق..... " "
ئا. ئابدۇراخمان.....ئىككى غەزەل..... " "
ق. سىدىق.....كاناۋا..... " "
ي. ئىنايەت.....ئاي دېسەم..... " "
ئۆ. كېرىم.....جۇڭغاردا مەشرەپ باشلىدۇق..... " "
ت. قادىر.....شېئىرلار..... " "
م. سادىق.....سەپەردىكى كۆنلەردە..... 9 - سان
م. راشىدىن.....بىرى تىكەن، مىڭى گۈل، گۈلىستانغا ئوخشايمىز..... " "
ئا. ھوشۇر.....تۇرمۇش لىرىكىسى..... " "
ئە. جاپپار.....جەڭچى غەزەللىرى..... " "
ب. يۈسۈپ.....مەن ئولجىمۇ ياكى قەھرىمان..... " "
ق. سوپى.....ئېخ، قىزىل نۇر..... " "
ت. ھەسەن.....دالا سۈرەتلىرى..... " "
غ. رەھىم.....ئىناقلىق كۈيى..... " "
ئە. مەتقۇربان.....ئاھ، ئىناقلىق سەن ھايا تىنىڭ يۇرىكى..... " "
ت. ھۈسەيىن.....ھەرگىز..... " "
م. خېۋىر.....تۈيغۇ چېقىنلىرى..... " "
ئا. مۇھەممەت.....غەزەللەر..... " "
م. مىھمان.....ھايات سۆيگۈسى..... " "
ئا. ئابدۇللا.....شېئىرلار..... " "
ئا. ھېيىت.....ئىككى شېئىر..... " "
چ. ئاۋۇت.....قىيادىكى ئارمانلار..... " "
ب. ئىسمايىل.....يانىدۇ سۆيگۈ، يانىدۇ يۈرەك..... " "
ر. مامۇت.....قەلبىمە مېنىڭ چەكسىز بىر دېڭىز..... 10 - سان
ئا. زەۋقى.....ئايدەك نۇرلۇق، ئايدەك دىلىرابا..... " "
ئا. مۇسا.....ھايات قاينىق گۈزەللىرى دۇنيا..... " "
ت. قاسىم.....ئانىلار كۆزىگە يولاتمايلى ياش..... " "
م. ۋەلىيۇۋ.....شېئىرلار..... " "
ئا. يۈسۈپ.....سېنى سۆيۈپ ياشايمەن گىلىتاغ..... " "
س. ئابدۇراخمان.....يوقلاپ كەپسەن مېنى دىلىبىرىم..... " "
ن. مىجىت.....ئىجاد ۋە ئىلھام..... " "
ت. ئابلىز.....ۋىسالنى كۈلۈپ قارشى ئالىمىز..... " "
ر. ئاقنىياز.....نەپىسلىك باغرىغا سىڭگەن تاەچمەن..... " "

ئا. زۇنۇن.....گۈزەل بىر شەھەر..... " "
خۇدا بەردى.....يەنىلا تۆھپە قوشىمەن..... " "
ئا. ئابدۇراخمان.....پارچىلاش..... " "
ئا. ئۆتكۈر.....مەلىكە ھەيكىلى..... 11 سان
ئى. تۇرسۇن.....ئامانىسا..... " "
م. سادىق.....مەلىكە ۋە ئون ئىككى مۇقام..... " "
م. راشىدىن.....ئۆكۈنۈش..... " "
م. زەئىدى.....يۇرت قەدرى..... " "
م. ئىبراھىم.....شېئىرلار..... " "
ئۆ. ئۇمەر.....ئاچچىق - چۈچۈك سادالار..... " "
ئۆ. مۇھەممەت ئىمىن...شېئىرلار..... " "
ئا. تۇردى.....بىر كۆپلەتلىق شېئىرلار..... " "
ج. ئەھمەت.....يېشىل ھايات پەردىسى..... " "
ك. ھۈسەيىن.....ئەگەر تاڭغا يېتەلمىسەم، يۈلتۈزلار..... " "
م. بۇغرا.....ئاي ئالدىمدا، كۈن كەينىمدە..... " "
ئا. ھەسەن.....قەلب ئاسمىنىدىن يۈلتۈزلار..... " "
ئا. قاھار.....سەنئەتكار خەلقىگە ئېھتىرام..... " "

بالىلار ئەدەبىياتى

ئە. قۇربان.....يالغانچى تۈسۈق (چاتما چۆچەك)..... 3 سان
س. ھاشىم.....يىرتىلغان يەر (ھېكايە)..... 6 سان
ئە. قۇربان.....چېقىمچى سېغىزخان (بالىلار چۆچەكى)..... " "
ئۇ. جىلىل.....شۇملۇقتىن نېمە چىقتى (ھېكايە)..... " "
م. بارى.....نۇرغا تەشنا ھايا تلىق (شېئىر)..... " "
ت. بەكرى.....گۈل ۋە يوپۇرماق (مەسەل)..... " "
م. روزى.....ھىلال ئاي تەسىراتلىرى (شېئىر)..... " "
ز. پاكىزات.....بالىلار شېئىرلىرى..... " "
ئا. بەكرى.....ئانا، مېنى كەچۈرۈڭ (ھېكايە)..... 10 سان
گ. تۇرسۇن.....كەپتەر (نەسىر)..... " "
گ. ئابلەت.....ئۇمىدلىك بولۇڭ (" ")..... " "
ئا. تۆكەن.....پۇل (ھېكايە)..... " "
ئا. ئابدۇجىلىل.....مەغلۇبىيەت (نەسىر)..... " "
گ. نىياز.....ئۇ يېتىم ئەمەس (ھېكايە)..... " "
ر. ئەھمەت.....ئەسقەرنىڭ كۆز يېشى(" ")..... " "
ر. ئابلىمىت.....ئۆكەي دادام (" ")..... " "

ماقالىلەر، مۇھاكىمە ۋە تەقرىز

ئوبزورچى ماقالىسى...ئەدەبىي ئىجادىيەتنى تېخىمۇ گۈللەندۈرۈپ، نۇتۇق ئىلان قىلغانلىقىنىڭ 50 يىللىقىنى كۈتۈۋالايلى..... 1 سان

م. شاۋۇدۇن.....بالىلار ئەدەبىياتىنى تېخىمۇ گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن تىرىشايلى..... " "

س. سەلەي.....ل. مۇتەللىپ شېئىرلىرىدىكى بەدىئىي ئۇسلۇب توغرىسىدا..... " "

ز. تاھىر.....«رەڭدار قۇيۇن» نىڭ رەڭدارلىقى نەدە..... " "

ھ. قاسىم.....ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىياتىغا ھەل قىلغۇچ تەسىر كۆرسەتكەنلىكى " "
ئۈچۈن مۇھىم بىر قانچە مۇناسىۋەت..... " "

ق. تۇردى.....يېزا ئىسلاھاتى ۋە ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىجادىيىتى.....2 ـ سان

م. يۈسۈپ.....ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ غەرب ۋە شەرق بىلەن بولغان
مۇناسىۋىتى..... " "

ئە. تاتلىق.....ۋەتەننىڭ سادىق كۆيچىسى..... " "

يېزا ـ قىشلاق تۇرمۇشىنى چوڭقۇر ئەكس ئەتتۈرەيلى.....3 ـ سان

ت. ئىبراھىم.....بىر يۇرەكتىن سادا..... " "

غ. ئوسمان.....رېئاللىستىكى ھايات كومېدىيىسى..... " "

ئە. ھېيت.....«ھايات كومېدىيىسى» ھەققىدە..... " "

ق. قۇربان.....«تىمتاس گۈگۈم» توغرىسىدا..... " "

م. ئەھەد.....شېئىرىيىتىمىزدە ساقلىنىۋاتقان بىر قانچە مەسىلە ھەققىدە
مۇلاھىزە..... " "

ئې. ئەبەيدۇللا.....چىن قەلب كۈيى.....4 ـ سان

ا. مۇھەممەتئىمىن...ئىككى شېئىر توغرىسىدا ئىككى كەلىمە سۆز..... " "

ك. ئابدۇرېھىم.....مۇھىمى، تەنقىدچىلىك ئىستىلى..... " "

ئە. ئابدۇرېھىم.....ئەدەبىيات ۋە خەلق.....5 ـ سان

ئارسلان.....لاۋۇلداپ يېنىۋاتقان ھايات مەشئىلى..... " "

م. ئىمىن.....چىنلىق، ماھىيەت ۋە خاھىش..... " "

ئە. قاسىم.....«ئاقساق بۇغا» ھەققىدە مۇلاھىزە..... " "

ق. تۇردى.....«نۇتۇق» نىڭ 50 يىللىقى ۋە پارلاق يول.....6 ـ سان

م. شاۋۇدۇن.....ئەدەبىي ئىجادىيەتنى دەۋر ئۈچۈن تېخىمۇ ياخشى خىزمەت
قىلدۇرايلى..... " "

سۇك خەنلياك.....سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات ـ سەنئەتنى گۈللەندۈرۈپ، ئۇنى
ئىسلاھات، ئىشكىنى ئېچىۋېتىش ۋە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش
ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرايلى.....7 ـ سان

ئا. ئەھمەت.....«سەنىيەنلىدىن قايتقان ئادەم»دىن ئاڭلىغانلىرىم.....

يۇلتۇز.....تېيىپجان ئېلىيېۋ شېئىرلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى.....9 ـ سان
" "

م. شاۋۇدۇن.....مۇھەررىر ـــ سەنچى..... " "

ئا. ھاشىر.....«يېغلىما قىز» ھەققىدىكى قاراشلىرىم..... " "

س. ئەسپەر.....ئەدەبىي ئىجادىيەتنى نەپەت خىمىيە سانائىتى ئۈچۈن
خىزمەت قىلدۇرايلى..... " "

ن. مۇھەممەت.....كارخانا ئەدەبىياتى ـ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي

قىسمى.....10 ـسان
م. پولات.....يېڭى شېئىرلار توغرىسىدا بەزى قاراشلىرىم.....11 ـسان

كىتابخانىلاردىن خەت

خ. سىدىق.....«چېچەك ئىزى» ۋە رەھبەرلىك ئىستىلى.....3 ـسان
م. بارات.....«بالا مېنىرى» ناملىق ھېكايە ھەققىدە.....10 ـسان

گۈلدەستاندىن گۈل دەستە

ن. سايىم.....شولىلاردەك جىلۋە قىلدى ئىزلىرىم (شېئىر).....6 ـسان
ن. ئىبراھىم.....شائىر قەلبى چەكسىز بىر جاھان (〃 〃).....〃 〃
ت. نىيازى.....تەبىئەت ئاجايىپ ئۇستا بىر رەسسام (〃 〃).....〃 〃
م. ئەھەد.....ئاي چۈشۈپ قونۇۋاپتۇ دېرىزىگە (〃 〃).....〃 〃
غ. ئابدۇراخمان.....يوللىرىمدا نۇرلار تاشقىنى (〃 〃).....〃 〃
ت. ئىمىن.....سەن بىلەن مەن بولدۇم بەختيار (〃 〃).....〃 〃
ئە. ياسىن.....نۇرلارنى باشلايمەن ئەۋلاد قەلبىگە(〃 〃).....〃 〃
ئا. ئىمىن.....ھاياجان ئىلكىدە قالدى ئاي دالا 〃(〃).....〃 〃
د. مۇھەممەت.....تاغلارمۇ سەن، باغلارمۇ ھەم سەن (〃 〃).....〃 〃
ئە. تۇردىيېۋ.....ئانا يۇرت (〃 〃).....〃 〃
ئە. مەخسۇم.....پاك سۆيگۈگە تولغان بۇ ئالەم (〃 〃).....〃 〃
س. ياسىن.....گۈمان (ھېكايە).....〃 〃
ب. پازىل.....ساۋاب (〃 〃).....〃 〃
ش. ھاجى.....جىنايەت(〃 〃).....〃 〃

بىزنىڭ ئەدىبلىرىمىز

ئۆمىدلىك ياش يازغۇچى زۇنۇن تاھىر.....6 ـسان
ق. بارات.....مول مېۋىلىك ئۆتكەن 50 يىل.....7 ـسان

قېرىنداش مىللەتلەر ئەدەبىياتىدىن

ش. ئوكالبايېۋ.....شېئىرلار.....7 ـسان

ئەدەبىي ئىجادىيەتكە دائىر مۇلاھىزىلەر

شۆيىنك.....خەلق تېخىمۇ كۆپ ياڭراق ساداغا موھتاج.....2 ـسان
چىن شاۋۇيي.....بىي داۋغا قايتا باھا.....4 ـسان

مەشھۇر يازغۇچىلارنىڭ ئىش ئىزلىرىدىن

«چاتلىي خانىمنىڭ ئاشقى» رومانىنىڭ ئىجاد قىلىنىشىنىڭ
ئالدى ـ كەينىدە.....2 ـسان
مول ـ ھوسۇللۇق يازغۇچى ـــ سېتىل خانىم.....3 ـسان

جاھان ئەدەبىياتى مۇنبىرىدە

ئىرقىي كەمسىتىشكە قارشى باھادىر ئەدىب..... 1 ـ سان

چەت ئەل ئەدەبىياتىدىن

مۇپاسسان.....مۇھەببەت: بىر ئۇۋچىنىڭ خاتىرىسىدىن ئۈچ بەت (ھېكايە)..... 1 ـ سان
چېخوۋ.....جۇدالىق (" ")..... 3 ـ سان
تۇرگېنېۋ.....بىر يۈرەك (" ")..... 4 ـ سان
ف. كارگو.....گۈل ساتقۇچى قىز (" ")..... 5 ـ سان
س. مولۇسكو.....بىر پۇقرانىڭ تەقدىرى (" ")..... " "
ئى. بونىن.....يەكشەنبە كەچ ( )..... 6 ـ سان
ئېكسىلى.....خىزمەتكە تەكلىپ قىلىش (" ")..... 7 ـ سان
ع. ئاندىرات.....چىمەنلىكتە ياتقان قىز (" ")..... 8 ـ سان
م. ئابدۇمالىك.....قورقۇنچاق ئادەم (" ")..... 9 ـ سان
ئا. بېرمونت.....توي خەۋىرى (" ")..... 10 ـ سان
مى. گاسكىل.....ئۆگەي قېرىندىشىم (" ")..... 11 ـ سان

ئەدەبىي ھايات ۋە ئۇچۇرلار

3 ـ نۆۋەتلىك باللار ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى مۇكاپاتلاشتا
مۇكاپاتلانغان ئەسەرلەر..... 1 ـ سان
نۆتۈق ئېلان قىلىنغانلىقىنىڭ 60 يىللىقىنى خاتىرىلەش
يۇزىسىدىن «تارىم» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن قوبۇل قىلىش
توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش..... " "
مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تېمىسىدا ئەسەر قوبۇل قىلىش
توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش..... 4 ـ سان
يازغۇچى خېۋىز تۆمۈر ۋاپات بولدى..... " "
پېشقەدەم يازغۇچى تۇردى سامساق ۋاپات بولدى..... 9 ـ سان
جۇڭگو قەرەللىك ئۇرۇنلار جەمئىيىتىنىڭ 1 ـ قۇرۇلتىيى
ئۆتكۈزۈلدى..... " "
مۇھەررىرلىرىمىز مايتاغدا .....
پېشقەدەم شائىر قۇربان ئىمىن ۋاپات بولدى..... 11 ـ سان
ك. تۇرسۇن تەبىرلىغان

قارامايدا ئۆتكۈزۈلگەن

4 ـ نۆۋەتلىك «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى» يىغىندىن كۆرۈنۈشلەر

《塔里木》文学月刊（维吾尔文）

TARIMA MONTHLY LITERATURE JOURNAL IN UIGHUR LANGUAGE

تارىم

编　　辑：《塔里木》编辑部
出　　版：新疆人民出版社
印　　刷：新疆新华印刷厂
发　　行：乌鲁木齐市邮局
订阅、零售：各地邮局所

1992 ـ يىل 12- سان (382 ـ سان)، 42 ـ يىل نەشرى.
تۇزگۈچى «تارىم» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى.
ئۇرۇمچى جەنۇبىي دوستلۇق يولى 22 ـ قورۇ، تېلېفون نومۇرى: 416214.
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى. شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى.
ئۇرۇمچى پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ. ھەملىكەت بويىچە ھەممە
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتېرى قوبۇل قىلىدۇ.

国际统一刊号：ISSN 1002－9044　　ISSN 1002_9044 خەلقئارالىق بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى:
国内统一刊号：CN 65－1010／I　　CN 65_1010/I ھەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى:
邮发代号：58－66 定　价：1.70 元　　پوچتا ۋاكالەت نومۇرى: 66 ـ 58، باسما تاۋاق: 10، باھاسى: 1.70 يۈەن
邮政编码：830000　　پوچتا نومۇرى: